

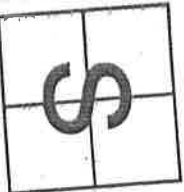
ಪ್ರಕಾಶನ
" ಸಂಸ್ಕೃತಗೋಷ್ಠಿ "

ಭಾಸ ಮಹಾಕವಿ ವಿರಚಿತ
ಸಪ್ತಮಾಸವರತಮ್
ಸಂಸ್ಕೃತ
(ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪೀಠಿಕೆ, ಅನುವಾದ, ವಿಮರ್ಶೆ, ಟಿಪ್ಪಣಿ ಸಮೇತ)

ಸಂಪಾದಕರು

ಡಾ|| ಎಂ.ಕೆ. ಶ್ರೀಧರ್. ಪಿ.ಹೆಚ್.ಡಿ.

(ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ನ್ಯಾಷನಲ್ ಕಾಲೇಜು, ಬೆಂಗಳೂರು-4)

SUBHAS PUBLICATIONS
SUBHAS STORES (Regd.)

BOOKS PARADISE,
72, AVENUE ROAD, BANGALORE-2

Call : 2216624

THE SVAPNAVĀSĀVĀDATTAM OF BHĀSA MAHĀKAVI-
(A Sanskrit drama in 6 acts) Edited in Kannada with
Exhaustive Introduction, Translation, Criticism and notes
by Dr. M.K. SRIDHAR, Professor of Sanskrit, National
College, Basavanagudi, Bangalore-560 004. Pages

First Edition : 1998

© Reserved

Price : Rs. 60/-

Published by :

SUBHAS PUBLICATIONS

Subhas Stores (Regd.)

Books Paradise,

Avenue Road, Bangalore-02.

Telefax : 2216624

Printed at :

ĀDITYA PRINTERS

No. 29, 1 B Main Road

Sudhamanagar

Bangalore-560 027.

Phone : 2275712

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ನಾನು ಹಿರಿಯ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಓದುತ್ತಿದ್ದ ಸಮಯ. ಬಸವನಗುಡಿಯ ಹೆಚ್.ಬಿ. ಸಮಾಜ ರಸ್ತೆಯ ತಮ್ಮ ಪುನೆಯಲ್ಲಿ ವೇ|| ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಪ್ರತಿದಿನ ಸಂಜೆ ರಾಮಾಯಣ-ಮಹಾಭಾರತಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರವಚನ ಕೇಳಲು ತಾಯಿಯೊಂದಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಆದೇಶದಂತೆ ನರಸಿಂಹರಾಜಾ ಕಾಲೋನಿಯ ಶಂಕರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಾಠಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಲಿಯಲು ಸೇರಿಕೊಂಡೆ. ಆ ಪಾಠ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅನಂತಮೂರ್ತಿಗಳು ಶ್ಯಾಮಭಟ್ಟರು, ವಿದ್ವಾನ್ ರಂಗನಾಥ ಶರ್ಮಾ ಅವರ ಪದತಳಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಕಾವ್ಯ-ನಾಟಕಾದಿಗಳ ಪಾಠಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದೆ. ಪ್ರಥಮ-ಕಾವ್ಯ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ತೇರ್ಗಡೆಯೂ ಆಯಿತು. ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ವಿದ್ಯಾಲಯ ಪ್ರೌಢಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೆ. ವೆಂಕಟದಾಸ ಶರ್ಮಾ ಅವರು ನನಗಿದ್ದ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯ ಸೆಲೆಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿದರು. ಪ್ರಾಚೀನ ಪಾಠ ಪದ್ಧತಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರೌಢಶಾಲಾ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಭಾಸನ ಕೆಲವು ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಓದಿದ್ದರ ನೆನಪು. ಬಸವನಗುಡಿ ನ್ಯಾಷನಲ್ ಕಾಲೇಜಿಗೆ ಪ್ರಥಮ ಪದವಿಪೂರ್ವ ತರಗತಿಗೆ ಸೇರಿ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾದ ವಿದ್ವಾನ್ ಹೆಚ್.ಎಸ್. ವರದದೇಶಿಕಾಚಾರ್ಯ ರಂಗಪ್ರಿಯ ಅವರಿಂದ ಭಾಸನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಾಗಂಧರಾಯಣ ನಾಟಕದ ಅಮೋಘ ಪಾಠವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಭಾಸನ ಬಗ್ಗೆ ನನಗೆ ವಿಶೇಷ ಅಭಿಮಾನ ಮೂಡಿತು. ಮುಂದೆ ಅದೇ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಾಪಕನಾಗಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡೆ.

ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜಯನಗರ ನ್ಯಾಷನಲ್ ಕಾಲೇಜು ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿಭಾಗಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಪ್ರೊ. ಎಂ.ಕೆ. ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣರಾವ್ ಅವರು ಹಲವಾರು ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠ ಪ್ರವಚನಗಳ ಸಿದ್ಧತೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಿದರು. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ನಾನು ಕೃತಜ್ಞತಾ ಪೂರ್ವಕ ಅಭಿವಂದನೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಅಂತೆಯೇ ಎಂದಾದರೂ ಒಂದು ದಿನ ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ನಾನೂ ಅನುವಾದಿಸಬಹುದೆಂಬ ಆಸೆ ಬಲಿಯುತ್ತಾ ಬಂದಿತು. ಆ ಹಲವಾರು ವರ್ಷಗಳ ಆಸೆ ಈಗ ನೆರವೇರಿದೆ.

ಸುಭಾಷ್ ಪಬ್ಲಿಕೇಷನ್ಸ್ ಮಾಲೀಕರಾದ ಶ್ರೀ ಪ್ರಕಾಶ್ ಅವರು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಅಭಿಮಾನ ತೋರಿ ಭಾಸನ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕವನ್ನು ಟೀಕೆ-ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಅನುವಾದಿಸಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಸಾಧಾರಣ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ಕೈ ಹಾಕಿದ್ದೇನೆ. ಈ ವರ್ಷ (1998) ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದವರು ದ್ವಿತೀಯ ಪದವಿ ತರಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಓದುತ್ತಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಮೇಲ್ಪಂಡ ನಾಟಕವನ್ನು ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವಾಗಿ ನಿಗದಿ ಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅನುವಾದ ಮಾಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಹಲವಾರು ಹಿರಿಯಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಪಂಡಿತರ, ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರ ಸಂಪಾದಿತ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಪೂರ್ವಸೂರಿಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ನಾನು ಕೃತಜ್ಞತಾ ಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ನಾನು ಈ ನಾಟಕದ ವಿಮರ್ಶೆ ಬರೆಯುವ ಸಮಯದ ತನ್ನದೇ ಆದ ವಿಶಿಷ್ಟ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಹಲವಾರು ಅಂಶಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ ಸಹೋದ್ಯೋಗಿ ಪ್ರೊ. ಹೆಚ್. ವೇಣುಗೋಪಾಲ ಅವರಿಗೆ ನನ್ನ ವಂದನೆಗಳು.

ಈ ಅನುವಾದ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕವಿ-ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪೀಠಿಕೆ ಇದ್ದರೆ, ಎರಡನೆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಠ್ಯವನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಮೂರನೆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂಕಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ, ಪಾತ್ರ ಚಿತ್ರಣ, ಶೀರ್ಷಿಕೆಯ ಔಚಿತ್ಯ, ನಾಟಕೀಯ ಪರಿಭಾಷೆ ಮುಂತಾದ್ದರ ಬಗ್ಗೆ ವಿಸ್ತಾರ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡಿದ್ದೇನೆ. ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ಅನುವಾದಿತ ಕೃತಿಯಾದ ಈ ನನ್ನ ಗ್ರಂಥವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಸಮುದಾಯ ಅಧ್ಯಾಪಕರು, ಸಂಸ್ಕೃತ ಕನ್ನಡ ಬಂಧುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಮೂಡಿಸಿದರೆ ನಾನು ಪಟ್ಟ ಶ್ರಮ ಸಾರ್ಥಕ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ.

ಇದನ್ನು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿ ಅಚ್ಚು ಮಾಡಿ, ಪುಸ್ತಕ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿರುವ ಆದಿತ್ಯ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್ ಗೆಳೆಯರಿಗೂ, ಈ ಪ್ರಕಟಣೆಯನ್ನು ಹೊರ ತಂದಿರುವ ಸುಭಾಷ್ ಪಬ್ಲಿಕೇಷನ್ಸ್ ಶ್ರೀ ಪ್ರಕಾಶ ಹಾಗೂ ಅವರ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಬರವಣಿಗೆಯ ವ್ಯವಸಾಯದಲ್ಲಿ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನನ್ನ

12-1998
ಬೆಂಗಳೂರು-61

ಎಂ.ಕೆ. ಶ್ರೀಧರ್

ಲೇಖಕರ ಪರಿಚಯ

ಡಾ|| ಎಂ.ಕೆ. ಶ್ರೀಧರ ಅವರು ಸಂಸ್ಕೃತ ಮನಃಶಾಸ್ತ್ರ ಸಂಶೋಧಕರ ಪದವಿಗಳನ್ನು 'ಮಹಾಭಾರತ' ಮತ್ತು 'ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗಳು' ಎಂಬ ವಿಷಯದ ಮೇಲೆ ಪದವಿಯನ್ನು (1995) ಪಡೆದು, ಬಸವನಗುಡಿ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ ವಿಜ್ಞಾನ ಚರಿತ್ರಕಾರ ಡಾ|| ಬಿ.ವಿ. ಸುಬ್ಬರಾಯಪ್ಪನವರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಪ್ರಾಚೀನ ನೌಕಾ ವಿಜ್ಞಾನದ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಶೋಧನೆ ಮಾಡಿ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ವಿಶ್ವಕೋಶಗಳಿಗೆ ಭಾರತೀಯ ಪ್ರಾಣಶಾಸ್ತ್ರ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಶೋಧನಾ ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಯು.ಜಿ.ಸಿ.ಯು ಅವರ ಬಹುಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಅನುದಾನ ನೀಡಿದೆ. (1996-98) ನಾಲ್ಕು ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಾಪಕರಿಗೆ ಪಿ.ಹೆಚ್.ಡಿ. ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹಲವಾರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿವೆ. ಹಲವು ರಾಜ್ಯ-ರಾಜ್ಯವಿಚಾರಣಾಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಹ್ವಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಪ್ರಬಂಧ ಮಂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಂಸ್ಥಾನ ನವದೆಹಲಿ, ಯೋಜನೆ ಮೇಲ್ದರ್ಜೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪಂಡಿತರ ಪರಿಷಯ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅದು ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ ದೆಹಲಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿರುವಂತೆ ಆಮೂಲೈ ತಾಳೆಪ್ರತಿಗ್ರಂಥಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯ

ತೊಡಗಿದ್ದು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಅಭಿಲೇಖಾಗಾರ, ನವದೆಹಲಿ ಅವರ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉತ್ತೇಜಿಸಿದೆ. ಅಖಿಲ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ-ಖಜಾಂಚಿಯಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ನೂರಾರು ವೈವಿಧ್ಯಮಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಆಯೋಜಿಸಿದ್ದಾರೆ. (1984-98). ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಹತ್ತನೇ ವಿಶ್ವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಮ್ಮೇಳನದ (1997) ಪತ್ರಿಕಾ-ಪ್ರಚಾರ ಸಮಿತಿ ಸದಸ್ಯರಾಗಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಖ್ಯಾತಿ ಇವರಿಗಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ಯಾಭವನದ ಗಾಂಧೀ ಕೇಂದ್ರದ ಉನ್ನತ ಸಲಹಾ ಮತ್ತು ಹಣಕಾಸು ಸಮಿತಿಗಳ ಸದಸ್ಯರಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ದಿನಪತ್ರಿಕೆ ನಿಯತಕಾಲಿಕೆಗಳಿಗೆ ಜನಪ್ರಿಯ ಲೇಖನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದು ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ.

ಶ್ರೀಯುತರ ಬರೆದ ಕಥಾರತ್ನಾವಲೀ, ವೆಸ್ಟರ್ನ್ ಇಂಡಾಲಜಿ ಸ್ಟಡೀಸ್, ದ್ವಿತೀಯ ಪಿಯುಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಠ್ಯ ಪುಸ್ತಕ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿ, ಸಾಹಸ-ಶ್ರೇಡೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮೂರು ಪುಸ್ತಕಗಳು ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿವೆ ಇಂಡಲಾಜಿಕಲ್ ರಿಸರ್ಚ್ ಫೌಂಡೇಷನ್ ಎಂಬ ಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ (1998), ಗೌರವ ನಿರ್ದೇಶಕರಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ, ಸಂಶೋಧನಾ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ಮತ್ತಷ್ಟು ಯಶಸ್ಸು ಹೊಂದಲಿ ಎಂದು ಶುಭ ಹಾರೈಸುತ್ತೇವೆ.

-ಪ್ರಕಾಶಕರು.

ಪರಿವಿಡಿ

ಭಾಗ - 1

1. ಕವಿ-ಕಾವ್ಯ ವಿಚಾರ	9
2. ಜಾನಪದ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ವ್ಯತ್ಯಾಂತ	23
ಅ) ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಕವಿ ನಾಟಕಕಾರರು	32
ಆ) ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನ	36
ಇ) ಪಾತ್ರಗಳು	50
ಭಾಗ - 2	
3. ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ (ಸಂಸ್ಕೃತ ಅವತರಣಿಕೆ)	1
4. ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ (ಕನ್ನಡ ಅವತರಣಿಕೆ)	73
ಭಾಗ - 3	
5. ಅಂಕಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ	157
6. ನಾಟಕದ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯ ಜೌಚಿತ್ಯ	174
7. ಪಾತ್ರಚಿತ್ರಣಗಳು	18
8. ನಾಟಕೀಯ ಪರಿಭಾಷೆ-ಲಕ್ಷಣಗಳು	20
9. ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು	20
10. ಭಂದಸ್ತುಗಳು	23
11. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಉಕ್ತಿ-ಸುಭಾಷಿತಗಳು	24
12. ಗ್ರಂಥಖಣ	

ಕವಿ-ಕಾವ್ಯ ವಿಚಾರ

ಭಾಸ ಸಮಸ್ಯೆ

ಪೀಠಿಕೆ : 1910-11 ಭಾರತೀಯ ಸಂಶೋಧನಾ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣವರ್ಷ. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಜರ್ಮನ್ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಲ್ಯೂಡರ್ ಎಂಬುವರು ಟಿಬೆಟ್ ದೇಶದ ಸಿನಾಕಿಯಾಂಗ್ ಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಟುಫಾನ್ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿದ ಅಶ್ವಘೋಷನ ನಾಟಕಗಳ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಿರುವಾಂಕೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪುಸಿದ್ದ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಟಿ. ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ತಾಳೆಗರಿ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಂಗ್ರಹಕ್ಕೆಂದು ಆ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಸಂಚಾರ ಕೈಗೊಂಡರು. ಪದ್ಮನಾಭಪುರದ ಮಣಲಿಕ್ಕಾರ ಮಠದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಹಾಗೂ ಜೀರ್ಣವಾದ ತಾಳೆಗರಿ ಗ್ರಂಥಗಳ ಒಂದು ಕಟ್ಟು ದೊರಕಿತು. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ-

ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ : (1) ಪ್ರತಿಮಾನಾಟಕಂ (2) ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕಂ.

ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ : (1) ದೂತವಾಕ್ಯಂ (2) ದೂತಘಟೋತ್ಕಚಂ (3) ಮಧ್ವಮವ್ಯಾಯೋಗಃ (4) ಊರು ಭಂಗಂ (5) ಪಂಚರಾತ್ರಮ್ (6) ಕರ್ಣಭಾರಂ.

ಭಾಗವತವನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ : ಬಾಲಚರಿತಂ.

ಗುಣಾತ್ಮನ ಬೃಹತ್ಕಥೆಯನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ : (1) ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಯಾಗಂಧರಾಯಣಂ (2) ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಂ (3) ಚಾರುದತ್ತಮ್ (4) ಅವಿಮಾರಕಂ.

ಇವಲ್ಲದೆ 1941ರಲ್ಲಿ ಅಂದಿನ ಕಾಠೇವಾಡ ರಾಜ್ಯದ ಗೊಂಡಾಲ್ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಯಜ್ಞಫಲಂ' ಎಂಬ ನಾಟಕವು ದೊರಕಿತೆಂದು ಜೀವರಾಮ ಕಾಳಿದಾಸ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು.

(ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಪ್ರಾಕ್ತನ ವಿಮರ್ಶಕ ವಿಚಕ್ಷಣ ರಾವ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ನರಸಿಂಹರಾಯರು, 1910ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ 'ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಂ' ನಾಟಕವು ತಮಗೆ ದೊರಕಿತೆಂದು ಅಂದಿನ ಮೈಸೂರು ಸರ್ವೇಕ್ಷಣ ವರದಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.)

ಈ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಟಿ. ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಅವಲೋಕಿಸಿದರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವು ಸಾಮ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಕಂಡುಬಂದವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಹದಿಮೂರು ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಒಬ್ಬನೇ ಕವಿಯು ಬರೆದಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಿದರು:

13 ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸಾಮ್ಯಾಂಶಗಳು :

1) ಈ ಹದಿಮೂರು ನಾಟಕಗಳು, 'ನಾಂದ್ಯಂತೇ' ತತಃ ಪ್ರವಿಶ್ಯತಿ ಸೂತ್ರಧಾರಃ' ಎಂಬ ರಂಗಸೂಚನೆಯೊಂದಿಗೆ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಂದಿಯನ್ನು ರಂಗಮಂಟಪದ ಮೇಲೆ ನಡೆಸಲಾಗುತ್ತದೆ. 'ನಾಂದಿ' ಎಂದರೆ ಇಷ್ಟದೇವತೆಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ಕವಿಯು ನಾಟಕವನ್ನು ಬರೆಯುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳು ಅಭಿನಯಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಾಟಕವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನಡೆಯಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿ

ಇಷ್ಟದೇವತೆಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ 'ನಾಂದಿ' ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ರಂಗದ ಹಿಂದೆಯೇ ಪಠಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಸೂತ್ರಧಾರನು ರಂಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ.

2) ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಧಾರನು ಮೊದಲಿಗೆ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯೊಂದಿಗೆ ಸಂವಾದವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ಬಳಿಕವಿಗೇ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಹಾಡನ್ನು ಹಾಡಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ನಾಟಕದ ಹೆಸರು, ನಾಟಕಕಾರನ ಹಾಗೂ ಆಶ್ರಿತರಾಜನ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತ ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಾಟಕದ ಮುಖ್ಯದೃಶ್ಯಕ್ಕೆ ಅಣಿಮಾಡಿ ರಂಗದಿಂದ ನಿರ್ಗಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಿದ್ಧತೆಗೆ 'ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

3) ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯ ಬದಲು ಆ ಭಾಗವನ್ನು 'ಸ್ಥಾಪನಾ' ಅಥವಾ 'ಆಮುಖಿಂ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

4) ಹತ್ತು ನಾಟಕಗಳು 'ರಾಜಸಿಂಹಃ ಪ್ರಶಾಸ್ತು ನಃ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಭರತವಾಕ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಈ ಭರತವಾಕ್ಯವೆಂಬುದು ನಾಟಕದ ಕೊನೆಯ ಅಂಕ. ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕದ ಆದ್ಯ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಭರತಮುನಿಗೆ ಪ್ರಣಾಮಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಲು ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಹಾಡುತ್ತಾರೆ. ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ (ಕೆಲವು) ಕವಿ ಮತ್ತು ನಾಟಕದ ಹೆಸರುಗಳು ಆ ಭರತವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಬರುತ್ತದೆ.

5) ಭರತಮುನಿಯ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಕೆಲವು ನಿಯಮಗಳ ಉಲ್ಲಂಘನೆಯು ಈ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

(ಆ) ಭರತಮುನಿಯ ಪ್ರಕಾರ ರಂಗಮಂಟಪದ ಮೇಲೆ ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧವನ್ನಾಗಲೀ ತುಮುಲ ಯುದ್ಧವನ್ನಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಸಾವನ್ನಾಗಲೀ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಕೂಡದು. ಆದರೆ 'ಊರುಭಂಗ' ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಭೀಮ-ದುರ್ಯೋಧನರಿಗೆ ಗದಾಯುದ್ಧವು ನಡೆದು ಕೊನೆಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ರಂಗದ ಮೇಲೆ ಸಾವನ್ನಪ್ಪುತ್ತಾನೆ.

(ಆ) ಭರತಮುನಿಯ ಪ್ರಕಾರ ರಂಗದ ಮೇಲೆ ನೀರನ್ನಾಗಲೀ, ಬೆಂಕಿಯನ್ನಾಗಲೀ ಕೆರಕೂಡದು. ಆದರೆ 'ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಂ' ನಾಟಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ರಂಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ 'ಆಪನ್ನಾವತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆಚಮನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. 'ಪಂಚರಾತ್ರಂ' ನಾಟಕದ ಘಟನೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪಂಚನ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆಯುತ್ತವೆ.

6) ಪಾಣಿನಿಯ ವ್ಯಾಕರಣ ನಿಯಮಗಳ ಉಲ್ಲಂಘನೆ ಕೆಲವು ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

(ಅ) 'ಮಾತೃ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪರ್ಯೋಗಿಸುವಾಗ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಳಸುವ ಬದಲು ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

(ಆ) ಆತ್ಮನೇಷದದ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳನ್ನು ಬಳಸುವ ಬದಲು

ಪರಸ್ಥಿಪದದ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ.

7) ಈ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ 'ನಿಷ್ಕ್ರಮ್ಯ', 'ಪ್ರವಿಶ್ಯ'ಗಳ ಅವಾಂತರ ಹೆಚ್ಚು. ಸರಿಯಾದ ರಂಗ ಸೂಚನೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ದೃಶ್ಯಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತವೆ.

8) ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾದ ಘಟನೆಗಳು, ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳ ಹೆಸರು

ಹಾಗೂ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಹಲವು ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ನೋಡುತ್ತೇವೆ.

ಉದಾಹರಣೆಗೆ: ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣಂ, ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಂ ಮತ್ತು ಪಂಚರಾತ್ರಂ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀಹಾರಿಯ ಹೆಸರು 'ವಿಜಯ' ಎಂದೇ ಇದೆ. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣಂ' ಹಾಗೂ ದೂತವಾಕ್ಯಂ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ 'ಕಾಂಚುಕೀಯನ' ಹೆಸರು 'ಬಾರಾಯಣ' ಎಂದೂ, ಮರಣಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ದಶರಥ, ವಾಲಿ, ದುರ್ಯೋಧನ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ದೃಶ್ಯವು ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಒಂದೇ.

9) ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣಂ, ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಂ, ಪ್ರತಿಮಾನಾಟಕಂ ಮತ್ತು ಪಂಚರಾತ್ರಂ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಗೆ ಮುದ್ರಾಲಂಕಾರವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಯಾವ ಶ್ಲೋಕವು ಇಷ್ಟದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಆ ನಾಟಕದ ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳನ್ನು ವಾಚ್ಯವಾಗಿ ಅಥವಾ ಸೂಚ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆಯೋ ಅದಕ್ಕೆ ಮುದ್ರಾಲಂಕಾರ ಎಂದು ಹೆಸರು.

10) ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆಂದರೆ 'ಪತಾಕಾಸ್ಥಾನಗಳು'. ಒಬ್ಬ ಪಾತ್ರಧಾರಿಯು ಒಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಒಂದು ಘಟನೆಯು ನಡೆಯುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆ ಘಟನೆಗಳಿಗೆ ಪೂರಕವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪಾತ್ರಧಾರಿಯು ಅದೇ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಚಾಲನೆಯು ದೊರಕುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ 'ಪತಾಕಾಸ್ಥಾನ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ.

11) ಪಾಣಿನಿಯ ವ್ಯಾಕರಣ ನಿಯಮಗಳಿಂದ ಹೊರತಾದ 'ಚ, ತು, ನ, ಹಿ' ಮುಂತಾದ ನಿಪಾತಗಳನ್ನು ಬಹಳಷ್ಟು ಕಡೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

12) ಈ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತ ಪಡಿಸುವಾಗ 'ಆಕಾಶ ಭಾಷಿತ' ತಂತ್ರವನ್ನು ಬಹಳ ಸಲ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಎರಡನೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ : ಕಾಳಿದಾಸ, ಬಾಣ, ರಾಜಶೇಖರ ಮುಂತಾದ ಕವಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಭಾಸ ಮಹಾಕವಿಯೇ ಈ ಹದಿಮೂರು ನಾಟಕಗಳ ಕರ್ತೃ.

ಡಿ|| ಟಿ. ಗಣಪತಿಶಾಸ್ತ್ರಿ ಮೇಲಿನ ವಾದ/ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮಂಡಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಈ ಕೆಳಕಂಡ ಸ್ಪಷ್ಟನೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿದರು.

(1) ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿಗೆ ಕಾಳಿದಾಸನು ತನ್ನ ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರ ನಾಟಕದ ಪ್ರಥಮಾಂಕದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಸನ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ
 ಪ್ರಥಿತಯಶಾಸಾ ಭಾಸ ಸೌಮಿಜಕವಿಪ್ರಾಜ್ಞಾದೀನಾಂ
 ಪ್ರಖ್ಯಾನತೀಕ್ರಮ್ಯ ವರ್ಮಮಾನಕಃ ಕಾಲಿದಾಸಸ್ಯ ಕ್ರಿಯಾಃ ದ್ರಷ್ಟೃ ಕಥಂ ಪರಷದೌ
 ಷ್ಠುಮಾನ್."

"ಈಗಾಗಲೇ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಭಾಸ, ಸೌಮಿಲ್ಲ ಕವಿಪುತ್ರ, ಮುಂತಾದವರ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ವರ್ತಮಾನ ಕವಿಯಾದ ಕಾಲಿದಾಸನ ನಾಟಕವನ್ನು ನೋಡಲು ಈ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಗಡಣ ಪುರಸ್ಕರಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ?"

(2) ಬಾಣನು ತನ್ನ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವಾದ 'ಹರ್ಷಚರಿತ'ದಲ್ಲಿ ಭಾಸನನ್ನು ಹೀಗೆ ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ಮಾರಕಕೃತಾರ್ಮೈಃ ನಾಟಕೈಃ ಷ್ಠಭೂಮಿಕೈಃ |

ಸಪತಾಕೈಃ ಯಶೋ ಲೇಖೈಃ ಭಾಸೋದೇವಕೃತೈರಿವ ||

"ಭಾಸನು ಸೂತ್ರಧಾರರಿಂದ ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಹಳ ಪ್ರಸಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ, ಪತಾಕಾಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಎತ್ತರದ ವಿಮಾನಗಳಿಂದ, ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದ ದ್ವಜಗಳು ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ದೇವಶಿಲ್ಪಿಗಳಂತೆ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು."

ಬಾಣನ ಕಾಲವು ಕ್ರಿ.ಶ. ಏಳನೇ ಶತಮಾನವೆಂದು ಖಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಸನು ಅವನಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನ.

(3) ರಾಜಶೇಖರನೆಂಬ ಆಲಂಕಾರಿಕನು ಭಾಸನ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕವನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿ, ಭಾಸನಾಟಕ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಅದೂ ಒಂದು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿ, ವಿಮರ್ಶಕರು ಭಾಸನಾಟಕಚಕ್ರವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಲು ಬೆಂಕಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದಾಗ, ಹುತಾಶನನು 'ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ' ನಾಟಕವನ್ನು ಸುಡಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಸನಾಟಕಕ್ಕೆಪಿ ಡೈಕೈಃ ಖಿಪೈಃ ಪರೀಕ್ಷಿತುಮ್ |

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಸ್ಯ ದಾಹಕೋಮುನಿಪಾಪಕಃ ||

9ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸಿದ್ದ ರಾಜಶೇಖರನು ಭಾಸನ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆಂದರೆ, ಭಾಸನು ಅವನಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನವನಾಗಿ ಈ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರಲೇಬೇಕು ಎಂದು ತರ್ಕ.

(4) ಭಾಸನ ನಾಲ್ಕಂಕದ 'ಚಾರುದತ್ತ' ನಾಟಕವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಹತ್ತನೆ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರಕನೆಂಬ ಕವಿ-ರಾಜನು 'ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕ' ಎಂಬ ಹತ್ತಂಕಗಳ ನಾಟಕವನ್ನು ಬರೆದಿರುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುವಿದಿತ.

(5) ಗೀತೆಗೋವಿಂದರ ಖ್ಯಾತಿ ಜಯದೇವನು ತನ್ನ 'ಪ್ರಸನ್ನರಾಘವ' ಎಂಬ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಭಾಸನನ್ನು "ಸರಸ್ವತಿಯ ಮಂದಹಾಸು" 'ಭಾಸೋಹಾಸು' ಎಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಜಯದೇವನ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ. 11ನೇ ಶತಮಾನ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಸನು ಅವನಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನ.

(6) ಭಾಸನನ್ನು 'ಜ್ವಲನಮಿತ್ರ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಕವಿಗಳು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮೇಲಿನ ಮಾಹಿತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಟಿ. ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಈ ಹದಿಮೂರು ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಬರೆದವನು ಭಾಸನೇ ಎಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮಂಡಿಸಿದರು.

ಸುಮಾರು 1945ನೇ ಇಸವಿಯವರೆಗೆ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ-ಪೌರ್ವಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈ ವಾದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ನಂತರ ಆ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಒಡಮೂಡಿ ಮೂರು ವಾದಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ಭಾಸ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪಂಗಡಗಳಾದವು.

- 1) ಈ ಎಲ್ಲಾ ನಾಟಕಗಳೂ ಭಾಸನದವೇ - ಮೊದಲನೆಯ ಪಂಗಡ.
- 2) ಈ ಹದಿಮೂರು ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಾತ್ರ

ಭಾಸನದು. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಕೀರಳದ ನಟರಾದ ಶಾಕ್ಯಾರು ತಮ್ಮ ರಂಗಮಂದಿರದ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡ ನಾಟಕಗಳಿವು - ಎರಡನೆ ಪಂಗಡ.

3) ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಂ, ಪ್ರತಿಮಾ ಮತ್ತು ಅಭಿಷೇಕನಾಟಕಂ ಮಾತ್ರ ಭಾಸನದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಭಾಸನ ಕಾಲ- ಈಗಾಗಲೇ ಕೆಲವು ಉಲ್ಲೇಖಗಳ ಮೂಲಕ ಭಾಸನನ್ನು ಕಾಳಿದಾಸ, ಬಾಣ, ರಾಜಶೇಖರ ಮುಂತಾದವರು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಸನು ಇವರೆಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ನಿರಬೇಕು. ಬಾಣನು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಭಾಸನನ್ನು ಹೊಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಭಾಸನು ಅವನಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನನಿರಬೇಕು. ಬಾಣನು ಕ್ರಿ.ಶ. ಏಳನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದನೆಂದು ನಿಖರವಾಗಿ ತಿಳಿದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಸನ ಕಾಲದ ಗರಿಷ್ಠ ಸೀಮೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ಏಳನೇ ಶತಮಾನ.

ಭಾಸನು ತನ್ನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು, ಪಾಣಿನಿಯ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಮತ. ಪಾಣಿನಿಯ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಪೂ. 400. ಭರತನೂ ಅದೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಊಹೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಸನು ಇವರಿಬ್ಬರಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಅಥವಾ ಅವರ ಸಮಕಾಲೀನನಾಗಿದ್ದು ಅವರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದಿರಬಹುದು.

ಭಾಸನು ತನ್ನ ನಾಟಕಗಳ ಭರತ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ "ರಾಜಸಿಂಹ" ಎಂಬುವನ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರ ಪ್ರಕಾರ

ಈ ರಾಜಸಿಂಹನು ನವನಂದರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಮಹಾಪದ್ಮನಂದನೆಂದು ತರ್ಕಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾಪದ್ಮನಂದನು ಮಾಲ್ವ ಮತ್ತು ವತ್ತದೇಶವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಪೂ. 400ರಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಭಾಸನು ಅವನ ಆಸ್ಥಾನ ಕವಿಯಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಭಾಸನ ಈ ಕಾಲವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕೆಳಕಂಡ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಭಾಸನಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರೀ ಟಿ.ಜಿ. ಶಾಸ್ತ್ರಿ - ಕ್ರಿ.ಪೂ. 600

ಕೋನೊ - ಕ್ರಿ.ಶ. 200

ಯಾಕೋಬೀ, ಭಂಡಾರ್ಕರ್ - ಕ್ರಿ. ಶ. 300

ವಿಂಟರ್ನೀಟ್ - ಕ್ರಿ.ಶ. 400

ಬಾವೇಟ್, ಭರತ್ ಪಿತಾರೋಟಿ - ಕ್ರಿ.ಶ. 650

ಭಾಸನು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉದಯನ, ಪ್ರದ್ಯೋತ, ದರ್ಶಕ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. 6ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿನ ಐತಿಹಾಸಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಭಾಸನು ಮನು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಆರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಮೇಧಾತಿಥಿಯ ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರತಿಮಾನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವನು ಈ ಋಷಿ-ಮುನಿಗಳ ಕಾಲದ ನಂತರ ಜೀವಿಸಿದ್ದಿರಬಹುದು.

ಅವನು ತನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮ ಪ್ರಾದಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಆಚಾರ-ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ಜೈನ ಮತಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಉದಾಸೀನ ಧೋರಣೆ ತಾಳಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಆರನೇ ಶತಮಾನ

ಎಂದು ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಕೌಟಿಲ್ಯನು ತನ್ನ ಆರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಯೌಗಂಧ ರಾಯಣ ನಾಟಕದಿಂದ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕೌಟಿಲ್ಯನು ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮೌರ್ಯನ ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದು ಸುವಿದಿತ. ಅವನ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಪೂ. 400. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಊಹಾಪೋಹಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಭಾಸನು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಐದನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಎಂದು ಇತ್ತೀಚಿಗಿನ ಮತ.

ಶ್ಲೋಕ ಭಾಸ ದೇಶ : ಉತ್ತರಭಾರತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನದೀ ಪರ್ವತಗಳು, ಅರಣ್ಯ-ಜನಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಭಾಸನು ತನ್ನ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವನು ಉತ್ತರ ಭಾರತದವನು ಎಂದು ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ರಂಗಸ್ಥಳದ ದೇವತೆಯಾದ ಬಲರಾಮನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ತಮಿಳು ಜನಪದ ಕಥಾ ಸಂಗ್ರಹವಾದ 'ಪರಂಗತ್ಯೆ'ನಲ್ಲಿ ಉದಯನನ ಕಥೆ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಅವನು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದವನು ಎಂದು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮತ. ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ಅವನ ಹದಿಮೂರು ರೂಪಕಗಳು ದೊರೆತಿದ್ದರಿಂದ ಅವು ಮಲಯಾಳೀ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನು ಕೇರಳ ಪ್ರಾಂತ್ಯದವನಿರಬೇಕು ಎಂದು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಹೇಳಿಕೆ. ಮೇಲಾಗಿ ಅವನ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಸೋದರ ಮಾವನಿಗೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿದೆ. ಸಂಬಂಧ, ಭೃಂಗಾರ, ವಿಚಾರ ಮುಂತಾದ ಪದಗಳು ಮಲಯಾಳೀ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದು, ಆ ಪದಗಳನ್ನು ಅದೇ ಆರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವನು ಮಲಯಾಳ ಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಕೆಲವರ ಇಂಗಿತ. ಹೀಗಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣ

ಭಾರತವನು ಎಂದು ಒಂದು ಮತ.

ಆದರೆ ಕೇವಲ ಮೇಲ್ಕಂಡ ಹಗುರವಾದ ಸಾಕ್ಷ್ಯಧಾರಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಾವು ಭಾಸ ಉತ್ತರ ಅಥವಾ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತವನು ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವನು ಭಾರತೀಯನಾಗಿದ್ದು ದೇಶದ ರಂಗಭೂಮಿಗೆ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಪಮ ಕೊಡುಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪಬಹುದು.

ಭಾಸನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ : ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಾಚೀನ ಕವಿಗಳ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಪುಷ್ಟಿಗೊಳಿಸುವವನೋ ಎಂಬಂತೆ ಭಾಸನೂ ಸಹ ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಕವಿಗಳಂತೆ ತನ್ನ ಬಗ್ಗೆ ತನ್ನ ಆಶ್ರಿತರಾದ ಬಗ್ಗೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ರೂಪಕದ ಮೊದಲು ಅಥವಾ ಕೊನೆಯಲ್ಲೂ ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಅವನು ಒಬ್ಬ ಶ್ರೇಷ್ಠ ನಾಟಕಕಾರ. ವಾಲ್ಮೀಕಿ, ವ್ಯಾಸರಂತೆ ಮುನಿ ಎಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಅವನಿಗೆ ವೇದದ ಆದರ್ಶಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಆಚಾರ-ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಗೌರವವಿತ್ತು.

ಭಾಸನು 'ಧರ್ಮ'ವನ್ನು ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ತನ್ನ ರೂಪಕಗಳೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು 'ವರ್ಗೋತ್ತಮ ರಾಜಿಗಾಃ' ಎಂಬ ಪಾಕ್ತದೇ ನಂಬಿಕೆ ಇಟ್ಟಿದ್ದ. ಯಾಗಂಧರಾಯಣನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೋಗಂ ರಾಯಣ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ- "ಯೋಃ ಭಾಗೀ ಆಗ ರಾಜಿಗಾ ಗೌರವಾಃ" ಎಂದು (1.9 ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ ತೊಂದರ ಗೊಳಗಾದ ತನ್ನ ಪ್ರಭುವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ). ಭಾಸನಿಗೆ ಯಾ ಯಜನ, ದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅತೀ ವಿಶ್ವಾಸ. ಅವನ ಪ್ರಕಾರ ದಾನವೇ ಹೆಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. (ಸೌಮ್ಯಾಃ) ಕರ್ಣಭಾರದ ನಾಯಕನ

ಕರ್ಣನು "ಕೃತಾಶ ದನಂ ಚ ಗಣಿವ ಗಿಷ್ಠಿತಿ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೋಮಮಾಡಿದ್ದು ದಾನನಿಡಿದ್ದು ಹಾಗೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿಧಿ ಅಥವಾ ವಿಧಿಯ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ದೃಢವಿಶ್ವಾಸ. "ಗ್ರಾಣಿಗಿ ವಲವಗಾರಃ ಕೃಗಾಣಾಃ ಚಕ್ರಾರಾಪಿಕ್ಷಿಗಿವ ಗಾಘತಿ ಭಾಗಾಪಿಕ್ಷಿಃ" ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಮೇಲಿನ ಅಂಶವನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೂ ಪುರುಷ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಬಿಡಬಾರದು. ನಿರಂತರವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಉತ್ತಾಹತೀಲರಿಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದು ಏನೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಅವನದು. ಕೆಳಗಿನ ಶ್ಲೋಕವು ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಪುಷ್ಟಿಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಕಾಶಾಧಿಗಿಗಿವಿರೇ ಮಖಮಾನಾತ್ ಭೂಮಿಸಿಗಿಂಖಂ ಖನ್ಯಮಾನಾ ದದಾತಿ |

ಸೋನಾಸಾಣಾಣಾಂ ಗಾಸಿತಿ ಅಸಾಖಂ ನರಾಣಾಂ ಗಾಗಾರಿಷಾಃ ಸರ್ವಗತಾಃ ಫಲನಿತಿ ||

ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಯೋಗಂಧರಾಯಣಮ್ 1. 18

ಭಾಸನು ಅತ್ಯಂತ ಸಹಜವಾಗಿ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ, ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ಪಾತ್ರಗಳು ಗ್ರಹಸ್ಥ ಹೆಂಡತಿ, ರಾಜ, ಮಂತ್ರಿ, ಗೆಳೆಯ, ಸೈನಿಕ ಯಾರಾದರೂ ಆಗಿರಬಹುದು. ಮಾನವ ಮನಸ್ಸಿನ ಆಳ-ಅಗಲ-ವಿಸ್ತಾರಗಳನ್ನು ಅಳಿಯಲು ಭಾಸನ ರೂಪಕಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಅರ್ಹ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಮಾದರಿಗಳೆಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು.

ಭಾಸನ ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಶೈಲಿ : ಭಾಸನ ಶೈಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸರಳ, ಮತ್ತು ಲಾಲ್ಪಡಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಅವನು ಹೆಣೆದಿರುವ ಸಂವಾದಗಳು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾದವು, ಆದರೆ ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದವು. (ವಾಲ್ಮೀಕಿಯಂತೆ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ದೀರ್ಘ ಸಮಾನಗಳನ್ನು ಬಳಸುವುದೇ

ಇಲ್ಲ. ಹಲವಾರು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು, ಗಾಢ, ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿ. ಅವನು ಬಳಸಿರುವ ಅಲಂಕಾರಗಳು ನೇರ ಮತ್ತು ಸರಳ ಪತಾಕಾಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಬಳಿಯೋಗಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಹಸ್ತ. ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಕ ಸಂವಾದಗಳಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ವೈಭವದ, ಆಟಾಟೋಪದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕೃತಿಯಲ್ಲೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ವಿಶಿಷ್ಠ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ರಂಗಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಅವನ ರೂಪಕಗಳು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿವೆ. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ, ಸಾಧುವಾದ ಹಾಸ್ಯವನ್ನು ತನ್ನ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಜಯದೇವನು ತನ್ನ 'ಪ್ರಸನ್ನಲಾಘವ' ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಭಾಸನನ್ನು 'भासोहासः' (ಸರಸ್ವತಿಯ ಮಂದಹಾಸ) ವೆಂದು ಹೊಗಳಿದ್ದಾನೆ.

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ

ಜಾನಪದ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದ ವೃತ್ತಾಂತ

ಭಾಸನು ಬರೆದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿರುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಮತ್ತು ವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕಗಳ ಕಥಾವಸ್ತು ಮೂಲತಃ ಬೃಹತ್ಕಥೆಯಿಂದ ಆಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು. ಇವೆರಡೂ ಒಂದೇ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಕರಣಗಳಾಗಿದ್ದು ಈಗ ವಿಭಿನ್ನ ನಾಟಕಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮತ. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಕಥೆಯು ಕೊನೆಗೆ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಗುಣಾಡ್ಯನು ಪೈಶಾಚೀ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ ಬೃಹತ್ಕಥೆ ಈಗ ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದರ ರೂಪಾಂತರವಾದ ಕ್ಷೇಮೇಂದ್ರನ ಬೃಹತ್ಕಥಾಮಂಜರೀ, ಬುಧಸ್ವಾಮಿಯ ಬೃಹತ್ಕಥಾಶ್ಲೋಕಸಂಗ್ರಹ, ಮತ್ತು ಸೋಮ ದೇವನ ಕಥಾಸರಿತ್ಸಾಗರಗಳಲ್ಲಿ ವತ್ತರಾಜ ಉದಯನನ ಕಥೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಜೈನ, ಬೌದ್ಧ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಮಿಳಿನ 'ಪೆರುಂಗತ್ತೈ' ಶ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉದಯನನ ಕಥೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಭಾಸನು ಹಾಕಿರುವ ಯಾವ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಕಥೆಯನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡನು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಕಥೆ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರಬಹುದು. ಕಾಳಿದಾಸನೂ

ಕೂಡ ತನ್ನ ಮೇಘ ಸಂದೇಶದಲ್ಲಿ ಅವಂತಿ ಅಥವಾ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ 'ಉದಯನ ಕಥಾಕೋವಿದ ಗ್ರಾಮವೃದ್ಧಾಸ್' (ಪೂರ್ವ ಮೇಘ 30) ಎಂದು ಉದಯನನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಭಾಸನು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರಬಹುದು. ಮೇಲ್ಕಂಡ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉದಯನನ ಕೃತಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಥಾಸರಿತ್ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮೋಹಕವಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದಿದೆ. ಅದು ಹೀಗಿದೆ :-

ವತ್ಸದೇಶದಲ್ಲಿ ಉದಯನನೆಂಬ ರಾಜನಿದ್ದ. ಅವನು ವೀಣೆ ಸುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅದರ ಮೂಲಕ ಕಾಡಾನೆಗಳನ್ನು ವಶಗೊಳಿಸಿ ಹಿಡಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತ. ಈ ವ್ಯಸನದಿಂದಾಗಿ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿಯಾದ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿ ತಾನು ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಮೇಲ್ಕಂಡ ಹವ್ಯಾಸದಲ್ಲಿಯೆ ಮುಗ್ಧನಾಗಿದ್ದನು.

ಈ ಮಧ್ಯೆ ಉಜ್ಜಯಿನಿ ಅಥವಾ ಅವಂತಿನಗರದಲ್ಲಿ ಚೂರಮಹಾಸೇನನೆಂಬ ರಾಜ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದ. ಅವನಿಗೆ ಪ್ರದ್ಯೋನಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು. ಉದಯನ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದರೂ ಕೌಶಾಂಬಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದ. ಹೀಗಾಗಿ ಇಬ್ಬರಾಜರ ನಡುವೆ ವೈಮನಸ್ಯ ಬೆಳೆದಿತ್ತು. ಮಹಾಸೇನನಿಗೆ ಗೋಪಾ ಮತ್ತು ಪಾಲಕ ಎಂಬ ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳೂ, ರೂಪ-ಗುಣಗಳ ಅನುರೂಪಳಾದ ವಾಸವದತ್ತೆ ಎಂಬ ಮಗಳೂ ಇದ್ದವಿವಾಹಯೋಗ್ಯಳಾದ ಮಗಳನ್ನು ಯೋಗ್ಯವರನಾದ ಉದಯನನ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರದ್ಯೋತನಿಗೆ ಆಸೆ ಇದ್ದು ಪರಸ್ಪರ ಬದ್ಧ ದ್ವೇಷ ಅಡ್ಡಿ ಬಂದಿತ್ತು. ತನ್ನ ಘನ

ಕುಂದುಬಾರದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ನೆಂಟಿಸಿಕೆಯನ್ನು ಯೋಜಿಸಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಒಂದು ಉಪಾಯ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಉದಯನನ ಹವ್ಯಾಸವರಿತಿದ್ದ ಪ್ರದ್ಯೋತ ಆನೆಯಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಭಾರೀ ಗಾತ್ರದ ಯಂತ್ರದ ಆನೆಯೊಂದನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ, ಅದರ ಒಳಗೆ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ವೀರಭಟರನ್ನು ತುಂಬಿಸಿ ವಿಂಧ್ಯ ಪರ್ವತದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಹಬ್ಬಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಉದಯನನ ದೂತರು ಆ ಭಾರೀ ಆನೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ರಾಜನಿಗೆ ಸಮಾಚಾರ ಅರುಹಿದರು. ಉದಯನ ಅದನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ತನ್ನ ಘೋಷವತೀ ವೀಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಇಂಪಾಗಿ ಬಾರಿಸುತ್ತಾ ಅದರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಆ ಯಂತ್ರದ ಆನೆಯು ಅವನನ್ನು ವಿಂಧ್ಯಾಟವಿಯ ಒಳಗೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಯಿತು. ಮುಟ್ಟುಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಯತೆಯಿಂದ ವೀಣೆ ಸುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಕೀಲಾನೆಯಿಂದ ಹೊರ ಬಂದ ವೀರಯೋಧರು ರಾಜನನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ, ಸೆರೆ ಹಿಡಿದು ಉಜ್ಜಯಿನಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ಮಹಾಸೇನನು ಅವನನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿ ತನ್ನ ಮಗಳಿಗೆ ವೀಣೆ ಹೇಳಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡನು. ರಾಜನು ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ ಸಂಗೀತ ಹಾಗೂ ವೀಣೆಯ ಪಾಠವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಾ ಅವಳಲ್ಲಿ ಆಕರ್ಷಿತನಾದನು. ಅವಳೂ ಸಹ ಅವನಲ್ಲಿ ಆನುರಾಗ ಹೊಂದಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ ತೂಶ್ರೋಷೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು.

ವಿಂಧ್ಯಾಟವಿಯಲ್ಲಿ ವತ್ಸರಾಜನು ಸೆರೆಸಿಕ್ಕಿದ ವಾರ್ತೆ ಕೇಳಿ ಕೌಶಾಂಬಿಯ ಜನರು ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಲು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿಯಾದ ಯೌಗಂಧ

ರಾಯಣನು ರಾಜಕೀಯ ತಂತ್ರವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ
 ವತ್ತರಾಜನನ್ನು ಸೆರೆಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ
 ಯೋಗೀಶ್ವರನಾದ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆದನಂತೆ. ತನ್ನ
 ಸಂಚಿನಂತೆ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಕುಳ್ಳ-ಬೋಳುತಲೆಯ ಮುದಿ
 ಹುಚ್ಚನಂತೆ, ವಿದೂಷಕ ವಸಂತಕ ಗುಡಾಣ ಹೊಟ್ಟಿಯ
 ವಕ್ರಮುಸುಡಿಯ ಹಲ್ಲುಬ್ಬಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯಂತೆಯೂ, ವೇಷ ಧರಿಸಿ
 ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಾಡತೊಡಗಿದರು. ಚೌಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾ
 ತರಹದ ವಿನೋದಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಈ
 ಸಮಾಚಾರ ತಿಳಿದ ವಾಸವದತ್ತ ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ನಾಟ್ಯಶಾಲೆಗೆ
 ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿ ಯೌಗಂಧರಾಯ
 ಣನು ಉದಯನನನ್ನು ಭೇಟಿಮಾಡಿ ಸಂಕೋಲೆಗಳನ್ನು ಭಂಗ
 ಪಡಿಸುವ ಹಾಗೂ ಅಪರೂಪದ ಮೂಲಿಕಾರನವನ್ನು ವೀಣಾ
 ತಂತಿಗಳಿಗೆ ಲೇಪಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ವಾಸವದತ್ತಯನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿ
 ಕೊಳ್ಳುವ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟನು. ಈ ಮಧ್ಯೆ ವಿದೂಷಕನಾದ
 ವಸಂತಕ ವಾಸವದತ್ತಯ ಕೋರಿಕೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು
 ಮನೋರಂಜಕವೂ, ನವರಸಭರಿತವೂ ಆದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ರಾಜ
 ಕುಮಾರಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಯೌಗಂಧ
 ರಾಯಣನ ಸಂಚಿನಂತೆ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಸೇವಕರು ವಾಸವದತ್ತಯ
 ಸ್ವಂತ ವಾಹನವಾದ ಭದ್ರಾವತೀ ಆನೆಯನ್ನು ತರಿಸಿ, ಮಾವುತನಾದ
 ಆಘಾಡಕನಿಗೆ ಲಂಚ ನೀಡಿ ಅವನನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು
 ಉದಯನ, ವಾಸವದತ್ತ ಅವಳ ಸಖಿ ಕಾಂಚನ ಮಾಲೆ
 ಆನೆಯನ್ನೇರಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದರು. ಪಾಲಕನು ನಲಾಗಿರಿ
 ಎಂಬ ಸಲಗವನ್ನೇರಿ ಉದಯನನೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದನು.

ಆದರೆ ಗೋಪಾಲಕನು ಬಂದು ಈ ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ. ಚಂಡ
 ಮಹಾಸೇನನಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿದ್ದೂ ಅದೇ! ಗೋಪಾಲಕನು ಕೌಶಾಂಬಿಗೆ
 ಆವರ ಜೊತೆ ಬಂದು ವಿವಾಹವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಮಹಾಸೇನನು
 ನೀಡಿದ ಕಾಣಿಕೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಹಿಂತಿರುಗಿದ. ನಂತರ
 ಕೌಶಾಂಬಿಯಲ್ಲಿ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮದುವೆಯಾಯಿತು.

ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದ ಕಥೆಯಷ್ಟನ್ನೂ ಕಥಾಸರಿತ್ಸಾಗರದ
 ಕಥಾಮುಖಲಂಬಕದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭಾಸನು ಇದನ್ನು
 ಬಳಸಿಕೊಂಡು 'ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣ' ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು
 ಅಂಕಗಳ ನಾಟಕವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮುಂದೆ ಲಾವಣಕ
 ಲಂಬಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕಥೆ ಭಾಸನ ಆರಂಕಗಳ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ
 ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ಒದಗಿಸಿದೆ. ಅದು ಇಂತಿದೆ.

ಸ್ವಲ್ಪ ದಿನಗಳಾದ ನಂತರ ವತ್ಸರಾಜನು ತನಗೆ ಪರಿಚಿತಳಾದ
 ವಿರಚಿಕೆ ಎಂಬ ಅಂತಃಪುರ ಸೇವಕಿಯೊಂದಿಗೆ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲಾಪ
 ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ವಾಸವದತ್ತಯು ಕೋಪಗೊಂಡಾಗ
 ಉದಯನ ಅವಳ ಕ್ಷಮೆ ಕೋರಿದನು. ಮತ್ತೊಂದು ಬಾರಿ
 ಪ್ರಮದವನದ ಲತಾಗೃಹದಲ್ಲಿ ಮಂಜುಲಿಕೆ ಎಂಬ ಅನಾಧಾರಣ
 ರೂಪವತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಆಕರ್ಷಿತನಾಗಿ ವಿದೂಷಕನ ಸಹಾಯ
 ದಿಂದ ಅವಳನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡಿ ಗಾಂಧರ್ವವಿಧಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ
 ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಂಡ. ಈ ಮಂಜುಲಿಕೆ ಒಬ್ಬಳು
 ರಾಜಪುತ್ರಿ. ವಾಸವದತ್ತಯ ಅಣ್ಣನಾದ ಗೋಪಾಲಕನು ತನ್ನ
 ತಂಗಿಗೆ ಬಳುವಳಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದನು. ಈ ರಹಸ್ಯವಿವಾಹದಿಂದ
 ಕುಪಿತಳಾದ ವಾಸವದತ್ತಯನ್ನು ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸಲು
 ಸಾಂಕೃತ್ಯಾಯಿನಿ ಎಂಬ ಸನ್ಯಾಸಿನಿಯನ್ನು ಮೊರೆಹೊಕ್ಕನು. ಅವಳು

ವಾಸವದತ್ತಯನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿ ಮಂಜುಲಿಕೆಯೊಂದಿಗೆ
ವತ್ತರಾಜನನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡಿಸಿದಳು.

ಖೇಣೇ-ವಾಸವದತ್ತಯರಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಗ್ನನಾದ
ವತ್ತರಾಜ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯತೋರಿದ್ದರಿಂದ ಬೇಸತ್ತ
ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ರುಮಣ್ಣಂತೆ, ವಸಂತಕರೊಂದಿಗೆ
ಸಮಾಲೋಚನೆ ನಡೆಸಿ, ಹೆಣ್ಣು ಹೆಂಡ ಹಾಗೂ ಬೇಟಿಯಲ್ಲಿಯೇ
ಮಗ್ನನಾದ ವತ್ತರಾಜನನ್ನು ಸರಿದಾರಿಗೆ ತರಲು, ಅವನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು
ವಿಸ್ತರಿಸಲು ಒಂದು ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ
ಮಗಧದೇಶದ ರಾಜನಾದ ಪ್ರದ್ಯೋತನ ಮಗಳಾದ ಪದ್ಮಾವತಿ
ಯೊಂದಿಗೆ ಉದಯನನ ವಿವಾಹವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಯೋಜನೆ
ಮಾಡಿದ. ಆದರೆ ವಾಸವದತ್ತ ಬದುಕಿರುವವರೆಗೂ ರಾಜ ಬೆಳ್ಳೆ
ಮದುವೆಯಾಗಲು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರದ್ಯೋತನೂ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು
ಕೊಡಲು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರಿತ ಅವನು ರಾಜನನ್ನು
ಉಪಾಯವಾಗಿ ದೇಶದ ಸರಹದ್ದಿನಲ್ಲಿರುವ, ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರ
ವಾದ ಲಾಪಣಕ ಎಂಬ ಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ವಾಸವದತ್ತ-ಉದಯನ
ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ಬೇಟಿಯ ನೆಪದಿಂದ
ರಾಜನನ್ನು ದೂರ ಕಳುಹಿಸಿ, ಲಾವಣಕದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಹತ್ತಿಸಿ ವಾಸವ
ದತ್ತ-ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಸುಟ್ಟು ಹೋದರೆಂಬ ಸುಳ್ಳುವಾರ್ತೆ
ಯನ್ನು ಹಬ್ಬಿಸಿ, ತಕ್ಷಣವೇ ತಾನು ವೃದ್ಧ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆಯೂ,
ಅವಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹೆಂಗಸಿನಂತೆ ವೇಷ ಮರಸಿಕೊಂಡು ಮಗಧ
ದೇಶಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದರು. ಅದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಾಜಕುಮಾರ
ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ನೋಡಿ, ಬರಮಾಡ
ಕೊಂಡು ಅವರ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರಿಸಿದಳು. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ

ಇವಳು ನನ್ನ ತಂಗಿಯಾದ ಅವಂತಿಕೆಯ ಹುಡುಗಿ. ಅವಳ ಗಂಡ
ದೂರ ಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ. ನಾನು ಅವನನ್ನು
ಹುಡುಕಿತರುವವರೆಗೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಇವಳನ್ನು ನ್ಯಾಸವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುತ್ತೇನೆ.
ಅವಳಿಗೆ ಬೇಜಾರು ಆಗಬಾರದೆಂದು ಅವಳ ತಮ್ಮನಾದ ಈ
ಕುರುಡು ಹುಡುಗನು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ,
ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ಅವರನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟು
ಮುಂದೆ ನಡೆದ. ವಾಸವದತ್ತಯ ರೂಪ-ಗುಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿದ
ಪದ್ಮಾವತೀ ಇವಳು ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬಹಳ
ಚಿನ್ನಾಗಿಯೇ ಅವಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡಳು. ವಾಸವದತ್ತ ಅವಳಿಗೆ
ಎಂದೂ ಬಾಡದಿರುವ ಹೂಮಾಲಿಕೆ ಮಾಡುವ, ಅಂತೆಯೇ ಅಳಿಸಿ
ಹೋಗದ ತಿಲಕವಿಡುವ ವಿಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟಳು. ಇದರಿಂದ
ಪದ್ಮಾವತೀ ಹಾಗೂ ಅವಳ ತಾಯಿ ರಾಜಮಾತೆಗೆ ವಾಸವದತ್ತಯ
ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಅಭಿಮಾನ ಉಂಟಾಯಿತು.

ಮುಂದೆ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಎಣಿಸಿದಂತೆಯೇ ಎಲ್ಲವೂ
ನಡೆಯಿತು. ದರ್ಶಕನು ನನ್ನ ತಂಗಿಯನ್ನು ವತ್ತರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡಲು
ಸಿದ್ಧನಾದನು. ವತ್ತರಾಜನೂ ಒಪ್ಪಿದನು. ಗೋಪಾಲಕ ಮುಂತಾದ
ವರು ವಾಸವದತ್ತಯ ಸಾವಿನ ವಾರ್ತೆಯಿಂದ ಆಷ್ಣೊಂದು
ದುಃಖಿತರಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಗಮನಿಸಿದ್ದ ವತ್ತರಾಜ ಊಹಾಪೋಹಗಳ
ಸುಳಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದನು. ಬಹುಶಃ ಈ ಮದುವೆಯ ಮೂಲಕ
ವಾಸವದತ್ತಯನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು ಎಂಬ ದೂರದಾಸೆಯೂ
ಅವನಿಗಿತ್ತು. ಈ ಮಧ್ಯೆ ವತ್ತರಾಜ-ಪದ್ಮಾವತಿಯರ ವಿವಾಹ
ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಅರಿತ ವಾಸವದತ್ತ ತನ್ನ ಕಡು ದುಃಖವನ್ನು
ನುಂಗಿಕೊಂಡು ಮದುವೆಗೊಸ್ಕರ ಅಳಿಸಿಹೋಗದ ತಿಲಕ, ಬಾಡದ

ಹೂಮಾಲಿಕೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿಕೊಟ್ಟಳು. ಇವನ್ನು ನೋಡಿದ ರಾಜನಿಗೆ ಸಂದೇಹ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಾಸವದತ್ತ ಬದುಕಿರಬಹುದು ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ದೃಢವಾಯಿತು. ವಿವಾಹವಾದ ನಂತರ ರಾಜನು ಬಹಳ ದಿನಗಳು ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ ಅಚಾತುರ್ಯವಾಗಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿದು ಎಲ್ಲರನ್ನು ಊರಿಗೆ ಹೊರಡಿಸಿದನು. ವಸಂತಕ, ವಾಸವದತ್ತ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಹಿಂದೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಲಾವಣಕ ಗೃಹ ಸಮೀಪ ಬರುತ್ತಲೇ ಉದಯನನಿಗೆ ವಾಸವದತ್ತಯ ನೆನಪು ಮರುಕಳಿಸಿ ಬಂತು. ಈ ಮಧ್ಯೆ ವಾಸವದತ್ತಯೂ ಕೂಡ ಮನಸ್ಸು ತಡೆಯಲಾರದೇ ತನ್ನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸಚಿವರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ತಾನು ಗೋಪಾಲಕನ ಬಿಡಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವನನ್ನು ಆಲಂಗಿಸಿಕೊಂಡು ರೋಧಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದಳು. ಪ್ರಧಾನರು ಈ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಪದ್ಮಾವತಿಗೆ ಅರುಹಿದರು. ಇದರಿಂದ ಸಂಶಯಗೊಂಡ ಪದ್ಮಾವತಿ ರಾಜನ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಅವಳನ್ನು ಕುರಿತು “ನಿನ್ನ ವೃದ್ಧ ಸಹೋದರ ನಿನ್ನನ್ನು ನನ್ನಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟದ್ದಾಗ ಅವಳಿಗೆ ಅಲ್ಲೇನು ಕೆಲಸ, ಈ ಕ್ಷಣ ಅವಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿ” ಎಂದು ಅವರಿಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದಳು. ವತ್ಸರಾಜನು ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಮೂಲಕ ಆವಂತಿಕೆಯೆಂಬ ಹುಡುಗಿ ತಿಲಕ-ಮಾಲಿಕೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಳೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನು ಸಂಶಯ ಹೊಂದಿ ಆವಂತಿಕೆಯೇ ವಾಸವದತ್ತ ಎಂದು ಊಹಿಸಿ ತಕ್ಷಣವೇ ಗೋಪಾಲಕನ ಬಿಡಾರಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಅಷ್ಟೊತ್ತಿಗೆ ಯೌಗಂಧರಾಯಣ, ರುಮಣ್ಣಂತ ಎಲ್ಲರೂ ಅಲ್ಲಿ ಜಮಾಯಿಸಿದ್ದರು. ಕಳಾಹೀನಳೂ, ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತಳೂ ಆದ ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ವಾಸವದತ್ತಯನ್ನು ನೋಡಿ ರಾಜನು ಮೂರ್ಛಿಹೋದನು. ವಾಸವದತ್ತಗೂ ತಡೆಯಲಾರದಷ್ಟು ದುಃಖ ಉಮ್ಮಳಿಸಿ ಬಂತು. ಈ

ಘಟನೆಗಳಿಗೆ ಮೂಕಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದ್ದ ಪದ್ಮಾವತಿಯೂ ನೊಂದು ಕೊಂಡಳು. ಆಗ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಮಗಧ ರಾಜಪುತ್ರಿಯಾದ ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಕಾರಣ ನಾವು ಈ ಹಂಚಿಕೆಯನ್ನು ಹೂಡಿದ್ದೆವು. ಇದರಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತಯ ತಪ್ಪೇನೂ ಇಲ್ಲ ತಪ್ಪಲ್ಲಾ ನಂದೇ. ವಾಸವದತ್ತಯು ಸದಾ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಇರುತ್ತಿದ್ದಳು. ಅವಳ ಗುಣ-ಶೀಲಗಳಿಗೆ ಪದ್ಮಾವತಿಯೇ ಸಾಕ್ಷಿ ಎಂದಾಗ ಬಿಗಡಾಯಿಸಿದ್ದ ವಾತಾವರಣ ತಿಳಿಯಾಯಿತು. ಪದ್ಮಾವತಿಯೂ ಸಹ ವಾಸವದತ್ತಯ ಶುದ್ಧ ಚಾರಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಅನುಮೋದಿಸಿದಳು. ಉದಯನನು ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಕಾರ್ಯತತ್ಪರತೆ, ರಾಜಸೇವಾನಿಷ್ಠೆ, ರಾಜಕೀಯ ನೈಪುಣ್ಯ, ತ್ಯಾಗ, ಸಾಹಸ ಮನೋಭಾವಗಳನ್ನು ಮುಕ್ತಕಂಠ ದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಸುಖವಾಗಿ ಕೊನೆ ಗೊಂಡಿತು.

ಈ ಸಮಗ್ರ ಗ್ರಂಥ ಭಾಸನ ಎರಡೂ ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ಕಥಾವಸ್ತುವಾಗಿದೆ. ಎರಡರ ಕಥಾಹಂದರವೂ ಬಹಳ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿದೆ. ಭರತ ಪಿತಾರೋಟಿ, ಪುಸ್ಕಲರ್ ಮುಂತಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಮೊದಲಿಗೆ ಭಾಸನು ಹತ್ತಂಕಗಳ ‘ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ’ ನಾಟಕವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಲೋಚನೆ ಹೊಂದಿ, ನಂತರ ಮನಸ್ಸು ಬದಲಾಯಿಸಿ ಎರಡು ನಾಟಕಗಳನ್ನಾಗಿ ರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ಆಕರವಾದ ಈ ಕಥಾಸರಿತ್ಸಾಗರದ ಕಥೆಯ ತರಹವೇ ಜೈನ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಕಥೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. (ಎಸ್. ಅನಂತ ನಾರಾಯಣ, ಡಾ. ಎ.ಆರ್. ಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿ ದೇವ ಶಿಖಾಮಣಿ,

ಅಳಸಿಂಗರಾಚಾರ್ಯರು, ಡಾ. ಸಿ.ಪಿ.ಕೆ. ಮುಂತಾದವರು ತಮ್ಮ 'ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕ'ದಲ್ಲಿ ಇವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಆಸಕ್ತರು ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು).

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಕವಿ-ನಾಟಕಕಾರರು

ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿಗೆ ಕಾಳಿದಾಸನು ಭಾಸನನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದರ ಬಗ್ಗೆ ತಮಗೆ ಈಗಾಗಲೇ ಸುವಿದಿತ. ರಾಜಶೇಖರನ ಸೂಕ್ತಿಮುಕ್ತಾವಲೀ ಭಾಸನ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಸನನಾಟಕ ಚಕ್ರೇಷು ಛೇಕ್ಯೇ ಕ್ಷಿಪ್ತೇ ಪರಿಕ್ಷೇತಂ |
ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಸ್ತ ದಾಹಕೋಭೂನ್ನಪಾವಕಃ ||

“ವಿಮರ್ಶಕರು ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಿಕ್ಷೇಸಲು ಅಗ್ನಿಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸಿದಾಗ, ಬೆಂಕಿಯು ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸುಡಲಿಲ್ಲ” ಎಂಬ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಭಾಸನ ಎಲ್ಲಾ ನಾಟಕಗಳೂ ವಿಮರ್ಶಕರ ತೀಕ್ಷ್ಣವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಾಗ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ಜಯಶಾಲಿಯಾಯಿತು ಎಂದು ಇದರ ಅಂತರಾರ್ಥ. ಜಯನಾಥನೂ ಸಹ ತನ್ನ 'ಪ್ರೌಢೀರಾಜ ಚರಿತೆ'ದಲ್ಲಿ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮಹಾಭಾರತವನ್ನೂ ಭಾಸನ ರೂಪಕಗಳನ್ನೂ ಬೆಂಕಿಯು ಸುಡಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ.

ಅಭಿನವಗುಪ್ತಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಧ್ವನಿಸ್ಥಲೋಕಲೋಚನವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ' ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿರುವ ಶ್ಲೋಕವೊಂದನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ತಂಚಿತಂ ಪಕ್ಷ್ಯಕವಾಟಂ ನಯನದ್ವಾರಂ ಸ್ವರೂಪತಟಿತ್ಯೈವ |
ಉದ್ವಾಟೈ ಸಾಪ್ತವಿಷ್ಣಾ ಹೃದಯಗೇಹಂ ಮೇ ನೃಪತನೂಜಾ ||

(ಮೂರನೇ ಉದ್ಯೋತ)

ಪುರಮಾಶ್ರಯವೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ದೊರಕಿರುವ ಯಾವ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲೂ ಇದು ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲ.

ವಾಮನನು ತನ್ನ ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರ ಸೂತ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ (ಎಂಟನೇ ಶತಮಾನ) ವ್ಯಾಜೋಕ್ತಿ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಈ ಕೆಳಕಂಡ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಶರಚ್ಚಂದ್ರಾಂಶು ಗೌರೇಣ ವಾತಾವಿದ್ಧೇನ ಭಾಮಿನಿ |
ಕಾಶಪುಷ್ಪಲವೇನೇದಂ ನಾಶ್ರುಪಾತಂ ಮುಖಂ ಕೃತಮ್ ||

ಸರ್ವಾನಂದನು (ಕ್ರಿ.ಶ. ಹನ್ನೆರಡನೇ ಶತಮಾನ) ತನ್ನ ಅಮರಕೋಶ ಟೀಕಾಸರ್ವಸ್ವದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತವನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಕಾಮಶೃಂಗಾರಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾನೆ.

“ತ್ರಿವಿಧಃ ಶೃಂಗಾರಃ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮ ವಿಭನ್ನಃ |
ತತ್ರಾಗ್ರೋ ಯಥಾ ನಂದಯಾಂತ್ಯಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಭೋಜನಂ |
ದ್ವಿತೀಯಃ ಸ್ವದಿಶಮಾತ್ ಸಾತ್ಕರ್ತುಮುದಯನಸ್ಸ ಪದ್ಮಾವತೀ
ಪರಿಣಯೋಽರ್ಥ ಶೃಂಗಾರಃ | ತೃತೀಯಃ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತೇ ತಸ್ಮೈವ
ವಾಸವದತ್ತಾ ಪರಿಣಯಃ ಕಾಮಶೃಂಗಾರಃ ಇತಿ” ಎಂದು.

ಭೋಜರಾಜನು ತನ್ನ ಶೃಂಗಾರಪ್ರಕಾಶ ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರದ ಉದ್ಗಂಧದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕದ ಐದನೇ ಅಂಕವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ.

“ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತೇ ಪದ್ಮಾವತೀಮಸ್ಪಸ್ಥಾಂದ್ರಷ್ಟುಂ ರಾಜಾ ಸಮುದ್ರಗೃಹಕಂ ಗತಃ | ಪದ್ಮಾವತೀ ರಹಿತಂ ಚ ತದವಲೋಕೃತಸ್ಯಾ ಏವಶಯನೀಯೇ ಸುಷ್ಣಾಪ | ವಾಸವದತ್ತಾಂ ಚ ಸ್ವಪ್ನವದ್ ಅಸ್ವಪ್ನೇ ದದರ್ಶ | ಸ್ವಪ್ನಾಯಮಾನಶ್ಚ ವಾಸವದತ್ತಾ ಮಾಂ ಆಭಾಷೇ” (12ನೇ ಪ್ರಕಾಶ)

ರಾಮಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಗುಣಚಂದ್ರರು (12ನೇ ಶತಮಾನ) ತಮ್ಮ ನಾಟ್ಯದರ್ಪಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪಾದಾಕ್ರಾಂತಾನಿ ಪುಷ್ಪಾಣಿ ಸೋಷ್ಣಚೇದಂ ಶಿಲಾತಲಂ |
ನೂನಂ ಕಾಚಿದಿಹಾಸೀನಾ ಮಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಸಹಸಾ ಗತಾ ||

“ಹೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ತುಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟು ನಲುಗಿದ ಹೂವುಗಳು, ಇನ್ನು ಬೆಚ್ಚಗಿರುವ ಶಿಲಾತಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ, ಇಲ್ಲೊಬ್ಬಳು ಹೆಂಗಸು ಕುಳಿತಿರಬಹುದು. ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿ ತಟ್ಟನೇ ಹೊರಟು ಹೋಗಿದ್ದಾಳೆ” ಎಂದು ವತ್ಸರಾಜನು ತನ್ನ ಗೆಳೆಯ ವಸಂತಕನಿಗೆ ಶೇಫಾಲಿಕಾ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲಾತಲವನ್ನು ನೋಡಿ ಹೇಳಿದನು ಎಂದು ವಿಮರ್ಶಕರು ವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಗಳು ಉದಯನ ವಿದೂಷಕರ ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಶಾರದಾತನಯ (12ನೇ ಶತಮಾನ) ತನ್ನ ಭಾವಪ್ರಕಾಶ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ನಾಟಕದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಾಖ್ಯಮುದಾಹರಣಮತ್ರ, ತು ಅಚ್ಚಿದ್ಯ ಭೂಪಾತ್ ವ್ಯಸನಾತ್ ದೇವೀ ಮಾಗಧೀಕಾಕರೇ | ನ್ಯಸ್ತಾಯತಸ್ತತೋನ್ಯಾಸಾತ್ ಮುಖಿಸಂಧಿರಯಂಭವೇತ್ | ನ್ಯಾಸಸ್ಯಚ ಪ್ರತಿಮುಖಂ ಸಮುದೈದ ಉದಾಹೃತಮ್ ||

(8ನೇ ಅಧಿಕಾರ)

ನಾಗರನಂದಿಯು ತನ್ನ ‘ನಾಟಕಲಕ್ಷಣರತ್ನಕೋಶ’ದಲ್ಲಿ ಈ ನಾಟಕದ ಮೊದಲನೆ ಅಂಕದ ಉಪೋದ್ಯಾತವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ. “ಯಥಾ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತೇ ನೇಪಥ್ಯೇ ಸೂತ್ರಧಾರಃ ಉತ್ತಾರ ಣಾಂಶ್ರುತ್ವಾ ಪಠತಿ | ಏಯೇ ಕಥಂ ತಪೋವನೇ ಪ್ಲುತ್ಸಾರಣಾ || ಕಥಂ ಮಂತ್ರೀ ಯೌಗಂಧರಾಯಣಃ ವತ್ಸರಾಜಸ್ಯ ರಾಜ್ಯಪ್ರತ್ಯಾನ್ಯ ಯನಂ ಕರ್ತುಂಕಾಮಃ ಪದ್ಮಾವತೀಯ ಜನೇನೋತ್ಸಾಯತೇ ಇತಿ ||

ಸ್ವಲ್ಪ ಬದಲಾವಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಗಳು ಸ್ವಪ್ನ ವಾಸವದತ್ತಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಮೇಲ್ಕಂಡ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದೇನೆಂದರೆ, ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕವು ಕವಿ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದು, ಭಾಸನ ನಾಟಕ ಗಳೆಲ್ಲಾ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕವೇ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂಬ ಸಾಧಾರಣ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಮೂಡಿಬಂದಿತ್ತು ಎಂದು.

ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನ

ಪ್ರತಿ ಅಂಕಗಳ ಕಥೆ

ಮೊದಲನೇ ಅಂಕ :

ತಪೋವನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದ ಆರಂಭ. ತಪೋವನದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವ ತನ್ನ ತಾಯಿ ರಾಜಮಾತೆಯನ್ನು ನೋಡಿ, ಗೌರವ ಸೂಚಿಸಲು ಮಗಧ ರಾಜಕುಮಾರಿಯಾದ ಪದ್ಮಾವತಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಾಳೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ಕರೆ ತರುತ್ತಿರುವ ಸೇವಕರು ರಾಜಮಾರ್ಗ, ತಪೋಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಜನರನ್ನು ದೂರ ಸರಿಯಲು ಆದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮಧ್ಯೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸನ್ಯಾಸಿಯ ವೇಷಧರಿಸಿರುವ ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಅವಂತಿ ಹೆಣ್ಣಿನ ವೇಷದಲ್ಲಿರುವ ವಾಸವದತ್ತೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ರಾಜಭಟರ ಆದೇಶಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ವಾಸವದತ್ತೆ ನೊಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಅವಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ, ಅಪರಿಚಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಹ ಹೀಗೆಯೇ ಜನರು ನಂದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಿಂತಿಸಬೇಡ ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಕಾಂಚುಕೀಯನು ತಪೋವನವಾಸಿಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಉಗ್ರವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದೆಂದು ಕಟ್ಟಿಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಕಾಂಚುಕೀಯನ ಔಚಿತ್ಕೇಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕಂಡು ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಅವನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ದೂರ ಸರಿಸುವಿಕೆಯ

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಮ್

ಕಾರಣವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಮೂಲಕ ಪದ್ಮಾವತಿ ಅಂದು ಅಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬರುವ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಹಾಗೂ ವಾಸವದತ್ತೆಯರಿಗೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಅತ್ತೀಯತೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಯು ತಾಪಸಿಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ತನ್ನ ಪ್ರಣಾಮಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾಳೆ. ರಾಜಕುಮಾರಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಲು ರಾಜರು ಯಾರಾದರೂ ದೂತರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದಾರೆಯೇ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಕಾಂಚುಕೀಯನು ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ರಾಜ ಪ್ರದ್ಯೋತನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತಿ ತೋರಿ ಸಂದೇಶವಾಹಕರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಸಹೋದರನಿಗೆ ಇವಳು ಹೆಂಡತಿಯಾಗಬಹುದು ಎಂಬ ವಾರ್ತೆಯಿಂದ ವಾಸವದತ್ತೆ ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ.

ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಾಂಚುಕೀಯನು ಹೀಗೆ ಘೋಷಿಸುತ್ತಾನೆ “ಪದ್ಮಾವತಿ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತಿ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ತಪಸ್ವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಲಕರಣೆ, ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಕೋರಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು” ಎಂದು. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಈ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ತಂಗಿಯಾದ ಅವಂತಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅಹವಾಲನ್ನು ರಾಜಕುಮಾರಿಯ ಮುಂದಿಡುತ್ತಾನೆ. ಜೀವಂತನ್ಯಾಸ ಅಥವಾ ಇದು ಗಂಟನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಕಷ್ಟವಿದೆ ಎಂದು ಕಾಂಚುಕೀಯನು ಎಚ್ಚರಿಸಿದರೂ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ನ್ಯಾಸವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಈಗ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಕಾರ್ಯಭಾರ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ.

ಆ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ನಿರತನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಬರುತ್ತಾನೆ. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಅವನ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಲು ಅವನು ತಾನು ಲಾವಾಣ್ಯ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಬರುತ್ತಿರುವುದಾಗಿಯೂ, ಅಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಆಕಸ್ಮಿಕ ಅಗ್ನಿ ದುರಂತದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತ ಯೌಗಂಧರಾಯಣರ ಸುಟ್ಟುಹೋದರೆಂಬ ದಾರುಣ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಅರುಹಿ ಮಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಉದಯನನ ತೋಕವನ್ನು ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ರುಮಣ್ಣಂತ ಉದಯನನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿ ಆ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದ ವಿಷಯ ತಿಳಿಸಿ, ಉದಯನನ ಬಗ್ಗೆ ತಪೋವನದಲ್ಲಿದ್ದ ಎಲ್ಲರೂ ಕನಿಕರ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಉದಯನನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವ ಕನಸನ್ನು ಪದ್ಮಾವತಿ ಕಾಣುತ್ತಾಳೆ. ಗಂಡನ ಶೋಕ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಕಣ್ಣುಗಳು ಕಣ್ಣೀರಿನ ಮಡುವಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಬಗ್ಗೆ ಪದ್ಮಾವತಿ ವಿಚಾರಿಸಿದಾಗ ಅದು ತನ್ನ ತಂಗಿಯ ಮೃದು ಸ್ವಭಾವದ ಪರಿಣಾಮವೆಂದು ಯೌಗಂಧರಾಯಣ, ಸಮಜಾಯಿಷಿ ಉತ್ತರ ನೀಡುತ್ತಾನೆ. ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಮತ್ತು ಆ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಆ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತಾರೆ. ಸೂರ್ಯಾಸ್ತದ ವರ್ಣನೆಯೊಂದಿಗೆ ಮೊದಲನೆ ಅಂಕ ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆ ಅಂಕ :

ಹಿಂದಿನ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತಿಡು ಉದಯನನ ಬಗೆಗಿನ ಪ್ರೇಮವೆಂಬ ಬೀಜವು ಈ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಚಿಗುರಿ, ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ತಪೋವನದಿಂದ ರಾಜಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ

ಅರಮನೆಯ ಉದ್ಯಾನವನಕ್ಕೆ ದೃಶ್ಯವು ವರ್ಗಾಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ವಾಸವದತ್ತಿಯನ್ನು ಪದ್ಮಾವತಿಯ ವಶಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಹಲವಾರು ದಿನಗಳು ಕಳೆದಿವೆ.

ಪದ್ಮಾವತ್ತಿ ಹಾಗೂ ವಾಸವದತ್ತಿಯರು ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿ ಚಿಂಡಾಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸಮವಯಸ್ಕರಾದ ಅವರಿಬ್ಬರು ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಆಟವಾಡುತ್ತ ಮುಕ್ತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತ, ಸರಸ ಸಲ್ಲಾಪದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಸಂವಾದದಿಂದ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಗೆಳೆತನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಂಬರುವ ಪದ್ಮಾವತೀ ಮದುವೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಆ ವಯಸ್ಸಿನ ಹುಡುಗಿಯರಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೂ ಹೌದು.

ಪದ್ಮಾವತಿಯ ದಾಸಿ ಮಧುಕರಿಕೆ ಈ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿ ಯಾಗುತ್ತಾಳೆ. ವಾಸವದತ್ತಿಯು ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಮಹಾಸೇನನ ಮಗನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಬಹುದೆಂಬ ಪ್ರಸ್ತಾವವನ್ನು ಮುಂದಿಡುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಉದಯನನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆ ಹೊಂದಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬ ವಿಷಯ ತಿಳಿಸಿ, ಉದಯನನ ಕರುಣಾಳು ಸ್ವಭಾವವೇ ಅವಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆದಿದೆ ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾಳೆ.

ಮಾತಿನಭರದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತ ಕ್ಷಣಕಾಲ ಮೈಮರೆತು ಉದಯನನ ಬಗ್ಗೆ ತನಗಿರುವ ಆತ್ಮೀಯ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ದರೂ ಎಚ್ಚಿತ್ತು ಸಮಯಸ್ಕೂರ್ತಿ ಮಾತಿನಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ತಾತ್ವಿಕವಾಗಿ ಉದಯನ-ಪದ್ಮಾವತಿಯರ ಮದುವೆಗೆ ಅವಳು ಒಪ್ಪಿದ್ದರೂ, ತನ್ನ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಿ

ಕೊಳ್ಳಲು ಅಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳ ಹೃದಯ ಕಾತರತೆಯಿಂದ ಚಡಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಸೌಖ್ಯದಿಂದಲೂ, ನಿರೋಗಿಯೂ ಆದ ಉದಯನನು ಅರಮನೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದು ಪದ್ಮಾವತಿಯೊಂದಿಗೆ ಅವಳ ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥ ಆಗಿದೆ ಎಂಬ ಸಿಹಿ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಧಾತ್ರಿ ಬಂದು ನಿವೇದಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಈ ದಿಢೀರ್ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ವಾಸವದತ್ತ ಭಾವಾವೇಶದಿಂದ ಮಹಾ ಅನಾಹುತವಾಯಿತೆಂದು ಉದ್ಗರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪದ್ಮಾವತಿ ಕಾರಣ ಕೇಳಲು ಜಾರಿಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಿ ಬಚಾವ್ ಆಗುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಅವಳ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದ ಧಾತ್ರಿಯು ಉದಯನ ನಂತಹ ಮಹಾಪುರುಷರ ಹೃದಯವು ಶಾಸ್ತ್ರ ಜೋಧೆಗಳಿಗೂ, ಸ್ನೇಹಿತರ ಹಿತವಾದಗಳಿಗೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಈಡಾಗುವುದರಿಂದ ಅಂತಹವರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಹಬಂದಿಗೆ ತರುವುದು ಕಷ್ಟವೇನಲ್ಲ ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾಳೆ. ಉದಯನನು ತಾನಾಗಿಯೇ ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗಲು ಬಯಸಲಿಲ್ಲ. ಅವಳನ್ನು ತನಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಒಪ್ಪಿದನಷ್ಟೆ ಎಂಬ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಿ ವಾಸವದತ್ತ ಸಮಾಧಾನಪಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಪದ್ಮಾವತಿ, ಧಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ದಾಸಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅರಮನೆಗೆ ಧಾವಿಸಿದರೆ ವಾಸವದತ್ತ ಭಾರವಾದ ಹೃದಯದೊಂದಿಗೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳ ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ಅವಳ ಗಂಡನು ಇನ್ನೊಬ್ಬಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವಾಗ, ಇವಳು ಸುಮ್ಮನಿರಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ?

ಮೂರನೇ ಅಂಕ :

ಹಿಂದಿನ ಅಂಕದ ಮುಂದುವರಿಕೆಯೇ ಈ ಅಂಕದ ಕಥಾ ವಸ್ತು. ಉದಯನನೊಂದಿಗೆ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಮದುವೆಯು

ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ವೈಭವದಿಂದ ನಡೆದಿದ್ದು ಜಿಟಿರೆ ಕಥೆ ಮುಂದುವರಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಭಾವನೆಗಳ ವರ್ಧನೆಗೆ ಒತ್ತುಕೊಟ್ಟಿರುವುದೇ ಈ ಅಂಕದ ವಿಶೇಷ. ಇದರ ಸೂಚನೆ ಪ್ರವೇಶಕದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ.

ಮದುವೆಯು ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ನೋಡಲಾಗದ ವಾಸವದತ್ತಿಯು ಯಾವುದೋ ನೆಪದಿಂದ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಉದ್ಯಾನವನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತಾಳೆ. ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ತನ್ನ ಇನಿಯನಾಗಿದ್ದ ಉದಯನನು ಇಂದಿನಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬಳ ಗಂಡ ಎಂಬ ಕಟುವಾಸವ ಅವಳನ್ನು ದುಃಖಕ್ಕೆಡುಮಾಡುತ್ತದೆ. ದೇವರುಗಳು ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮರುಕ ತೋರಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ವ್ಯಥೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಇಂತಹ ದಾರುಣ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸಾವೇ ಸೂಕ್ತವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದರೂ ಪುನಸ್ಸಂಗದ ಬಯಕೆ ಅವಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತದೆ.

ಅವಳ ಏಕಾಂತವನ್ನು ಭಂಗಪಡಿಸಲೋ ಎಂಬಂತೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ದಾಸಿಯು ಹೂಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಪದ್ಮಾವತಿಗೆ ವಿವಾಹ ಮಾಲೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿಕೊಡಲು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಗಾಢ ಕಟಕಿ ಇನ್ನೇನಾಗಬೇಕು? “ನಾನು ಇದನ್ನು ತಯಾರಿಸಬೇಕೇ? ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ದೇವರುಗಳಿಗೆ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಕರುಣೆ ಇಲ್ಲ” ಎಂದು ತೋಕಿಸುತ್ತಾಳೆ. ವರನ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದವಳು ಹೃದಯ ತುಂಬಿ ಬಂದು ಮೌನಿಯಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಹೂಮಾಲೆ ತಯಾರಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಎಲೆ, ಹೂಗಳನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಕಲಾತ್ಮಕತೆ ಹಾಗೂ ಸೈರಣೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಉದ್ಯಾನ ವನದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು ಹಗುರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಆಗದೇ,

ನಿದ್ದೆಯ ಮೂಲಕ ಇದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮಲಗುವ ಕೋಣೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ ನಿದ್ದೆ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದೀತು?

ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕ :

ಈ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಘಟನೆಗಳು ಮದುವೆಯಾದ ಮೂರು-ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳ ನಂತರ ನಡೆಯುವಂತಹವು. ಪ್ರಮದವನ ದಲ್ಲಿ ಈ ಅಂಕ ನಡೆದರೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಕವೊಂದು ಅರಮನೆಯ ಸಭಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಜರುಗುತ್ತದೆ. ಸದಾಕಾಲ ರಾಜನ ಸಂಗಾತಿಯಾಗಿದ್ದು ರಾಜನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಉಲ್ಲಾಸಗೊಳಿಸುವ ವಿದೂಷಕನು ತನ್ನ ಸ್ವಗತಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ರಾಜನು ಮಗಧರಾಜನಿಂದ ಗೌರವಿಸಿ ಸತ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಾನೆ. ಮದುವೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಉತ್ಸವಗಳು ಇನ್ನೂ ನಡೆಯುತ್ತಿವೆ. ವಿವಾಹದ ಭಕ್ಷ್ಯ-ಭೋಜ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಕುಡಿದು ತನಗೆ ಅಜೀರ್ಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಪದ್ಮಾವತಿ, ವಾಸವದತ್ತಿ ಮತ್ತು ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರು ಪ್ರಮದ ವನಕ್ಕೆ ಬಂದು ವಿವಿಧ ಬಣ್ಣದ ಹೂಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುವುದರೊಂದಿಗೆ ಅಂಕವು ಪ್ರಾರಂಭ. ಉದಯನನು ಸದ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೂಗಳನ್ನು ಕೀಳಬೇಡವೆಂದು ಪದ್ಮಾವತಿ ಸೇವಕಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಈ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ವಾಸವದತ್ತಿ ರಾಜನು ತನ್ನನ್ನು ಇನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ವಿಷಯ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಪದ್ಮಾವತಿಯು ರಾಜನನ್ನು ಆಳವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆಯೇ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾಳೆ. ರಾಜನಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಅಗಲಿಕೆ ಹೊಂದಿದರೂ ತನಗೆ ಬೇಸರವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪದ್ಮಾವತಿ

ನುಡಿದಾಗ ಇಷ್ಟುಕಾಲ ಅಗಲಿಕೆ ಹೊಂದಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಾಸವದತ್ತಿ ಬೇಜಾರು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಗಲಿಕೆ ದುಸ್ವಾಧ್ಯ ಎಂಬ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾಳೆ. ತಾನು ಉದಯನನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವಷ್ಟು ವಾಸವದತ್ತಿ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೇನೋ, ಎಂದು ಪದ್ಮಾವತಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವ್ಯಕ್ತ ಪಡಿಸಿದಾಗ ವಾಸವದತ್ತಿ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು, ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ತನ್ನ ತಾಯಿ-ತಂದೆಯರನ್ನು ತೊರೆದು ಉದಯನನ ಜೊತೆ ಪಲಾಯನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ನೀಡುತ್ತಾಳೆ. ತನಗೂ ವಿೇಣೆಯ ಪಾಠವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡು ಎಂದು ಪದ್ಮಾವತಿ ರಾಜನನ್ನು ಓತ್ತಾಯಿಸಿದಾಗ ಅವನು ಮೌನಿಯಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಸೇವಕಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಈ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಿ ವಾಸವದತ್ತಿಗೆ ಒಳಗೊಳಗೆ ಖುಷಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಇದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ವಿದೂಷಕ ಮತ್ತು ರಾಜ ಉದ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ನಾಟಕಕಾರನು ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ರಾಜನನ್ನು ರಂಗ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ರಾಜನ ಗಮನವೆಲ್ಲವೂ ವಾಸವದತ್ತಿ ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಜೀವನದ ಮೇಲೆ ಮಗ್ನವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ರಾಜನ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಕೊನೆಮುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ವಿದೂಷಕನು ರಾಜನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಾರುತ್ತಿರುವ ಸುಂದರವಾದ ಕೊಕ್ಕರೆಗಳ ಸಾಲಿನತ್ತ ಸೆಳೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆಪಂತಿಕೆಯ ಚಾರಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಈ ಮೂರೂ ಹೆಂಗಸರು ಲತಾಗೃಹದ ಹಿಂದೆ ಮರೆಯಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಏಕಾಂತ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿದೂಷಕನು ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಪದ್ಮಾವತಿ-ವಾಸವದತ್ತಿಯರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಹೆಚ್ಚು ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿ ಪಾತ್ರರು ಎಂಬ ಪೇಚಿನ ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಉತ್ತರಿಸಲು ಹಿಂದು ಮುಂದು ನೋಡುವ ರಾಜನ ವರ್ತನೆಯಿಂದ ಆವನಿಗೆ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಮೇಲೆ ಮಮತೆ ಜಾಸ್ತಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಗುಣಶೀಲಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ, ತನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಾಸವದತ್ತೆಯಿಂದ ದೂರ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥಳಾಗಿಲ್ಲ. ಎಂದು ವತ್ಸರಾಜ ಘಟಿಸ್ತೋಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಯಾವುದೇ ಹೆಣ್ಣಾದರೂ ದುಃಖಗೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು, ಆದರೆ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ತಂದುಕೊಂಡು ರಾಜನನ್ನೇ ಹೊಗಳುತ್ತಾಳೆ.

ನಂತರ ರಾಜನು ಈ ಇಬ್ಬರು ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ನೀಡುವಂತೆ ವಿದೂಷಕನನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ವಿದೂಷಕನು ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಪರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿದಾಗ ವಿಸ್ಮೃತಿ ಹೊಂದಿರುವ ರಾಜನು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ ಪರದಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಸಹಜವಾಗಿ ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ವಾಸವದತ್ತೆ ಮರಣ ಹೊಂದಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿದೂಷಕ ಜ್ಞಾಪಿಸಿದಾಗ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಶೋಕಾಕುಲನಾದ ರಾಜ ಕಣ್ಣೀರು ಹಾಕುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ದುಃಖಮಯ ಸನ್ನಿವೇತದಲ್ಲಿ ತಾನು ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಬಾರದು ಎಂದು ಪದ್ಮಾವತಿ ಅಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೂ, ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಬಲವಂತದಿಂದಾಗಿ ರಾಜನ ಸಮೀಪ ಬರುತ್ತಾಳೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಯ ದಿಢೀರ್ ಆಗಮನದಿಂದ ರಾಜ-ವಿದೂಷಕರು ಅಪ್ರತಿಭರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಕಾರಪ್ರಪ್ತದಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದ ಪರಾಗರೇಣುಗಳು ರಾಜನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಕಸ್ಮಾತ್ ಹೊಕ್ಕಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಕಣ್ಣೀರು ಎಂದು ವಿದೂಷಕ ಸಮುಜಾಯಿಸಿ ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ರಾಜನು ಆದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಪದ್ಮಾವತಿ ಅನ್ನು ನಂಬಿದಂತೆ

ನಟಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಈಗ ತಾನೇ ಮದುವೆಯಾಗಿರುವ ಅವಳಿಗೆ ತನ್ನ ಅಂತರಂಗದ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬಾರದೆಂಬ ನಿಲುವನ್ನು ರಾಜ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಇಂದು ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮಹಾರಾಜ ದರ್ಶನವನ್ನು ನೋಡಲು ಹಲವಾರು ಅತಿಥಿಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ರಾಜನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು ಎಂಬ ವಿದೂಷಕನ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಎಲ್ಲರೂ ತೆರಳುತ್ತಾರೆ.

ಐದನೆ ಅಂಕ :

ನಾಟಕದ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯು ಈ ಅಂಕದ ಇತಿವೃತ್ತವನ್ನು ಆಧರಿಸಿದೆ. ಅತ್ಯಂತ ನಾಟಕೀಯ ನೈಪುಣ್ಯದಿಂದ ನಾಟಕಕಾರನು ಸೃಜನಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಸ್ವಪ್ನ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ರೂಪಿಸಿರುವುದು ಅವನ ಅನಾಧಾರಣ ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ನಾಯಕ-ನಾಯಕಿಯರ ತೀವ್ರ ಸಂವೇದನೆಗಳು ಸರಳ, ಸುಂದರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆ.

ಪ್ರಾರಂಭದ ಪ್ರವೇಶಕದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯರ ಸೇವಕಿಯರಾದ ಮಧುಕರಿಕೆ ಮತ್ತು ನಿಪುಣೆಯರ ಮೂಲಕ ರಾಜಕುಮಾರಿಯು ತೀವ್ರ ತಲೆನೋವಿನಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿದ್ದು, ಸಮುದ್ರ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗೋಸ್ಕರ ಹಾಸಿಗೆಯು ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಅವಳು ಉದಯನನನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ರಾಜ ಮತ್ತು ಅವಂತಿಕೆಗೆ ಈ ವಿಷಯ ತಿಳಿಸಲು ಹೊರಡುತ್ತಾರೆ.

ಹಿಂದಿನ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪದಿಂದ ದುಃಖಗೊಂಡಿದ್ದ ರಾಜನ ಮನಸ್ಸು ಇನ್ನೂ ಅದೇ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಅವಳಿಗಾದ ದುರಂತದ ಬಗ್ಗೆ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಅಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿದ ತಕ್ಷಣವೇ ಅವನ ಹೃದಯವು ತಲ್ಲಣ

ಗೊಂಡು ವಾಸವದತ್ತಗಾದ ದುರಂತವೇ ಅವಳಿಗೂ ಒದಗಬಹುದು ಎಂದು ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಬದಲಾಯಿಸಿ, ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸಲು ಸಮುದ್ರಗೃಹಕ್ಕೆ ನಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿ ಅವಳನ್ನು ಕಾಣದೇ, ಹಾಗೂ ದೈಹಿಕ, ಮಾನಸಿಕ ಆಯಾಸದಿಂದ ಬಳಲಿ ಅದೇ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿ ಪದ್ಮಾವತಿ ಬರುವವರೆಗೆ ಎಚ್ಚರವಾಗಿರಲು ಒಂದು ಕಥೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ವಿದುಷಕನು ಕಥೆಯ ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡುತ್ತಲೇ ಹಾಗೇ ವಾಸವದತ್ತಯ ಜ್ಞಾಪಕ ಬಂದು ಅವಳಲ್ಲಿ ತನಗಿದ್ದ ಗಾಢ, ನೈಜ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿ, ಅವಳ ಬಗ್ಗೆ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ನಿದ್ರೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ತಂಗಾಳಿಯ ಭರಾಟೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿದುಷಕನು ಕಂಬಳಿ ತರಲು ಆಚೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

ಮುಸ್ಸಂಜೆಯ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ನೋಡಲು ಬಂದ ವಾಸವದತ್ತಯು ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಅವಳು ಮಲಗಿರುವಳು ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅವಳ ಪಕ್ಕ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಳು. ರಾಜಕುಮಾರಿಯ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಾಗಿ ಹಾಗೂ ತಂಗಾಳಿಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅದೇ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುವಳು. ಉದಯನನು ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತಯನ್ನು ಕಂಡು ಜೋರಾಗಿ ಕೂಗಲು ಧಿಗ್ಗನ್ನೆದ್ದ ವಾಸವದತ್ತ ತನ್ನ ಈ ಅನುಚಿತ ವರ್ತನೆಯಿಂದಾಗಿ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಯೋಜನೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹಾಳಾದವು ಎಂದು ಚಿಂತಿಸುವಳು. ಆದರೆ ಉದಯನನು ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅರಿವಾದ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವಳು. ಅವಳು ರಾಜನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾ ರಾಜನು ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾರಿಸಿದ ಕೈಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಮಂಚದ ಮೇಲೆ

ಇಟ್ಟು ತೆರಳುವಳು. ವಾಸವದತ್ತಯ ಸ್ವಪ್ನಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿಚಲಿತನಾದ ಉದಯನನು ದಿಢೀರನೆ ಎದ್ದು ಅವಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಹಿಂದಾಲಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಅವಳು ತಟಕ್ಕನೆ ಮರೆಯಾಗುವಳು. ರಾಜನಿಗೆ ಬಾಗಿಲುವಾಡವು ಆಡ್ಡವಾಗಿ ಹಣೆಗೆ ಬಡಿದು ಈಗ ಅನುಭವಿಸಿ ದೈಲ್ದವೂ ಕನಸೂ-ಸತ್ಯವೂ ಎಂಬ ಭ್ರಮೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ವಿದುಷಕನಿಗೆ ಈ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಾಗ, ಅವನು ವಾಸವದತ್ತ ವಿಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಬದುಕಿಲ್ಲ, ಕೇವಲ ರಾಜನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಜೀವಂತವಾಗಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬ ಹಸೀ ಸುಳ್ಳನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ, ರಾಜನು ನಂಬದೇ ರುಮಣ್ಣನ್ ಮುಂತಾದವರು ತನಗೆ ಮೋಸಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದೇ ಭಾವಿಸುವನು. ಇಷ್ಟೊತ್ತಿಗೆ ಕಾಂಚುಕೀಯನು ಬಂದು ವತ್ತ ಮತ್ತು ಮಗಧ ದೇಶಗಳ ಸಂಯುಕ್ತ ಸೇನೆಯು ಉದಯನನ ಕಡುವೈರಿಯಾದ ಆರುಣಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ, ಆಕ್ರಮಣ ಸೂಚನೆಗೆ ಕಾಯುತ್ತಿದೆ ಎಂಬ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಬಿತ್ತರಿಸುವನು. ರಾಜನು ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಡುವನು.

ಆರನೆ ಅಂಕ :

ಐದನೆ ಅಂಕವು ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕದ ಮುಂದುವರಿಕೆಯಾಗಿದ್ದು ಅದೇ ರಾತ್ರಿ ನಡೆದರೆ ಐದು ಮತ್ತು ಆರನೇ ಅಂಕಗಳ ನಡುವೆ ಎರಡು ಮೂರು ತಿಂಗಳುಗಳ ಅಂತರವಿದೆ. ಆರನೇ ಅಂಕದ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತದ ಮೂಲಕ ಉದಯನನು ಆರುಣಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಮರಳಿ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಸಮಾಚಾರ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮಹಾಸೇನನ ಕಾಂಚುಕೀಯನಾದ ರೈಭ್ಯ ಮತ್ತು ವಾಸವದತ್ತಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯಾದ ವಸುಂಧರೆ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಿಂದ ಸಂದೇಶ ವಾಹಕರಾಗಿ ಬರುತ್ತಾರೆ. ವಾಸವದತ್ತ ಮರಣಹೊಂದಿದಾಗ ಕಳೆದು

ಹೋಗಿತ್ತು ಎನ್ನಲಾದ ಘೋಷವತೀ ವೀಣೆಯು ಪುನಃ ದೊರಕಿದೆ. ವಾಸವದತ್ತ ಅದರಿಂದ ಲಭಿಸಬಹುದು ಎಂಬ ಆಸೆ ರಾಜನಿಗೆ. ವೀಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿದ ರಾಜನಿಗೆ ವಾಸವದತ್ತೆಯೊಂದಿಗೆ ಕಳೆದ ನೆನಪುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಬಂದು ಮತ್ತೆ ಶೋಕತಪ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಮಹಾಸೇನ ಮತ್ತು ಅಂಗಾರವತಿಯರ ಸಂದೇಶವಾಹಕರನ್ನು ಪದ್ಮಾವತಿ ಮತ್ತು ರಾಜ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾಸೇನನು ಏನು ಹೇಳಿರುವನೋ ಎಂಬ ಅಳುಕು ಇಬ್ಬರಲ್ಲೂ ಇದ್ದಾಗ, ಸಂದೇಶವಾಹಕರು ಮಹಾಸೇನ ರಾಜನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿದ್ದರ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ, ಉದಯನ-ವಾಸವದತ್ತೆಯರು ಜೊತೆಗಿರುವ ಛಾಯಾ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದಾಗ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ನೆಮ್ಮದಿ. ಈ ಚಿತ್ರಪಟವೇ ಮುಂದೆ ಆವಂತಿಕೆಯೇ ವಾಸವದತ್ತೆ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲು ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಈ ಮಧ್ಯೆ ಸಂನ್ಯಾಸಿವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಪ್ರವಾಸದಿಂದ ಬಂದಂತೆ ನಟಿಸಿ ತನ್ನ ತಂಗಿಯನ್ನು ಪದ್ಮಾವತಿಯಿಂದ ಪಡೆಯಲು ಬಯಸುವನು. ವಾಸವದತ್ತೆ ಮತ್ತು ಆವಂತಿ ವೇಷಧಾರಿಣಿಯ ನಡುವೆ ರೂಪ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಮಾಡಿರುವಳು. ಆವಂತಿ ವೇಷಧಾರಿಣಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಯೌಗಂಧರಾಯಣನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಲು ಕರೆ ಬರುವುದು. ವಸುಂಧರೆಯು ತನ್ನ ಒಡತಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಗುರುತು ಹಿಡಿಯುವಳು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲೇ ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಮತ್ತು ವಾಸವದತ್ತೆಯರು ತಮ್ಮ ನೈಜ ಪರಿಚಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಎಲ್ಲರೂ ಆನಂದ ತುಂದಿಲ ರಾಗುವರು. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ತನ್ನ ಸಫಲವಾದ ಕಾರ್ಯ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವನು. ರಾಜನು ಕುಶಾಗ್ರಮತಿಯಾದ

ಯೌಗಂಧರಾಯಣನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವನು. ಸಹೃದಯಳಾದ ಪದ್ಮಾವತಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ತನ್ನ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಆವಂತಿಕ ಬೇರ್ಬಾರೂ ಅಲ್ಲದೇ ತನ್ನ ಸವತಿ ವಾಸವದತ್ತೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬಹಳ ಸಂತೋಷವಾಗಿ ತಾನು ಇಷ್ಟು ದಿನಗಳು ಅನುಚಿತವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿದ್ದರೆ ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೋರುವಳು. ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಮಾರುವೇಷದಿಂದ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಹತ್ತಿರ ನಿಕ್ಷೇಪವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಕಾರ್ಯ ಸಫಲವಾಗುವುದು. ವಾಸವದತ್ತೆ ಮತ್ತು ಪದ್ಮಾವತಿಯರಿಬ್ಬರೂ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ನೇಹ ಮತ್ತು ಮೆಚ್ಚುಗೆ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಭಾವಿ ಜೀವನ ಸುಖಮಯವಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸಂದೇಹ ಎಂದು ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಅನಿಸಿಕೆ.

ಪಾಠ್ಯಗಳು

- ಉದಯನ : ಕೌಶಾಂಬಿಯ ರಾಜ, ವತ್ಸರಾಜನೆಂದೂ ಹೆಸರು
ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಉದಯನನ ಪ್ರಧಾನ ಮಂತ್ರಿ
ವಸಂತಕ : ಉದಯನನ ಆತ್ಮೀಯ ಗೆಳೆಯ, ವಿದೂಷಕ.
ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಲಾವಾಣಕ ಗ್ರಾಮದ ಒಬ್ಬ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ.
ಕಾಂಚುಕೀಯ : ಮಗಧ ರಾಜನ ಅರಮನೆ ಅಂತಃಪುರಗಳ ವ್ಯವಹಾರಕ.
ಸಂಭಾಷಕ, ಭಟ : ಹಾರಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ.
ವಾಸವದತ್ತ : ಉದಯನನ ಪಟ್ಟದರಸಿ. ಈ ನಾಟಕ ಪೂರ್ತಿ ಅವಂತಿಕೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ.
ಪದ್ಮಾವತಿ : ಮಗಧ ರಾಜಕುಮಾರಿ.
ಉದಯನನ ಎರಡನೆ ರಾಣಿ.
ತಾಪಸಿ : ಪದ್ಮಾವತಿಯ ತಾಯಿ
ಧಾತ್ರೀ(1) : ಪದ್ಮಾವತಿಯ ದಾದಿ.
ಮಧುಕರಿಕಾ : ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಗೆಳತಿಯರು.
ಪದ್ಮಿನಿಕಾ : ಉದಯನನ ಅರಮನೆಯ ಪ್ರತೀಹಾರಿ.
ವಿಜಯಾ : ವಾಸವದತ್ತಿಯ ದಾದಿ.
ಧಾತ್ರೀ(2)

॥ ಶ್ರೀ: ॥

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಮ್

(ನಾನ್ಯಂತೇ ತತ: ಪ್ರವಿಶತಿ ಸ್ತೂಧಾರ:)

ಸ್ತೂಧಾರ:—

उदयनवेन्दुसवर्णावासवदत्ताबलौ बलस्य त्वाम्।
पद्मावतीर्णपूर्णौ वसन्तकम्पौ भुजौ पाताम् ॥ १ ॥

एवमार्यमिश्रान् विज्ञापयामि अये! किं नु खलु मयि विज्ञापनव्यग्रे
शब्द इव श्रूयते। अङ्ग! पशायामि।
(नेपथ्ये)

उत्सरोत्सरतार्या! उत्सरोत्सा [उत्सरह उत्सरह अय्या! उत्सरह।]

स्तूधार:- भवतु: विज्ञातम्।

भृत्यैर्मगधराजस्य स्निग्धै: कन्यानुगामिभि:।
धृष्टमुत्सार्यते सर्वस्तपोवनगतो जन: ॥ २ ॥

(निष्क्रान्त:)

स्थापना।

(प्रविश्य)

भट्टै-उत्सरतोत्सरतार्याः! उत्सरता [उत्सरह उत्सरह अय्या! उत्सरह॥]

(ततः प्रविशति परिव्राजकबेषो यौगन्धरायण आवन्तिकाबेषधारिणी वासवदत्ता च)

यौगन्धरायणः- (कर्णं दत्त्वा) कथमिहाप्युत्सायती। कुतः,

धीरस्याश्रमसंश्रितस्य वसतस्तुष्टस्य वन्यैः फलै-

र्मानार्हस्य जनस्य वल्कलवतस्त्रासः समुत्पाद्यते।

उत्सिक्तो विनयादपेतपुरुषो भाग्यैश्चलैर्विस्मितः

कोऽयं भो निभृतं तपोवनमिदं ग्रामीकरोत्याज्ञया ॥३॥

वासवदत्ता-आर्य! क एष उत्सारयति [अय्य! को एसो उत्सारेदि॥]

यौगन्धरायणः- भवति! यो धर्मादात्मानमुत्सारयति।

वासवदत्ता-आर्य! न ह्येवं वक्तुकामा, अहमपि नामोत्सारयितव्या

भवामीति [अय्य! ण हि एव्वं वक्तुकामा, अहं वि णाम उत्सारइदव्वा

होमि ति॥]

यौगन्धरायणः- भवति! एवमविज्ञातानि दैवतान्यवधूयन्ते।

वासवदत्ता-आर्य! तथा परिश्रमः परिखेदं नोत्पादयति, यथायं

परिभवः। [अय्य! तह परिस्समो परिखेदं ण उप्पादेदि, जह अअं परिभवो॥]

यौगन्धरायणः- भुक्तोऽञ्जित एष विषयोऽन्नभवत्या नात्र चिन्ता कार्या
कुतः,

पूर्वं त्वयाप्यभिमतं गतमेवमासी-

च्छ्लाघ्यं गमिष्यसि पुनर्विजयेन भर्तुः ।

कालक्रमेण जगतः परिवर्तमाना

चक्रारपंक्तिरिव गच्छति भाग्यपंक्तिः ॥ ४ ॥

भट्टै-उत्सरतार्याः! उत्सरता [उत्सरहं अय्या! उत्सरह ॥]

(ततः प्रविशति काञ्चुकीयः)

काञ्चुकीयः-सम्भषक! न खलु न खलूत्सारणा कार्या। पश्य,

परिहरतु भवान् नृपापवादं

न परुषमाश्रमवासिषु प्रयोज्यम्।

नगरपरिभवान् विमोक्तुमेते

वनमभिरगम्य मनस्विनो वसन्ति ॥ ५ ॥

उभौ-आर्य! तथा [अय्य! तह ॥]

(निष्क्रान्तौ)

यौगन्धरायणः-हन्त सविज्ञानमस्य दर्शनम्। वत्से! उपसर्पावस्तावदेनम्।

वासवदत्ता-आर्य! तथा [अय्य! तह॥]

यौगन्धरायणः- (उपसृत्य) भोः! किकृतेयमुत्सारणा

काञ्चुकीयः-भोस्तपस्विन्!।

यौगन्धरायणः- (आत्मगतम्) तपस्विन्निति गुणवान् खल्वयमालापः।
अपरिचयात् न श्लिष्यते मे मनसि।

काञ्चुकीयः भोः! श्रूयताम् एषा खलु गुरुभिरभिहितनामधेयस्यास्माकं
महाराजदर्शकस्य भगिनी पद्मावती नामा सैषा नो महाराजमातरं
महादेवीमाश्रमस्थामभिगम्यानुज्ञाता तत्रभवत्या राजगृहमेव यास्यति।
तदद्यास्मिन्नाश्रमपदे वासोऽभिप्रतोऽस्याः। तद् भवन्तः

तीर्थोदकानि समिधः कुसुमानि दर्भान्

स्वैरं वनादुपनयन्तु तपोधनानि।

धर्मप्रिया नृपसुता न हि धर्मपीडा-

मिच्छेत् तपस्विषु कुलव्रतमेतदस्याः॥ ६ ॥

यौगन्धरायणः- (स्वगतम्) एवम् एषा सा मगधराजपुत्री पद्मावती
नाम, या पुष्पकभद्रादिभिरादेशिकैरादिष्टा स्वामिनो देवी भविष्यति।
ततः,

प्रद्वेषो बहुमानो वा संकल्पादुपजायते।

भर्तृदाराभिलाषित्वादस्यां मे महती स्वता ॥ ७ ॥

वासवदत्ता- (स्वगतम्) राजदारिकेति श्रुत्वा भगिनिकास्त्रेहोऽपि मेऽत्र
संपद्यते। [राजदारिकासिणेहो वि मे एत्य सम्पज्जश।]

(ततः प्रविशति पद्मावती सपरिवारा चेटी च)

चेटी एत्वेतु भर्तृदारिका, इदमाश्रमपटम्, प्रविशतु। [एद् एद्
भर्तृदारिका, इदं अश्रमपटं. पत्रिसदु।]

(ततः प्रविशत्युपविष्टा तापसी)

तापसी-स्वागतं राजदारिकायाः। [साअदरादादरिआण।]

वासवदत्ता- (स्वगतम्) इयं सा राजदारिका अभिजनानुरूपं खल्वस्या
रूपम् आर्यैः वन्दे। [इअं सा राजदारिका अभिजणाणुरूपं खु से
रूवां।]

पद्मावती आर्ये वन्दे। [अय्ये! वन्दामि।]

तापसी-चिरं जीवा प्रविश जाते! प्रविशा तपोवनानि नामातिथिजनस्य
स्वगेहम्। [चिरं जीवा पत्रिस जादं! पत्रिस! तवावणाणि गाम
अदिहिजणस्स सअगेहा।]

पद्मावती-भवतु, भवतु आर्ये! विश्वस्तास्मि अनेन बहुमान-
वचनेनानुगृहीतास्मि। [भोदु भोदु! अय्ये! विस्सत्थमिह। इमिणा
बहुमाणवअणेण अणुगहिदमिह।]

वासवदत्ता (स्वगतम्) न हि रूपमेव, वागपि खल्वस्या मधुरा। [ण
हि रूपं एव्व, वाआ वि खु से महुरा।]

तापसी-भद्रे! इमां तावद् भद्रमुखस्य भगिनिकां कश्चिद् राजा न
वरयति। [भद्रे! इमं दाव भद्रमुखस्स भद्रेणअं काञ्चि राआ ण वरदि।]

चेटी-अस्ति राजा प्रयोतो नामोज्जयिन्याः। स दारकस्य कारणाद्
दूतसंपातं करोति [अत्थि राअा पज्जोदो णाम उज्जइणीय। सो दारअस्स
कारणादो दूदस्सम्पादं करोदि॥]

वासवदत्ता- (आत्मगतम्) भवतु भवतु एषा चात्मीयेदानीं संवृत्ता
[भोटु, भोटु। एसा अ अत्तणीआ दाणिं संवृत्ता॥]

तापसी-अर्हा खल्वियमाकृतिरस्य बहुमानस्या उभे राजकुले महत्तरे
इति श्रूयते। [अर्हा खु इअं आइदी इमस्सं बहुमाणस्सा उभआणि
राअउळाणि महत्तराणि ति सुणीअदि।]

पद्मावती-आर्य! किं दृष्टो मुनिजन आत्मानमनुग्रहीतुम्।
अभिप्रेतप्रदानेन तपस्विजन उपनिमन्थतां तावत् कः किमत्रेच्छतीति
[अय्य! किं दिट्ठो मुणिजणो अत्ताणं अणुगगहीदुं। अभिप्येदपदाणेण
तवस्सिजणो उवणिमन्तीअटु दाव को किं एत्थ इच्छदि ति॥]

काञ्चुकीयः-यदभिप्रेतं भवत्या। भो भो आश्रमच्चासिनस्तपस्विनः।
शृण्वन्तु शृण्वन्तु भवन्तः। इहात्रभवती मगधराजपुत्री अनेन
विस्रम्भेणोत्पादितविस्रम्भा धर्मार्थमर्थेनोपनिमन्त्रयते।

कस्यार्थः कलत्रेण को मृगयते वासो यथानिश्चितं
दीक्षां पारितवान् किमिच्छति पुनर्देयं गुरोर्थाद् भवेत्।
आत्मानुग्रहमिच्छतीह नृपजा धर्माभिरामप्रिया

यद् यस्यास्ति समीप्सितं वदतु नत् कस्याद्य किं दीयताम्

॥८॥

यौगन्धरायणः-हन्त दृष्ट उपायः। (प्रकाशम्) भोः! अहमर्थी।

पद्मावती-दिष्ट्या सफलं मे तपोवनाभिगमनम्। [दिट्ठिआ सहळं मे
तवोवणाभिगमणां॥]

तापसी-सन्तुष्टतपस्विजनमिदमाश्रमपदम्। आगन्तुकेनानेन
भवितव्यम्। [संतुड्ढतपस्सिजणं इदं अस्समपदं। आअन्तुण्ण इमिणा
होदब्बं॥]

काञ्चुकीयः-भोः! किं क्रियताम्।

यौगन्धरायणः-इयं मे स्वसा। प्रोषितभर्तृकामिमामिच्छाम्यत्रभवत्या
कञ्चित् कालं परिपाल्यमानाम्। कुतः,

कार्यं नैवार्थेनापि भोगैर्न वसै-

नाहं काषायं वृत्तिहेतोः प्रपन्नः।

धीरा कन्येयं दृष्टधर्मप्रचारा

शक्ता चारित्रं रक्षितुं मे भगिन्याः ॥ ९ ॥

वासवदत्ता- (आत्मगतम्) हम्। इह मां निक्षेपुकाम आर्ययौगन्ध-
रायणः। भवतु, अबिचार्य क्रमं न करिष्यति। [हं। इह मं
णिकिबबिदुकामो अय्यजोअन्धराअणो। होटु, अबिआरिअ कमं ण
करिस्सदि॥]

काञ्चुकीयः-भवति! महती स्वत्वस्य व्यपाश्रयणा कथं प्रतिजानीमः।
कुतः,

सुखमर्थो भवेद् दातुं सुखं प्राणाः सुखं तपः।

सुखमन्यद् भवेत् सर्वं दुःखं न्यासस्य रक्षणम् ॥१०॥

पद्मावती-आर्य! प्रथममुद्योग्य कः किमिच्छतीत्ययुक्तमिदानीं विचारयितुम्। यदेष भणति तदनुतिष्ठत्वार्थः। [अब्खः पढमं ऊन्वोसिअ को किं इच्छदिति अजुत्तं दाणिं विआरिदुं जं एसो भणादि, तं अणुच्चिदुदु अय्यो॥]

काञ्चुकीयः- अनुरूपमेतद्भवत्याभिहितम्।

चेटी-चिरं जीवतु भर्तृदारिकैत्रं सत्यवादिनी। [चिरं जीवदु भर्द्दिदरिआ एवं सच्चवादिणी॥]

तापसी-चिरं जीवतु भद्रे!। [चिरं जीवदु भद्रे॥]

काञ्चुकीयः-भवति! तथा। (उपगम्य) भोः! अभ्युपगतमत्रभवतो भगिन्याः परिपालनमत्रभवत्या।

योगन्धरायणः-अनुगृहीतोऽस्मि तत्रभवत्या। वत्से! उपसर्पात्रभवतीम्। वासवदत्ता-(आत्मगतम्) का गतिः। एषा गच्छामि मन्दभागा। [का गद्दी एसा गच्छामि मन्दभाआ॥]

पद्मावती-भवतु, भवतु। आत्मीयेदानीं संवृत्ता। [भोदु, भोदु। अत्तणीआ दाणिं संवृत्ता॥]

तापसी-यदीदृश्यस्या आकृतिः, इयमपि राजदारिकेति तर्कयामि। [जा

ईदिसी से आइदी, इयं वि राजदारिआनि तर्कयामि ॥]

चेटी-सुष्ठु आर्या भणति। अहमप्यनुभूतसुखेति पश्यामि। [सुष्ठु अय्या भणादि। अहं वि अणुदुदुसुहनि पेक्खामि॥]

योगन्धरायणः-(आत्मगतम्) हन्त भोः! अर्थमवसितं भारस्या यथा मन्त्रिभिः सह समर्थितं, तथा परिणमति। ततः प्रतिष्ठिते स्वामिनि तत्रभवतीमुपनयतो मे इहात्रभवती मगधराजपुत्री विश्वासस्थानं भविष्यति कुतः,

पद्मावती नरपतेर्महिषी भवित्री

दृष्टा विपनिस्थ यैः प्रथमं प्रदिष्टा।

तत्प्रत्ययात् कृतमिदं न हि सिद्धवाक्या-

न्युत्क्रम्य गच्छति विधिः सुपरीक्षितानि ॥११॥

(ततः प्रविशति ब्रह्मचारी)

ब्रह्मचारी (अर्थमवलोक्य) स्थितो मथ्याहः। दृढमस्मि परिश्रान्तः। अथ कस्मिन् प्रदेशे विश्रमयिष्ये। (परिक्रम्य) भवतु, दृष्टम्। अभितस्तपोवनेन भवितव्यम् तथाहि-

विस्रब्धं हरिणाश्चरन्त्यचकिता देशागतप्रत्यया

वृक्षाः पुष्पफलैः समृद्धविटपा सर्वे दयारक्षिताः।

भूयिष्ठं कपिलानि गोकुलधनान्यक्षेत्रवत्यो दिशो

निःसंदिग्धमिदं तपोवनमयं धूमो हि ब्रह्माश्रयः ॥ १२ ॥

यावत् प्रविशामि (प्रविश्य) अये आश्रमविरुद्धः खल्वेष जनः।
(अन्यतो विलोक्य) अथवा तपस्विजनोऽप्यत्रा निर्दोषमुपसर्पणम् अये
स्वीजनः।

काञ्चुकीयः-स्वैरं स्वैरं प्रविशतु भवान्। सर्वजनसाधारणमाश्रमपदं
नामा

वासवदत्ता-हम्। [हं।]

पद्यावती-अम्मो परपुरुषदर्शनं परिहरत्यार्था भवतु, सुपरिपालनीयः
खलु मन्ध्यासः। [अम्मो परपुरुसदंसणं परिहरदि अय्या। भोदु,
सुपरिवाळणीओ खु मण्णासो।।]

काञ्चुकीयः-भोः! पूर्वं प्रविष्टाः स्मः। प्रतिगृह्यतामतिथिसत्कारः।

ब्रह्मचारी- (आत्म्य) भवतु, भवतु। निवृत्तपरिश्रमोऽस्मि।

यौगन्धरायणः- भोः! कुत आगम्यते, क गन्तव्यं काधिष्ठानमार्यस्या

ब्रह्मचारी-भोः! श्रूयताम्। राजगृहतोऽस्मि श्रुतिविशेषणार्थं वत्सभूमौ
लावाणकं नाम ग्रामस्तत्रोषितवानस्मि।

वासवदत्ता- (आत्मगतम्) हा लावाणकं नाम। लावाणकसंकीर्तनेन
पुनर्नवीकृत इव मे संतापः। [हा क्वाणअं णाम। क्वाणअसंकित्तणेण
पुणे णवीकिदो विअ मे सन्दवो।।]

यौगन्धरायणः- अथ परिसमाप्ता विद्या।

ब्रह्मचारी- न खलु तावत्।

यौगन्धरायणः- यद्यनवसिता विद्या, किमागमनप्रयोजनम्।

ब्रह्मचारी- तत्र स्वल्पतिदारुणं व्यसनं संवृत्तम्।

यौगन्धरायणः- कथमिवा

ब्रह्मचारी- तत्रोदयनो नाम राजा प्रतिवसति।

यौगन्धरायणः- श्रूयते तत्रभवानुदयनः। किं सः।

ब्रह्मचारी- तस्यावन्तिराजपुत्री वासवदत्ता नाम पत्नी दृढमभिप्रेता
किला

यौगन्धरायणः- भवितव्यम्। ततस्ततः।

ब्रह्मचारी- ततस्तस्मिन् भृगयानिष्क्रान्ते राजनि ग्रामदाहेन सा दरथा
वासवदत्ता- (आत्मगतम्) अलीकमलीकं खल्वेतत्। जीवामि
मन्दभागान्। [अळिअं अळिअं खु एदं जीवामि मन्दभागान्।।]

यौगन्धरायणः- ततस्ततः।

ब्रह्मचारी- ततस्तामभ्यवपनुकामो यौगन्धरायणो नाम
सचिवस्तस्मिन्नेवाशौ पतितः।

यौगन्धरायणः- सत्यं पतित इति ततस्ततः।

ब्रह्मचारी- ततः प्रतिनिवृत्तो राजा तद्वृत्तान्तं श्रुत्वा तयोर्वियोग-

जनितसंतापस्तस्मिन्नेवाशौ प्राणान् परित्यक्तुकामोऽमात्यैर्महता
यत्नेन वारितः।

वासवदत्ता - (आत्मगतम्) जानामि जानाम्यार्यपुत्रस्य मयि
सानुक्रोशत्वम्। [जाणामि जाणामि अय्यउत्तस्स मइ साणुक्कोसत्तणं॥]

यौगन्धरायणः - ततस्ततः।

ब्रह्मचारी - ततस्तस्याः शरीरोपभुक्तानि दग्धशेषाण्याभरणानि
परिष्वज्य राजा मोहमुपगतः।

सर्वे - हा।

वासवदत्ता - (स्वगतम्) सकाम इदानीमार्ययौगन्धरायणो भवतु।

[सकामो दाणिं अय्यजोअन्धराअणोहाइदु॥]

चेटी - भर्तृदारिके! रोदिति खल्वियमार्या। [भद्विदारिणः रोदिदि खु इअं
अय्या॥]

पद्मावती - सानुक्रोशया भवितव्यम्। [साणुक्कोसाण होदब्बां]

यौगन्धरायणः - अथ किमथ किम्। प्रकृत्या सानुक्रोशा मे भगिनी।
ततस्ततः।

ब्रह्मचारी - ततः शनैः शनैः प्रतिलब्धसंज्ञः संवृत्तः।

पद्मावती - दिष्ट्या ध्रियते। मोहं गत इति श्रुत्वा शून्यमिव मे हृदयम्।
[दिद्विआ धरडा मोहं गदो ति सुणिअ सुण्णं विअ मे हिअअं॥]

यौगन्धरायणः - ततस्ततः।

ब्रह्मचारी - ततः स राजा महीतलपरिसर्पणसुपाटलशरीरः सहस्रोत्थाय
'हा वासवदत्ते! हा अबन्तिराजपुत्रि! हा प्रिये हा प्रियशिष्ये!' इति
किमपि किमपि बहु प्रलपितवान्। किं बहुना,

नैवेदानीं तादृशाश्चक्रवाका

नैवाप्यन्ये स्त्रीविशेषैर्वियुक्ताः।

धन्या सा स्त्री यां तथा वेत्ति भर्ता

भर्तृस्नेहात् सा हि दग्धाप्यदग्धा ॥ १३ ॥

यौगन्धरायणः - अथ भोः! तं तु पर्यवस्थापयितुं न कश्चिद्यत्नवानमात्यः।

ब्रह्मचारी - अस्ति रुमण्वान्नामामात्यो दृढं प्रयत्नवांस्तत्रभवन्तं
पर्यवस्थापयितुम्। स हि

अनाहारे तुल्यः प्रततरुदितक्षामवदनः

शरीरे संस्कारं नृपतिसमदुःखं परिवहन्।

दिवा वा रात्रौ वा परिचरति यत्नैर्नरपतिं

नृपः प्राणान् सद्यस्त्यजति यदि तस्याप्युपरमः ॥ १४ ॥

वासवदत्ता - (स्वगतम्) दिष्ट्या सुनिक्षिप्त इदानीमार्यपुत्रः। [दिद्विआ
सुषिक्खित्तो दाणिं अय्यउत्तो॥]

यौगन्धरायणः - (आत्मगतम्) अहो महद्भारमुद्ग्रहति रुमण्वान्। कुतः,

सविश्रमो ह्ययं भारः प्रसक्तस्तस्य तु श्रमः।
तस्मिन् सर्वमधीनं हि यत्राधीनो नराधिपः ॥ १५ ॥

(प्रकाशम्) अथ भोः! पर्यवस्थापित इदानीं स राजा।

ब्रह्मचारी-तदिदानीं न जानो। 'इह तथा सह हसितम्, इह तथा सह कथितम्, इह तथा सह पर्युषितम्, इह तथा सह कुपितम्, इह तथा सह श्रयितम्,' इत्येवं तं विलपन्तं राजानममात्यैर्महता यत्नेन तस्माद् ग्रामाद् गृहीत्व्यापक्रान्तम्। ततो निष्क्रान्ते राजानि प्रोषितनक्षत्रचन्द्रमिव नभोऽरमणीयः संवृत्तः स ग्रामः। ततोऽहमपि निर्गतोऽस्मि।

तापसी-स खलु गुणवान् नाम राजा, य आगन्तुकेनाप्यनेनैवं प्रशस्यते। [सो खु गुमवन्तो णाम राआ, जो आअन्तुएण वि इमिणा एव्वं पसंसीअदि।।]

चेटी-भर्तृदारिके! किं नु खल्वपरा स्त्री तस्य हस्तं गमिष्यति। [भट्टिदारिए! किं णु खु अवरा इत्थिआ तस्स हत्थं गमिस्सदि।।]

पद्मावती-(आत्मगतम्) मम हृदयेनैव सह मन्त्रितम्। [मम हिअएण एव्व सह मन्त्रिदां।।]

ब्रह्मचारी-आपुच्छामि भवन्ती। गच्छामस्तावत्।

उभौ-गप्यतामर्थसिद्धये।

ब्रह्मचारी-तथास्तु। (निष्क्रान्तः)

यौगन्धरायणः-साधु, अहमपि तत्रभवत्याभ्यनुज्ञातो गन्तुमिच्छामि।
काञ्चुकीयः-तत्रभवत्याभ्यनुज्ञातो गन्तुमिच्छति किल।

पद्मावती-आर्यस्य भगिनीकार्येण विनोत्कण्ठिष्यते। [अव्यस्स भइणिआ अय्येण विना उक्कण्ठिस्सदि।।]

यौगन्धरायणः-साधुजनहस्तगतैषा नोत्कण्ठिष्यति। (काञ्चुकीयमव-
लोक्य) गच्छामस्तावत्।

काञ्चुकीयः-गच्छतु भवान् पुनर्दर्शनाया।

यौगन्धरायणः-तथास्तु। (निष्क्रान्तः)

काञ्चुकीयः-समय इदानीमभ्यन्तरं प्रवेष्टुम्।

पद्मावती-आर्ये! वन्दे। [अय्ये! वन्दामि।।]

तापसी-जाते! तव सदृशं भर्तारं लभस्वा। [जादे! तव सदिसं भत्तारं लभेहि।।]

वासवदत्ता-आर्ये! वन्दे तावदहम्। [अय्ये! वन्दामि दाव अहं।।]

तापसी-त्वमप्यचिरेण भर्तारं समासादया। [तुवं पि अद्रेण भत्तारं समासादेहि।।]

वासवदत्ता-अनुगृहीतास्मि। [अणुगृहीदास्मि।।]

काञ्चुकीयः-तदागप्यताम्। इत इतो भवति!। संप्रति हि

खगा वासोपेताः सलिलमवागाढो मुनिजनः

प्रदीप्तोऽग्निर्भाति प्रविचरति धूमो मुनिवनम्
परिभ्रष्टो दूराद्भविरपि च संक्षिप्तकिरणो

रथं व्यावत्यर्थासौ प्रविशति शनैरस्तशिखरम् ॥ १६ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

इति प्रथमोऽङ्कः।

अथ द्वितीयोऽङ्कः।

(ततः प्रविशति चेटी)

चेटी-कुञ्जरिके! कुत्र कुत्र भर्तृदारिका पद्मावती! किं भणसि?
एषा भर्तृदारिका माधवीलतामण्डपस्य पार्श्वतः कन्दुकेन क्रीडतीति।
यावद् भर्तृदारिकामुपसर्पामि। अम्मो इयं भर्तृदारिका
उत्कृतकर्णचूलिकेन व्यायामसंजातस्वेदबिन्दुविचित्रितेन
परिश्रान्तरमणीयदर्शनेन मुखेन कन्दुकेन क्रीडन्तीति एवागच्छति,
यावदुपसर्प्यामि। कुञ्जरिण! कुञ्जरिण! कहिं कहिं भट्टिदारिआ पटुमावदी।
किं भणसि 'एसा भट्टिदारिआ माहवीळदामण्डवस्स पस्सदो कन्दुएण
कीळदि' ति। जाव भट्टिदारिअं उपसप्पामि। (परिक्रम्यावलोक्य) अम्मो इअं
भट्टिदारिआ उक्करिदकण्णचूळिण वाआमसञ्जादसेदबिन्दुविइत्तिदेण
गरिस्सन्तर-मणीअदंसणेण मुहेण कन्दुएण कीळदी इदो एव्व आअच्छदि।
जाव उवसप्पिस्सं।।]

(निष्क्रान्ता)

प्रवेशकः।

(ततः प्रविशति कन्दुकेन क्रीडन्ती पद्मावती सपरिवारा वासवदत्तया सह)

वासवदत्ता-हला! एष ते कन्दुकः। [हळा! एसो दे कन्दुओ।।]

पद्मावती-आर्ये! भवत्विदानीमेतावत्। [अथ्ये! भोटु दाणिं एत्तआं]

वासवदत्ता-हला! अतिचिरं कन्दुकेन क्रीडित्वाधिकसंजातराणौ
परकीयाविव ते हस्तौ संवृत्तौ। [हला! अतिचिरं कन्दुण्ण कीळिआ
अट्टिअसञ्जादराआ परकरआ विअ दे हत्था संवृत्ता।]

चंटी-क्रीडतु क्रीडतु तावद् भर्तृदारिका। निर्वात्स्यतां तावदयं
कन्याभावरमणीयः कालः। [कीळुदु कीळुदु दाव भट्टिदारिआ णिव्वत्तीअदु
दाव अअं कण्णगाभावरमणीअं कालो।]

पद्मावती-आर्यो! किमिदानीं मामपहसितुमिव निधायसि। [अय्ये! कि
दाणिं मं ओहसिदुं विअ णिज्झाअसि।]

वासवदत्ता-नहि नहि हला! अधिकमवशोभते। अभित इव तेऽद्य
वरमुखं पश्यामि। [णहि णहि। हला! अधिअं अज्ज सोहदि। अभिदो विअ
दे अज्ज वरमुहं पेक्खामि।]

पद्मावती-अपेहि मेदानीं मामपहसा। [अपेहि। मा दाणिं मं ओहसा।]

वासवदत्ता-एषास्मि तूष्णीका भविष्यन्महासेनवधुः। [एसहिदु तुळिआ
भविस्सम्महासंणवहू।]

पद्मावती-क एष महासेनो नामा। [को एसो महासेणो णाम।]

वासवदत्ता- अस्त्युज्जयिनीयो राजा प्रद्योतो नामा तस्य
बलपरिमाणनिर्वृतं नामधेयं महासेन इति। [अत्थि उज्जण्णीअो राआ
पज्जोदो णाम। तस्स वळपरिमाणणिव्वुत्तं णामधेअं महासेणो सि।]

चंटी-भर्तृदारिका तेन राज्ञा सह सम्बंधं नेच्छति। [भट्टिदारिआ तेणः

नन्ना मह सम्बंधं पंचशटि।]

वासवदत्ता-अथ केन ग्वन्विदानीमभिलषति। [अह कण्ण रघु दाणिं
अभिलसदि।]

चंटी-अस्ति वत्सराज उदयनो नामा तस्य गुणान् भर्तृदारिका-
भिलषति। [अत्थि वत्थराअं उदयणो णाम। तस्स गुणाणि भट्टिदारिआ
अभिलसदि।]

वासवदत्ता- (आत्मगतम्) आर्यपुत्रं भर्तारमभिलषति। (प्रकाशं) केन
कारणेन। [अय्यउत्तं भनारं अभिलसदि। (प्रकाशम्) कण्ण कारणेण।]

चंटी-सानुक्रोश इति। [साणुक्रोसां सि।]

वासवदत्ता- (आत्मगतम्) जानामि जानामि अयमपि जन
एवमुन्मादितः। [जाणामि जाणामि। अअं वि जणो एव्वं उम्मादिदो।]

चंटी-भर्तृदारिके! यदि स राजा विरूपो भवेत्। [भट्टिदारिणः। जदि सो
राआ विरुवो भवं।]

वासवदत्ता-नहि नहि दर्शनीय एवा। [णहि णहि। दंसणीअो एव्व।]

पद्मावती-आर्यो! कथं त्वं जानासि। [अय्ये! कहं तुवं जाणासि।]

वासवदत्ता- (आत्मगतम्) आर्यपुत्रपक्षपातेनातिक्रान्तः समुदाचारः।
किमिदानीं करिष्यामि भवतु, दृष्टम्। हला! एवमुज्जयिनीयो जनो
मन्त्रयते। [अय्यउत्तपक्खवादेण अगिकन्दो समुदाआरो। किं दाणिं

करिस्सो होदु, दिढं। (प्रकाशम्) हळा! एवं उज्जइणीओ जणो मन्तेदि।।
 पद्मावती-युज्यतो न खल्वेष उज्जयिनीदुर्लभः। सर्वजनमनोभिरामं खलु
 सौभाग्यं नामा [जुज्जइ ण खु एसो उज्जइणीदुळ्ळंहो। सब्वजणमणोभिरामं
 खु सोभगं णामा।]

(ततः प्रविशति धात्री)

धात्री-जयतु भर्तृदारिका भर्तृदारिके दत्तासि [जेदु भट्टिदारिआ
 भट्टिदारिए! दिण्णासि।।]

वासवदत्ता-आर्यो! कस्सो [अय्यो! कस्सा।।]

धात्री-वत्सराजायोदयनाया [वच्छराअस्स उदअणस्सा।]

वासवदत्ता-अथ कुशली स राजा [अह कुसळी सो राआ।।]

धात्री-कुशली स आगतः। तस्य भर्तृदारिका प्रतीष्टा चा [कुसली सो
 आअदो। तस्स भट्टिदारिआ पडिच्छिदा आ।।]

वासवदत्ता-अत्याहितम् [अच्चाहिदां।]

धात्री-किन्त्रान्याहितम् [कि एत्थ अच्चाहिदां।]

वासवदत्ता-न खलु किचित्। तथा नाम संतप्योदासीनो भवतीति [ण
 हु किञ्चिा तह णाम सन्तप्पिअ उदासीणो होदित्ति।।]

धात्री-आर्यो! आगमप्रधानानि सुलभपर्यवस्थानानि महापुरुष-हृदयानि

भवन्ति। [अय्यो! आअमपहाणाणि सुळहपय्यवत्थाणाणि
 महापुरुसिआआणि होन्ति।।]

वासवदत्ता-आर्यो! स्वयमेव तेन वृता। [अय्ये! सअं एव्व तेण वरिदा।।]

धात्री-नहि नहि अन्यप्रयोजनेनेहागतस्याभिजनविज्ञानवर्योरूपं दृष्ट्वा
 स्वयमेव महाराजेन दत्ता [णहि णहि। अण्णप्पओअणेण इह आअदरस
 अभिजणब्बिणवओरूवं रेक्खिअ सअं एव्व महाराण्ण दिण्णा।।]

वासवदत्ता-(आत्मगतम्) एवम्। अनपराद्ध इदानीमत्रार्यपुत्रः। [एव्वां
 अणवरद्धो दाणिं एत्थ आय्य उत्तो।।]

चेटी-त्वरतां त्वरतां तावदार्या। अद्यैव किल शोभनं नक्षत्रम्। अद्यैव
 कौतुकमङ्गलं कर्तव्यमित्यस्माकं भट्टिनी भणति [तुवरदु तुवरदु दाव
 अय्या। अज्ज एव्व किळ सोभणं णक्खत्तं। अज्ज एव्व कोदुअमङ्गळं कादव्वं
 ति अम्हाणं भट्टिणी भणादि।।]

वासवदत्ता-(आत्मगतम्) यथा यथा त्वरते, तथा तथान्धीकरोति मे
 हृदयम्। [जह जह तुवरदि, तह तह अन्धीकरेदि मे हिअआं।।]

धात्री-एत्वेतु भर्तृदारिका [एदु एदु भट्टिदारिआ।।]

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

इति द्वितीयोऽङ्कः।

अथ तृतीयोऽङ्कः।

(ततः प्रविशति विचिन्तयन्ती वासवदत्ता)

वासवदत्ता विवाहामांदसङ्कुलं अन्तःपुरचतुःशालं परित्यज्य
पद्यावतीमिहागतान्निस्मि प्रमदवनम। यावद्विदानीं भागधेयनिर्वृत्तं दुःखं
विनोदयामि (पारिक्रम्य) अहो अत्याहितम्। आर्यपुत्रोऽपि नाम
परकीयः संवृतः। यावदुपविशामि। (उपविश्य) धन्या खलु
चक्रवाकवधूः यान्योन्यविरहिता न जीवति न खल्वहं प्राणान्
परित्यजामि आर्यपुत्रं पश्यामीत्यनेन मनोरथेन जीवामि मन्दभागान्
[विवाहामांदसङ्कुलं अन्तःपुरचतुःशालं परिन्तजिअ पदुमावदि इह
आअदन्दि गमदवणां जाव दाणिं भाअयेअणिव्वुत्तं दुःखं विणोदामि
(परिक्रम्य) अहो अच्चाहितं अच्युत्तं वि णाम परकंअं भवुत्तां जाव
उवविसामि। (उपविश्य) धञ्जा खु चक्रवाअवदू, जा अण्णोण्णविरहिता
ण जीवइ। ण खु अहं णण्णणि परिन्तजामि अयउत्तं पेक्खामि ति पदिणा
मणोरेहेण जीवामि मन्दभागान्।]

(ततः प्रविशति पुष्पाणि गृहीत्वा चेट्टी)

४७. चेट्टी-क नु खलु गता आर्यावन्तिका। अम्मो (परिक्रम्यावलोक्य
च) इयं चिन्ताशून्यहृदया नीहायप्रतिहतचन्द्रलेखेवामाण्डितभद्रकं वेपं
धारयन्ती प्रियङ्गुशिलापट्टके उपविष्टा। यावदुपसर्पामि। आर्यो
आवन्तिके! कः कालः, त्वामन्विष्यामि। [कहिं णु खु गदा अय्या
आवन्तिआ। (परिक्रम्यावलोक्य) अम्मो इअं चिन्ताशून्यविरिअअ

र्षिहारणादिहृदचन्दकेहा विअ अमण्डितमहअं वंसं धारअन्दी
मिअङ्गुसिल्यापट्टण उवविद्धा। जाव उवराग्णामि। (उपसृत्य) अय्यं!
आवन्तिण! को कालो, तुमं अण्णोसामि॥]

वासवदत्ता- किनिमित्तम्। [मिणिमिन्तां।]

चेट्टी- अस्माकं भट्टिनी भणति महाकुल्यसूतां स्तिरथा निपुणंति इमां
तावत् कौतुकमालिकां गुम्फत्वार्या। [अम्हाअं भट्टिणा भणादि
'महाकुल्यसूता भणिण्हा णिउणां ति। इमं दाव कोट्टुअमालिअं गुम्हदु
अय्या॥]

वासवदत्ता- अथ कस्मै किल गुम्फितव्यम्। [अह कस्म किल
गुम्हदञ्जं॥]

चेट्टी- अस्माकं भर्तृदारिकायां। [अम्हाअं भट्टिदामिआण्॥]

वासवदत्ता (आत्मगतम्) एतदपि मया कर्तव्यमासीत् अहो अकरुणाः
खल्वीश्वराः। [णदं मि मण कन्जं आसी। अहो अकरुणा खु इस्सरा॥]

चेट्टी- आर्यो! मेदानीमन्यच्चिन्तयित्वा एष जामाता मणिभूष्यां स्नाति।
शीघ्रं तावद् गुम्फत्वार्या। [अय्यं! मा दाणिं अञ्जं चिन्तिआ। णमां
जामादुअं मणि भूमोण णहाअदि। सिण्यं दाव गुम्हदु अय्या॥]

वासवदत्ता (आत्मगतम्) न शक्नोम्यन्यच्चिन्तयितुम्। (प्रकाशं) हला
किं द्रष्टुं जामाता। [ण सककुणामि अण्णं चिन्तदुं। (प्रकाशम्) हला!
किं दिदुं जामादुअं॥]

चेटी-आम, दृष्टो भर्तृदारिकायाः स्नेहेनास्माकं कौतूहलेन च [आम दिष्टो भाट्टिदारिआए सिणेहेण अम्हाअं कोदूहळेण आ॥]

वासवदत्ता-कीदृशो जामाता [कीदिसो जामादुओ॥]

चेटी-आर्ये! भणामि तावद्, नेदृशो दृष्टपूर्वः! [अय्ये! भणामि दाव, ण ईरिसो दिष्टपुरवो॥]

वासवदत्ता-हला! भण भण, कि दर्शनीयः! [हळा! भणाहि भणाहि, किं दंसणीओ॥]

चेटी-शक्यं भणितुं शरचापहीनः कामदेव इति। [सकं भणिटुं सरचावहीणो कामदेवो ति॥]

वासवदत्ता-भवत्वेतावत् [होदु एत्तओ॥]

चेटी-किनिमित्तं वारयसि [किण्णिमित्तं वारेसि॥]

वासवदत्ता-अधुक्तं परपुरुषसंकीर्तनं श्रोतुम् [गजुनं परपुरुषसंकीर्तनं श्रोदु॥]

चेटी-तेन हि गुम्फत्वार्या शीघ्रम् [तेण हि गुम्हदु अय्या सिग्धा॥]

वासवदत्ता-इयं गुम्फामि आनयतावत् [इअं गुम्हामि आणेहि दावा॥]

चेटी-गृह्णात्वार्या [गुण्हदु अय्या॥]

वासवदत्ता-(वर्जयित्वा विलोक्य) इदं तावदौषधं कि नाम। [इअं दाव ओसहं किं णामा॥]

चेटी-अविधवाकरणं नाम। [अविहवाकरणं णामा॥]

वासवदत्ता-(आत्मगतम्) इदं बहुशो-गुम्फितव्यं मम च पद्मावत्याश्च। [प्रकाशं] इदं तावदौषधं कि नाम। [इदं बहुसो गुम्हिदव्वं मम आ पदुमावदीण आ (प्रकाशम्) इदं दाव ओसहं किं णामा॥]

चेटी-सपत्नीमर्दनं नाम। [सर्वत्तिमहणं णामा॥]

वासवदत्ता-इदं न गुम्फितव्यम् [इदं ण गुम्हिदव्वं॥]

चेटी-कस्मात् [कीसा॥]

वासवदत्ता-उपरता तस्य भार्या, तन्निष्प्रयोजनमिति। [उवरदा तस्स भय्या, तं णिण्णओअणं ति॥]

(प्रविश्यापरा)

चेटी-त्वरतां त्वरतांभार्या। एष जामाता अविधवाभिरभ्यन्तर-चतुःशालं प्रवेशयते। [तुवरदु तुवरदु अय्या। एसो जामादुओ अविहवाहि अब्भन्तरचउस्साळं पवेसीअदि॥]

वासवदत्ता-अयि! वदामि गृहाणैतत्। [अइ! वदामि, गण्ह एदं॥]

चेटी-शोभनम् आर्ये! गच्छामि तावदहम् [सोहणं अय्ये! गच्छामि दाव अहं॥]

(उभे निष्क्रान्ते)

वासवदत्ता-गतेषाम् अहो अत्याहितम्! आर्यपुत्रोऽपि नाम परकीयः
संवृतः। अपि तावद् शय्यायां मम दुःखं विनोदयामि, यदि निद्रां लभो
[निद्रा पश्य। अहो अच्चादिदो! अय्यउत्तो वि नाम परकरोऽहो मंजुतो! अवि
दाव भय्याण मम दुःखं विणोदयामि. जदि निद्रं क्कामि।।]

(निक्रान्ता)

इति तृतीयोऽङ्कः।

अथ चतुर्थोऽङ्कः।

(ततः प्रविशति विदूषकः)

विदूषकः- (सदर्भम्) भोः दिष्टया तत्रभवतो वत्सराजस्याभिप्रेत-
विवाहमङ्गलमणीयः कालो दृष्टः। भोः! को नासैतज्जानाति तादृशे
त्रयमनर्थसलिलावर्ते प्रक्षिप्ताः पुनरुन्मङ्क्ष्याम इति। इदानीं
प्रासादेषूप्यते, अन्तःपुरदीर्घिकासु स्नायते, प्रकृतिमधुर-सुकुमाराणि
मोदकराद्यानि स्वाद्यन्त इत्यनर्षरस्संवास उत्तरकुरुवासो
मयानुभूयते। एकः खलु महान् दोषः, ममाहारः सुष्ठु न परिणमति,
सुष्ठुच्छदनायां शय्यायां निद्रां न लभे, यथा वातशोणितमभित इव
वर्तत इति प्रश्यामि भोः! सुखं नामयपरिभूतमकल्पवर्त चा [भोः!
दिष्टिआ नन्दादां वच्छराशर्या अमिण्यदाविवाहमङ्गलमणीज्जा कालो दिष्टो।
भोः! को नाम पद जाणादि तादृस वय अणत्थयाळिवावन्तं परिभवन्ता उण
उम्मज्जि र्स्सामो णि। इदाणिं पासदसु वर्याअदि.
अन्दउरदिणियाआसुणहाइअदि परिदिमउरसुउमारणि मादअरवज्जआणि
खज्जाअनित्ति अणच्छरसंवासां उत्तरकुरुवासो मण अणुभवाअदि। एकको
खुमहन्तो दांसां मम आहारो सुष्ठु ण परिणमदि। सुष्ठुच्छदपाण भय्याण
णिदं ण क्कामि. जद वादसाणिदं अमिदो विअ वन्दिदि पक्कामि। भोः!
सुदं णामअणरिभूदं अकळ्ळवन्तं चा।।]

(ततः प्रविशति चंडी)

चंडी- कुत्र नु खलु गत आर्यवसन्तकः। (परिक्रम्यावलोक्य) अहो

एष आर्यवसन्तकः। (उपगम्य) आर्य वसन्तक! कः
कालस्त्वामन्विष्यामि। [क्रहिं णु रञ्जु गदो अय्यवसन्तओ।
(परिक्रम्याबलोक्य) अहो एसो अय्यवसन्तओ। (उपगम्य) अय्य वसन्तओ।
को कालो तुमं अण्णससि।]

विदूषकः--(दृष्ट्वा) किनिमित्तं भद्रे! आमन्विष्यसि। [किणिमित्तं भद्रे!
मं अण्णससि।]

चेटी-अस्माकं भट्टिनी भणति अपि स्नातो जामातेति। [असहाणं
भट्टिणी भणादि अवि पहादो जामादुओ ति।]

विदूषकः-किनिमित्तं भवति! पृच्छति। [किणिमित्तं भोदि! पृच्छदि।]

चेटी-किमन्यत्। सुमनोवर्णकमानयामीति। [किमण्णं। सुमणावण्णअं
अणेमि ति।]

विदूषकः-स्नातस्तत्रभवान्। सर्वमानयतु भवती वर्जयित्वा भोजनम्।
[एहादो तज्जभवां सव्वं आणेदु भोदी वच्चिअ भोअणां।]

चेटी-किनिमित्तं वारथसि भोजनम्। [किणिमित्तं वारेसि भोअणां।]

विदूषकः-अधन्यस्य मम कोकिलानामक्षिपरिवर्त इव कुक्षिपरिवर्तः
संवृतः। [अधण्णस्स मम कोइळाणं अक्खिपरिवट्ठो विअ कुक्खि परिवट्ठो
संवुत्तो।]

चेटी-ईदृश एव भवा। [ईदिसो एव्व होहि।]

विदूषकः-गच्छतु भवती। यावदहमपि तत्रभवतः सकाशं गच्छामि।

[गच्छदु भोदी। जाव अहं वि तत्तहोदो सआसं गच्छामि।]

(निष्क्रान्तौ)

प्रवेशकः।

(ततः प्रविशति सपरिवारा पद्मावती, आवन्तिकोवेषधारिणी वासवदत्ता च)
चेटी-किनिमित्तं भर्तृदांरका प्रमदवनमागता। [किणिमित्तं भट्टिदारिआ
पमदवणं आअदा।]

पद्मावती-हला! ते तावच्छेफालिकागुल्मकाः पश्यामि कुसुमिता वा
न वेति। [हळा! ताणि दाव सेहाळिआगुन्हउरणि पेन्सामि कुसुमिदाणि
वा ण वेत्ति।]

चेटी-भर्तृदारिके! ते कुसुमिता नाम, प्रवालान्तरितैरिव
मौक्तिकलम्बकैराचिताः कुसुमैः। [भट्टिदारिण! ताणि कुसुमिदाणि णाम,
पवाळन्तरिदेहिं विअमोत्तआलम्बएहिं आइदाणि कुसुमेहिं।]

पद्मावती-हला! यद्येवं, किमिदानीं विलम्बसे। [हळा! जदि एवं, किं
दाणिं विळम्बेसि।]

चेटी-तेन ह्यस्मिन् शिलापट्टके, मुहूर्तकमुपविशतु भर्तृदारिका।
यावदहमपि कुसुमावचयं करोमि। [तेन हि इमास्सिं सिळावट्टए मुहुत्तअं
उपविसदु भट्टिदारिआ जाव अहं वि कुसुमावचअं करेमि।]

पद्मावती-आर्यो किमत्रोपविशावः। [अय्ये! किं एत्थ उपविसामो।]

वागवदन्ता एवं भवतु [एवं वंदु]।

(उभे उपविशतः)

चेटी - (तथा कृत्वा) पश्यतु पश्यतु भर्तृदारिका अर्धमनःशिला-पट्टकैरिव
शोफालिकाकुसुमैः पूरितं मेऽञ्जलिम्। [पश्यतु पश्यतु भद्रिदारिका
अद्रमणसिल्यावदृणहि विअ सदाळिआकुसुमेहि पूरिअं मे अञ्जलिं॥]

पद्मावती - (दृष्ट्वा) अहो विचित्रता कुसुमानाम् पश्यतु पश्यत्यार्या
[अहो विद्वन्तदा कुसुमाणां पंक्ववदु पंक्ववदु अय्या॥]

वासवदत्ता - अहो दर्शनीयता कुसुमानाम् [अहो दर्शनीअदा कुसुमाणां॥]
चेटी - भर्तृदारिके! किं भूयोऽवचेष्यामि। [भद्रिदारिण! किं भूयो
अवदृषुस्सं॥]

पद्मावती - हला मा मा भूयोऽवचित्प्रा [हला! मा मा भूयो अवदृणिआ॥]
वागवदन्ता - हला! किनिमित्तं वागयसि। [हला! किणिमित्तं वागसि॥]

पद्मावती - आर्यपुत्र इहागत्येमां कुसुमसमृद्धिं दृष्ट्वा संमानिता भवेयम्।
[अय्यउत्ता इह आअञ्जिअ इमं कुसुमसमिद्धिं पंक्ववदु सम्मणिदा
भवेअं॥]

वासवदत्ता - हला प्रियस्ते भर्ता। [हला पिअो दे भत्ता॥]

पद्मावती - आर्यो! न जानामि, आर्यपुत्रेण विरहितोत्कण्ठिता भवामि
[अय्यं! ण आणामि, अय्युत्तेण विरहिदा उक्कण्ठिता होमि॥]

वासवदत्ता - (आत्मगतम्) दृष्ट्वा संखल्यहं करोमि, इयमपि नामैवं
मन्त्रयते। [दृष्ट्वा संखु अहं करोमि. इअं वि णाम एव्वं मन्तंदि॥]

चेटी - अभिजातं खलु भर्तृदारिकया मन्त्रितं प्रियो मे भर्तृता। [अभिजातं
खु भद्रिदारिआण मन्त्रितं 'पिअो मे भत्ता' नि॥]

पद्मावती - एकः खलु मे सन्देहः। [एकको खु मे सन्देहा॥]

वासवदत्ता - किं किम्। [किं किं॥]

पद्मावती - यथा ममार्यपुत्रस्तथैवार्याया वासवदत्ताया इति। [जह मम
अय्यउत्ता, तह एव्व अय्याण वासवदत्ताणनि॥]

वासवदत्ता - अतोऽप्यधिकम्। [अतो वि अहिअं॥]

पद्मावती - कथं त्वं जानासि। [कहं तुवं जाणासि॥]

वासवदत्ता - (आत्मगतम्) हम्, आर्यपुत्रपक्षपातेनातिक्रान्तः
रामुदाचारः। एवं तावद् भणिष्यामि। (प्रकाशं) यद्यल्पः स्नेहः, सा
स्वजनं न परित्यजति। [हं. अय्यउत्तापक्ववदन्ता अदिक्कन्ता गमुत्ताअणो
एवं दाव भणिस्सं। (प्रकाशम्) जह अण्णं सिणंदां, सा सज्जणं ण
परित्यजदि॥]

पद्मावती - भवितव्यम्। [होदव्वं॥]

चेटी - भर्तृदारिके! साधु भर्तारं भण, अहमपि वीणां शिक्षिष्य इति।
[भद्रिदारिण! साहु भहरं भणाहि 'अहं पि वीणं सिक्खिस्सामि' ति॥]

पद्मावती - उक्तो मयार्यपुत्रः। [उत्ता मण अय्यउत्ता॥]

वासवदत्ता-ततः किं भणितम् [तदो किं भणितं॥]

पद्मावती-अभणित्वा किञ्चिद् दीर्घं निःश्वस्य तूष्णीकः संवृत्तः।
[अभिणिञ्जति दिग्घं णिस्ससिञ्जति तुण्हीओ संवृत्तो॥]

वासवदत्ता-ततस्त्वं किमिव तर्कयसि [तदो तुवं किं विअ तर्कयसि॥]
पद्मावती-तर्कयाम्यार्यायां वासवदत्तायां गुणान् स्मृत्वा दक्षिणतया
ममाग्रतो न रोदितीति [तर्कयामि अय्याए वासवदत्ताए गुणाणि सुमरिअ
दक्खिण्णदाए मम अगदो ण रोदिदि तिा॥]

वासवदत्ता-(आत्मगतम्) धन्या खल्वस्मि, यद्येवं सत्यं भवेत् [धञ्जा
खु म्हि, जदि एव्वं सच्चं भवे॥]

(ततः प्रविशति राजा विदूषकश्च)

विदूषकः-ही ही प्रचितपतितबन्धुजीवकुसुमचिरलयातरमणीयं
प्रमदवनम् इतस्तावद् भवान् [ही ही! पचिअपडिअबन्धुजीवकुसुम-

चिरलयातरमणिज्जं पमदवणं। इदो दाव भवे॥]

राज-वयस्य वसन्तक! अयमयमागच्छामि

कामेनोज्जयिनीं गते मयि तदा कामप्यवस्थां गते

दृष्ट्वा स्वैरमवन्तिराजतनयां पञ्चेषवः पातितः।

तैरद्यापि सशाल्यमेव हृदयं भूयश्च विद्धा वयं

पञ्चेषुर्मदनो यदा कथमयं षष्ठः शरः पातितः ॥ १ ॥

विदूषकः-कुत्र नु खलु गता तत्रभवती पद्मावती, लतामण्डपं
गता भवेद्, उताहो असनकुसुमसंचितं व्याघ्रचर्मावगुण्ठितमिव
पर्वततिलकं नाम शिलापट्टकं गता भवेत्, अथवा
अधिककटुकगन्धसप्तच्छदवनं प्रविष्टा भवेद्, अथवा-
लिखितमृगपक्षिसंकुलं दारुपर्वतकं गता भवेत्। ही ही
शरत्कालनिर्मलेऽअन्तरिक्षे प्रसादितवलदेवबाहुदर्शनीयां सारसपङ्क्तिं,
यावत् समाहितं गच्छन्तीं पश्यतु तावत्, भवान् [कहिं णु खु गदा
तत्तहोदी पदुमावदी, लतामण्डवं गदा भवे, उदाहो असणकुसुमसञ्चिदं
वगधचम्मावगुण्ठिदं विअ पव्वदतिळ्ळअं णाम सिळापट्टअं गदा भवे, आदु
अधिककडुअगन्धसप्तच्छदवणं पविष्टा भवे, अहव आळिहिदमि-
अपविखसड्कुळं दारुपव्वदअं गदा भवे। (ऊर्ध्वमवलोक्य) ही ही
सरअकाळणिम्मळे अन्तरिक्षे पसादिअबळ्ळेवबाहुंदसणीअं सारसपन्तिं
जाव समाहिदं गच्छन्तिं पेक्खदु दाव भवे॥]

राजा-वयस्य पश्याम्येनाम्,

ऋज्वायतां च विरलां च नतोन्नतां च

सप्तर्षिवंशकुटिलां च निवर्तनेषु।

निर्मुच्यमानभुजगोदरनिर्मलस्य

सीमामिवाम्बरतलस्य विभज्यमानाम्॥

श्वेती-पश्यतु पश्यतु भर्तृदारिका एतां कोकनदमालापण्डुररमणीयां
सारसपङ्क्तिं यावत् समाहितं गच्छन्तीम् अहो भर्ता! [पेक्खदु पेक्खदु

भट्टिदारिद्र्या एदं कोकणदमाळापाण्डरमणीअं सारसपंतिं जाव समाहिदं गच्छन्ति। अम्मो भट्टा।]

पद्मावती-हम् आर्यपुत्रः! आर्ये, तव कारणादार्यपुत्रदर्शनं परिहरामि तदिमं-तावन्माधवील्लसामण्डपं प्रविशामः। [हं अय्यउत्तो! अय्ये तव कारणादो अय्यउत्तदंसणं परिहररामि ता इमं दाव माह्वीळ्दामण्डपं पविसामो।]

वासवदत्ता-एवं भवतु। [एव्वं होदु।]

(तथा कुर्वन्ति)

विदूषकः-तत्रभवती पद्मावतीहागात्य निर्गता भवेत्। [तत्तहोदी पदुमावदी इह आअच्छिअ णिगगदा भवो।]

राजा-कथं भवान् जानाति?

विदूषकः-इमानपचितकुसुमान्, शोफालिकागुच्छकान् प्रेक्षतां तावद्भवान्। [इमाणि अवइदकुसुमाणि सेफाळिआगुच्छआणि पेकखदु दाव भवं।]

राजा-अहो विचित्रता कुरुमस्य वसन्तका

वासवदत्ता-(आत्मगतं)वसन्तकसंकीर्तनेनाहं पुनर्जानामि अज्जयिन्यां वर्त इति। [आत्मगतं वसन्तअसंकित्तणेण अहं पुण जाणामि उज्जइणिए वत्तामि ति।]

राजा-वसन्तक अस्मिन्नेवासिनो शिलातले पद्मावतीं प्रतीक्षिष्यावहेो विदूषकः-भोस्तथा (उपविश्योत्थाय) ही ही शरत्कालतीक्ष्णो दुस्सह आतपः। तदिमं तावन्माधवीमण्डपं प्रविशामः। [भो, तह (उपविश्योत्थाय) ही ही सरअंकाळतिकवो दुस्सहो आदवो। ता इमं दाव माहवीमंडवं पविसामो।]

राजा-बादम्। गच्छग्रतः।

विदूषकः-एवं भवतु। [एव्वं होदु] (उभौ परिक्रमातः)

पद्मावती-सर्वभाकुलं कर्तुकामः आर्यवसन्तकः। किमिदानीं कुर्मः। [संव्वं अउळं कतुकामो अय्यवसन्तओ। किं दाणिं करेह्मं?]

चेटी-भर्तृदारिके एतां मधुकरपरिनिलीनामवलम्बलतामवधूय भर्तारं वारयिष्यामि। [भट्टिदारिए एदं महुअरपरिणिळीणं ओळम्बळदं ओधूय भट्टारं वारइस्सं।]

पद्मावती-एवं कुरु। [एव्वं करेहि।]

(चेटी तथा करोति)

विदूषकः-अविह अविहा तिष्ठतु तिष्ठतु तावद्भवान्। [अविहा अविहा, चिट्ठदु, चिट्ठदु दाव भवं।]

राजा-किमर्थः? [किमर्थम्?]

विदूषकः-दास्याःपुत्रैः मधुकैः पीडितोऽस्मि। [दासीणुत्तेहि महुअरेहि

पीडितो ह्यि।

राजा-मा मा भवानेवम् मधुकरसंत्रासः परिहार्यः। पश्य,

मधुमदकला मधुकरा मदनातीभिः प्रियाभिरुपगूढाः।

पादन्यासविषण्णा वयमिव कान्तावियुक्ताः स्युः ॥ ३ ॥

तस्मादिहैवासिष्यावहो

विदूषकः- एवं भवतु। [एवं होतु ॥]

(उभावुपविशतः)

चेटी-भर्तृदारिके! रुद्राः खलु स्मो वयम्। [भट्टिदारिए! रुद्रा खु म्ह वयां॥]

पद्मावती-दिष्ट्योपविष्ट आर्यपुत्रः। [दिष्टिआ उवविष्टो अय्यउत्तो॥]

वासवदत्ता-(आत्मगतम्) दिष्ट्या प्रकृतिस्थशरीर आर्यपुत्रः। [दिष्टिआ पकिदित्यसरीररो अय्यउत्तो॥]

चेटी-भर्तृदारिके! साश्रुपाता खल्वार्याया दृष्टिः। [भट्टिदारिए! सस्सुपादा खु अय्याए दिष्टि॥]

वासवदत्ता-एषा खलु मधुकराणामविनयात् काशकुसुमेणुना पतितेन सोदका मे दृष्टिः। [एसा खु महुअराणं अविणआदो कासकुसुमेरेणुणा पडिदेण सोदआ मे दिष्टी॥]

पद्मावती-युज्यते। [जुज्जहा॥]

विदूषकः-भोः! शून्यं खल्विदं प्रमदवनम्। प्रष्टव्यं किचिदस्ति। पृच्छामि भवन्तम्। [भो! सुण्णं खु इदं पमदवणां पुच्छिदव्वं किञ्चि अत्थि। पुच्छामि भवन्तो॥]

राजा-छन्दतः।

विदूषकः-का भवतः प्रिया, तदानीं तत्रभवती वासवदत्ता इदानीं पद्मावती वा। [का भवदो पिआ, तदाणिं तत्तहोदी वासवदत्ता इदाणिं पदुमावती वा॥]

राजा-किमिदानीं भवान् महति बहुमानसङ्कटे मां न्यस्यति।

पद्मावती-हला! यादृशो सङ्कटे निक्षिप्त आर्यपुत्रः। [हला! जादिसं सङ्कडे निक्खित्तो अय्यउत्तो॥]

वासवदत्ता-(आत्मगतम्) अहं च मन्दभागा। [अहं अ मन्दभाआ॥]

विदूषकः-स्वैरं स्वैरं भणतु भवान्। एकोपरता अपरासंनिहिता। [सेरं सेरं भणादु भवां एक्का उवरदा, अवरा असण्णिहिदा॥]

राजा-वयस्य! न खलु न खलु ब्रूयाम् भवांस्तु मुखरः।

पद्मावती-एतावता भणितमार्यपुत्रेण। [एत्तएण भणिदं अय्यउत्तेणा॥]

विदूषकः-भोः! सत्येन शपामि, कस्मा अपि नाख्यास्यामि! एषा संदष्टा मे जिह्वा। [भो! सत्तेण सवामि, कस्स वि ण आचक्खिस्सं। एसा पन्दहा मे जीहा॥]

राजा-नोत्सहे, सखे! वक्तुम्।

पद्मावती-अहो अस्य पुरोभागिता एतावता हृदयं न जानाति [अहो इमस्स पुरोभाइदा एत्तिएण हिअअं ण जाणादि॥]

विदूषकः-किं न भणति मम। अनाख्यायास्मान्छिलापट्टकान्न शक्यमेकपदमपि गन्तुम्। एष रुद्धोऽन्नभवान्। [किं ण भणादि मम अणाचक्खिअ इमादो सिळावट्ट अदो ण सक्कं एकपदं वि गमितुं। एसो रुद्धो अत्तभवं॥]

राजा-किं बलात्कारेण।

विदूषकः-आम बलात्कारेण [आम, बळकारेणा॥]

राजा-तेन हि पश्यामस्तावत्।

विदूषकः-प्रसीदतु प्रसीदतु भवान्। वयस्यभावेन शापितोऽसि, यदि सत्यं न भणसि। [प्रसीदतु प्रसीदतु भवं। वअस्सभावेण साविदो सि, जइसच्चं ण भणासि ॥]

राजा-का गतिः। श्रूयताम्।

पद्मावती बहुमता मम यद्यपि रूपशीलमाधुर्यैः।

वासवदत्ताबद्धं न तु तावन्मे मनो हरति ॥ ४ ॥

वासवदत्ता-(आत्मगतम्) भवतु भवतु। दत्तं वेतनमस्य परिखेदस्या अहो अज्ञातवासोऽप्यत्र बहुगुणः संपद्यते। [भोदु, भोदु। दिण्णं वेदणं

इमस्स परिखेदस्सा अहो अज्जादवासं पि एत्थ बहुगुणं सम्पल्लइ॥]

श्रेटी-भर्तृदारिके! अदाक्षिण्यः खलु भर्ता। [भट्टिदारिए! अदक्खिअज्जो खु भट्टा॥]

पद्मावती-हला! मा मैवम्। सदाक्षिण्य एवार्यपुत्रः, य इदानीमप्यार्याया वासवदत्तायाः गुणान् स्मरति। [हळा! मा मा एव्वं। सदक्खिअज्जो एव्व अय्यउत्तो, जो इदाणिं वि अय्याए वासवदत्ताए गुणाणि सुमरदि॥]

वासवदत्ता-भद्रे! अभिजनस्य सदशं मन्त्रितम्। [भद्रे! अभिजणस्स सदिसं मन्तिदं॥]

राजा-उक्तं मया। भवानिदानीं कथयतु। का भवतः प्रिया, तदा वासवदत्ता, इदानीं पद्मावती वा।

पद्मावती-आर्यपुत्रोऽपि वसन्तकः संवृतः। [अय्यउत्तो पि वसन्तओ संवुत्तो॥]

विदूषकः-किं मे विप्रलपितेना उभे अपि तन्नभवत्यौ मे बहुमतो। [किं मे विपपळविदेणा उभओ नि तत्तहोदीओ मे बहुमदाओ॥]

राजा-वैधेय! मामेवं बलात्तच्छ्रुत्वा किमिदानीं नाभिभाषसे।

विदूषकः-किं मामपि बलात्कारेण। [किं मं पि बळकारेणा॥]

राजा-अथ किं, बलात्कारेण।

विदूषकः-तेन हि न शक्यं श्रोतुम्। [तेन हि ण सक्कं सोदुं॥]

राजा-प्रसीदतु प्रसीदतु महाब्राह्मणः। स्वैरं स्वैरमभिधीयताम्।

विदूषकः-इदानीं शृणोतु भवान्। तत्रभवती वासवदत्ता मे बहुमता तत्रभवती पद्मावती तरुणी दर्शनीया अकोपना अनहंकारा मधुरावाव सदाक्षिण्या। अयं चापरो महान् गुणः, स्निग्धेन भोजनेन मां प्रत्युद्गच्छति वासवदत्ता कुत्र न खलु गत आर्यं वसन्तक इति। [इदानीं सुणादु भवं। तत्तहोदी वासवदत्ता मे बहुमदा। तत्तहोदी पदुमावदी तरुणी दसणीआ अकोवणा अणहङ्कारा मधुरवाआ सदक्खिञ्जा। अअं च अवरो महन्तो गुणो, सिणिद्धेण भोअणेण मं पञ्चुगच्छइं 'कहिं णु खु गदो अय्यवसन्तओत्ति।।]

वासवदत्ता-भवतु भवतु, वसन्तक! स्मरेदानीमेतत्। [भोटु भोटु, वसन्तअ! सुमरेहि दाणिं एदं।।]

राजा-भवतु भवतु, वसन्तक! सर्वमेतत् कथयिष्ये देव्यै वासवदत्तायै विदूषकः-अविधा वासवदत्ता। कुत्र वासवदत्ता। चिरात् खलूपरता वासवदत्ता। [अविहा वासवदत्ता। कहिं वासवदत्ता। चिरा खु उपरदा वासवदत्ता।।]

राजा-(सविषादम्) एवम् उपरता वासवदत्ता।

अनेन परिहासेन व्याक्षिप्तं मे मनस्त्वया।

ततो वाणी तथैवेयं पूर्वाभ्यासेन निस्सृता ॥ ५ ॥

पद्मावती-रमणीयः खलु कथायोगो नृशंसेन विसंवादितः। [रमणीओ

खु कहाजोओ णिसंसेण विसंवादिओ।]

वासवदत्ता-(आत्मगतम्) भवतु भवतु, विश्वस्तास्मि। अहो प्रियं नाम, ईदशं वचनमप्रत्यक्षं श्रूयते। [भोटु भोटु, विस्सत्यन्दिह। अहो पिअं णाम, ईदिसं वअणं अणञ्चक्खं सुणीअदि।।]

विदूषकः-धारयतु धारयतु भवान्। अनतिक्रमणीयो हि विधिः। ईदशमिदानीमेतत्। [धारदु धारदु भवं। अणदिक्कमणीओ हि विही। ईदिसं दाणिं एदं।।]

राजा-वयस्य ! न जानाति भवानवस्थाम्। कुतः,

दुःखं त्यक्तुं बद्धमूलोऽनुरागः

स्मृत्वा स्मृत्वा याति दुःखं नवत्वम्।

यात्रा त्वेषा यद् विमुच्येह वाप्य

प्राप्तानृण्या याति बुद्धिः प्रसादम् ॥ ६ ॥

विदूषकः-अश्रुपातक्लिनं खलु तत्रभवतो मुखम्। यावन्मुखोद-
कमानयामि। [अस्सुयादकिळ्ळिण्णं खु तत्तहोदो मुहं। जाव मुहोदअं
आणंमि।]

पद्मावती आर्ये! वाष्पाकुलपटान्तरितमार्यपुत्रस्य मुखम्।
यावन्निष्क्रामामः। [अत्यं! वाष्पाउळपटान्तरिटं अय्युत्तस्स मुहं।
जावणिक्कमम्ह।।]

वासवदत्ता-एवं भवतु। अथवा तिष्ठ त्वम्। उत्कण्ठितं

भर्तारमुञ्चिन्वायुक्तं निर्गमनम्। अहमेव गमिष्यामि [एवं होदु।
अहं चिद्द तुवं। उक्कण्ठिदं भर्तारं उञ्चिञ्च अजुत्तं णिगगमणं। अहं
एव्वगमिस्सं॥]

चेटी-सुख्वार्या भणति उपसर्पतु तावद् भर्तृदारिका। [सुद्ध अय्या
भणादि। उवसण्णदु दाव भट्ठिदारिआ॥]

पद्मावती-किं नु खलु प्रविशामि [किं णु खु पविसामि॥]

वासवदत्ता-हला! प्रविशा [हला पविसा] (इत्युक्त्वा निष्क्रान्ता)॥

(प्रविश्य)

विदूषकः- (नलिनीपत्रेण जलं गृहीत्वा) एषा तत्रभवती पद्मावती। [एसा
तत्तहोदी पदुभावती॥]

पद्मावती-आर्यं वसन्तक! किमेतत्। [अय्य वसन्तअ! किं एदं॥]

विदूषकः-एतदिदम्। इदमेतत्। [एदं इदं। इदं एदं॥]

पद्मावती-भणतु भणत्वार्थं भणतु। [भाणादु भाणादु अय्यो भणादु॥]

विदूषकः-भवति! वातनीतेन काशकुसुमरेणुनाक्षिनिपतितेन साश्रुपातं
खलु तत्रभवतो मुखम्। तद् गृह्णातु भवतीदं मुखोदकम्। [भोदिः
वाट्ठणीदेण कासकुसुमरेणुणा अक्खिण्णिपाडिदेण सस्सुपादं खु तत्तहोदो मुहं।
ता गण्हदु होदी इदं मुहोदअं॥]

पद्मावती- (आत्मगतम्) अहो सदाक्षिण्यस्य जनस्य परिजनोऽपि

सदाक्षिण्य एव भवति। उपेत्य जयत्वार्यपुत्रः। इदं मुखोदकम्। [अहो
सदक्खिण्णअस्स जणस्स परिजणो वि सदक्खिण्णअस्सो एव्व होदि। (उपेत्य)
जेदु अय्यउत्तो। इदं मुहोदअं॥]

राजा-अये पद्मावती। (अपवार्यं) वसन्तक किमिदम्।

विदूषकः- (कर्णे) एवमिवा। [एवं विअ॥]

राजा-साधु वसन्तक साधु! (आचम्य) पद्मावति! आस्यताम्।

पद्मावती-यदार्थपुत्र आज्ञापयति। [जं अय्यउत्तो आणवेदि।]

(अपविशति)।

राजा-पद्मावति!

शरच्छशाङ्कगौरेण वाताविद्धेन भामिनि

काशपुष्पलवनेदं साश्रुपातं मुखं मम ॥ ७ ॥

(आत्मगतम्)

इयं बाला नवोद्वाहा सत्यं श्रुत्वा व्यथां ब्रजेत्।

कामं धीरस्वभावेयं स्त्रीस्वभावस्तु कातरः ॥ ८ ॥

विदूषकः-उचितं तत्रभवतो मगधराजस्यापराहकाले भवन्तमग
कृत्वा सुहृज्जनदर्शनम्। सत्कारो हि नाम सत्कारेण प्रतीष्टः
प्रीतिमुत्पादयति तदुत्तिष्ठतु तावद् भवान्। [उइदं तत्तहोदो मअधराअस्स
अवरण्हकाले भवन्तं अगगदो करिअ सुहृज्जणदंसणं। सकारो हि णाम्म

सकारणं पडिच्छिदो पीदि उणादेदि। ता उंहुदु दाव भवां॥]

राजा-बाडम्। प्रथमः कल्पः। (उत्थाय)

गुणानां वा विशालानां सत्काराणां च नित्यशः।
कर्तारः सुलभा लोके विज्ञातारस्तु दुर्लभाः ॥ ९ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

इति चतुर्थोऽङ्कः।

अथ पञ्चमोऽङ्कः।

(ततः प्रविशति पद्मिनिका)

पद्मिनिका-मधुकरिके! मधुकरिके! आगच्छ तावच्छीघ्रम्। [महुअरिण! महुअरिण! आअच्छ दाव सिघं॥]

(प्रविश्य)

मधुकरिका-हला! इयमस्मि। किं क्रियताम्। [हला! इअम्हि। किं करीअदु॥]

पद्मिनिका-हला किं न जानासि त्वं भर्तृदारिका पद्मावती शीर्षवेदनया दुःखितेति। [हळा किं ण जाणासि तुवं भट्टिदारिआ पदुमावदी सीसेवेदणाए दुक्खाविदेत्ति॥]

मधुकरिका-हा धिक्। [हद्धि॥]

पद्मिनिका-हला! गच्छ शीघ्रम्, आर्यामावन्तिकां शब्दापया केवलं भर्तृदारिकायाः शीर्षवेदनामेव निवेदया। ततः स्वयमेवागमिष्यति। [हळा! गच्छ सिघं, अयं आवन्तिअं सदावेहि। केवळं भट्टिदारिआए सीसेवेदणं एव्व णिवेदेहि। तपो सअं एव्व आगमिस्सदि॥]

मधुकरिका-हला किं सा करिष्यति। [हला! किं सा करिस्सदि॥]

पद्मिनिका-सा खल्विदानीं मधुराभिः कथाभिर्भर्तृदारिकायाः शीर्षवेदनां विनोदयति। [सा हु दाणिं महुराहि महुराहि भट्टिदारिआए]

सीसेवेदणं णिणोदेदि।।]

मधुकरिका-युज्यतो कुत्र शयनीयं रचितं भर्तृदारिकायाः। [जुल्लझ कहि सअणीयं रइदं भट्टिदारिआण।।]

पद्मिनिका-समुद्रगृहके किल शय्यास्तीर्णा गच्छेदानीं त्वम् अहमपि भर्त्रे निवेदनार्थमार्यवसन्तकमन्विष्यामि। [समुद्रगिहके किक्ल सेज्जात्थिण्णणा गच्छ दाणिं तुवं अहं वि भट्टिणो णिवेदणत्थं अय्यवसन्तअं अण्णेसामि।।]

मधुकरिका-एवं भवतु। [एवं होतु।] (निष्क्रान्ता)

पद्मिनिका-कुत्रेदानीमार्यवसन्तकं पश्यामि। [कहिं दाणिं अय्यवसन्तअं पेक्खांमि।]

(ततः प्रविशति विदूषकः)

विदूषकः-अद्य खलु देवीवियोगविधुरहृदयस्य तत्रभवतो वत्सराजस्य पद्मावतीपाणिग्रहणसमीर्यमाणोऽत्यन्तसुखावहे मंगलोत्सवे मदनाग्निदाहोऽधिकतरं वर्तते। अयि पद्मिनिका! पद्मिनिके! किमिह वर्तते। [अज्ज खु देवीविओअविहुरहिअअस्स तत्तहोदो वच्छराअस्स पदुमावदीपाणिग्रहणसमीरिअमोणो अच्चन्तसुहावहे मज्जळोसवे मदण्णिगिदाहो अहिअदरं वइइइ (पद्मिनिकां किलोक्य) अयि पदुमिणिआ। पदुमिणिण! किं इह वत्तिदि।।]

पद्मिनिका-आर्य वसन्तक! किं न जानासि त्वं भर्तृदारिका पद्मावती

शीर्षवेदनया दुःखितेति। [अय्य वसन्तअ! किं ण जानासि तुवं भट्टिदारिआ पदुमावदी सीसेवेदणाए दुक्खाकिञ्चेत्ति।।]

विदूषकः-भवति! सत्यं, न जानामि। [भोदि! सच्चं, ण जानामि।।]

पद्मिनिका-तेन हि भर्त्रे निवेदयेनाम्। यावदहमपिशीर्षानुलेपनं त्वरयामि। [तेण हि भट्टिणो णिवेदेहि णं जाव अहं वि सीसाणुळेवणं तुवारोमि।।]

विदूषकः-कुत्र शयनीयं रचितं पद्मावत्याः। [कहिं सअणीअं रइदं पदुमावदीए ॥]

पद्मिनिका-समुद्रगृहके किल शय्यास्तीर्णा। [समुद्रगिहके किक्ल सेज्जात्थिण्णणा।।]

विदूषकः-गच्छतु भवती। यावदहमपि तत्रभवते निवेदयिष्यामि। [गच्छतु भोदी। जाव अहं वि तत्तहोदो णिवेदइस्सं।।]

(निष्क्रान्तौ)

प्रवेशकः।

(ततः प्रविशति राजा)

राजा-

श्लथामवान्तिनृपतेः सदृशी तनूजां

कालक्रमेण पुनरागतदारभारः ।

लावाणके हुतवहेन हृताङ्गयष्टि

तां पद्मिनीं हिमहतामिव चिन्तयामि ॥ १ ॥

(प्रविश्य)

विदूषकः- त्वरतां त्वरतां तावद् भवान्। [तुवरटु तुवरटु दाव भवां॥]

राजा- किमर्थम्।

विदूषकः- तत्रभवती पद्मावती शीर्षवेदनया दुःखिता। [तत्तहोदी पदुमावदी सीसवेदणाए दुःख्वाविदा॥]

राजा- कैवमाहा।

विदूषकः- पद्मिनिकया कथितम्। [पदुमिणिआए कहिदां॥]

राजा- भोः! [कष्टं]

रूपश्रिया समुदितां गुणतश्च युक्तां

लब्ध्वा प्रियां मम तु मन्द इवाद्य शोकः।

पूर्वाभिघातसरुजोऽप्यनुभूतदुःखः

पद्मावतीमपि तथैव समर्थयामि ॥ २ ॥

अथ कस्मिन् प्रदेशे वर्तते पद्मावती।

विदूषकः- समुद्रगृहके किल शय्यास्तीर्णा। [समुद्रगिहके किळ सेज्जात्थिण्णा॥]

राजा- तेन हि तस्य मार्गमादेशया

विदूषकः- एत्वेतु भवान्। [एदु एदु भवां] (उभौ परिक्रामतः)

विदूषकः- इदं समुद्रगृहकम् प्रविशतु भवान्। [इदं समुद्रगिहकं पविसदु भवां॥]

राजा- पूर्वं प्रविशा

विदूषकः- भो! तथा (प्रविश्य) अविधा, तिष्ठतु, तिष्ठतु तावद् भवान्। [भो! तहा] (प्रविश्य) अविहा. चिह्दु, चिह्दु दावभवां।]

राजा- किमर्थम्।

विदूषकः- एष खलु दीपप्रभावसूचितरूपो वसुधातले परिवर्तमानोऽयं काकोदरः। [एसो खु दीवण्णभावसूइदरूवो वसुधातळे परिवत्तमाणो अअं काओदरो॥]

राजा- (प्रविश्यावलोक्य सस्मितम्) अहो सर्पव्यक्तिवैधेयस्या

ऋज्वायतां हि मुखतोरणलोलमालां

भ्रष्टां क्षितौ त्वमवगच्छसि मूर्खं सर्पम्।

मन्दानिलेन निशि या परिवर्तमाना

किञ्चित् करोति भुजगस्य विचेष्टितानि ॥ ३ ॥

विदूषकः- निरूप्य सुष्ठु भवान् भणति। न खल्वयं काकोदरः।

(प्रविश्यावलोक्य) तत्रभवती पद्मावतीहागत्य निर्गता भवेत्।

(निरूप्य) [सुटु भवं भणादि। ण हु अअं काओदरो। (प्रविश्यावलोक्य)

तत्तहोदी पदुमावदी इह आअच्छिअ णिगगदा भवे।]

राजा-वयस्य! अनागतया भवितव्यम्।

विदूषकः-कथं भवान् जानाति। [कहं भवं जाणादि।]

राजा-किमत्र ज्ञेयम्। पश्य,

शय्या नावनता तथास्तृतसमा न व्याकुलप्रच्छदा

न क्लिष्टं हि क्षिरोपधानममलं शीर्षाभिघातौषधैः।

रोगे दृष्टिविलोभनं जनयितुं शोभा न काचित् कृता

प्राणी प्राप्य रुजा पुनर्न शयनं शीघ्रं स्वयं मुञ्चति ॥४॥

विदूषकः-तेन ह्यस्यां शय्यायां महूर्तकमुपविश्य तत्रभवती प्रतिपालयतु भवान्। [तेण हि इमस्मिं सय्याए महुत्तअं उवविसिअ तत्तहोदिं पधिवाळेदु भवं॥]

राजा-बाढम्। (उपविश्य) वयस्य! निद्रा मां बाधते। कथ्यतां काचित् कथा।

विदूषकः-अहं कथयिष्यामि होः इति करोत्वत्रभवान्। [अहं कहइस्सं होःति करेदु अत्तभवं॥]

राजा-बाढम्।

विदूषकः-अस्ति नगर्युज्जयिनी नाम। तत्राधिकरमणीयान्युदकस्नानानि वर्तन्ते किला। [अत्थि णअरी उज्जइणी णाम। तहिं अहिअरमणीआणि उदअल्लाणाणि वत्तन्ति किल॥]

राजा-कथमुज्जयिनी नाम।

विदूषकः-यद्यनभिप्रेतैषा कथा अन्यां कथयिष्यामि। [जइ अणअभिपेदा एसा कहा, अणणं कहइस्सं॥]

राजा-वयस्य! न खलु नाभिप्रेतैषा कथा किं तु,

स्मराम्यवन्त्याधिपतेः सुतायाः

प्रस्थानकाले स्वजनं स्मरन्त्याः।

बाष्पं प्रवृत्तं नयनान्तलग्नं

स्नेहान्ममैवोरसि पातयन्त्याः ॥ ५ ॥

अपि च,

बहुशोऽप्युपदेशेषु यथा मामीक्षमाणया।

हस्तेन सस्तकोर्णेन कृतमाकाशवादितम् ॥ ६ ॥

विदूषकः-भवतु, अन्यां कथयिष्यामि अस्ति नगरं ब्रह्मदत्तं नाम। तत्र किल राजा काम्पिल्यो नाम। [भोदु, अणणं कहइस्सं अत्थि णअरं बम्हदत्तं णाम। तहिं किल राअ काम्पिल्लो णाम॥]

राजा-किमिति किमिति।

विदूषकः-(पुनस्तदेव पठति)

राजा-मूर्ख! राजा ब्रह्मदत्तः, नगरं काम्पिल्यमित्यभिधीयताम्।

विदूषकः-किं राजा ब्रह्मदत्तः, नगरं काम्पिल्यम्। [किं राअ ब्रह्मदत्तो.

णअरं कं पिच्छं॥]

राजा-एवमेतत्।

विदूषकः-तेन हि मुहूर्तकं प्रतिपालयतु भवान्, यावदोष्ठगतं करिष्यामि। राजा ब्रह्मदत्तः, नगरं काम्पिल्यम्। इदानीं शृणोतु भवान्। अयि सुप्तोऽत्र भवान्। अतिशीतलेयं वेला। आत्मनः प्रावारकं गृहीत्वा गमिष्यामि। [तेन हि मुहुत्तं पडिवाळदुं भवं, जाव ओङ्गाअं करिस्सं। राआ बहदत्तो, णअरं कं पिच्छं। (इति बहुशस्तदेव पठित्वा) इदानीं सुणातु भवं। अयि सुत्तो अत्तभवं। अदिसीदळा इअं वेळा। अत्तणो पावरअं गण्हअ आअमिस्सं।] (निष्क्रान्तः)।

(ततः प्रविशति वासवदत्ता आवन्तिकावेषेण चेटी चं)

चेटी एत्वेत्वार्या। दृढं खलु भर्तृदारिका शीर्षवेदनया दुःखिता। [एतु एतु अय्या। दिढं खु भट्टिदारिआ सीसवेदणाए दुक्खाविदा॥]

वासवदत्ता-हा धिक्, कुत्र शयनीयं रचितं पद्मावत्याः। [हद्धि, कहिं सअणीअं रइदं पटुमावदीए॥]

चेटी-समुद्रगृहके किल शय्यास्तीर्णा। [समुद्रगिहके किल सैज्जात्थिण्णा॥]

वासवदत्ता-तेन ह्यग्रतो याहि। [तेन हि अगदो याहि ॥]

(उभे परिक्रामतः)

चेटी-इदं समुद्रगृहकम्। प्रविशत्वार्या। यावदहमपि शीर्षानुलेपनं त्वरयामि। [इदं समुद्रगिहकं। पविसदु अय्या। जाव अहं वि सीसाणुळेवणं तुवारेमि।] (निष्क्रान्ता)॥

वासवदत्ता-अहो अकरुणाः खल्वीश्वरा मे। विरहपर्युत्सुकस्यायुपुत्रस्य विश्रमस्थानभूतेयमपि नाम पद्मावत्यस्वस्था जाता। यावत् प्रविशामि (प्रविश्यावलोक्य) अहो परिजनस्य प्रमादः। अस्वस्थां पद्मावतीं केवलं दीपसहायां कृत्वा परित्यजति। इयं पद्मावत्यवसुता। यावदुपविशामि अथवान्यासनपरिग्रहेणाल्प इव स्नेहः प्रतिभाति। तदस्यां शय्यायामुपविशामि। (उपविश्य) किं नु खल्वेतया सहोपविशन्त्या अद्य प्रह्लादितमिव मे हृदयम्। दिष्ट्याविच्छिन्न-सुखनिःश्वासा। निवृत्तरोगया भवितव्यम्। अथवैकदेशसंविभागतया शयनीयस्य सूचयति मामालिङ्गति। यावच्छयिष्ये। (शयनं नाटयति) [अहो अकरुणा खु इस्सरा मे। विरहपर्युत्सुअस्स अय्यउत्तस्स विस्समत्थाणभूदा इअं पि णाम पटुमावदी अस्सत्था जादा। जाव पविसामि (प्रविश्यावलोक्य) अहो परिजणस्स पमादो। अस्सत्थं पटुमावदिं केवळं दीवसहाअं करिअ परित्तजदि। इअं पटुमावदी ओसुत्ता। जाव उवविसामि। अहव अञ्जासणपरिग्रहेण अप्पो विअ सिणेहो पडिभादि। ता इमस्सिं सय्याए उवविसामि। (उपविश्य) किं णु खु एदाए सह उवविसन्तीए अज्ज पह्ळादिदं विअ मे इहअआं। दिट्ठिआ अविच्छिण्णसुहणिस्सासा। णिवुत्तरोआए होदव्वां अहव एअंदससंविभा अदाए सअणीअस्स सूणदि मं आळिङ्गेहि ति। जाव सइस्सं। (शयनं नाटयति)॥]

राजा-(स्वनायते) हा वासवदत्ते

वासवदत्ता-(सहसोत्थाय) हम् आर्यपुत्रः, न खलु पद्मावती किं नु खलु दृष्टास्मि महान् स्वल्वार्ययौगन्धरायणस्य प्रतिज्ञाधारो मम दर्शनेन निष्फलः संवृत्तः। [(सहसोत्थाय) हं अय्यउत्तो, ण हू पदुमावदी किं णु खु दिट्ठाम्हि। महन्तो खु अय्यजोअन्धराअणस्स पहिण्णाहारो मम दंसणेण णिष्फळो संवृत्तो॥]

राजा-हा अबन्तिराजपुत्रि।

वासवदत्ता-दिष्टया स्वन्नायते खल्वार्यपुत्रः। नात्र कश्चिज्जनः। यावन्मुहूर्तकं स्थित्वा दृष्टि हृदयं च तोषयामि [दिट्ठिआ सिविणाअदि खु अय्यउत्तो। ण एत्थ कोच्चि जणो जाव मुहुत्तअं चिट्ठिअ दिट्ठि हिअअं च तोसेमि॥]

राजा-हा प्रिये! हा प्रियशिष्ये! देहि मे प्रतिवचनम्।

वासवदत्ता-आलपामि भर्तः! आलपामि। [आळवामि भट्टा! आळवामि॥]

राजा-किं कुपितासि

वासवदत्ता-न हि न हि, दुःखितास्मि। [ण हि ण हि, दुक्खिदम्हि॥]

राजा-यद्यकुपिता, किमर्थं नालंकृतासि।

वासवदत्ता-इतः परं किम्। [इदो करं कि॥]

राजा-किं विरचिकां स्मरसि।

वासवदत्ता-(सरोषम्) आ अपेहि, इहापि विरचिका। [(सरोषम्) आ अवेहि, इहावि विरचिआ॥]

राजा-तेन हि विरचिकार्थं भवतीं प्रसादयामि। (हस्तौ प्रसारयति)

वासवदत्ता-चिरं स्थितास्मि कोऽपि मां पश्येत्। तद् गमिष्यामि अथवा, शय्याप्रलम्बितमार्यपुत्रस्य हस्तं शयनीय आरोप्य गमिष्यामि (तथा कृत्वा निष्क्रान्ता) [चिरं ठिदम्हि। को वि मं पेक्खो ता गमिस्सं। अहव, सय्यापळम्बिअं अय्युत्तस्स हत्थं सअण्णि ए अरोविअ गमिस्सं। (तथा कृत्वा निष्क्रान्ता)॥]

राजा-(सहसोत्थाय) वासवदत्ते! तिष्ठ तिष्ठा हा धिक्।

निष्क्रामन् संभ्रमेणाहं द्वापपक्षेण तादितः।
ततो व्यक्तं न जानामि भूतार्थोऽयं मनोरथः ॥ ७ ॥

(प्रविश्य)

विदूषकः-अयि प्रतिबुद्धोऽत्रभवान्। [अइ पहिबुद्धो अत्तभवं॥]

राजा-वयस्य! प्रियमावेदये, धरते खलु वासवदत्ता

विदूषकः-अविधा वासवदत्ता। कुत्र वासवदत्ता। चिरात् खलूपरता वासवदत्ता। [अविहा वासवदत्ता। कहिं वासवदत्ता। चिरा खु उवरदा वासवदत्ता॥]

राजा-वयस्य मा मैवं,

शय्यायामवसुप्तं मां बोधयित्वा सखे गता ।
दग्धेति ब्रुवता पूर्वं वञ्चितोऽस्मि रुमण्वता ॥ ८ ॥

विदूषकः-अविधा असंभावनीयमेतद्। आः। उदकस्नानसंकीर्तने
तत्रभवती चिन्तयता सा स्वप्ने दृष्टा भवेत्। [अविहा असम्भाषणी
ऐदं। आः। उदअण्हाणसङ्कत्तणेण तत्तहोदिं चिन्तअन्तेण सा सिविणे दिहा
भवे॥]

राजा-यदि तावदयं स्वप्नो धन्यमप्रतिबोधनम्।

अथायं विभ्रमो वा स्याद् विभ्रमो ह्यस्तु मे चिरम् ॥ ९ ॥

विदूषकः-भोः! वयस्य! एतस्मिन् नगरेऽवन्तिसुन्दरी नाम यक्षिणी
प्रतिवसति। सा त्वया दृष्टा भवेत्। [भो! वअस्स! एदस्सिं णअं
अवन्तिउसुन्दरी णाम जक्खिणी पडिवसदि। सा तुए दिहा भवे॥]

राजा-न न,

स्वप्नस्यान्ते विबुद्धेन नेत्रविप्रोषिताञ्जनम्।
चारित्रमपि रक्षन्त्या दृष्टं दीर्घालकं मुखम् ॥ १० ॥

अपि च वयस्य! पश्य पश्य

योऽयं संत्रस्तया देव्या तथा बाहुर्निपीडितः।
स्वप्नेऽप्युत्पन्नसंस्पर्शो रोमहर्षं न मुञ्चति ॥ ११ ॥

विदूषकः-मेदानीं भवाननर्थं चिन्तयित्वा। एत्वेतु भवान्।
चतुःशालं प्रविशावः। [मा दाणिं भवं अणत्थं चिन्तिआ एदु एदु भवं।
चउस्सालं पविसामो॥]

(प्रविश्य)

काञ्चुकीयः-जयत्वार्यपुत्रः! अस्माकं महाराजो दर्शको भवन्तमाह 'एष
खलु भवतोऽमात्यो रुमण्वान् महता बलसमुदयेनोपयातः
खत्वारुणिमभिघातयितुम्। तथा हस्त्यश्वथपदातीनि मामकानि
विजयाङ्गानि संनद्धानि तदुत्तिष्ठतु भवान्। अपि च,

भिन्नास्ते रिपवो भवद्गुणरताः पौराः समाश्वासिताः

पाष्णीं यापि भवत्प्रयाणसमये तस्या विधानं कृतम्।
यद्यत् साध्यमप्रिमाथजननं तत्तन्मयानुष्ठितं
तीर्णां चापि बलैर्नदी त्रिपथगा वत्साश्च हस्ते तवा॥ १२॥'

राजा-(उत्थाय) बाढम् अयमिदानीम्,

उपेत्य नागेन्द्रतुरंगतीर्णे तमारुणिं दारुणकर्मदक्षम्।
विकीर्णबाणोग्रतरङ्गभङ्गे महार्णवाभे युधि नाशयामि ॥ १३॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

इति पञ्चमोऽङ्कः।

अथ षष्ठोऽङ्कः।

(ततः प्रविशति काञ्चुकीयः)

काञ्चुकीयः क इह भोः। काञ्चनतोरणद्वारमशून्यं कुरुते।

(प्रविश्य)

प्रतीहारी-आर्य! अहं विजया किं क्रियताम्। [अय्य! अहं विजया किं करीअदु॥]

काञ्चुकीयः-भवति! निवेद्यतां निवेद्यतां वत्सराज्यलाभप्रवृद्धोदयायो-
दयनाय 'एष खलु महारसेनस्य सकाशाद् रैभ्यसगोत्रः काञ्चुकीयः
प्राप्तः, तत्रभवत्या चाङ्गारवत्या प्रेषितार्या वसुन्धरा नाम
वासवदत्तायात्री च, प्रतीहारमुपस्थितावि'ति।

प्रतीहारी-आर्य! अदेशकालः प्रतीहारस्य। [अय्य! अदेशकालो
पडिहारस्सा॥]

काञ्चुकीयः-कथमदेशकालो नामा

प्रतीहारी-शृणोत्वार्यः। अद्य भर्तुः सूर्यामुखप्रासादगतेन केनापि वीणा
वादिता तां च श्रुत्वा भर्त्रा भणितं घोषवत्याः शब्द इव श्रूयत इति।
[सुणादु अय्योऽ अज्ज भट्टिणो सुयामुण्णसादादण्ण केण वि वीणा वादिता।
तं च सुणिअ भट्टिणा भणिअं 'घोसवदीए सदी विअ सुणीअदि'सि॥]

काञ्चुकीयः-सतस्ततः।

प्रतीहारी-ततस्तत्र गत्वा पृष्ठः कुतोऽस्या वीणाया आगम इति तेन
भणितमस्माभिर्नर्मदातीरे कूर्चगुल्मलया दृष्टा यदि प्रयोजनमनया,
उपनीयतां भर्त्रे इति। तां चोपनीतामङ्गे कृत्वा मोहं गतो भर्ता। ततो
मोहप्रत्यागतेन बाष्पपर्याकुलेन मुखेन भर्त्रा भणितं दृष्टासि घोषवति।
सा खलु न हश्यत इति आर्य! ईदृशोऽनवसरः। कथं निवेद्यामि।
[तदो तदि गच्छिअ पुच्छिदो 'कुदो इमाण वीणाए आगमो'सि। तेण भणिदं
'अम्हेहिं णम्मदातीरे कुय्यगुम्मळंगा दिट्ठा। जइ प्पओअणं इमाए,
उवणीअदु भट्टिणो'सि। तं च उपणीदं अड्के करिअ मोहं गदो भट्टा। तदो
मोहण्णच्चागदण बप्फपय्याउळ्ळेण मुहेण भट्टिणा भणिअं 'दिट्ठसि घोसवदि'
सा हु ण दिस्सदि'सि। अय्य! इदिसो अणवसरो। कहं णिवेदेमि॥]

काञ्चुकीयः-भवति! निवेद्यताम्। इदमपि तदाश्रयमेवा।

प्रतीहारी-आर्य! इयं निवेद्यामि एष भर्ता सूर्यामुखप्रासादादवतरति।
तदिहैव निवेदयिष्यामि। [अय्य! इअं णिवेदेमि। एसो भट्टा
सुयामुनण्णसादादो ओदरइ। ता इह एव्व णिवेदइस्सां॥]

काञ्चुकीयः-भवति! तथा

(उभौ निष्क्रान्तौ)

मिश्रविष्कम्भकः।

(ततः प्रविशति राजा विदूषकश्च)

राजा-

श्रुतिसुखनिन्दे! कथं नु देव्याः

स्तनयुगले जघनस्थले च सुप्ता
विहगणरजोविकीर्णदण्डा

प्रतिभयमध्युषितास्यरण्यवासम् ॥ १ ॥

अपि च अस्निग्धासि घोषवति! या तपस्विन्या न स्मरसि,

श्रोणीसमुद्ब्रहनपार्थनिपीडितानि

खेदस्तनान्तरसुखान्युपगूहितानि

उद्दिश्य मां च विरहे परिदेवितानि

वाधान्तरेषु कथितानि च सस्मितानि ॥ २ ॥

विदूषकः-अलमिदानीं भवानतिमात्रं संतप्या [अळं दाणिं भवं
अदिमत्तं सन्तप्पिआ॥]

राजा-बयस्य! मा मैवं,

चिष्यसुप्तः कामो मे वीणया प्रतिबोधितः

तां तु देवीं न पश्यामि यस्या घोषवती प्रिया ॥ ३ ॥

वसन्तक! शिल्पिजनसकाशान्नवयोगां घोषवतीं कृत्वा शीघ्रमानया

विदूषकः-यद् भवानाज्ञापयति [जं भवं आणवेदि] (वीणां गृहीत्वा
निष्कान्तः)

(प्रविश्य)

प्रतीहारी-जयतु भर्ता! एष खलु महासेनस्य सकाशाद् रैभ्यसगोत्रः
काञ्चुकीयो देव्याङ्गारवत्या प्रेषितार्या वसुन्धरा नाम वासवदत्ताधात्री
च प्रतिहारमुपस्थितौ! [जेदु भट्टा। एसो खु महासेणस्स सआसादो
ख्भसगोत्तो कञ्चुईओ देवीए अङ्गारवदीए पेसिदा अय्या वसुन्धरा णाम
वासवदत्ताधत्ती अ पडिहारं उवट्टिदा॥]

राजा-तेन हि पद्मावती तावदाहूयताम्।

प्रतीहारी-(निष्क्रान्ता) यद् भर्ताज्ञापयति [जं भट्टा आणवेदि।]

राज-किं नु खलु शीघ्रमिदानीमयं वृत्तान्तो महासेनेन विदितः।

(ततः प्रविशति पद्मावती प्रतीहारी च)

पतीहारी-एत्वेतु भर्तृदारिका [एदु एदु भट्टिदारिआ॥]

पद्मावती-जयत्वार्यपुत्रः! [जेदु अय्युत्तो॥]

राजा-पद्मावति! किं श्रुतं महासेनस्य सकाशाद् रैभ्यसगोत्रः
काञ्चुकीयः प्राप्तः, तत्रभवत्या चाङ्गारवत्या प्रेषितार्या वसुन्धरा नाम
वासवदत्ताधात्री च, प्रतिहारमुपस्थिताविति।

पद्मावती-आर्यपुत्र! प्रियं मे ज्ञातिकुलस्य कुशलवृत्तान्तं श्रोतुम्।
[अय्यउत्त पिअं मे व्यादिकुळस्स कुसळवुत्तन्तं सोदुं॥]

राजा-अनुरूपमेतद् भवत्याभिहितं 'वासवदत्तास्वजनो मे स्वजन'

इति पद्मावति! आस्यताम्! किमिदानीं नास्यते।

पद्मावती-आर्यपुत्र! किं मया सहोपविष्ट एतं जनं द्रक्ष्यति [अय्यउत्त।
किं मए सह उवविष्टो एदं जणं पेक्खिस्सदि।]

राजा-कोऽत्र दोषः।

पद्मावती-आर्यपुत्रस्यापरः परिग्रहः इत्युदासीनमिव भवति।
[अय्यउत्तस्स अवरं परिग्गहो सि उदासीणं विअ होदि।।]

राजा-कलत्रदर्शनाहं जनं कलत्रदर्शनात् परिहरतीति बहुदोषमुत्पाद-
यति तस्मादास्यताम्।

पद्मावती-यदार्यपुत्र आज्ञापयति (उपविश्य) आर्यपुत्र! तातो वाम्बा
वा किं नु खलु भणिष्यतीत्याविश्रेव संवृत्ता [जं अय्यअत्तो आणवेदि।
(उपविश्य) अय्यउत्त! तादो वा अम्बा वा किं पु खु भणिस्सदि सि
आविग्गा विअ संवृत्ता।।]

राजा-पद्मावति! एवमेतत्।

किं वक्ष्यतीति हृदयं परिशङ्कितं मे

कन्या मयाप्यपहृता न च रक्षिता सा।
भाग्यैश्चलैर्महद्वाप्य गुणोपघातं

पुत्रः पितुर्जनितरोष इवास्मि भीतः ॥ ४ ॥

पद्मावती-न किं शक्यं रक्षितुं प्राप्तकाले। [णं किं सकं रक्खिदं
पत्तकाले।।]

प्रतीहारी-एष काञ्चुकीयो धात्री च प्रतिहारमुपस्थितौ। [एसो कञ्चुइओ
धत्ती अ पडिहारं उवडिदा।।]

राजा-शीघ्रं प्रवेशयताम्।

प्रतीहारी-यद् भर्ताज्ञापयति। [जं भट्टा आणवेदि।] (निष्क्रान्ता)

(ततः प्रविशति काञ्चुकीयो धात्री प्रतिहारी च)

काञ्चुकीयः-भोः!

संबन्धिराज्यमिदमेत्य महान् प्रहर्षः

स्मृत्वा पुनर्नृपसुतानिधनं विषादः।

किं नाम दैव! भवता न कृतं यदि स्याद्

राज्यं परैरपहृतं कुशलं च देव्याः ॥ ५ ॥

प्रतीहारी-एष भर्ता, उपसर्पत्वार्यः। [एसो भट्टा, उपसप्पदु अय्यो।।]

काञ्चुकीयः-(उपेत्य) जयत्वार्यपुत्रः।

धात्री-जयतु भर्ता। [जं दु भट्टा।।]

राजा-(सबहुमानम्) आर्यः!

पृथिव्यां राजवंशयानामुदयास्तमयप्रभुः।

अपि राजा स कुशली मया काङ्क्षितवान्धवः।। ६ ॥

काञ्चुकीयः-अथ किम्। कुशली महासेनः। इहापि सर्वागतं कुशलं
पृच्छति।

राजा-(आसानादुत्थाय) किमाज्ञापयति महासेनः।

काञ्चुकीयः-सदृशमेतद् वैदेहीपुत्रस्या नन्वासनस्थेनैव भवता श्रोतव्यो महासेनस्य संदेशः।

राजा-यदाज्ञापयति महासेनः। (उपविशति)

काञ्चुकीयः-दिष्ट्या परैरपहतं राज्यं पुनः प्रत्यानीतमिति कुतः,

कातरा येऽप्यशक्ता वा नेत्साहस्तेषु जायते।

प्रायेण हि नरेन्द्रश्रीः सोत्साहैरेव भुज्यते ॥ ७ ॥

राजा-आर्य! सर्वमेतन्महासेनस्य प्रभवः। कुतः,

अहमवजितः पूर्वं तावत् सुतैः सह लालितो

दृढमपहता कन्या भूयो मया न च रक्षिता।

निधनमपि च श्रुत्वा तस्यास्तथैव मयि स्वता

ननु यदुचितान् वत्सान् प्राप्तुं नृपोऽत्र हि कारणम् ॥८॥

काञ्चुकीयः-एष महासेनस्य संदेशः। देव्याः संदेशमिहात्रभवती कथयिष्यति।

राजा-हा अम्ब!

घोडशान्तःपुरज्येष्ठा पुण्या नगरदेवता।

मम प्रवासदुःखार्ता माता कुशलिनी ननु ॥ ९ ॥

धात्री-अरोगा भट्टिनी भर्तारं सर्वगतं कुशलं पृच्छति [अरोऽज्ञा भट्टिणी

भट्टारं सब्गदं कुसळं पुच्छदि॥]

राजा-सर्वगतं कुशलमिति अम्ब! ईदृशं कुशलम्।

धात्री-मेदानीं भर्तातिमात्रं संतसुम्। [मा दाणिं भट्टा अदिमत्तं सन्तप्पिदुं॥]

काञ्चुकीयः-धारयत्वार्यपुत्रः। उपरताप्यनुपरता महासेनपुत्री एवमनुकम्प्यमानार्यपुत्रेणा अथवा,

कः कं शक्तो रक्षितुं मृत्युकाले रज्जुच्छेदे के घटं धारयन्ति।

एवं लोकस्तुल्यधर्मो वनानां काले काले छिद्यते रूह्यते च॥१०॥

राजा-आर्य! मा मैवं,

महासेनस्य दुहिता शिष्या देवी च मे प्रिया।

कथं सा न मया शक्या स्मर्तुं देहान्तरेष्वपि ॥ ११ ॥

धात्री-आह भट्टिनी 'उपरता वासवदत्ता मम वा महासेनस्य वा

यादृशौ गोपालकपालकौ, तादृश एव त्वं प्रथममेवाभिप्रेतो जामातेति

एतन्निमित्तमुज्जयिनीमानीतः। अनशिसाक्षिकं वीणाव्यपदेशेन दत्ता।

आत्मनश्चपलतयानिर्वृत्तविवाहमङ्गल एव गतः। अथ चावाभ्यां तव

च वासवदत्तायाश्च प्रतिकृतिं चित्रफलकायामालिख्य विवाहो निर्वृत्तः।

एषा चित्रफलका तव सकाशं प्रेषिता। तां दृष्ट्वा निर्वृत्तो भव'। [आह

भट्टिणी 'उसरदा वासवदत्ता मम वा महासेणस्स वा जादिसा

गोवाळअपाळआ, तादिसो एव्व तुमं पुढमं एव्व अभिपेदो जामादुअत्ति।

एदण्णिमित्तं उज्जइणिं आणीदो। अणगिगसक्खिअं नीणाववदेसेण दिण्णा
अत्तणो चवळदाए अणिव्वुत्तविवाहमङ्गळो एव्व गदो। अह अ अन्हेहिं तव
अ वासवदत्ताए अ पडिकिदिं चित्तफलआए आळिहिअ विवाहो णिव्वुत्तो।
एसा चित्तफलआ तव सअसं पेसिदा। एदं पेक्खअ णिव्वुदो होहि'॥]

राजा-अहो अतिस्निग्धमनुरूपं चाभिहितं तत्रभवत्या।

वाक्यमेतत् प्रियतरं राज्यलाभशतादपि

अपराद्धेष्वपि स्नेहो यदस्मासु न विस्मृतः ॥ १२ ॥

पद्मावती-आर्यपुत्र! चित्रगतं गुरुजनं दृष्ट्वाभिवादायितुमिच्छामि।

[अय्यउत्त! गिदं गुरुअणं पेक्खअ अभिवादेदुं इच्छामि॥]

धत्री-परयतु परयतु भर्तृदारिका। [पेक्खदु पेक्खदु भट्टिदारिआ।

(चित्रफलकं दर्शयति)॥]

पद्मावती- (दृष्ट्वा आत्मगतं) हम् अतिसदृशी खल्वियमार्याया

आवन्तिकायाः। (प्रकाशं) आर्यपुत्र! सदृशी खल्वियमार्यायाः।

[(दृष्ट्वा आत्मगतम्) हं अदिसदिसी खु इअं अय्याए आवन्तिआए।

(प्रकाशम्) अय्यउत्त! सदिसी खु इअं अय्याए॥]

राजा-न सदृशी! सैवेति मन्यो भोः! कष्टम्,

अस्य स्निग्धस्य वर्णस्य विषत्तिर्दारुणा कथम्।

इदं च मुखमार्युर्ष कथं दूषितमग्निना ॥ १३ ॥

पद्मावती-आर्यपुत्रस्य प्रतिकृतिं दृष्ट्वा जानामीयमार्याया सदृशी न

वेति। [अय्यउत्तस्स पडिकिदिं पेक्खअ जाणापि इअं अय्याए सदिसी
ण वेत्ति॥]

धत्री-परयतु परयतु भर्तृदारिका। [पेक्खदु पेक्खदु भट्टिदारिआ॥]

पद्मावती- (दृष्ट्वा) आर्यपुत्रस्य प्रतिकृत्याः सदृशतया जानामीयमार्याया
सदृशीति। [(दृष्ट्वा) अय्यउत्तस्स पडिकिदीए सदिसदाए जाणापि इअं
अय्याए सदिसि ति॥]

राजा-देवि! चित्रदर्शनात् प्रभृति प्रदृशोद्विगामिव त्वां परयामि।
किमिदम्।

पद्मावती-आर्यपुत्र! अस्याः प्रतिकृत्याः सदृशीहैव प्रतिवसति।

[अय्यउत्त! इमाए पडिकिदीए सदीसी इह एव्व पडिवसदि॥]

राजा-किं वासेवदत्तायाः।

पद्मावती-आम्। [आम्॥]

राजा-तेन हि शीघ्रमानीयताम्।

पद्मावती-आर्यपुत्र! मम कन्याभावे केनापि ब्राह्मणेन मम भगिनिकेति
न्यासो निश्चितः। प्रोषितभर्तृका परपुरुषदर्शनं परिहरति तदार्या मया
सहागतां दृष्ट्वा जानात्वार्यपुत्रः। [अय्यउत्त! मम कण्णाभावे केणवि
बहणेण मम भइणिअत्ति ण्णासो णिक्खत्तो। पोसिदभत्तुआ परपुरुसदंसणं
परिहरदि। ता अय्यं मए सह आअदं पेक्खअ जाणादु अय्यउत्तो॥]

राजा-

यदि विप्रस्य भगिनी व्यक्तमन्या भविष्यति
परस्परगता लोके दृश्यते रूपतुल्यता ॥ १४ ॥

(प्रविश्य)

प्रतीहारी-जयतु भर्ता। एष उज्जयिनीयो ब्राह्मणः, भट्टिन्या हस्ते मम
भगिनिकेति न्यासो निक्षिप्तः, तं प्रतिग्रहीतुं प्रतीहारमुपस्थितः। [जे-
भट्टा एसो उज्जइणीओ बम्हणो, भट्टिणीए हत्थे मम भइणिअत्ति ण्णासो
णिक्खित्तो, तं पडिग्गाहिदुं पडिहारं उवड्ढिदो॥]

राजा-पद्मावति! किं नु स ब्राह्मणः।

पद्मावती-भवितव्यम् [होदब्बां॥]

राजा-शीघ्रं प्रवेश्यतामभ्यन्तरसमुदाचारेण स ब्राह्मणः।

प्रतीहारी-यद् भर्ताज्ञापयति [जं भट्टा आणवेदि (निष्क्रान्ता)॥]

राजा-पद्मावति! त्वमपि तामानया

पद्मावती-यदार्यपुत्र आज्ञापयति [जं अय्यउत्तो आणवेदि
(निष्क्रान्ता)॥]

(ततः प्रविशति यौगन्धरायणः प्रतीहारी च)

यौगन्धरायणः-भोः! (आत्मगतम्)

प्रच्छाद्य राजमहिषीं नृपतेर्हितार्थं

कामं मया कृतमिदं हितमित्यवेक्ष्या
सिद्धेऽपि नाम मम कर्मणि पार्थिवोऽसौ

किं वक्ष्यतीति हृदयं परिशङ्कितं मे ॥ १५ ॥

प्रतीहारी-एष भर्ता उपसर्पत्वार्थः। [एसो भट्टा उपसप्पदु अय्यो॥]

यौगन्धरायणः-(उपसृत्य) जयतु भवान्, जयतु।

राजा-श्रुतपूर्वं इव स्वरः! भो ब्राह्मण! किं भवतः स्वसा पद्मावत्या
हस्ते न्यास इति निक्षिप्ता

यौगन्धरायणः-अथ किम्।

राजा-तेन हि त्वर्यतां त्वर्यतामस्य भगिनिका।

प्रतीहारी-यद् भर्ताज्ञापयति [जं भट्टा आणवेदि] (निष्क्रान्ता)

(ततः प्रविशति पद्मावती आवन्तिका प्रतीहारी च)

पद्मावती-एत्वेत्वार्था प्रियं ते निवेदयामि [एदु एदु अय्या पिअं दे
णेवेदिमा॥]

आवन्तिका-किं किम् [किम्॥]

पद्मावती-भ्राता ते आगतः [भादा दे आअदो॥]

आवन्तिका-दिष्टेदानीमपि स्मरति [दिड्ढिआ इदाणिं पि सुमरदि॥]

पद्मावती- (उपसृत्य) जयत्वार्थपुत्रः। एष न्यासः। (उपसृत्य) [नि
अप्यउत्तो। एसो णासो॥]

राजा- निर्यातय पद्मावति! अथवा साक्षिमन्यासो निर्यातयित्वा
इहात्रभवान् रैभ्यः, अत्रभवती चाधिकरणं भविष्यतः।

पद्मावती- आर्य! नीयतामिदानीमार्या [अप्य! णीअदां दाणिं अप्या
धत्री- (आवन्तिकां निर्बर्ण्य) अम्मो! भर्तृदारिका वासवदत्ता
[(आवन्तिकां निर्बर्ण्य) अम्मो! भट्टिदारिआ वासवदत्ता॥]

राजा- कथं महासेनपुत्री! देवि! प्रविश त्वमभ्यन्तरं पद्मावत्या सह
यौगन्धरायणः- न खलु न खलु प्रवेष्टव्यम्। मम भगिनी स्वल्पेणा

राजा- किं भवानाहा महासेनपुत्री खल्वेषा
यौगन्धरायणः- भो राजन्।

भारतानां कुले जातो विनीतो ज्ञानवाञ्छुचिः।
तन्नाहसि बलाद्धर्तुं राजधर्मस्य देशिकः ॥ १६ ॥

राजा- भवतु, पश्यामस्तावद् रूपसादृश्यम्। संक्षिप्यतां यवनिका।

यौगन्धरायणः- जयतु स्वामी।

वासवदत्ता- जयत्वार्थपुत्रः। [जेदु अप्यउत्तो॥]

राजा- अये! असौ यौगन्धरायणः, इयं महासेनपुत्री।

किं नु सत्यमिदं स्वप्नः सा भूपो दृश्यते मया।
अनयाप्येवमेवाहं दृश्या वञ्चितस्तदा ॥ १७ ॥

यौगन्धरायणः- स्वामिन्! देव्यपनयेन कृतापराधः स्वल्प्वहम्।
तत् क्षन्तुमर्हति स्वामी। (इति प्रादयोः पतति)

राजा- (उत्थाप्य) यौगन्धरायणो भवान् ननु।

मिथ्योन्मादैश्च युद्धैश्च शास्त्रदृष्टैश्च मन्त्रितैः।
भवद्यत्नैः खलु वयं मज्जमानाः समुद्धृताः ॥ १८ ॥

यौगन्धरायणः- स्वामिभिर्गयानामनुगन्तारो वयम्।

पद्मावती- अहो आर्या खल्वियम्। आर्यो! सस्वीजनसमुदाचारेणा-
जानन्त्यातिक्रान्तः समुदाचारः, तच्छीर्षेण प्रसादयामि। [अम्महे अप्या
खु इआं अप्ये! सहीजणसमुदाचारेण अजाणन्तीए अदिक्कन्दो समुदाआरो
ता सीसेण पसादेमि।]

वासवदत्ता- (पद्मावतीमुत्थाप्य) उत्तिष्ठोत्तिष्ठाविधवे! उत्तिष्ठा अर्थिस्त्वं
नाम शरीरमपराध्यति? [(पद्मावतीमुत्थाप्य) उट्टेहि उट्टेहि अविहवे!
उट्टेहि! अत्थिसअं णाम सरीरं अवरद्धइ॥]

पद्मावती- अनुगृहीतास्मि। [अनुगगाहिदम्हि॥]

राजा- वयस्य यौगन्धरायण! देव्यपनये का कृता ते बुद्धिः।

यौगन्धरायणः- कौशान्बीमात्रं परिपालयामीति।

राजा-अथ पद्मावत्या हस्ते किं न्यासकारणम्।

यौगन्धरायणः-पुष्पकभद्रादिभिरादेशिकैरादिष्टा स्वामिनो देवी भविष्यतीति।

राजा-इदमपि रुमण्वता ज्ञातम्।

यौगन्धरायणः-स्वामिन्! सर्वैव ज्ञातम्।

राजा-अहो शठः खलु रुमण्वान्।

यौगन्धरायणः-स्वामिन्! देव्याः कुशलनिवेदनार्थमद्यैव प्रतिनिवर्ततामत्रभवान् रेभ्योऽन्नभवती च।

राजा-न, ना सर्व एव वयं यास्यामो देव्या पद्मावत्या सहा

यौगन्धरायणः-यदाज्ञापयति स्वामी।

(भरतवाक्यम्)

इमां सागरपर्यन्तां हिमवद्विन्ध्यकुण्डलाम्।
महीमेकातपत्राङ्गां राजसिंहः प्रशास्तु नः॥ १९ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

षष्ठोऽङ्कः।

इति स्वप्नवासवदत्तमवसितम्।

स्वप्नवासवदत्त मोदलನೆಯ ಅಂಕ

(ನಾಂದಿಯಾದ ಬಳಿಕ ಸೂತ್ರಧಾರನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ)

ಸೂತ್ರಧಾರ : ಆಗತಾನೇ ಉದಯಿಸಿದ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಕೆಂಪುಮಿಶ್ರಿತ ಬಿಳೀ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಮಧ್ಯವನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದ್ದರೂ, ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಿಂದ ಸತ್ವಶಾಲಿಯಾಗಿರುವ ವಸಂತಮಾಸದಂತೆ ಮನೋಹರವಾಗಿರುವ ಬಲರಾಮನ ಭುಜಗಳು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡಲಿ(1)

ಇಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿರುವ ಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ ನನ್ನದೊಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ! ಓಹ್! ಇದೇನಿದು? ನಾನು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುವಷ್ಟರಲ್ಲೇ ಏನೋ ಗದ್ದಲ ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲಾ? ಸರಿ. ಅದೇನು ನೋಡೋಣ! (ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ದೂರ ಸರಿಯಿರಿ, ದೂರ ಸರಿಯಿರಿ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತದೆ).

ಸೂತ್ರಧಾರ : ಈಗ ತಿಳಿಯಿತು.

ಮಗಧ ರಾಜನ ಕುಮಾರಿ ಈ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಅವನ ನೆಚ್ಚಿನ ಸೇವಕರು ಬಂದು ತಾಪಸಿ

ಯರನ್ನು ದೂರ ಹೋಗಿರೆಂದು ಗಡುಸಾಗಿ ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಾ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. (2) (ಹೋಗುವವನು)

(ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸ್ವಾಪನ ಮುಗಿಯಿತು)

(ಮುಖ್ಯದೃಶ್ಯ ಇಬ್ಬರು ಸೈನಿಕರು ಬರುವರು)

ಸೈನಿಕರು : ದೂರ ಸರಿಯಿರಿ, ದೂರ ಸರಿಯಿರಿ, ಸ್ವಾಮಿಗಳೇ ಆತ್ಮ ಸರಿಯಿರಿ.

(ಪರಿವ್ರಾಜಕನ ವೇಷದಲ್ಲಿ ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಆವಂತಿಕೆಯೊಂದಿಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ)

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : (ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಆಲಿಸಿ) ಇಲ್ಲಿಯೂ ದೂರ ಸರಿಯುವಂತಾಯಿತೇ! ಧೀರರು, ನಾರುಮಡಿಯನ್ನು ಟ್ಟಿ ತಾಪಸರು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಹಣ್ಣು ಹಂಪಲುಗಳನ್ನು ತಿಂದು ತೃಪ್ತಿ ಪಡೆಯುವವರು. ಸದಾ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದ ಇಂಥಹ ಮುನಿ ಜನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವಿನಯದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಭಟರು ಬಹಳ ನಿಷ್ಠುರತೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಚಂಚಲವಾಗದ ಭೋಗ ಭಾಗ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಮೈಮರೆತು ಉದ್ವಿಟತನದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾ ಆಚ್ಛಮಾಡುತ್ತಾ ಪ್ರಶಾಂತವಾಗಿರುವ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಗದ್ದಲ ಮಯವಾದ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಾಟು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಓಹ್! ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ದೂರ ಸರಿಸುತ್ತಿರುವವರು ಯಾರು?

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಮತ್ತೆ ಇನ್ನಾರು! ತನ್ನ ಆತ್ಮದಿಂದ ಧರ್ಮವನ್ನು ದೂರ ಸರಿಸುತ್ತಿರುವವನೇ ಇಂತಹ ಅಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು!

ವಾಸವದತ್ತ : ನನಗೆ ಆ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಲು ಬಹಳ ಮುಜುಗರ. ಆದರೆ ಮುಂದೆ ನನಗೂ ಇಂತಹ ಗತಿಯೇ ಆಗಬಹುದೆಂಬ ಹೆದರಿಕೆ ಅಷ್ಟೇ....

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಆರ್ಯ! ವೇಷಮರೆಸಿಕೊಂಡ ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಈ ರೀತಿಯ ಅವಮಾನ, ತಿರಸ್ಕಾರ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಆರ್ಯ, ಬಹಳ ದೂರ ನಡೆದುಬಂದಿದ್ದರೂ ಆಗದಂತಹ ಆರ್ಯಾಸ, ಈ ಅವಮಾನದಿಂದ ವಿನಗಾಗಿದೆ.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ನೀನು ಈಗಾಗಲೇ ಆ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ, ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದ್ದೀಯಿ ಅಲ್ಲವೇ! ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಪುನಃ ಚಿಂತೆ ಏಕೆ?

ಹಿಂದೆ ನಿನ್ನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ಜೀವನ ನಡೆಸಿದ್ದೆ. ಮುಂದೆ ನಿನ್ನ ಗಂಡನು ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆಯುವೆ. ಮನುಷ್ಯನ ಭಾಗ್ಯವೆಂಬ ಚಕ್ರವು ಚಕ್ರದ ಅರಗಳಂತೆ ಏಳುಬೀಳಾಗುತ್ತಾ ಕಾಲವೆಂಬ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತ್ತದೆ(4)

ಭಟರು : ದೂರ ಸರಿಯಿರಿ, ಸ್ವಾಮಿಗಳೇ ದೂರ ಸರಿಯಿರಿ.

(ಕಾಂಚುಕೀಯನು ಬರುತ್ತಾನೆ)

ಕಾಂಚುಕೀಯ : ಸಂಭಾಷಕ. ಹೀಗೆ ದೂರ ತಳ್ಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ನೋಡು! ರಾಜನಿಗೆ ಅವಮಾನವಾಗುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಡ. ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ತಾಪಸರ ಮೇಲೆ ಇಂತಹ ಕಠಿಣ ವರ್ತನೆ ಸಲ್ಲದು. ನಗರದ ಅವಮಾನಗಳಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಈ ಧೀರ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಕಾಡಿಗೆ ಬಂದು ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ. (5)

ಭಟರು : ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. ಸ್ವಾಮಿಗಳೇ (ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ)

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಇವನು ವಿವೇಕಶಾಲಿಯಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮಗಳೇ ಅವನ ಬಳಿ ಹೋಗೋಣ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ ಸ್ವಾಮಿ.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಸ್ವಾಮಿಗಳೇ! ಏಕೆ ಹೀಗೆ ಜನರನ್ನು ಚದು ರಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ?

ಕಾಂಚುಕೀಯ : ಏಲೈ ತಪಸ್ವಿಗಳೇ!

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : (ತನ್ನಲ್ಲಿ) ತಪಸ್ವಿಯೆಂಬ ಸಂಬೋಧನೆಯೇನೋ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ನನಗೆ ಇದು ಬಳಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಮುಜುಗರವಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಕಾಂಚುಕೀಯ : ಕೇಳಿರಿ. ಇವಳು ಬಹಳ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದ ನಮ್ಮ ರಾಜ ದರ್ಶಕನ ತಂಗಿ ಪದ್ಮಾವತಿ. ಈ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ತನ್ನ ತಾಯಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆದು ಮತ್ತು ಅರಮನೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಈವತ್ತು ಮಾತ್ರ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇರುವಳು

ಆದ್ದರಿಂದ ತಾವು :

ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಪುಣ್ಯಜಲ, ಹೂವು, ದರ್ಭೆ, ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಈ ತಪೋವನದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ನಮ್ಮ ರಾಜಕುಮಾರಿ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಉಳ್ಳವಳು. ತಪಸ್ವಿಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸಲು ಅವಳಿಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವುದು ಅವಳ ಕುಲಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. (6)

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : (ತನ್ನಲ್ಲಿ) ಹಾಗೋ! ನಮ್ಮ ಒಡೆಯನಿಗೆ ರಾಣಿಯಾಗುವಳೆಂದು ಪುಷ್ಪಕ-ಭದ್ರಕ ಮುಂತಾದ ಜ್ಯೋತ್ಸಿಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಭವಿಷ್ಯ ನುಡಿದಿರುವ ರಾಜಕುಮಾರಿಯಾದ ಪದ್ಮಾವತಿ ಈಕೆಯೇ ಹೌದು.

ದ್ವೇಷ ಮತ್ತು ಪ್ರೇಮಗಳೆರಡೂ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ನನ್ನ ಪ್ರಭುವಿಗೆ ಇವಳು ರಾಣಿಯಾಗುವಳು ಎಂಬ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಂದಾಗಿ ನನಗೆ ಇವಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮೀಯತೆ ಮೂಡಿದೆ (7)

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲಿ) ಈಕೆ ರಾಜಕುಮಾರಿಯೆಂದು ಕೇಳಿದೊಡನೆ ನನಗೆ ಇವಳಲ್ಲಿ ಸೋದರೀಭಾವವು ಉದಯಿಸುತ್ತಿದೆ.

(ಪದ್ಮಾವತಿ ಮತ್ತು ಅವಳ ಚೀಟಿ ಪರಿವಾರದೊಂದಿಗೆ ಆಗಮಿಸುವರು)

ಚೀಟಿ : ರಾಜಕುಮಾರಿಯರೇ ಹೀಗೆ ಬನ್ನಿ. ಈ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬನ್ನಿ.

(ಒಬ್ಬಳು ತಾಪಸಿ ಬರುತ್ತಾಳೆ)

ತಾಪಸಿ : ರಾಜಕುಮಾರಿಗೆ ಸ್ವಾಗತ!

ವಾಸವದತ್ತ : (ಅವಳನ್ನು ನೋಡಿ, ತನ್ನಲ್ಲೆ) ಈಕೆಯೇ ಆ ರಾಜಕುಮಾರಿ! ಉನ್ನತ ಕುಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅವಳ ರೂಪವೂ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಪೂಜ್ಯಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ (ತಾಪಸಿಗೆ ಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುವಳು.)

ತಾಪಸಿ : ಬಹಳ ಕಾಲ ಬಾಳು! ಒಳಕ್ಕೆ ಬಾ ಮಗಳೇ! ಒಳಕ್ಕೆ ಬಾ. ಅತಿಥಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಮಗಳೆಂಬುದು ತಮ್ಮ ಮನೆಯಿದ್ದಂತೆಯೇ!

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆಗಲಿ ಪೂಜ್ಯಳೆ! ನಾನೀಗ ಆತ್ಮೀಯಳಾದನಲ್ಲ! ತಮ್ಮ ಈ ಹಿತವಚನಗಳಿಂದಲೇ ನಾನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೆ) ಅವಳ ಸೌಂದರ್ಯದಷ್ಟೇ ಮಾತೂ ಸಿಹಿಯಾಗಿದೆ.

ತಾಪಸಿ : (ಚೇಟಿಯನ್ನು ಕುರಿತು) ನಮ್ಮ ಪ್ರಿಯ ಮಹಾರಾಜನ ತಂಗಿಯಾದ ಇವಳನ್ನು ವರಿಸಲು ಯಾವ ರಾಜಕುವರರೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿಲ್ಲವೇ?

ವಾಸವದತ್ತ : ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರದ್ಯೋತ ಮಹಾರಾಜ ರೆಂಬುವರು ಇದ್ದಾರೆ ಅವರು ತಮ್ಮ ಮಗನಿಗೋಸ್ಕರ ದೂತರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೆ) ಒಳ್ಳೆಯದು! ಈಗ ಇವಳು ನಮ್ಮವಳೇ ಆಗಿಬಿಟ್ಟಳು!

ತಾಪಸಿ : ಈಕೆಯ ರೂಪ, ಗುಣ ಇಂತಹ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದುದು ಸಹಜವೇ ಸರಿ. ಎರಡು ರಾಜಮನೆತನ

ಗಳೂ ಬಹಳ ಮಹತ್ತರವಾದವೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಪೂಜ್ಯರೆ! ನನ್ನನ್ನು ಕೃತಕೃತ್ಯಳಾಗಿಸುವಂತಹ ಮುನಿ ಜನರನ್ನು ಕಂಡಿದಾ? ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗಾದರೂ ಏನಾದರೂ ಬೇಕೆ? ಎಂದು ಕೇಳಿ ತಪ್ಪಿಸಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಬಂದುದನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ನಾವು ಆಹ್ವಾನಿಸಬಹುದಲ್ಲ?

ಕಾಂಚುಕೇಯ : ರಾಜಕುಮಾರಿಯ ಆಸೆಯಂತೆಯೇ ಆಗಲಿ.

ಆಶ್ರಮ ನಿವಾಸಿಗಳೇ! ತಪಸ್ವಿ ಜನರೆ! ಕೇಳಿರಿ! ಗೌರವಾರ್ಹಳಾದ ಮಗಧರಾಜಕುಮಾರಿಯು ನಿಮ್ಮ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಳಾಗಿ ನೀವು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟದ್ದನ್ನು ನೀಡಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ :

ಯಾರಿಗೆ ಕಲಶಬೇಕು? ಯಾರು ನಾರುಮುಡಿಗಳನ್ನು ಬಯಸುವವರು? ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ತಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಗುರುವಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣೆ ಸಲ್ಲಿಸಲು ಚಿನ್ನವನ್ನು ಬೇಡುತ್ತಿರುವವರು ಯಾರು? ಈ ನಮ್ಮ ರಾಜಕುಮಾರಿ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಉಳ್ಳವಳು. ಇದರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹವೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಿರುವಳು. ಯಾರಿಗೇನು ಬೇಕೋ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಕೇಳಬಹುದು

(8)

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : (ತನ್ನಲ್ಲೆ) ಒಂದು ಉಪಾಯ ಹೊಳೆಯಿತು (ಮುಂದೆ ಬಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ) ಸ್ವಾಮಿ ನಾನು ಯಾಚಕನಿದ್ದೇನೆ.

ಪದ್ಮಾವತಿ : (ಸಂತೋಷದಿಂದ) ನಾನು ಈ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದದ್ದು ಈಗ ಕೃತಾರ್ಥವಾಯಿತು.

ತಾಪಸಿ : ನಮ್ಮ ಆಶ್ರಮವಾಸಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ತೃಪ್ತರು. ಅವರು ಏನನ್ನೂ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈತ ಹೊರಗಿನಿಂದ ಬಂದಿರಬಹುದು.

ಕಾಂಚುಕೀಯ : ಸ್ವಾಮಿ. ತಮಗೇನು ಬೇಕೋ ಕೇಳಿ.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಇವಳು ನನ್ನ ತಂಗಿ. ಇವಳ ಪತಿ ದೂರ ದೇಶಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವಳನ್ನು ಪೂಜ್ಯ ರಾದ ರಾಜಕುಮಾರಿಯು ಕೆಲವು ದಿನಗಳು ತನ್ನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರಬೇಕೆಂದು ನನ್ನ ಆಸೆ.

ನನಗೆ ಹಣದಿಂದಾಗಲೀ, ಬೇರೆ ಸಂಪತ್ತು ಭೋಗ್ಯಗಳಿಂದಾಗಲೀ, ಉಡುಪುಗಳಿಂದಾಗಲೀ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಬದುಕಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆಯಿಂದ ನಾನು ಕಾಷಾಯ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಲಿಲ್ಲ. ರಾಜಕುಮಾರಿಯು ಧೀರಳು, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಉಳ್ಳವಳು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನ ತಂಗಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಇವಳು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸಮರ್ಥಳು. (9)

ವಾಸವದತ್ತಿ : (ತನ್ನಲ್ಲಿ!) ಅಯ್ಯೋ! ಆರ್ಯ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ನನ್ನನ್ನು ಇವಳಲ್ಲಿ ನಿಕ್ಷೇಪದಂತೆ ಇಟ್ಟು ತೆರಳಬೇಕೆಂದಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. ಇವನು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸದೇ ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ.

ಕಾಂಚುಕೀಯ : (ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಕಡೆ ಮುಖಮಾಡಿ) ಮಗಳೇ! ಇವನ ಬೇಡಿಕೆ ದುಸ್ಸಾಧ್ಯವಾದುದು. ಇದನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ?

ಹಣವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಸುಲಭ. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿನ ಫಲವನ್ನು ಧಾರೆ ಎರೆದು ಕೊಡುವುದು ಸುಲಭ. ಬೇರೆ ಏನನ್ನಾದರೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಕೊಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಬೇರೆಯವರ ಇಡುಗಂಟನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಬಹಳ ಕಷ್ಟ. (10)

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಪೂಜ್ಯರೆ! ಮೊದಲಿಗೆ ನಾವು ಯಾರು ಏನನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಕೇಳಿರಿ ಎಂದು ಘೋಷಿಸಿ, ಈಗ ಹೀಗೆ ಚಿಂತಿಸಿ ಹಿಂಜರಿಯುವುದು ಸರಿಯಾದ್ದಲ್ಲ. ಆತನ ಆಸೆಯನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದೇ ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು.

ಕಾಂಚುಕೀಯ : ಪೂಜ್ಯಳೆ! ನಿನ್ನ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಮಾತನ್ನೇ ಆಡಿದೆ.

ಚೇಟಿ : ಸತ್ಯವನ್ನೇ ಸದಾ ನುಡಿಯುವ ನಮ್ಮ ರಾಜಕುಮಾರಿ ಬಹಳ ಕಾಲ ಬಾಳಲಿ.

ತಾಪಸಿ : ಮಗಳೇ! ಬಹಳ ಕಾಲ ಬಾಳು.

ಕಾಂಚುಕೀಯ : ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ (ಹತ್ತಿರ ಬಂದು) ಸ್ವಾಮಿ ಯವರೇ! ನಿಮ್ಮ ತಂಗಿಯ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ರಾಜಕುಮಾರಿಯವರು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಪೂಜ್ಯಳಾದ ತಮ್ಮಿಂದ ಬಹಳ ಉಪಕಾರವಾಯಿತು. ಮಗಳೇ! ರಾಜಕುಮಾರಿಯ ಬಳಿ ಹೋಗು.

ವಾಸವದತ್ತೆ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಎಂತಹ ಗತಿ! (ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ)

ಇಗೋ ದೌರ್ಭಾಗ್ಯಳಾದ ನಾನು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೇನೆ

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಒಳ್ಳೆಯದು ನೀನೀಗ ನಮ್ಮವಳೇ ಆದೆ.

ತಾಪಸಿ

: ಪುಂಜರಾದ ತಾವು ಆಡಿದ ಮಾತು ಸರಿ! ಈಕೆ ನುಣ್ಣು
ವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದವಳೆಂದು ನನಗೂ ಅನ್ನಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಅಬ್ಬಾ! ಅರ್ಧಭಾರ ಇಳಿದಂತೂ

ಗಿದೆ. ಬೇರೆ ಮಂತ್ರಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಚರ್ಚಿಸಿದಂತೆಯೇ
ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಒಡೆಯನನ್ನು
ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ನಂತರ ವಾಸವ
ದತ್ತೆಯನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ಪುನಃ ಒಪ್ಪಿಸುವಾಗ, ಈ
ರಾಜಕುಮಾರಿಯು ನನಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸು
ತ್ತಾಳೆ.

ನಮ್ಮ ರಾಜನಿಗೆ ವಿಪತ್ತು ಎದುರಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು
ಮೊದಲೇ ನುಡಿದಿದ್ದ ಜ್ಯೋತಿಸಿಗಳು ಪದ್ಮಾ
ವತಿಯೂ ರಾಣಿಯಾಗುವಳೆಂದು ತಿಳಿಸಿರು ವರು.
ಅವರ ವಾಕ್ಯದ ಮೇಲಿನ ನಂಬಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ನಾನು
ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ವಿಧಿಯೂ ಸಹ ನುರಿತ
ರಾದ ಸಿದ್ಧರ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಮೀರುವುದಿಲ್ಲ (11)

(ತರುವಾಯ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ)

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ

: (ಮೇಲೆ ನೋಡಿ) ಈಗಾಗಲೇ ಮದ್ಯಾಹ್ನವಾಗಿದೆ.
ನನಗಂತೂ ಬಹಳ ಆಯಾಸವಾಗಿದೆ. ಈಗ

ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಕುಳಿತು ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
(ಆಕಡೆ ಈಕಡೆ ನೋಡಿ)

ಇದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಆಶ್ರಮವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.
ಏಕೆಂದರೆ ವಿಶ್ವಾಸವು ಉಂಟಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಜಂಕೆಗಳು ಯಾವುದೇ ಹೆದರಿಕೆ ಇಲ್ಲದೇ ಸ್ವತಂತ್ರ
ವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಮರಗಳು ಹಣ್ಣು ಹೂವುಗಳ
ಭಾರದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜಗ್ಗಿವೆ. ಕಂದುವರ್ಣದ ಹಸು
ಗಳು ಎಲ್ಲೆಡೆ ತುಂಬಿವೆ. ಈ ನೆಲಕ್ಕೆ ಇನ್ನು ನೇಗಿಲು
ನೋಕೆಲ್ಲು ಉತ್ತಿ ಬಿತ್ತಿಲ್ಲ. ಹಲವಾರು ಸ್ಥಳಗಳಿಂದ
ಹೋಮುದ ಹೊಗೆ ಮೇಲೇಳುತ್ತಿದೆ. ನಿಸ್ಸಂದೇಹ
ವಾಗಿಯೂ ಇದು ಆಶ್ರಮ ಸ್ಥಳವೇ ಹೌದು. (12)

ಬಹಳ ಜನರಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ನೀಡಿದೆ. ಒಳಗೆ
ಹೋಗುತ್ತೇನೆ (ಪ್ರವೇಶಿಸಿ) ಆಹಾ! ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ
ಎರುದ್ದವಾದ ಜನರಂತೆ ಇದ್ದಾರಲ್ಲ! (ಮತ್ತೊಂದು
ಕಡೆ ನೋಡಿ) ಇಲ್ಲಿ ತಪಸ್ವಿ ಜನರಿದ್ದಾರೆ.
ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಬಹುದು. ಅಯ್ಯೋ ಸ್ತ್ರೀ
ಜನರು!

ಕಾಂಚುಕೀಯ: ನಿಸ್ಸಂಕೋಚವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಬನ್ನಿ ಈ ಆಶ್ರಮ
ವಾದರೂ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಜನರಿಗೂ ಆಶ್ರಯ
ನೀಡುತ್ತದೆ.

ವಾಸವದತ್ತೆ : ಹುಂ!

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಪರಪುರುಷನನ್ನು ನೋಡಲು ಇವಳು ಇಷ್ಟಪಡುವು
ದಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ನಿಕ್ಷೇಪವನ್ನು ನಾನು ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಪಾಡ
ಬೇಕಲ್ಲವೇ?

ಕಾಂಚುಕೀಯ: ನಾವಿಲ್ಲಿಗೆ ಮೊದಲೇ ಬಂದಿದ್ದೇವೆ. ದಯವಿಟ್ಟು
ನಮ್ಮಿಂದ ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ.

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : (ಆಚಮನ ಮಾಡಿ) ಆಗಲಿ. ಆಗಲಿ ನನ್ನ ಆಯಾಸ ಪರಿಹಾರವಾಗಿದೆ.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಸ್ವಾಮಿಗಳೇ ಕೇಳಿರಿ. ನಾನು ಈಗ ತಾನೇ ರಾಜಗೃಹದಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲೆಂದು ವತ್ಸರಾಜನಿಗೆ ನೇರಿದ ಲಾವಾಣಕ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲಿ) ಹಾ! ಲಾವಾಣಕ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪುನಃ ಕೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ನನ್ನ ದುಃಖ ಮರುಕಳಿಸುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲಾ?

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ತಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿಯಿತೇ?

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಇಲ್ಲ, ಮುಗಿಯಲಿಲ್ಲ!

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವು ಪೂರೈಸದಿದ್ದ ಮೇಲೆ ತಾವು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು?

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಅಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ದಾರುಣವಾದ ದುಃಖ ಘಟನೆ ಸಂಭವಿಸಿತು.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಏನದು?

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಅಲ್ಲಿ ಉದಯನನೆಂಬ ರಾಜ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಉದಯನನ ಹೆಸರನ್ನು ನಾವು ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಅವನಿಗೆನಾಯಿತು?

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಅವಂತಿ ರಾಜಕುಮಾರಿಯಾದ ವಾಸವದತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿ ಇತ್ತಂತೆ.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಸಹಜವಾದದ್ದೇ! ಮುಂದೆ ಏನಾಯಿತು.

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಒಮ್ಮೆ ರಾಜನು ಬೇಟೆಗೆ ತೆರಳಿದ್ದಾಗ, ಆ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಬೆಂಕಿ ಬಿದ್ದು ವಾಸವದತ್ತಿಯೂ ಸುಟ್ಟುಹೋದಳು.

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲಿ) ಸುಳ್ಳು ಸುಳ್ಳು, ನತದೃಷ್ಟಳಾದ ನಾನು ಇನ್ನೂ ಜೀವಂತವದ್ದೇನೆ.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ತರುವಾಯ ಏನಾಯಿತು?

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಅವಳನ್ನು ಆ ಬೆಂಕಿ ಆಕಸ್ಮಿಕದಿಂದ ಉಳಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನೆಂಬ ಮಂತ್ರಿಯೂ ಅದೇ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟುಹೋದನಂತೆ.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಬಿದ್ದನೇ! ಆಮೇಲೇನಾಯಿತು?

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಬೇಟೆಯಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಈ ಸಮಾಚಾರ ತಿಳಿಯಿತು. ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಿಬ್ಬರ ಮರಣ ಹಾಗೂ ವಿಯೋಗದಿಂದ ಬಹಳ ದುಃಖಿತನಾದ ರಾಜನು ಅದೇ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ತಾನೂ ಪ್ರಾಣ ತೊರೆಯಲು ಯತ್ನಿಸಿದ. ಆದರೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಬಹಳ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಅವನನ್ನು ತಡೆದರಂತೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲಿ) ನನ್ನ ಒಡೆಯನಿಗೆ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಎಂಥಹ ಪ್ರೇಮವಿದೆಯೆಂದು ನಾನು ಬಲ್ಲೆ.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಆಮೇಲೆ?

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಆಮೇಲೆ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪ್ರಿಯರಾಣಿಯ ದೇಹದ ಮೇಲಿದ್ದ ಆಭರಣಗಳು ಸುಟ್ಟು ಕರಕಲಾಗಿದ್ದನ್ನು ಕೈಗೆತ್ತಿಕೊಂಡು, ಎದೆಗೆ ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಶೋಕಿಸುತ್ತಾ ಮತ್ತೆ ಮೂರ್ಛೆ ಹೋದ.

ಎಲ್ಲರೂ : ಹಾ! ಹಾ!

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಪೂಜ್ಯ ಯೋಗಂಧರಾಯಣನ
ಬಯಕೆಯು ಈಡೇರಲಿ!

ಚೇಟಿ : ರಾಜಕುಮಾರಿ! ಈ ಕನ್ನ ಬಹಳವಾಗಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ.
ನೋಡು.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಪಾಪ! ಬಹಳ ದಯಾಪೂರಿತ ಸ್ವಭಾವದವಳು ಈಕೆ!

ಯೋಗಂಧರಾಯಣ : ಹೌದು, ಹೌದು. ಮುತ್ತಿನೈನು? ನನ್ನ ತಂಗಿ
ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಬಹಳ ಕೋಮಲ ಮನಸ್ಸಿನವಳು.

ಆಮೇಲೆ?

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಆಮೇಲೆ, ಬಹಳ ನಿಧಾನವಾಗಿ ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರಜ್ಞೆ
ಬಂದಿತು.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಸದ್ಯ, ಭಗವಂತನ ದಯೆಯಿಂದ ಅವನು ಬದುಕಿ
ದ್ದಾನಲ್ಲ. ಮೂರ್ಛೆ ಹೋದನು ಎಂದು ಕೇಳಿದ
ತಕ್ಷಣವೇ ನನ್ನ ಹೃದಯವೇ ಝಲ್ಲೆಂದಿತು.

ಯೋಗಂಧರಾಯಣ : ಆಮೇಲೆ?

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ತರುವಾಯ ರಾಜನು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು
ಹೊರಳಾಡಿದ. ಧೂಳು ತುಂಬಿದ ಮೈನಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಅವನು ತಟಕನ್ನೆ ಎದ್ದು ಕುಳಿತು ವಾಸವ
ದತ್ತೆ! ಹಾ! ಅವಂತಿ ರಾಜಕುಮಾರಿ! ಹಾ ಪ್ರಿಯೆ!
ಹಾ ಪ್ರಿಯೆ ಶಿಷ್ಯೆ! ಎಂದು ಬಹು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ
ಹಪಹಪಿಸಿದ. ಹೆಚ್ಚೇನು?

ಅವನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ವಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಚಕ್ರವಾಕ

ಜೋಡಿಗಳು ಸಮವಾದದ್ದಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಪ್ರೇಯಸಿ
ಮತ್ತು ವಿಯೋಗಿಗಳು ಬಹಳ ಅಪರೂಪ. ಇಷ್ಟರ
ಮಟ್ಟಿಗೆ ಗಂಡನ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಪಡೆದ ಯಾವ
ಹೆಣ್ಣಾದರೂ ಧನ್ಯಳು. ಗಂಡನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಾಗಿ
ಅವಳು ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ದಹಿಸಿ ಹೋದರೂ ದಹಿಸಿ
ಹೋಗಿಲ್ಲ (13)

ಯೋಗಂಧರಾಯಣ : ಅದಿರಲಿ. ಅಂತಹ ವಿಷಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ
ರಾಜನಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಲು ಯಾವ
ಮಂತ್ರಿಯೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಿಲ್ಲವೇ?

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ರುಮಣ್ಣಂತನೆಂಬ ಮಂತ್ರಿ, ಅವನನ್ನು ಸಾಂತ್ವನ
ಗೊಳಿಸಲು ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ. ಆದರೆ
ಅವನಾದರೋ :

ರಾಜನಂತೆಯೇ ಆಕಾರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿರುವನು. ಕಡು
ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಮುಖವು ಬಾಡಿಹೋಗಿದೆ. ಸ್ನಾನ,
ಅಲಂಕಾರ ಮುಂತಾದ ದೇಹ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದೇ
ರಾತ್ರಿ-ಹಗಲು ರಾಜನನ್ನು ಎಡಬಿಡದೇ ನೋಡಿ
ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಒಂದು ಪುಷ್ಪ
ರಾಜನು ಪ್ರಾಣಬಿಟ್ಟರೆ ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ
ರುಮಣ್ಣಂತನ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೂ ಚ್ಯುತಿ ಬರುತ್ತದೆ. (14)

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಸುದೈವದಿಂದ ನನ್ನ ಗಂಡನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರ
ಆಸರೆ ದೊರಕಿದೆ.

ಯೋಗಂಧರಾಯಣ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ರುಮಣ್ಣಂತನು ಭಾರಿ ಜವಾಬ್ದಾರಿ
ಯನ್ನೇ ಹೊತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ನನ್ನ ಜವಾಬ್ದಾರಿಗಾದರೋ
ವಿತ್ತಾಂತಿ ಇದೆ. ಅವನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ನಿರಂತರ ಕೆಲಸ.

ರಾಜನು ಯಾರ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದಾನೋ ಅವನ ಮೇಲೆ ಭಾರಿ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯು ಹೊರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (15) (ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ) ಅದು ಸರಿ. ಈ ರಾಜನು ಮೊದಲಿನ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಾನೆಯೇ? ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಈಗ ಹೇಗಿದ್ದಾನೋ ನನಗೆ ತಿಳಿಯದು. “ಕಸ್ತುರದಲ್ಲಿ ನಾನು ಅವಳ ಜೊತೆ ನಗುತ್ತಿದ್ದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅವಳೊಡನೆ ಕೂತು ಸರಸ ಸಲ್ಲಾಪ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅವಳೊಡನೆ ಮಲಗಿದ್ದೆ” ಎಂದು ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ರಾಣಿಯನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹಪಹಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅವನನ್ನು ಬಹಳ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ರಾಜನು ಹೊರಟುಹೋದ ಮೇಲೆ ಆ ಗ್ರಾಮವು ಚಂದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಮರೆಯಾದ ಶೂನ್ಯಾಕಾಶದಂತೆ ಬಿಕ್ಕೊ ಎನ್ನುತ್ತಿತು. ನಾನೂ ಸಹ ಆ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಈ ಕಡೆ ಬಂದುಬಿಟ್ಟೆ.

ತಾಪಸಿ : ಆ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೂ ಅಪರಿಚಿತನಾದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಆ ರಾಜನನ್ನು ಇಷ್ಟೊಂದು ಹೊಗಳಬೇಕಾದರೆ ಅವನು ಬಹಳ ಗುಣವಂತನೇ ಇರಬೇಕು.

ಚೀಟಿ : ರಾಜಕುಮಾರಿ! ಮತ್ತಾವ ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿಯು ಆತನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವಳು?

ಪದ್ಮಾವತಿ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ನನ್ನ ಹೃದಯವೂ ಇದನ್ನೇ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ನಿಮ್ಮ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ನಾನಿನ್ನು ಹೊರಡಲೇ?

ತಾಪಸಿ : ನಿನ್ನ ಆಸೆಯು ಫಲಿಸಲಿ, ಹೋಗಿ ಬಾ.

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ (ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ).
ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : (ಕಾಂಚುಕೀಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) ರಾಜ ಕುಮಾರಿಯ ಅಪ್ಪಣೆಯಾದರೆ ನಾನೂ ಹೊರಡಬಹುದು.

ಕಾಂಚುಕೀಯ : ಪೂಜ್ಯಳಾದ ನೀನು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಇವನು ಹೊರಡುವನಂತೆ!

ಪದ್ಮಾವತಿ : ತಮ್ಮ ಸಹೋದರಿ, ತಮ್ಮ ವಿಯೋಗದಿಂದ ಕಾತರಳಾಗಬಹುದು.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ನಿಮ್ಮಂತಹ ಸಜ್ಜನರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದವಾಗ ಅವಳಿಗಂತಹ ದುಃಖ? (ಕಾಂಚುಕೀಯನ ಕಡೆ ತಿರುಗಿ) ನಾವಿನ್ನು ಹೊರಡುತ್ತೇವೆ.

ಕಾಂಚುಕೀಯ : ರಾಜಕುಮಾರಿಯೇ! ಆಶ್ರಮದೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ನಮಗೆ ಸಮಯವಾಯಿತು.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಪೂಜ್ಯ ತಾಯಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ (ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾಳೆ)

ತಾಪಸಿ : ಮಗಳೆ! ನಿನಗೆ ಯೋಗ್ಯಳಾದ ಗಂಡ ದೊರಕಲಿ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಪೂಜ್ಯಮಾತೆಯೇ! ತಮಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ.

ತಾಪಸಿ : ನೀನು ಬೇಗನೇ ನಿನ್ನ ಗಂಡನನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ.

ವಾಸವದತ್ತ : ನಾನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ.

ಕಾಂಚುಕೀಯ : ಮಗಳೇ! ಇನ್ನು ಹೊರಡಿರಿ. ಮುಂದೆ ನಡೆಯಿರಿ. ಈಗಾಗಲೇ ಸಂಜೆಯಾಯಿತು. ಹಕ್ಕಿಗಳು ಗೂಡಿಗೆ

ಮರಳ ಬಂದಿವೆ. ಮುಸಿಗಳು ಸಾನಕ್ಕಾಗಿ ನೀರಿಗೆ ಇಳಿದಿದಾರೆ. ಹೋಮಕುಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಉರಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹೋಗೆಯು ಈ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ಪ್ರಾಪಿಸಿದೆ. ದೂರದಲ್ಲಿ ಇಳಿಯುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ರಥವನ್ನು ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಡೆಸುತ್ತಾ ಆಸ್ತಿಯಿರವನ್ನು ತಲುಪಿದ್ದಾನೆ. (16)

ಎಲ್ಲರೂ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ.
ಇಲ್ಲಿಗೆ ಮೊದಲನೆ ಅಂಕ ಮುಗಿಯಿತು.

ಎರಡನೆಯ ಅಂಕ

(ಚೇಟಿಯು ಬರುವಳು)

ಚೇಟಿ — ಕುಂಬರಕೆ! ಕುಂಬರಕೆ! ರಾಜಪುತ್ರಿ ಪದ್ಮಾವತಿ ಎಲ್ಲಿ? (ಕೆಪಿಗೊಟ್ಟು ಕೇಳಿ) ಏನೆಂದೆ? ರಾಜಕುಮಾರಿಯು ಮಾರ್ಧಪಾಲತಾ ಮಂಟಪದ ಬಳಿ ಚೆಂಡಾಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಎಂದೆಯಾ? ಆಗಲಿ. ಅಲ್ಲೇ ಹೋಗಿ ಅವಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇನೆ. (ಮುಂದೆ ಹೋಗಿ ನೋಡುತ್ತಾಳೆ). ಇಲ್ಲಿ ರಾಜಕುಮಾರಿಯು ಚೆಂಡಿನ ಪುಟವಾಡಿಸುತ್ತ ಈ ಮಾರ್ಗವಾಗಿಯೇ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಅವಳ ಕೆಪಿಯೋಲೆಗಳು ಮೇಲೆ ಕೆಳಗೆ ತೂಗಾಡುತ್ತಿವೆ. ಚೆಂಡಾಟವನ್ನು ಆಡಿ ಆಯಾಸದಿಂದ ಅವಳ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಮೂಡಿದ ಬೆವರನ ಹನಿಗಳು, ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಅವಳಿಗೆ ಹೊಸ ಸೊಬಗನ್ನು ನೀಡಿವೆ. ನಾನೂ ಅವಳ ಸಮೀಪ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ.

(ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಕ ಮುಗಿಯಿತು)

(ತರುವಾಯ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಚೆಂಡಾಟವಾಡುತ್ತ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರೆ,
ವಾಸವದತ್ತ ಮತ್ತು ಗೆಳತಿಯರು ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರವೇಶಿಸುವರು)

ವಾಸವದತ್ತ : ಗೆಳತಿ! ಇಗೋ ನಿನ್ನ ಚೆಂಡು, ತೆಗೆದುಕೋ!

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯ! ಈ ಚೆಂಡಾಟ ಇನ್ನು ಸಾಕು.

ವಾಸವದತ್ತ : ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಚೆಂಡನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಡಿದು,

ಪುಟವಿಟ್ಟು ಬಹಳ ಕೆಂಪಾದ ನಿನ್ನ ಕೈಗಳು ಸ್ವಾಧೀನ ತಪ್ಪಿದಂತೆ ಆಗಿರಬೇಕಲ್ಲವೇ?

ಚೀಟಿ : ರಾಜಕುಮಾರಿ! ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಡಿಬಿಡು! ಮನಬಂದಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ಆಟವಾಡು. ಮದುವೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಈ ರೀತಿ ಚೆಂಡಾಟವಾಡಲು ಅವಕಾಶವೆಲ್ಲಿ?

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯ! ನೀವೆಲ್ಲರೂ ನನ್ನನ್ನು ಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲಾ? ನನ್ನನ್ನು ಹಾಗೇಕೆ ದುರುಗುಟ್ಟಕೊಂಡು ನೋಡುವಿರಿ?

ವಾಸವದತ್ತ : ಇಲ್ಲ ಗೆಳತಿ ಇಲ್ಲ: ನೀನು ಇವತ್ತು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವೆ. ನಿನ್ನ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕ ಸುತ್ತಲೂ ಯಾವ ಕಡೆಯಿಂದ ನೋಡಿದರೂ ನಿನ್ನವರ ಮುಖವೇ ನನಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಹೊರ ಹೋಗಿ. ನಿಮ್ಮ ಕುಚೋದ್ಯ ಸಾಕಿನ್ನು.
ವಾಸವದತ್ತ : ಆಗಲಿ. ನಾನು ಮೌನವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. ಆಯಿತೇ! ಮಹಾಸೇನನ ಭಾವಿ ಸೊಸೆಯೇ!

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಯಾರು ಈ ಮಹಾಸೇನ ಎಂಬುವರು?

ವಾಸವದತ್ತ : ಉಜ್ಜಯನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರದ್ಯೋತನೆಂಬ ಮಹಾರಾಜ ನಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಹತ್ತಿರ ಅಪಾರ ಸೇನೆ ಇರುವ ಕಾರಣ ಅವನಿಗೆ ಆ ಬಿರುದು ಬಂದಿದೆ.

ಚೀಟಿ : ನಮ್ಮ ರಾಜಕುಮಾರಿಗೆ ಆ ರಾಜನ ಕಡೆಯ ಸಂಬಂಧ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಹಾಗಾದರೆ ಯಾವ ಕಡೆಯ ಸಂಬಂಧ ಇವಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದುದು.

ಚೀಟಿ : ವತ್ಸದೇಶದ ರಾಜನಾದ ಉದಯನನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗ ಹೊಂದಿದ್ದಾಳೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಓಹೋ! ನನ್ನ ಗಂಡನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಲು ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ! (ಜೋರಾಗಿ) ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ?

ಚೀಟಿ : ಆತ ಬಹಳ ಮೃದುಸ್ವಭಾವದವನು ಎಂದು.

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಹೌದಲ್ಲವೇ! ಅವನ ಈ ಸ್ವಭಾವವೇ ನನಗೂ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಸಿದ್ದು:

ಚೀಟಿ : ರಾಜಕುಮಾರಿ! ಒಂದು ಪಕ್ಷ ಆತ ಕುರೂಪಿಯಾಗಿದ್ದರೆ?

ವಾಸವದತ್ತ : ಇಲ್ಲ ಇಲ್ಲ. ಆತ ಬಹಳ ರೂಪವಂತನೂ ಹೌದು.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯ! ಅದು ನಿನಗೆ ಹೇಗೆ ಗೊತ್ತು?

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಆರ್ಯಪುತ್ರನ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿ ಪಕ್ಷಪಾತ ದಿಂದ ಸಮುದಾಚಾರವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲಾ? ಈಗೇನು ಮಾಡಲಿ? ಇರಲಿ. ಒಂದು ಉಪಾಯ ಹೊಳೆಯಿತು. (ಜೋರಾಗಿ) ಉಜ್ಜಯನಿಯ ನಾಗರಿಕರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಗೆಳತಿ.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಸಹಜವಾದದ್ದೇ. ಅವನು ಉಜ್ಜಯನಿಯ ಜನರಿಗೆ ಆಗಾಗ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕು. ಸೌಂದರ್ಯವೆಂಬುದು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲವೇ? (ದಾದಿಯು ಒಳಗೆ ಬರುತ್ತಾಳೆ)

ದಾದಿ : ರಾಜಕುಮಾರಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ! ನಿನ್ನನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಯಾರಿಗೆ?

ದಾದಿ : ವತ್ಸರಾಜನಾದ ಉದಯನನಿಗೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಆ ರಾಜನು ಕುಶಲವೇ?

ದಾದಿ : ಕುಶಲನು ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಈಗಲೇ ಅವನಿಗೆ ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಎಂತಹ ಅನಾಹುತ?

ದಾದಿ : ಇದರಲ್ಲಿ ಅನಾಹುತವೇನಿದೆ?

ವಾಸವದತ್ತ : ಅಂತಹ ಅನ್ಯಾಯವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಮೊದಲನೆಯ ರಾಣಿಗೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ಹೆಚ್ಚು ಹಿಡಿಸಿದವನು ಈಗ ಅವಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೊಂದು ದಿವ್ಯ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ ತೋರಿದನೇ?

ದಾದಿ : ಮಹಾಪುರುಷರ ಹೃದಯವೇ ಹೀಗೆ! ಬಹಳ ಸುಲಭವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರ ಹಾಗೂ ನಲ್ಯುಡಿಗಳಿಂದ ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಆತ ತಾನಾಗಿಯೇ ಅವಳನ್ನು ಬಯಸಿದನೋ? ಅಥವಾ....

ದಾದಿ : ಇಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಯಾವುದೋ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಆತನ ಕುಲ, ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ಯೌವನ, ರೂಪವನ್ನು ಕಂಡ ಮಹಾರಾಜ ದರ್ಶಕನು ಸ್ವಯಂ ತನ್ನ ತಂಗಿಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಮುಂದಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲಿ) ಹಾಗಾದರೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ರಾಜನ

ತಪ್ಪೇನೂ ಇಲ್ಲ. (ಮತ್ತೊಬ್ಬಳು ಚೇಟಿ ಬರುವಳು).

ಮತ್ತೊಬ್ಬಳು ಚೇಟಿ : ಪೂಜ್ಯರೆ ಹೊರಡಿ. ಮದುವೆಗೆ ಈವತ್ತೇ ಶುಭ ಸಕ್ಷತ್ರವಿದೆಯಂತೆ. ಇಂತಹ ಶುಭಸಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ರಾಜಕುಮಾರಿಯು ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಮಹಾರಾಣಿಯವರ ಇಚ್ಛೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲಿ) ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಆತುರ ಹೊಂದಿದಷ್ಟೂ, ನನ್ನ ಹೃದಯ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಂತೆ ಎಂದು ಕಳವಳಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ.

ದಾದಿ : ರಾಜಪುತ್ರಿ! ಬೇಗ ಬೇಗ ನಡಿ. ಎಲ್ಲರೂ ಹೋಗೋಣ.

(ಎಲ್ಲರೂ ತೆರಳುವರು)

ಎರಡನೆ ಅಂಕ ಮುಗಿಯಿತು.

ಮೂರನೆಯ ಅಂಕ

ವಾಸವದತ್ತ : ಮದುವೆಯ ಸಂಭ್ರಮ, ಆನಂದದಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಅಂತಃಪುರದ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ಇರಲು ಬಿಟ್ಟು, ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಮರೆಯಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ. ವಿಧಿಯು ನನಗೆ ದಿಢೀರನೆ ಒಡ್ಡಿರುವ ಸಂಕಟವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯಲು ಈ ಪ್ರಮದವನಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುತ್ತೇನೆ. (ಒಂದು ಬಾರಿ ರಂಗದ ಸುತ್ತಲೂ ಓಡಾಡಿ) ಎಂತಹ ಅನಾಹುತ! ಆರ್ಯಪುತ್ರನೂ ಈಗಾಗಲೇ ಬದಲಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನಲ್ಲ! (ಕುಳಿತುಕೊಂಡು) ಹೆಣ್ಣು ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿಯೇ ನನಗಿಂತಲೂ ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ. ತನ್ನ ಸಹಚರನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಕೂಡಲೇ ವಿಯೋಗ ತಾಳಲಾರದೇ ಸಾಯುವುದು. ಆದರೆ ನಾನು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ಶಕ್ಯಳಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ನನ್ನ ಗಂಡನನ್ನು ನೋಡಬಹುದೆಂಬ ದೂರದ ಆಸೆಯೇ ಈ ಭಾಗ್ಯಹೀನೆಯಾದ ನನ್ನನ್ನು ಉಳಿಸಿರುವುದು!

(ಚೀಟಿಯು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಹೂಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬರುತ್ತಾಳೆ)

ಚೀಟಿ : ಈ ಆರ್ಯ ಆವಂತಿಕೆ ಎಲ್ಲಿ ಹೋದಳು? (ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿ) ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಸುಂದರಿಯಾದ ಈ ಅವಂತಿಕೆ, ಆಭರಣ, ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲದೇ, ಸರಳ ಉಡುಪಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯಂಗು ಬಳ್ಳಿಯ ಪಾತಿಯ ಸಮೀಪವಿರುವ ಕಲ್ಲುಹಾಸಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಳೆ. ಅವಳ ಮುಖ ತೀವ್ರ ಸಂತಾಪದಿಂದ ಮಂಕಾಗಿ

ಮಂಜು ಅವರಿಸಿದ ಚಂದ್ರಲೇಖೆಯಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅವಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಆರ್ಯ! ಆವಂತಿಕೆ, ನಿನ್ನನ್ನು ಬಹಳ ಹೊತ್ತಿನಿಂದ ಹುಡುಕುತ್ತಿದ್ದೇನೆ, ಗೊತ್ತಾ?

ವಾಸವದತ್ತ : ಏಕೆ? ಏನಮಾಚಾರ?

ಚೀಟಿ : ನೀನು ಒಳ್ಳೆಯ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವಳು. ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಳವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವಳು. ಬುದ್ಧಿವಂತೆ ಎಂದು ನಮ್ಮ ಮಹಾರಾಣಿಯವರು ಹೇಳಿ ಹೂಹಾರವನ್ನು ನೀನೇ ಕಟ್ಟಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಈ ಹೂಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ತೆಗೆದುಕೋ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಈ ಹೂಹಾರ ಯಾರಿಗಾಗಿ?

ಚೀಟಿ : ರಾಜಕುವರಿ ಪದ್ಮಾವತಿಗಾಗಿ.

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ನಾನು ಈ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕೆ? ನಿಜವಾಗಿಯೂ ದೇವತೆಗಳು ಕರುಣಾರಹಿತರು!

ಚೀಟಿ : ಆರ್ಯ! ಸುಮ್ಮನೆ ಯೋಚಿಸುತ್ತಾ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳಬೇಡ. ಈಗಾಗಲೇ ಮಣಿಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಮದುವಣಿಗನ ಸ್ನಾನವೂ ಆಯಿತು. ವೇಳೆ ಜಾರುತ್ತಿದೆ. ಆದಷ್ಟು ಬೇಗ ಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಡು.

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ನಾನು ಇನ್ನೇನು ಚಿಂತಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ? ಯೋಚಿಸಿ ಫಲವೇನು? (ಜೋರಾಗಿ) ನೀನು ಮದುವಣಿಗನನ್ನು ನೋಡಿದೆಯಾ?

ಚೀಟಿ : ಓಹೋ! ರಾಜಕುವಾರಿಯ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಲೂ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಕುತೂಹಲದಿಂದಲೂ ನೋಡಿದೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಮದುಮಗ ಹೇಗಿದ್ದಾನೆ?

ಚೇಟಿ : ಆರ್ಯ್! ನಿಜ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಇಂತಹವನನ್ನು ನಾನು ಹಿಂದೆ ಎಂದೂ ನೋಡಿದ್ದಿಲ್ಲ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಗೆಳತಿ. ಹೇಳು ಹೇಳು ಆತ ಸುಂದರನೇ?

ಚೇಟಿ : ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ. ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳಿಲ್ಲದ ಮದನನೇ ಹೌದು.

ವಾಸವದತ್ತ : ನಾಕು ಬಿಡು. ಇನ್ನು ವರ್ಣಿಸಬೇಡ.

ಚೇಟಿ : ಯಾವ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ತಡೆಯುತ್ತಿದ್ದೀಯಾ?

ವಾಸವದತ್ತ : ಪರಪುರುಷನ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಕೇಳುವುದು ಸೂಕ್ತವಾದುದಲ್ಲ.

ಚೇಟಿ : ಹಾಗಾದರೆ ಬೇಗ ಹಾರ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು.

ವಾಸವದತ್ತ : ಹೂಗಳನ್ನು ಕೊಂಡು. ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡುತ್ತೇನೆ.

ಚೇಟಿ : ತೆಗೆದುಕೋ. (ಕೊಂಡುವಳು)

ವಾಸವದತ್ತ : (ಹೂಗಳನ್ನು ಪರಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ) ಈ ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಯ ಹೆಸರೇನು?

ಚೇಟಿ : ಇದು ಅವಿಧವಾಕರಣವೆಂಬ ಗಿಡಮೂಲಿಕೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಇದನ್ನು ನನಗೆ ಮತ್ತು ಪ್ರದ್ಯಾಪತಿ ಗೋಸ್ವರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು. (ಜೋರಾಗಿ) ಆ ಇನ್ನೊಂದು ಗಿಡ ಮೂಲಿಕೆ ಯಾವುದು?

ಚೇಟಿ : ಅದು "ಸವತೀ ನಿವಾರಣೆ" ವೆಂಬ ಗಿಡಮೂಲಿಕೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಆ ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬಾರದು.

ಚೇಟಿ : ಏಕೆ?

ವಾಸವದತ್ತ : ಅವನ ಮೊದಲ ಹೆಂಡತಿ ಈಗಾಗಲೇ ಸತ್ತು ಹೋಗಿದ್ದಾಳೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಅನಾವಶ್ಯಕ.

ಇನ್ನೊಬ್ಬಳು ಚೇಟಿ : (ಬೇಗನೆ ಒಳಗೆ ಬಂದು) ಆರ್ಯ್! ಬೇಗ ಹೂಮಾಲೆ ಕಟ್ಟು. ಈಗಾಗಲೇ ಸುಮಂಗಲಿಯರು ಮದುಮಗನನ್ನು ಒಳಗಿನ ಮದುವೆ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಚೇಟಿ ಈ ಮಾಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು.

ಚೇಟಿ : (ಹೂ ಮಾಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು) ಒಳ್ಳೆಯದು. ಆರ್ಯ್! ನಾನು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. (ಇಬ್ಬರೂ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾರೆ.)

ವಾಸವದತ್ತ : ಸಧ್ಲ! ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಹೊರಟು ಹೋದರು. ಆರ್ಯೋ! ನನ್ನ ಆರ್ಯಪುತ್ರನೂ ಕೂಡ ಪರಕೀಯನಾಗಿ ಹೋದನಲ್ಲ! ನನಗೆ ಇನ್ನೇನು ಉಳಿದಿದೆ? ಒಂದು ಪಕ್ಷ ನಿಂದ್ರೆ ಬಂದರೆ, ನನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು ಹಗುರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

(ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ.)

ಮೂರನೇ ಅಂಕ ಮುಗಿಯಿತು.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕ

ವಸಂತಕ : (ಬಹಳ ಸಂತೋಷದಿಂದ) ಅಬ್ಬ! ಎಂಥಹ ತುಂಬು ಅದೃಷ್ಟ! ನನ್ನ ಗೆಳೆಯ ವತ್ಸರಾಜ ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದವಳನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗುವ ಶುಭ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕಂಡೆ. ಅಂತಹ ಅನರ್ಥ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದ್ದ ನಾವು ಉದ್ಧಾರವಾಗುತ್ತೇವೆಂದು ಯಾರು ತಾನೇ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು? ಈಗ ನಮಗಾದರೋ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸ, ಅಂತಃಪುರದ ಕೊಳಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖಮಯ ಸ್ನಾನ, ಶುಚಿರುಚಿ ಯಾದ ಸಿಹಿಯಾದ ಕಡುಬು ಮುಂತಾದ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಭೋಜನ, ಇವೆಲ್ಲಾ ಧಾರಾಳವಾಗಿದೊರಕುತ್ತಿವೆ. ಅಪರೆಯರಿಲ್ಲದ ಸ್ವರ್ಗ ಸುಖವೇ ನನಗೆ ಈಗ ಲಭಿಸಿದೆ. ಆದರೂ ಒಂದು ಕೊರತೆ ನನ್ನನ್ನು ಬಾಧಿಸುತ್ತಿದೆ! ಏನಾದರೂ, ತಿಂದ ಆಹಾರ ಜೀರ್ಣವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಮೃದುವಾದ ಹಾಸಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದರೂ ನಿದ್ರೆ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅಜೀರ್ಣದ ದೆಸೆಯಿಂದಾಗಿ ಕೈಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಧಿವಾತ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಅನಾರೋಗ್ಯವಿದ್ದು ರುಚಿಯಾದ ಊಟ ಮಾಡದಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಏನು ತಾನೇ ಸುಖ!

(ಚೀಟಿಯು ಬರುವಳು)

ಚೀಟಿ : ಆರ್ಯ ವಸಂತಕ ಎಲ್ಲಿ ಹೋದ? (ಆ ಕಡೆ ಈ ಕಡೆ ನೋಡಿ) ಓಹೋ! ಇಲ್ಲೇ ಇದ್ದಾನಲ್ಲ! ಆರ್ಯ

ವಸಂತಕನೇ! ನಿನ್ನನ್ನು ಬಹಳ ಹೊತ್ತಿನಿಂದ ಹುಡುಕುತ್ತಿದ್ದೇನೆ, ಗೊತ್ತೇ?

ವಸಂತಕ : ಯಾವ ಕಾರಣಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನೀನು ಹುಡುಕುತ್ತಿದ್ದೀಯಾ?

ಚೀಟಿ : ಅಳಿಯನ ಸ್ನಾನವಾಯಿತೇ ಎಂದು ನಮ್ಮ ಮಹಾರಾಣಿ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಸಂತಕ : ಮಹಾರಾಣಿ ಹಾಗೆ ಕೇಳಿದ್ದು ಏಕೆ?

ಚೀಟಿ : ಇನ್ನೇಕೆ? ಅವನು ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಗಂಧ ಮತ್ತು ಹೂಗಳನ್ನು ಕಳಿಸಲು.

ವಸಂತಕ : ರಾಜನ ಸ್ನಾನವಾಗಿದೆ. ಊಟವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ನೀನು ಏನನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ತರಬಹುದು.

ಚೀಟಿ : ಭೋಜನವನ್ನು ಏಕೆ ತಡೆಯುತ್ತಿದ್ದೀಯೆ?

ವಸಂತಕ : ನನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆ ಪೂರ್ತಿ ಕೆಟ್ಟು ಕೋಗಿಲೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳು ಹೊರಳಾಡುವಂತೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಹೊರಳಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಚೀಟಿ : ನೀನು ಸದಾ ಹಾಗೆಯೇ ಇರು.

ವಸಂತಕ : ನೀನಿನ್ನು ಹೊರಡು. ನಾನು ಸಹ ನನ್ನ ಒಡೆಯನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. (ಇಬ್ಬರೂ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ)

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಕ ಮುಗಿಯಿತು.

(ತರುವಾಯ ಪರಿವಾರದೊಂದಿಗೆ ಪದ್ಮಾವತಿ ಬರುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳೊಂದಿಗೆ ಅವಂತಿಕೆಯಾದ ವಾಸವದತ್ತಿಯೂ ಬರುವಳು).

ಚೀಟಿ : ರಾಜಕುಮಾರಿಯು ಈ ವಸಂತವನಕ್ಕೆ ಬಂದುದರ ಕಾರಣವೇನು?

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಈ ಶೇಫಾಲಿಕಾ ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ (ಕರಿಯ ಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ) ಹೂಗಳು ಆರಳಿವೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದನ್ನು ನೋಡಲು ಬಂದಿದ್ದೇನೆ.

ಚೇಟಿ : ಹೂಗಳು ಪೂರ್ತಿ ಆರಳಿವೆ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರದಲ್ಲಿ ಹವಳಗಳು ಸೇರ್ಪಡೆಯಾದಂತೆ ಹೂಗೊಂಚಲುಗಳಿವೆ.

ಚೇಟಿ : ರಾಜಕುಮಾರಿ. ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಈ ಕಲ್ಲುಹಾಸಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತರು. ನಾನು ಹೋಗಿ ಆ ಹೂಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತರುತ್ತೇನೆ. (ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ)

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯ! ನಾವಿಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳೋಣವೇ?

ವಾಸವದತ್ತ : ಆಗಲಿ. (ಇಬ್ಬರೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಕಲ್ಲುಹಾಸಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವರು).

ಚೇಟಿ : (ಬಂದು) ನೋಡು! ರಾಜಕುಮಾರಿ! ನನ್ನ ಬೊಗಸೆ ಮಣಿಶಿಲೆಯ ಹರಳುಗಳಂತಿರುವ ಕರೀಲಕ್ಕೆ ಗಿಡದ ಹೂಗಳಿಂದ ತುಂಬಿವೆ.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಈ ಹೂಗಳಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ಸೊಬಗಿದೆ. ಆರ್ಯ! ನೀನೂ ನೋಡು.

ವಾಸವದತ್ತ : ಹೂಗಳ ಸೊಬಗೇ ಸೊಬಗು!

ಚೇಟಿ : ರಾಜಕುಮಾರಿ! ಇನ್ನಷ್ಟು ಹೂಗಳನ್ನು ಕುಯ್ಯಲೇ!

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಬೇಡ. ಹೂಗಳನ್ನು ಕುಯ್ಯಬೇಡ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಗೆಳತಿ! ಏಕೆ ಬೇಡವೆನ್ನುತ್ತಿ?

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿ, ಈ ಹೂ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಕಂಡರೆ ನಾನು ಸನ್ಮಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಗೆಳತಿ! ಗಂಡನಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ತುಂಬಾ ಪ್ರೀತಿಯೇ?

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆ ವಿಷಯ ನನಗೆ ತಿಳಿಯದು. ಆರ್ಯ! ಅವನಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರವಾದರೂ ನನಗೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಳವಳವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಇವಳೇ ಈ ರೀತಿ ಮಾತನಾಡಿದರೆ, ಇನ್ನು ನನ್ನ ಸ್ಥಿತಿ ಎಷ್ಟು ತೋಚನೀಯ!

ಚೇಟಿ : ನಮ್ಮ ರಾಜಕುಮಾರಿ “ನನ್ನ ಗಂಡ ನನಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನು” ಎಂದು ಎಷ್ಟು ಮನೋಹರವಾಗಿ ಹೇಳಿದಳು.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆದರೆ ನನಗೆ ಒಂದು ಸಂದೇಹವಿದೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಏನದು?

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಯ ವಾಸವದತ್ತಿಯನ್ನೂ ಪ್ರೇಮಿಸುತ್ತಿದ್ದನೇ ಎಂದು!

ವಾಸವದತ್ತ : (ಛಟ್ಟನೆ) ಇನ್ನೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ....

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆ ವಿಷಯ ನಿನಗೆ ಹೇಗೆ ಗೊತ್ತು?

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಹಾ! ಆರ್ಯಪುತ್ರನ ಮೇಲಿನ ಅತಿ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಹೀಗೆ ನಮುದಾಚಾರವನ್ನು ಮೀರಿದೆ ನಲ್ಲಾ! ಇರಲಿ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. (ಜೋರಾಗಿ) ಅಲ್ಪಸ್ನೇಹವಿದ್ದರೆ, ತನ್ನ ಬಂಧು ಬಳಗವನ್ನೆಲ್ಲಾ

ಬಿಟ್ಟು ಅವನೊಂದಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಳೇ?

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಇರಬಹುದು.

ಚೀಟಿ : ರಾಜಕುಮಾರಿ! ಒಳ್ಳೆಯದು, ರಾಜನನ್ನು 'ನನಗೂ ವೀಣೆ ಕಲಿಸು' ಎಂದು ನೀನೇಕೆ ಕೇಳಬಾರದು?

ಪದ್ಮಾವತಿ : ನಾನು ಆರ್ಯಪುತ್ರನನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದು ಆಗಿದೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವೇನು?

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಏನೂ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ನಿಟ್ಟುಸಿರುಬಿಟ್ಟು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಮೌನವಾಗಿದ್ದ.

ವಾಸವದತ್ತ : ನೀನು ಅದರಿಂದ ಏನು ಊಹಿಸುತ್ತಿ?

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯ ವಾಸವದತ್ತಯ ಸುಮಧುರ ಗುಣಗಳನ್ನು ನೆನೆದು, ಶೋಕಿಸಿ, ನನ್ನೆದುರು ಅಳಲಾರದೇ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯದಿಂದ ಮೌನವಾಗಿರಬೇಕು.

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಇದು ಸತ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಾನೂ ನಿಜಕ್ಕೂ ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ! (ವಸಂತಕ ಮತ್ತು ಉದಯನ ಇಬ್ಬರೂ ಬರುವರು).

ವಸಂತಕ : ಹ್ಲ! ಹ್ಲ! ಗಿಡಗಳಿಂದ ಕೀಳುವಾಗ ಕೆಳಗೆ ಉದರಿದ ಕೆಂಪು ಬಿಂದಿಗೆಯ ಹೂಗಳು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಚಿದುರಿ ಹೋಗಿವೆ. ತಂಗಾಳಿಯು ಮೃದುವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ಪ್ರಮದವನವು ಎಷ್ಟು ರಮಣೀಯವಾಗಿದೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಈಕಡೆ ಬಾ.

ಉದಯನ : ಅಯ್ಯಾ ಗೆಳೆಯ! ವಸಂತಕ. ಇಗೋ! ಬರುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಅಂದು ಉಜ್ಜಯನಿಯಲ್ಲಿ ಅವಂತಿ ರಾಜ

ಕುಮಾರಿಯು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳಲು ನನ್ನ ಹೃದಯವು ಕಲಕಿದಂತಾಯಿತು. ಷುದನನು ತನ್ನ ಐದು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಹೆದಗೇರಿಸಿ ನನ್ನ ಕಡೆ ಬಿಡಲು, ಅವು ನನ್ನ ಎದೆಗೆ ಬಂದು ಬಲವಾಗಿ ತಾಕಿದವು. ಆ ಬಾಣಗಳು ನನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಇರುವಾಗ ಈ ಆರನೇ ಬಾಣ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂತು? (1)

ವಸಂತಕ : ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಈಗ ಎಲ್ಲಿ ತೆರಳಿರುವಳೋ? ಲತಾಮಂಟಪವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಹೊನ್ನೆಮರದ ಹೂಗಳು ಉದುರಿ ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹಾಸಿದಂತೆ ಕಾಣುವ ಪರ್ವತ ತಿಲಕವೆಂಬ ಕಲ್ಲಹಾಸಿನ ಸಮೀಪ ಹೋಗಿರಲೂ ಬಹುದು. ಇಲ್ಲವೇ ಬಹಳ ಘಾಟನ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಏಳಲೆಬಾಳೆಯ ತೋಟಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರ ಬಹುದು. ಪ್ರಾಣಿ-ಪಕ್ಷಿಗಳ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಮೂಡಿ ಸಿರುವ ದಾರುಪರ್ವತದ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರ ಬಹುದು. (ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಮೇಲೆ ನೋಡಿ) ಆಹಾ! ಏನು ಅದ್ಭುತ! ನೋಡು, ಗೆಳೆಯ ನೋಡು! ತಿಳಿನೀಲಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಮುಂಚಾಚಿ ಹಾರಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಸಾರಸಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಾಲನ್ನು ನೋಡು! ಅವು ನೀಳವಾಗಿ ಚಾಚಿದ ಬಲರಾಮನ ಸುಂದರ ತೋಳುಗಳಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿದೆ ಅಲ್ಲವೇ?

ಉದಯನ : ಮಿತ್ರ ನಾನೂ ಸಹ ಗಮನಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ಈ ಬೆಳ್ಳಕೆಗಳ ಸಾಲು ಒಂದು ಬಾರಿ ನೇರ, ಮತ್ತೊಂದು ಬಾರಿ ಕೊಂಕು, ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಮುರಿದು

ಹೋದ ಸಾಲು, ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಬಿಡಿ ಬಿಡಿಯಾಗಿ ಹಾರುತ್ತ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿದಂತೆ, ಮೇಲೆ ಏರಿದಂತೆ, ಸಪ್ತರ್ಷಿ ಮಂಡಲದ ಬಿಲ್ಲು ಮೂಡಿದಂತೆ ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಣೆದು ಸಾಲು, ಪೂರೆ ಕಳಚಿದ ಹಾವಿನ ಹೊಳೆಯುವ ಮೈನಂತೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿದೆ. (2)

ಚೀಟಿ

: (ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಪದ್ಮಾವತಿಗೆ) ನೋಡು ರಾಜ ಕುಮಾರಿ ! ನೋಡು. ನೀಲಿ ಕನ್ನಡಿಲೆ ಹೂಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತು ಹಾರ ಮಾಡಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಗೆ ಮನೋ ಹರವಾಗಿರುವ ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಾಲನ್ನು ನೋಡು. (ಉದಯನನನ್ನು ಕಂಡು) ಅಯ್ಯೋ! ಮಹಾ ಸ್ವಾಮಿಗಳು!

ಪದ್ಮಾವತಿ

: ಓಹೋ! ಆರ್ಯಪುತ್ರ. (ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಕಡೆ ತಿರುಗಿ) ಆರ್ಯ! ನಿನ್ನ ಸಲುವಾಗಿ ಈ ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ನಮ್ಮನ್ನು ನೋಡದಂತೆ ಮರೆಯಾಗೋಣ. ಈ ಮಾಧವೀ ಲತಾ ಮಂಟಪದೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವಿತುಕೊಳ್ಳೋಣ.

ವಾಸವದತ್ತೆ

: ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. (ಮಾಧವೀ ಲತಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾಗುವರು).

ವಸಂತಕ

: ಆರ್ಯ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಈಗಷ್ಟೇ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ಹಿಂದಿರುಗಿ ಹೋಗಿರಬೇಕು.

ಉದಯನ

: ಅದು ನಿನಗೆ ಹೇಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ?

ವಸಂತಕ

: ಈ ಕಠಿಲಕ್ಕೆ ಗಿಡವನ್ನು ನೋಡು. ಅಲ್ಲಿ ಹೂಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ತಿದ್ದು ನಿಚ್ಚಳ.

ಉದಯನ : ಈ ಹೂಗಳು ಬಹಳ ಮನೋಹರವಾಗಿವೆ.

ವಾಸವದತ್ತೆ

: (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಈ ವಸಂತಕನ ಹೆಸರನ್ನು ಕೇಳಿದ ತಕ್ಷಣವೇ ನನಗೆ ಪುನಃ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಲ್ಲೇ ಇರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದೆ.

ಉದಯನ

: ವಸಂತಕ, ಬಾ ಈ ಕಲ್ಲುಹಾಸಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸೋಣ.

ವಸಂತಕ

: ಆಗಲಿ. (ಕುಳಿತು ದಿಢೀರನೆ ಎದ್ದು) ಅಬ್ಬ! ಈ ಶರತ್ಕಾಲದ ಬಿಸಿಲಿನ ಝಳವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟ. ಆ ಮಾಧವೀ ಮಂಟಪದೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗೋಣ.

ಉದಯನ

: ಒಳ್ಳೆಯದು ನೀನು ಮೊದಲು ನಡೆ.

ವಸಂತಕ

: ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. (ಇಬ್ಬರೂ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವರು).

ಪದ್ಮಾವತಿ

: (ಲತಾ ಮಂಟಪದೊಳಗಡೆ) ಛೇ! ಈ ಆರ್ಯವಸಂತಕ ಎಲ್ಲರನ್ನು ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನೇನು ಗತಿ! ಈಗ ಏನು ಮಾಡಬಹುದು?

ಚೀಟಿ

: ರಾಜಕುಮಾರಿ, ದುಂಬಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಈ ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಿ, ಆ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ದೂರದಲ್ಲೇ ನಿವಾರಿಸಬಹುದಲ್ಲಾ?

ಪದ್ಮಾವತಿ

: ಅಯ್ಯೋ! ಗೆಳೆಯ ಹಿಂದೆ ನಿಲ್ಲು!

ಉದಯನ

: ವಸಂತಕ ಏನಾಯಿತು?

- ವಸಂತಕ : ಇನ್ನೇನು! ಈ ದಾಸಿಯಪುತ್ರರಾದ ಹಾಳು ದುಂಬಿಗಳು ನನ್ನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿವೆ.
- ಉದಯನ : ಹಾಗೆ ಹೇಳಬೇಡ ಗೆಳೆಯ. ಈ ದುಂಬಿ ಸಮೂಹವನ್ನು ನಾವು ಬೆದರಿಸಬಾರದು ನೋಡು.
- ಈ ದುಂಬಿಗಳು ಮಕರಂದವನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಮತ್ತು ಬಂದು ಮಧುರವಾಗಿ ರುಂಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಗಂಡು ಜೇನುಗಳು ತಮ್ಮ ಸಹಚರಿಯರ ತೆಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿವೆ. ನಮ್ಮ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಸಪ್ತಳವನ್ನು ಅಪ್ಪು ಕೇಳಿದರೆ ತಮ್ಮ ಸಂಗಾತಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಓಡಿ ಹೋಗುವವು. ಮುಂದೆ ನನ್ನಂತೆಯೇ ವಿರಹತಾಪದಿಂದ ನರಳುವವು. (3) ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲೇ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳೋಣ.
- ವಸಂತಕ : ಆಗಲಿ (ಇಬ್ಬರೂ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವರು)
- ಚೀಟಿ : ರಾಜಕುಮಾರಿ. ನಾವೀಗ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದೆವಲ್ಲ!
- ಪದ್ಮಾವತಿ : ಸದ್ಯ ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ಈ ಮಂಟಪದೊಳಕ್ಕೆ ಬರದೇ ಹೊರಗೆ ಕುಳಿತಿರುವನಲ್ಲ.
- ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಸದ್ಯ! ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ಮೊದಲಿನಂತೆ ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿದ್ದಾನೆ!
- ಚೀಟಿ : ರಾಜಕುಮಾರಿ, ಆರ್ಯನು ಕಣ್ಣಾಳಿಗಳು ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿವೆ.
- ವಾಸವದತ್ತ : ಗೆಳತಿ! ಈ ದುಂಬಿಗಳು ಮನಬಂದಂತೆ ಹಾರಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಕಾಶ ಪುಷ್ಪಗಳು (ಜಂಬುಹುಲ್ಲಿನ ಹೂ) ಅಲ್ಲಾಡಿ ಪರಾಗ ರೇಣುಗಳು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಣ್ಣೀರು ಬಂತು ಅಷ್ಟೆ.

- ಪದ್ಮಾವತಿ : ಸರಿ.
- ವಸಂತಕ : ಗೆಳೆಯ, ಈ ಪ್ರಮದವನದಲ್ಲಿ ಈಗ ಯಾರೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವಿಷಯ ಕೇಳಲೇನು?
- ಉದಯನ : ನಿಸ್ಸಂಕೋಚವಾಗಿ ಕೇಳು.
- ವಸಂತಕ : ಆಗಿನ ವಾಸವದತ್ತ, ಈಗಿನ ಪದ್ಮಾವತಿ, ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಯಾರು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರು?
- ಉದಯನ : ಎಂತಹ ಪ್ರೇಮ ಸಂದಿಗ್ಧತೆಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿ ಹಾಕಿಸಿದ್ದೀಯಾ!
- ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆಯ್ಯೋ! ಗೆಳತಿ! ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ಎಂತಹ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿದ್ದಾನೆ.
- ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ದೌರ್ಭಾಗ್ಯಹೀನಳಾದ ನಾನೂ ಸಹ.
- ವಸಂತಕ : ಗೆಳೆಯನೇ! ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ಮನಬಿಚ್ಚಿ ಮಾತನಾಡು. ಒಬ್ಬಳು ಬದುಕಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೊಬ್ಬಳು ಸನಿಹದಲ್ಲ.
- ಉದಯನ : ಗೆಳೆಯ, ಖಂಡಿತ ನಾನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ನೀನು ತುಂಬಾ ವಾಚಾಳಿ!
- ಪದ್ಮಾವತಿ : ಇನ್ನೇನು ಆರ್ಯಪುತ್ರ ಬಾಯಿಬಿಟ್ಟಂತೆಯೇ!
- ವಸಂತಕ : ನೀನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗು. ಮಿತ್ರಭಾವನೆಯಿಂದ ಆಣೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಒಂದು ಪಕ್ಷ ನೀನು ಸತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಈ ವಿಷಯ ತಿಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ.
- ಉದಯನ : (ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಟ್ಟು) ಹೇಳಲು ಮನಸ್ಸು ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

- ಪದ್ಮಾವತಿ** : ಇವನು ಎಷ್ಟು ತೊಂದರೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಇಷ್ಟು ಮಾತಿನಿಂದ ಆರ್ಯಪುತ್ರನ ಹೃದಯ ತಿಳಿಯಲಾರನೇ?
- ವಸಂತಕ** : ಹಾಗಾದರೆ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೇ? ನೀನು ಆ ವಿಷಯ ಹೇಳದಿದ್ದರೆ ಈ ಕಲ್ಲುಹಾಸಿನಿಂದ ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆಯೂ ಅತ್ತಿತ್ತ ಇಡುವಂತಿಲ್ಲ. ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಗೆ ಇಲ್ಲೇ ದಿಗ್ಗಂಧನ!
- ಉದಯನ** : ಏನು ಅಷ್ಟು ಬಲಾತ್ಕಾರವೇ?
- ವಸಂತಕ** : ಹೌದು ಬಲವಂತವೇ!
- ಉದಯನ** : ಸರಿ, ಹಾಗಿದ್ದರೆ, ಯಾರು ಗೆಲುವರು ನೋಡಿ ಬಿಡೋಣ.
- ವಸಂತಕ** : ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದು ಮಿತ್ರ. ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದು. ನೀನು ನುಡಿಯದಿದ್ದರೆ ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹದ ಮೇಲೆ ಆಣೆ.
- ಉದಯನ** : (ನಿಟ್ಟುನಿರು ಬಿಟ್ಟು) ಇನ್ನೇನು ಗತಿ. ಕೇಳು.
- ಪದ್ಮಾವತಿ** : ಪದ್ಮಾವತಿಯಾದರೋ ಸೌಂದರ್ಯ, ಚಾರಿತ್ರ್ಯ ಮಧುರ ನುಡಿಗಳಿಂದ ನನಗೆ ಪ್ರೀತಿವಾತ್ಸಲ್ಯ. ಆದರೆ ವಾಸವದತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಡಲ್ಪಟ್ಟ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅವಳು ಸೆಳೆಯಲಾರಳು. (4)
- ವಾಸವದತ್ತ** : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಒಳ್ಳೆಯದು. ನನ್ನ ಕಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಈಗ ಫಲ ದೊರಕಿದೆ! ಈ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ಲಾಭಗಳಿವೆ.
- ಚೇಟಿ** : ರಾಜಕುಮಾರಿ! ನಿನ್ನ ಒಡೆಯನಿಗೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಅನುಕಂಪ, ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಗಳೇ ಇಲ್ಲ.

- ಪದ್ಮಾವತಿ** : ಗೆಳತಿ ಹಾಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಡ. ಆರ್ಯಪುತ್ರನಿಗೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಿದೆ. ಆದರೂ ಈಗಲೂ ವಾಸವದತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೊಂದು ಪ್ರೀತಿ ಹೊಂದಿ, ಅವಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮೆಚ್ಚುವ ಅವನು ನಿಜಕ್ಕೂ ಬಹಳ ದಯಾಶಾಲಿಯೇ ಹೌದು!
- ವಾಸವದತ್ತ** : ಮಂಗಳ! ನಿನ್ನ ಕುಲದ ಹಿರಿಮೆ ಗರಿಮೆಗೆ ತಕ್ಕ ಮಾತನ್ನಾಡಿದ್ದೀಯಾ!
- ಉದಯನ** : ವಸಂತಕನೇ! ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದು ಆಯಿತು. ನೀನು ಈಗ ಹೇಳು. ನಿನಗೆ ಯಾರು ಪ್ರಿಯರು? ಆಗಿನ ವಾಸವದತ್ತಿಯೋ ಅಥವಾ ಈಗಿನ ಪದ್ಮಾವತಿಯೋ?
- ಪದ್ಮಾವತಿ** : ಈ ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ವಸಂತಕನಂತೆಯೇ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ!
- ವಸಂತಕ** : ನಿನ್ನ ಪ್ರಲಾಪದಿಂದೇನು? ಇಬ್ಬರೂ ನನಗೆ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚು.
- ಉದಯನ** : ಎಲವೋ ಮೂರ್ಖ! ನನ್ನಿಂದ ಬಲವಂತವಾಗಿ ಬಾಯಿಬಿಡಿಸಿ ನೀನು ಈಗ ಮೌನವಾಗಿದ್ದೀಯಲ್ಲ?
- ವಸಂತಕ** : ಹಾಗಾದರೆ ನನಗೂ ಬಲವಂತವೇ?
- ಉದಯನ** : ಹೌದು. ಬಲವಂತವೇ!
- ವಸಂತಕ** : ಸರಿ, ನೋಡಿಯೇ ಬಿಡೋಣ.
- ಉದಯನ** : ಪ್ರಸನ್ನನಾಗು ಮಹಾಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಪ್ರಸನ್ನನಾಗು. ನಿನ್ನ ಇಷ್ಟ ಬಂದಂತೆ ನುಡಿ.
- ವಸಂತಕ** : ಹಾಗಾದರೆ ಕೇಳು. ನನಗೆ ವಾಸವದತ್ತ ಬಹಳ

ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚು. ಗೌರವಾರ್ಹಳಾದ ಪದ್ಮಾವತಿ ತರುಣಿ, ಸುಂದರಿ. ಅವಳಲ್ಲಿ ಕೋಪ ಅಹಂಕಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಸವಾ ಮೃದು ಮಧುರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಬಹಳ ದಯೆ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವುಳ್ಳವಳು. ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಅವಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವಿದೆ. ಬಹಳ ರುಚಿಕರವಾದ ತಿಂಡಿ ತಿನಿಸುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆರ್ಯ ವಸಂತಕ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದ ಎಂದು ನನ್ನನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಾಳೆ.

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಇರಲಿ! ಇರಲಿ! ವಸಂತಕ. ಈ ಮಾತನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೋ!

ಉದಯನ : ಇರಲಿ! ಇರಲಿ! ವಸಂತಕ! ನಾನು ಈ ಮಾತನ್ನು ವಾಸವದತ್ತಿಗೆ ಹೇಳದೇ ಇರುತ್ತೇನೆಯೇ?

ವಸಂತಕ : (ನಿಟ್ಟುಸಿರುಬಿಟ್ಟು) ಆಯ್ಯೋ! ವಾಸವದತ್ತ! ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯ ವಾಸವದತ್ತ! ಅವಳು ಮರಣಹೊಂದಿ ಎಷ್ಟೋ ದಿನಗಳಾಯಿತು.

ಉದಯನ : (ದುಃಖದಿಂದ) ನಿಜ, ಗೆಳೆಯ, ವಾಸವದತ್ತ ಬದುಕಿಲ್ಲ.

ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ನಿಜವೆ ಮರೆತು ನಿನ್ನ ಹಾಸ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನವಾಗಿ ಮೋಹಗೊಂಡಿತು. ಆದರೆ ಮೊದಲಿನ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದಾಗಿ ನಾನು ಅವಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹಾಗೆ ಮಾತನಾಡಿದೆ. (5)

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆಹಾ! ಮನೋಹರವಾದ ಕಥೆಯಂತೆ ಅವರಿಬ್ಬರ

ಮಾತು ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿರಲು ಕ್ರೂರಿ ವಸಂತಕ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹಾಳುಮಾಡಿದ.

ವಾಸವದತ್ತ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಸರಿ. ಈಗ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿ ಏನಾಶ್ಚರ್ಯ! ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೇಳುವ ಇಂತಹ ಸಿಹಿ ಮಾತುಗಳು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ವಸಂತಕ : ಗೆಳೆಯನೇ ಸ್ವಲ್ಪ ದಿನ ಸಹಿಸಿಕೋ ವಿಧಿಯಾಟವನ್ನು ಯಾರೂ ಮೀರುವಂತಿಲ್ಲ. ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಹೀಗಿದೆ ಅಷ್ಟೆ.

ಉದಯನ : ವಸಂತಕ ನನ್ನ ಸ್ಥಿತಿ ನಿನಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ.

ಅಳವಾಗಿ ಬೇರೂರಿದ ಅನುರಾಗವನ್ನು ದೂರ ಮಾಡುವುದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟ. ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ನೆನಪಿಸಿಕೊಂಡು ದುಃಖವು ಹೊಸದಾಗುತ್ತದೆ. ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಿ ಋಣ ವಿಮೋಚನೆಯಾಗಿ ಮನಸ್ಸು ಶಾಂತಿ ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. (6)

ವಸಂತಕ : ಕಣ್ಣೀರಿನ ದೆಸೆಯಿಂದಾಗಿ ನಿನ್ನ ಮುಖ ಬಾಡಿ ಹೋಗಿದೆ. ಮುಖ ತೊಳೆಯಲು ಸ್ವಲ್ಪ ನೀರು ತರುತ್ತೇನೆ. ತಾಳು (ಹೋಗುತ್ತಾನೆ)

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯ! ಆರ್ಯಪುತ್ರನ ಮುಖವು ಕರವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳದಂತೆ ನಾವು ಈಗ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋಗೋಣ.

ವಾಸವದತ್ತ : ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. ಅಥವಾ ನೀನು ಇಲ್ಲೇ ಇರು. ಒಡೆಯನು ಬಹಳವಾಗಿ ದುಃಖಿತವನ್ನಾಗಿರುವಾಗ ಅವನನ್ನು ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ನಾನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು

ಹೋಗುತ್ತೇನೆ.

ಚೇಟಿ : ಆರ್ಯಯು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಳೆ. ರಾಜ ಕುಮಾರಿ! ನೀನು ಒಡೆಯನ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗು.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಹಾಗಾದರೆ ನಾನು ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲೇ?

ವಾಸವದತ್ತೆ : ಗೆಳತಿ ಹೋಗು. (ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ, ವಾಸವದತ್ತೆ ಹೊರಟು ಹೋಗುವಳು).

ವಿರೂಪಕ : (ಪ್ರವೇಶಿಸಿ) ಕಮಲದ ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ತಂದು ಇದೇನು? ಪದ್ಮಾವತಿ! ಇಲ್ಲಿ!

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯ ವಸಂತಕ! ನಿನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಆದೇನು?

ವಸಂತಕ : ಇದು..... ಇದೆ!

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಪೂಜ್ಯನೇ ಹೇಳಿಬಿಡು.

ವಸಂತಕ : ಪೂಜ್ಯಳಿ! ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಕಾಶ ಪುಷ್ಪದ ಪರಾಗರೇಣುಗಳು ಬಿದ್ದಿದ್ದವು. ಅವು ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಹಾರಿ, ರಾಜನ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಬಿದ್ದವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿ ಕೊಂಡಿದೆ. ಇಗೋ! ಮುಖವನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ನೀರನ್ನು ನೀನೇ ಕೊಡು. (ಕೊಡುವನು)

ಪದ್ಮಾವತಿ : (ಕಮಲದ ಎಲೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ತನ್ನಲ್ಲೇ) ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಶೀಲರಾದ ಪ್ರಭುಗಳ ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳು ಅವರ ಗೆಳೆಯರಿಗೂ ಬರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. (ಉದಯನನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು) ಆರ್ಯಪುತ್ರನಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ!

ಉದಯನ : (ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ) ಓಹ್! ಪದ್ಮಾವತಿ! (ಹಿಸುಮಾತಿ ನಲ್ಲಿ) ವಸಂತಕ, ಇದೇನು ಸಮಾಜಾರ?

ವಸಂತಕ : ಇದು ಹಾಗೆ!

ಉದಯನ : ಭೇಷ್, ವಸಂತಕ ಭೇಷ್. (ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಆಚಮನ ಮಾಡಿ) ಪದ್ಮಾವತಿ ಕುಳಿತುಕೋ.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದಂತೆ. (ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ)

ಉದಯನ : ಪದ್ಮಾವತಿ!

ಎಲೈ ಸುಂದರಿ! ಶರತ್ಕಾಲದ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಬೆಳಗಿರುವ ಕಾಶಪುಷ್ಪಗಳ ಪರಾಗರೇಣುಗಳು ಗಾಳಿಯಲಿ ತೇಲಿ ಬಂದು ನನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದವು. ಇದರಿಂದ ನನ್ನ ಮುಖವು ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದೆ. (7)

(ತನ್ನಲ್ಲೇ)

ಇವಳು ಹೊಸದಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದವಳು. ನಿಜವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅವಳ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವಾಗಬಹುದು. ಅವಳು ಸಹಜವಾಗಿ ಧೈರ್ಯವಂತೆ. ಆದರೆ ಸ್ತ್ರೀ ಸ್ವಭಾವವೇ ಕಾತರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. (8)

ವಿರೂಪಕ : ಈಗಾಗಲೇ ಮಧ್ಯಾಹ್ನವಾಗಿದೆ. ಮಗಧ ರಾಜನು ನಿನ್ನನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಬಂಧು ಮಿತ್ರರನ್ನು ನೋಡಿಬರಲು ಇದು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಮಯ. ಏಳು! ಸತ್ತಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಸತ್ತಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಪ್ರೀತಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಏಳು! ಗೆಳೆಯ ಹೊರಡೋಣ.

ಉದಯನ : ಸರಿ. ಇದು ಸೂಕ್ತವಾದುದು(ಮೇಲೆದ್ದು) ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಗುಣವಂತ ಜನರು ಸತತವಾಗಿ ಉಪಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಔದಾರ್ಯ ದಿಂದ ಸತ್ಕಾರ ಮಾಡುವಂಥವರನ್ನು ನಾವು ನೋಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಗೌರವಿಸುವ ಜನರು ಬಹಳ ವಿರಳ. (9)

(ಎಲ್ಲರೂ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾರೆ)

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕ ಮುಗಿಯಿತು.

ಐದನೇ ಅಂಕ

(ತರುವಾಯ ಪದ್ಮಿನಿಯು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾಳೆ)

- ಪದ್ಮಿನಿಕೆ : ಮಧುಕರಿಕೆ, ಮಧುಕರಿಕೆ ಬೇಗ ಬಾ.
 ಮಧುಕರಿಕೆ : ಸಖಿ, ನಾನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದೇನೆ. ಏನು ಮಾಡಬೇಕು?
 ಪದ್ಮಿನಿಕೆ : ಸಖಿ, ರಾಜಕುಮಾರಿಯಾದ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ತಲೆನೋವಿನಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬುದು ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೇನು?
 ಮಧುಕರಿಕೆ : ಅಯ್ಯೋ!
 ಪದ್ಮಿನಿಕೆ : ಗೆಳತಿ, ಬೇಗ ಹೊರಡು. ಪೂಜ್ಯಳಾದ ಅವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಕೂಗಿ ಕರೆ. ರಾಜಕುಮಾರಿಗೆ ತಲೆನೋವೆಂದು ಮಾತ್ರ ನಿವೇದಿಸು. ನಂತರ ಅವಳು ತಾನಾಗಿಯೇ ಬರುವಳು.
 ಮಧುಕರಿಕೆ : ಸಖಿ, ಅವಳೇನು ಮಾಡುವಳು?
 ಪದ್ಮಿನಿಕೆ : ಅವಳಾದರೋ ಈಗ ಮಧುರವಾದ ಕಥೆಗಳಿಂದ ರಾಜಕುಮಾರಿಯ ತಲೆನೋವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾಳೆ.
 ಮಧುಕರಿಕೆ : ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿದೆ. ರಾಜಕುಮಾರಿಯ ಹಾಸಿಗೆ ಎಲ್ಲಿ ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ?
 ಪದ್ಮಿನಿಕೆ : ಅವಳ ಹಾಸಿಗೆಯು ಸಮುದ್ರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನೀನು ಈಗ ಹೊರಡು. ನಾನೂ ಸಹ ಓಡೆಯನಿಗೆ ನಿವೇದಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಆರೈ

ವಸಂತಕನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತೇನೆ.

ಮಧುಕರಿಕೆ : ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ (ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾಳೆ)

ಪದ್ಮಿನಿಕೆ : ನಾನು ಆರೈ ವಸಂತಕನನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಲಿ.

(ವಿದೂಷಕನು ತರುವಾಯ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ.)

ವಿದೂಷಕ

: ಇಂದು, ದೇವೀವಿಯೋಗದಿಂದ ವಿಧುರ ಹೃದಯ ನಾದ ಆ ಪೂಜ್ಯನಾದ ವತ್ಸರಾಜನು ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ಪಾಣೆಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮೇಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಸುಖವಾದ ಈ ಮಂಗಳೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಮದನಾಗ್ನಿಯ ದಾಹವು ಅಧಿಕತರವಾಗಿ ವರ್ಧಿಸುತ್ತಿದೆ. (ಪದ್ಮಿನಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿ) ಆರೆ ಪದ್ಮಿನಿಕೆ! ಪದ್ಮಿನಿಕೆ! ಇದೇನು ನೀನು ಇಲ್ಲಿದ್ದೀಯೆ?

ಪದ್ಮಿನಿಕೆ

: ಆರ್ಯ ವಸಂತಕನೇ! ರಾಜಕುಮಾರಿಯಾದ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ತಲೆನೋವಿನಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವ ವಿಷಯವು ನಿನಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲವೇನು?

ವಿದೂಷಕ

: ಪೂಜ್ಯಳೇ! ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ನನಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ.

ಪದ್ಮಿನಿಕೆ

: ಹಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ರಾಜನಿಗೆ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸು. ಯಾವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ನಾನೂ ಸಹ ಅವಳ ತಲೆನೋವಿಗೆ ಲೇಪನವನ್ನು ತರುತ್ತೇನೆ.

ವಿದೂಷಕ

: ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಹಾಸಿಗೆಯು ಎಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ?

ಪದ್ಮಿನಿಕೆ

: ಸಮುದ್ರಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಹಾಸಿಗೆಯು ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವಿದೂಷಕ

: ಪೂಜ್ಯಳೇ, ನೀನು ಹೋಗಬಹುದು. ನಾನು ಸಹ ಈ ಮಧ್ಯೆ (ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ) ರಾಜನಿಗೆ ನಿವೇದಿಸುತ್ತೇನೆ.

(ಇಬ್ಬರೂ ಹೊರಟರು)

(ತರುವಾಯ ರಾಜನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ)

ರಾಜ

ಶ್ಲೋಕ (1)

: "ಪುನಃ ಪತ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯು (ಭಾರವು) ಬಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಅವಂತಿ ರಾಜನ ಯೋಗ್ಯಮಗಳಾದ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ನೀಳವಾದ ದೇಹವು ಹಿಮದಿಂದ ನಾಶಹೊಂದಿದ ಕಮಲದ ಗಿಡದಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದಹಿಸಿಹೋದ ದೃಶ್ಯ ನೆನೆಯುವೆ."

ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಉದಯನನ ಮನೋಭಾವನೆಯನ್ನು ಕನ್ನಡಿಯಂತೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅವನಿಗೆ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಆಗಲಿಕೆಯನ್ನು ಸಹಿಸುವುದು ಅನಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಉಪಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಯಾದ ರುಮಣ್ಣಂತನ ಸಲಹೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಪದ್ಮಾವತಿಯೊಂದಿಗಿನ ವಿವಾಹವು ರಾಜಕೀಯ ಉದ್ದೇಶ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರಣ ಉದಯನನಿಗೆ ಅವಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸಕ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ವಾಸವದತ್ತಿಯನ್ನು 'ಶ್ಲಾಘ್ಯ' ಮತ್ತು 'ಸದ್ಭಳಿ' ಎಂಬ ಎರಡು ಗುಣವಾಚಕಗಳಿಂದ ಕರೆದಿರುವುದು ಅವಳ ಮೇಲಿರುವ ವಿಶೇಷ ಮಮತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪದ್ಮಾವತಿಯೊಂದಿಗಿನ ವಿವಾಹವನ್ನು 'ದಾರಭಾರ'ವೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ.

ಯಾವ ದಾಂಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿನ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಇಲ್ಲವೋ ಅದು ಸಫಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

ಅವನ ಮನಸ್ಸೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಾಸವದತ್ತಯು ಆಕರ್ಷಿಸಿ ಆಕ್ರಮಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ ವಿಮುಖನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ವಾಸವದತ್ತಯು ಲಾವಾಣ್ಯ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ದಗ್ಧಳಾದ ಸಂಗತಿ ಅವನ ನೆನಪಿಗೆ ಬಂದು ಹೃದಯವನ್ನು ಹಿಂಡುತ್ತದೆ. ಅತ್ಯಂತ ಕೋಮಲ ದೇಹವುಳ್ಳ ಅವಳನ್ನು ಕಮಲದ ಗಿಡಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸೂರ್ಯನ ಆಗಮನದಿಂದ (ಉದಯನ) ಅವನ ಪ್ರೇಯಸಿಯಾದ ಕಮಲವು ಅರಳುತ್ತದೆ. ಚಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಹಿಮಪಾತವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಗಿಡವು ಬಾಡಿ ಕ್ಷಯಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಲಾವಾಣ್ಯಕಾಗ್ನಿಯೆಂಬ ಹಿಮಪಾತದಿಂದ ವಾಸವದತ್ತಯು ನಾಶವಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

(ಪ್ರವೇಶಿಸಿ)

ವಿದೂಷಕ : ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂಜ್ಯನಾದವನು ತ್ವರೆಮಾಡಬೇಕು.

ರಾಜ : ಯಾವ ಕಾರಣಕ್ಕೋಸ್ಕರ?

ವಿದೂಷಕ : ಆ ಪೂಜ್ಯಳಾದ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ತಲೆನೋವಿನಿಂದ ದುಃಖಿತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ.

ರಾಜ : ಈ ರೀತಿ ಯಾರು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದವರು?

ವಿದೂಷಕ : ಪದ್ಮಿನಿಕೆಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ರಾಜ : ಏಲೈ ಕಷ್ಟವು.

ಶ್ಲೋಕ (2) : “ಹಿಂದಿನ ಆಘಾತದಿಂದ ದುಃಖವಿದ್ದರೂ ರೂಪ ಗುಣ ಸಂಪನ್ನೆಯಾದ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ನನ್ನ

ಅಳಲು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ. ಈಗಾಗಲೇ ಒಂದು ಬಾರಿ ದಾರುಣ ಘಟನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ನಾನು ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಕೂಡ ಇದೇ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಳೆಂದು ದುಃಖಾನುಭವದಿಂದ ತರ್ಕಿಸುತ್ತೇನೆ.”

ಪ್ರಸಕ್ತ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉದಯನನ ಶೋಕವು ವೈಪರೀತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಗುಣದಿಂದಲೂ, ರೂಪದಿಂದಲೂ, ಶೀಲದಿಂದಲೂ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಉದಯನನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಉದಯನನ ಸುಪ್ತ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ವಾಸವದತ್ತಯ ದುಃಖವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಆದರೆ ಲಾವಾಣ್ಯಕ ಅಗ್ನಿ ದುರಂತವು ಉದಯನನನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಪೀಡಿಸಿ ಹಣ್ಣಾಗಿಸಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಭವಿಷ್ಯವು ಇದೇ ರೀತಿಯ ಆಘಾತದಿಂದ ತತ್ತರಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಆ ದುರಂತದ ಅನುಭವವು ಅವನಲ್ಲಿ ಮಡುಗಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ ಘಟನೆ ಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅದೇ ದುರಂತ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸೇರುತ್ತದೆಂಬ ಅಳುಕು ಅವನನ್ನು ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಷಯದ ಸಮರ್ಥನೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ‘ಕಾವ್ಯಲಿಂಗ’ ಅಲಂಕಾರ.

ರಾಜ : ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾಳೆ?

ವಿದೂಷಕ : ಸಮುದ್ರ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಹಾಸಿಗೆಯು ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯಲ್ಲವೇ!

ರಾಜ : ಹಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅದರ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಆದೇಶಿಸು (ತೋರಿಸು).

ವಿದೂಷಕ : ಈ ಕಡೆ ಪುಣ್ಯನಾದವನು ಬರಬೇಕು.

(ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದು ಬಾರಿ ರಂಗವನ್ನು ಸುತ್ತುತ್ತಾರೆ)

ವಿದೂಷಕ : ಇದು ಸಮುದ್ರಗ್ರಹವು. ಪುಣ್ಯನಾದವನಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು.

ರಾಜ : ನೀನೇ ಮೊದಲು ಪ್ರವೇಶಿಸು.

ವಿದೂಷಕ : ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ (ಪ್ರವೇಶಿಸಿ) ಆಯ್ದೋ, ಆಯ್ದೋ, ಒಡೆಯನೇ ಆಲ್ತೇ ನಿಲ್ಲು.

ರಾಜ : ಯಾವ ಕಾರಣಕ್ಕೋಸ್ಕರ?

ವಿದೂಷಕ : (ಇಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಳಾಡುತ್ತಿರುವ ಹಾವಿದೆ. ಅದರ ಶರೀರವಾದರೋ ದೀಪದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ರಾಜ : (ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಮುಗುಳ್ಳಗೆಯೊಂದಿಗೆ) ಆಯ್ದೋ ಈ ಮೂರ್ಖನು ಇದನ್ನು ಹಾವೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ (3) : “ಏಲ್ಯೈ ಮೂರ್ಖನೇ, ನೀಳವಾಗಿರುವ, ನೇರವಾದ (ದ್ವಾರದ) ಮುಂಬಾಗಿಲಿನ ತೋರಣದಿಂದ ಅಲು ಗಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಮತ್ತು ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಹೂಮಾಲೆಯನ್ನು ನೀನು ಹಾವೆಂದು ಅರಿತುಕೊಂಡಿದ್ದೀಯೆ. ಮಂದವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ ಗಾಳಿಯಿಂದ ಆ ಮಾಲೆಯ ದರೋ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಳಾಡುತ್ತಾ ಹಾವಿನ ಚಲನೆಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುತ್ತಿದೆ.”

ಸಮುದ್ರಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ವಾರ್ತೆಯು ವತ್ಸರಾಜನಿಗೆ ತಲುಪಿ ಅವನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಗೆಳೆಯನಾದ ವಿದೂಷಕನು ಸಮುದ್ರಗ್ರಹದ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಹೂಮಾಲೆಯನ್ನು ಹಾವೆಂದು ಪರಿಭ್ರಮಿಸಿದಾಗ ರಾಜನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅರುಹುತ್ತಾನೆ. ಸಮುದ್ರಗ್ರಹದ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯವಾಗಿ ಆ ಹಾರವು ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ತೋನೆದಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಪುಷ್ಪ ಹಾರವು ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದು ಮಂದವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದ ಗಾಳಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಿದೆ. ನೇರವಾಗಿಯೂ ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದ ಆ ಹೂಮಾಲೆಯ ಚಲನೆಯು ಹಾವಿನ ಚಲನೆ ಯಂತಿತ್ತು. ಇದು ಕೇವಲ ಶ್ಲೋಕದ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ.

ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹಾವೆಂದು ಭ್ರಮಿಸುವುದು, ಅನಿತ್ಯ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವುದು, ಮಾನವನ ಒಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ದ್ವಂದ್ವ. ಪ್ರಸಕ್ತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭಾಸನು ಈ ಉದಾಹರಣೆಯ ಮೂಲಕ ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎದುರಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವಿದೂಷಕನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಚಿಕ್ಕತಕ್ಕ ಬುದ್ಧಿಯಿದೆ. ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅಥವಾ ವಿಷಯವನ್ನು ಪರರ ನಿರ್ಣಯದ ಮೇಲೆ ಅವಲಂಬಿಸಿ ರಾಜನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು

ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಾವಿನ ರೂಪವನ್ನೂ, ಸ್ವಭಾವವನ್ನೂ ಸಹಜವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ 'ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ' ಅಲಂಕಾರ.

ವಿದೂಷಕ : (ನಿರೂಪಿಸಿ) ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು ಹೇಳುವುದು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿದೆ. ಇದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಹಾವಲ್ಲ. (ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ನೋಡಿ) ಬಹುಶಃ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಹೋಗಿರಬಹುದು.

ರಾಜ : ಪ್ರಿಯ ಗೆಳೆಯನೇ. ಅವಳು ಬಹುಶಃ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿರಲಾರಳು.

ವಿದೂಷಕ : ನಿನಗೆ ಹೇಗೆ ಗೊತ್ತು?

ರಾಜ : ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯುವುದೇನಿದೆ? ನೋಡು.

ಶ್ಲೋಕ (4) : "ಹಾಸಿಗೆಯು ಮುಂದುಡಿಯ ಹೊದಿಕೆಯು ಹಿಂದೆ ಹೇಗೆ ಹಾಸಿದ್ದರೋ ಹಾಗೆಯೇ ಇದೆ. ಅದೂ ಸಹ ಹದಗೆಟ್ಟಿಲ್ಲ. ತಲೆದಿಂಬಾದರೋ ಹಣೆಗೆ ಲೇಪಿಸಿ ಲ್ಪಟ್ಟ ಮದ್ದಿನಿಂದ ಮಲಿನಗೊಂಡಿಲ್ಲ. ರೋಗಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಲು ಕೋಣೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ರೋಗಿಯು ಒಂದು ಬಾರಿ ಹಾಸಿಗೆ ಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ದರೆ ತಾನಾಗಿಯೇ ತ್ಯಜಿಸುವುದಿಲ್ಲ."

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವೆಂದರೆ ರೋಗಿಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಲು ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಂಡ ಪ್ರಯತ್ನ. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಯಾವುದೇ ವ್ಯಾಧಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ

ಒಂದು ಬಾರಿ ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದರೆ ದೈಹಿಕ ವಾಗಿಯೂ ಹಾಗೂ ಮಾನಸಿಕವಾಗಿಯೂ ಬಳಲಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿರುವ ಸ್ಥಳದ ಸುತ್ತಲೂ ರಮ್ಯವಾದ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರೆ ಅವನ ಆತಂಕ, ಕಳವಳ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆಯಾಗಬಹುದು. ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ರೋಗದಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನಿಗೆ ಅನ್ಯರು ನೀಡುವ ಸೇವೆ, ಆತ್ಮೀಯರ ಸಾಮೀಪ್ಯ, ವಿಶೇಷ ಆಹಾರಪಾನೀಯಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮುಂತಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತನಾಗಿ ಅದೇ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರಲು ಬಯಸುತ್ತಾನೆ.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ದೈಹಿಕ, ಮಾನಸಿಕ ದುರವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮೀಪವಾಗಿ ಬಳಸಿರುವುದರಿಂದ 'ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ' ಅಲಂಕಾರ.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಭಾಸನ ಮನೋವೈಜ್ಞಾನಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯು ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದೂಷಕ : ಹಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಅವಳ ಹಾಸಿಗೆಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಇದ್ದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸೋಣ.

ರಾಜ : ಸರಿ (ಕುಳಿತುಕೊಂಡು) ಗೆಳೆಯನೇ! ನಿದ್ರೆಯು ನನ್ನನ್ನು ಬಾಧಿಸುತ್ತಿದೆ. ಯಾವುದಾದರೂ ಕಥೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿ.

ವಿದೂಷಕ : ನಾನು ಹೇಳುವೆನು. 'ಹೂ' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಇರಬೇಕು.

ರಾಜ : ಸರಿ.

ವಿದೂಷಕ

: ಉಜ್ಜಯಿನೀ ಎಂಬ ನಗರ. ಅಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮನೋಹರವಾದ ಸ್ನಾನಗೃಹಗಳು ಇದ್ದವು. ಅಲ್ಲವೇ!

ರಾಜ

: ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಹೆಸರು ಹೇಗೆ?

ವಿದೂಷಕ

: ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬೇರೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವೆನು.

ರಾಜ

: ಗೆಳೆಯನೇ! ಕಥೆಯು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. ಆದರೆ.

ಶ್ಲೋಕ (5)

: “ಪ್ರಿಯ ಗೆಳೆಯನೇ, ಅವಂತಿರಾಜನ ಮಗಳು ನಾವು ಹೊರಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ತಾಯಂದೆಯ ರಸ್ತೆ, ತನ್ನ ಬಂಧುಗಳನ್ನೂ ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ನನ್ನೆದೆಯ ಮೇಲೆ ಒರಗಿ ದುಃಖಗೊಂಡಳು. ಆಗ ನ್ನೇಹದಿಂದ (ಆತಿಶಯ ಪ್ರೇಮದಿಂದ) ಅವಳ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳು ತುಂಬಿಬಂದಿದ್ದನ್ನು ನಾನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.”

ವಿವರಣೆ

: ವಿದೂಷಕನು ಸಮುದ್ರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ರಾಜನಿಗೆ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ರಾಜನು ಹಿಂದಿನ ಘಟನೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು ದುಃಖಿತಪ್ಪನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹಿಂದೆ ಅವಂತಿ ರಾಜಕುಮಾರಿಯಾದ ವಾಸವದತ್ತಿಯೊಂದಿಗೆ ವತ್ಸದೇಶಕ್ಕೆ ಪಲಾಯನ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವಳು ದುಃಖಿತಳಾದಳು. ತಾಯಿ ತಂದೆಯರ ಇಚ್ಛೆಗೆ ದೂರವಾಗಿ ರಾಜಸೊಂದಿಗೆ ಓಡಿಹೋಗಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಮನಸ್ಸು ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡು ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳು ತುಂಬಿ ಬಂದವು. ಪ್ರಿಯತಮನಾದ ಉದಯನನ ಎದೆಗೆ ಒರಗಿ ತನ್ನ

ದುಃಖವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಳು.

ಉದಯನನ ಮೇಲೆ ಆತಿಶಯವಾದ ಸ್ನೇಹವಿದ್ದ ಕಾರಣ ತಂದೆ ಕಾಯಿಯರಗೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ರಾಜನ ಸುಪ್ತ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆ ಕರುಣಾಜನಕ ದೃಶ್ಯವು ಅಚ್ಚಳಿಯದೆ ನಿಂತಿದೆ. ಉಜ್ಜಯಿನಿ, ಅಲ್ಲಿಯ ವಾತಾವರಣ, ಇವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡರೆ ನಾಹು, ರಾಜನಿಗೆ ಅತಿವೇವಾದ ದುಃಖವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರೇಮಿಗಳ ಪರಸ್ಪರ ವಿರಹ ವೇದನೆಯನ್ನು ಕುಯು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ದಿಲಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ವಿರಹು ಆಂಗ್ಲ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ನಾವಿಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸುವುದು ಔಚಿತ್ಯಪೂರ್ಣ.

"Bitterest grief coming from dearest reminiscences" (remembrances)

"Our sweetest songs are those that tell the saddest of thoughts" -Tennyson.

ಮತ್ತೂ ಸಹ,

ಶ್ಲೋಕ (6) : “ನಾನು ಬಹಳಸಾರಿ ಅವಳಿಗೆ ಪೇಣೆಯ ಉಪದೇಶವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ನನ್ನನೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಬಿದ್ದ ವೀಣೆಯ ನಕ್ಕಿಯ ಪರಿವೆಯೇ ಇಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು.”

ವಿವರಣೆ

: ವಿದೂಷಕನು ಸಮುದ್ರಗೃಹದಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜನಿಗೆ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸು

ತ್ತಾನೆ. ಆಗ ರಾಜನು ಹಿಂದಿನ ಘಟನೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು ದುಃಖಿತಪ್ಪನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಉದಯನನು ಲಲಿತಕಲಾವಿಶಾರದ. ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತ. ವಾಸವದತ್ತನಿಗೆ ಆ ವಾದ್ಯದ ಪಾಠವೇ ಅನುದಿನವೂ ಉದಯನನಿಂದ ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಉದಯನ-ವಾಸವದತ್ತ ಅತಿಶಯ ಪ್ರೇಮಿಗಳು. ವಾಸವದತ್ತನು ತನ್ನ ತಾಯ್ತಂದೆಯ ರನ್ನೂ ಬಂಧುಗಳನ್ನೂ ದೇಶವನ್ನೂ ತೊರೆದು ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಉದಯನನೇ ಅವಳಿಗೆ ಏಕೈಕ ಶರಣು. ಅವಳಿಗೆ ವೀಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಪ್ರೇಮಪೂರಿತ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ, ನೆಟ್ಟ ನೋಟದಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತಳಾಗಿ ತನ್ನನ್ನೇ ತಾನು ಮರೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೈಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಬಿದ್ದ ವಾದ್ಯದ ಪರಿವೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬೆರಳುಗಳು ಯಾಂತ್ರಿಕವಾಗಿ ಆಡುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ನುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳೋ ಎಂಬಂತಿತ್ತು.

ಪ್ರೇಮಿಗಳ ಪರಸ್ಪರ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಕವಿಯು ಒಂದು ರಮ್ಯ ಚಿತ್ರಣವಾಗಿ ಕಡೆದಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರೇಮಿಗಳ ಸಹಜವರ್ತನೆಯನ್ನೂ ಅವರ ಮನೋಭಾವವನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲಿಸಿರುವ ರೀತಿ ಬೆರಗುಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಈ ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕವಿಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸಂವೇದನಾ ಪರಿಜ್ಞಾನವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದೂಷಕ : ಇರಲಿ, ಇನ್ನೊಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತವೆಂಬ ನಗರವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಕಾಂಪಿಲ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ರಾಜನಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ.

ರಾಜ : ಏನೆಂದೆ? ಏನೆಂದೆ?

ವಿದೂಷಕ : (ಮತ್ತೆ ಅದನ್ನೇ ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆ.)

ರಾಜ : ಎಲೈ ಮೂರ್ಖನೇ! 'ರಾಜ ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತ ನಗರವು ಕಾಂಪಿಲ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ವಿದೂಷಕ : ಏನು, ರಾಜ ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತನೇ? ನಗರವು ಕಾಂಪಿಲ್ಯವೇ?

ರಾಜ : ಹೌದು, ಹಾಗೆಯೇ.

ವಿದೂಷಕ : ಹಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ದಯವಿಟ್ಟು ಸುಮ್ಮನಿರು. ನಾನದನ್ನು ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. (ಬಹಳ ಸಾರಿ ಅದನ್ನೇ ಪಠಿಸಿ) ಪೂಜ್ಯನೇ, ಈಗ ಕೇಳುವವನಾಗು. ಇದೇನಿದು! ಇವನು ನಿದ್ರೆ ಮಾಡಿದನಲ್ಲ! ಈ ವೇಳೆಯಾದರೋ ಅತೀವ ಶೈತ್ಯಮಯವಾಗಿದೆ. ನಾನು ಹೋಗಿ ನನ್ನ ಕಂಬಳಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇನೆ.

(ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.)

(ತರುವಾಯ ಅವಂತಿವೇಷಧಾರಿಣಿಯಾದ ವಾಸವದತ್ತಯು ಸೇವಕಿಯೊಂದಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾಳೆ.)

ಸೇವಕಿ : ಪೂಜ್ಯಳೇ, ಹೀಗೆ ಬಾ. ರಾಜಕುಮಾರಿಯು ತೀವ್ರ ತಲೆನೋವಿನಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ.

ವಾಸವದತ್ತೆ : ಅಯ್ಯೋ! ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಹಾಸಿಗೆ ಎಲ್ಲಿ ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ?

ಚೀಟಿ : ಸಮುದ್ರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಹಾಸಿಗೆಯು ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವಾಸವದತ್ತೆ : ಹಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನೀನು ಮುಂದೆ ನಡೆ.

(ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದುಬಾರಿ ರಂಗವನ್ನು ಸುತ್ತುತ್ತಾರೆ)

ಚೀಟಿ : ಇದು ಸಮುದ್ರಗೃಹವು. ಪೂಜ್ಯಳು ಮೊದಲು ಪ್ರವೇಶಿಸಲಿ. ನಾನು ಸದ್ಯದಲ್ಲಿ ತಲೆನೋವಿನ ಲೇಪನವನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ತರುತ್ತೇನೆ.

(ಹೊರ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ)

ವಾಸವದತ್ತೆ : ಅಯ್ಯೋ! ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ : ಮೇಲಿನ ಪಾಕ್ಯವನ್ನು ವಾಸವದತ್ತೆಯು ತನಗೆ ತಾನೇ ನುಡಿಯುತ್ತಾಳೆ. ಉದಯನನನ್ನು ವಿವಾಹವಾದ ಮೇಲೆ ಕೇವಲ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯ ಮಾತ್ರ ಅವನೊಂದಿಗೆ ಸುಖದಿಂದಿದ್ದಳು. ಉದಯನನ ಚಾಣಾಕ್ಷಮಂತ್ರಿಯಾದ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಯೋಜನೆಗಳಿಗೆ ಇವಳೇ ಮೂಲ ಶಕ್ತಿ. ಎಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ವಾಸವದತ್ತೆಯು ಜೀವಿಸುತ್ತಿರುವಳೋ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಉದಯನನು ರಾಜ್ಯವಿಸ್ತರಣೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗಮನಹರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾರಣ ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ನಾಟಕವು ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅವಂತಿ ರಾಜಕುಮಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ವಾಸವದತ್ತೆಯು ಕೇವಲ

ಸೇವಕಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸ ಬೇಕಾದುದ್ದು ಎಂತಹ ವಿಷಯಾಸ!

ದೇವತೆಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಭೂಲೋಕದ ನಿವಾಸಿಗಳ ಮೇಲೆ ಮರುಕವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೊಂದವರ ಬಗ್ಗೆ ಅವರ ಅನುಕಂಪ ಅತಿಶಯವಾದುದ್ದು. ಪ್ರಸಕ್ತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ದುಃಖವನ್ನು ಅವರು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಏನೂ ಸಹಾಯ ಮಾಡದೆ ಮೌನಿಳಾಗಿರುವುದು ಆಶ್ಚರ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಸವದತ್ತೆಯು ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ವಿಲಸಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ವಾಸವದತ್ತೆ : ವಿರಹದಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಬಳಲಿರುವ ಆರೈಪುತ್ತನಿಗೆ ಸಾಂತ್ವನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಪದ್ಮಾವತಿಯೂ ಸಹ ಅನಾರೋಗ್ಯಪೀಡಿತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಈಗ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತೇನೆ).

(ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಮತ್ತು ಸುತ್ತಲೂ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ)

ಅಯ್ಯೋ! ಸೇವಕ ಜನರ ಪ್ರಮಾದವೇ ಅಥವಾ ದುರಂತವೇ! ಅಸ್ವಸ್ಥಳಾದ ಪದ್ಮಾವತಿಗೆ ದೀಪದ (ಕೇವಲ) ಸಹಾಯವನ್ನು ನೀಡಿ ತ್ಯಜಿಸಿದ್ದಾರಲ್ಲ. ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವಳು. ನಾನೇನೂ ದರೂ ಬೇರೆ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರೆ ಅವಳ ಬಗ್ಗೆ ನನ್ನ ಸ್ನೇಹವು ಬಹಳ ಅಲ್ಪವೆಂದೇ ಭಾಸವಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಳ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೇ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

ವಿವರಣೆ : ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಾಸವದತ್ತಯು ತನ್ನ ಸ್ವಗತಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಾಸವದತ್ತೆ ಹಾಗೂ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ನಡುವೆ ಇರುವ ಅನ್ಯೋನ್ಯತೆಯು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ತನ್ನ ಯೋಜನೆಯ ಪ್ರಕಾರ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಮಗಧರಾಜಕುಮಾರಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸವಾಗಿಟ್ಟರೂ ಅವಳೊಂದಿಗೂ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಸೇವಕಿಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಯಂತೆ ನಡೆಸಿಕೊಂಡಳು. ಆ ಕಾರಣ ಪದ್ಮಾವತಿಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ಹೋದರೂ, ಕುಳಿತರೂ ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ ಅತೀವವಾದ ವೇದನೆಯುಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಬಹಳ ಹತ್ತಿರದ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಕಾರಣ ದಿಂದಲೇ ವಾಸವದತ್ತೆಯು ಹೀಗೆ ಆಲೋಚಿಸಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲೇ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಮಹಾಕವಿ ಕಾಳಿದಾಸನು ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಸಮನಾದ ವಯಸ್ಸು ರೂಪವುಳ್ಳ ಯುವತಿಯರಲ್ಲಿ ಸೌಹಾರ್ದತೆ ಹೆಚ್ಚು.

(ಕುಳಿತುಕೊಂಡು)

ಇವಳೊಂದಿಗೆ (ಇವಳ ಸನಿಹ) ಕುಳಿತುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ನನ್ನ ಹೃದಯವು ಬಹಳವಾಗಿ ಆನಂದ ಹೊಂದಿದೆಯಲ್ಲ. ಇದು ಹೇಗೆ? ಸುದೈವದಿಂದ ಅವಳ ಉಸಿರಾಟವು ನಿರಂತರವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಸುಖವಾಗಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಅವಳು ಅನಾರೋಗ್ಯ

ರಹಿತಳಾಗಿರಬಹುದು. ಅವಳು ಕೇವಲ ಹಾಸಿಗೆಯ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ನನ್ನನ್ನು ಆಲಂಗಿಸು ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೋ ಎಂದು ಕಾಣುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಲಗುತ್ತೇನೆ.

(ಮಲಗುವುದನ್ನು ನಟಿಸುತ್ತಾಳೆ.)

ರಾಜ : (ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ) ಹಾ! ವಾಸವದತ್ತೆ!

ವಾಸವದತ್ತೆ : (ದಿಠೀರನೆ ಎದ್ದು) ಓ ಆರ್ಯಪುತ್ರ! ಪದ್ಮಾವತಿ ಯಲ್ಲ. ಇದೇನು? ನಾನು ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟನೇ? ಆರೈ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಮಹತ್ತರವಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಭಾರವು ನನ್ನ ದರ್ಶನದಿಂದ ನಿಷ್ಪಲವಾಯಿತಲ್ಲ!

ರಾಜ : ಓ ಅವಂತೀರಾಜಪುತ್ರಿ!

ವಾಸವದತ್ತೆ : ಸುದೈವದಿಂದ ಒಡೆಯನು ಕೇವಲ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಸ್ವಪ್ನವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾನೆ) ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲ ಇದ್ದು ನನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ಹೃದಯವನ್ನೂ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

ರಾಜ : ಹಾ ಪ್ರಿಯೇ! ಹಾ ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯೇ! ನನಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡು.

ವಾಸವದತ್ತೆ : ಒಡೆಯನೇ ನಾನು ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ರಾಜ : ನೀನು ಕೋಪಗೊಂಡಿದ್ದೀಯೆ?

ವಾಸವದತ್ತೆ : ಇಲ್ಲ, ಎಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲ. ದುಃಖಗೊಂಡಿದ್ದೇನೆ.

ರಾಜ : ನೀನು ಕೋಪಗೊಂಡಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಏತಕ್ಕೆ
ಆಲಂಕರಿಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ?

ವಾಸವದತ್ತ : ಇದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಏನು ಬೇಕು?

ಶಾಜ : ಏನು ವಿರಚಿಕೆಯನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೀಯೇ?

ವಾಸವದತ್ತ : (ರೋಷದಿಂದ) ಓ! ದೂರ ಸರಿ, ಇಲ್ಲೂ
ವಿರಚಿಕೆಯೇ?

ರಾಜ : ಹಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿರಚಿಕೆಯ ಸಲುವಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು
ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸುತ್ತೇನೆ. (ಕೈಗಳನ್ನು ಚಾಚುತ್ತಾನೆ.)

ವಾಸವದತ್ತ : ಬಹಳ ಕಾಲ ಇದ್ದೆ. ಯಾರಾದರೂ ನೋಡ
ಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತೇನೆ. ಅಥವಾ
ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದ ಮುಂಚೂಟಲಟ್ಟಿರುವ ಸ್ವಾಮಿಯ
ಕೈಯನ್ನು ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ.

(ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿ ನಿರ್ಗಮಿಸುತ್ತಾಳೆ.)

ರಾಜ : (ದಿಞ್ಞೇನ ಎದ್ದು) ವಾಸವದತ್ತ! ನಿಲ್ಲ. ಆಯ್ಯೋ!

ಶ್ಲೋಕ (7) : “ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವ ಆತುರದಲ್ಲಿ ಬಾಗಲವಾಡ
ದಿಂದ ತಡೆದು ಘಾಸಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟೆ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಇದು ಸತ್ಯವೋ, ಕೇವಲ ಮನೋರಥವೋ
ತಿಳಿಯದಾಗಿದೆ.

ವಿದೂಷಕ : ಇದೆನೀನು ನೀನು ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಿದ್ದೀಯಲ್ಲ?

ರಾಜ : ಪ್ರಿಯ ಗೆಳೆಯನೇ! ಪ್ರಿಯವಾದದ್ದನ್ನು ನುಡಿಯು
ತ್ತೇನೆ. ವಾಸವದತ್ತೆಯು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ
ಬದುಕಿದ್ದಾಳೆ.

ವಿದೂಷಕ : ಆಯ್ಯೋ ವಾಸವದತ್ತೆ. ಎಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತೆ? ಅವಳು
ಬಹಳ ಹಿಂದೆಯೇ ಮರಣ ಹೊಂದಿದಾಳೆ.

ರಾಜ : ಹಾಗೆ ಹೇಳಬೇಡ. ಗೆಳೆಯನೇ.

ಶ್ಲೋಕ (8) : “ಪ್ರಿಯ ಗೆಳೆಯನೇ, ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದ
ನನ್ನನ್ನು ಅವಳು ಎಚ್ಚರಿಸಿ ಹೊರಟುಹೋದಳು.
ಅವಳು ದಹಿಸಿ ಹೋದಳು ಎಂದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ
ರುಮಣ್ಣಂತನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಾನು ಮೋಸ
ಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟೆ.

ವಿದೂಷಕ : ಆಯ್ಯೋ ಇದು ಅಸಂಭವವಾದದ್ದು. ಬಹುಶಃ ಸ್ನಾನ
ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನದ ಬಗ್ಗೆ ನೀನು ಚಿಂತಿಸಿ ಅವಳನ್ನು
ಸ್ವರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅವಳು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿದ್ದಿರಬಹುದು.

ರಾಜ :

ಶ್ಲೋಕ (9) : “ಒಂದು ಪಕ್ಷ ಇದು ಸ್ವಪ್ನವಾಗಿದ್ದರೆ ನಾನು ಧನ್ಯ
ಮತ್ತು ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳದಿರುವುದೇ ಒಳಿತು. ಅಥವಾ
ಒಂದು ಪಕ್ಷ ಇದು ವಿಭ್ರಮೆಯಾದರೆ ಆ ಭ್ರಮೆಯೇ
ನನಗೆ ಬಹಳ ಕಾಲವಿರಲಿ.”

ವಿವರಣೆ : ‘ಸ್ವಾಗ್ರಗಾಘರಗಾಘ್’ ನಾಟಕದ ಸ್ವಪ್ನಾಂಕವು ಹೀಗೆ
ಬಹಳ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಂತ್ಯಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.
ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ಉಪಚರಿಸಲು, ಸಾಂತಾನ
ಗೈಯಲು ಸಮುದ್ರಗೃಹಕ್ಕೆ ಬಂದ ವಾಸವದತ್ತೆಯು
ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯನಾದ ಉದಯನನನ್ನು
ನೋಡುತ್ತಾಳೆ. ಉದಯನ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ವಾಸವ
ದತ್ತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಪರಿತಪಿಸುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಂತೋಷ

ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ. ಅವನ ಹಸ್ತವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿ ಹೋಗುವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅವನಿಂದ ಹಿಂಬಾಲಿ ಸಲ್ಲಟ್ಟು ಮರೆಯಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಉದಯನನಿಗಾದರೋ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಹಸ್ತಸ್ಪರ್ಶವು ಅರಿವಾಗಿ ಅವಳು ಖಚಿತವಾಗಿಯೂ ಬದುಕಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ವಪ್ನವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರಾಜನಿಗೆ ದಿಢೀರನೆ ಎಚ್ಚರವಾಗಿ ಇದು ಸತ್ಯವೋ, ಮಾಯೆಯೋ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನ ತಾರ್ಕಿಕ ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಕಾರ ವಾಸವದತ್ತಿಯು ಬದುಕಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ಕಾಣಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಸದ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಮಾಯವಾಗಿ ದ್ದಾಳೆ. ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಪ್ರಸಂಗವು ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಿ ದ್ದರೆ, ಅವಳ ಹಸ್ತಸ್ಪರ್ಶವು ಹೇಗಾಗಲು ಸಾಧ್ಯ? ಉದಯನನು ಹೀಗೆ ಇಬ್ಬಂದಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿ ಕೊಂಡು ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬರಲು ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದಿಗ್ಧ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೂ ಉದಯನನಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವಿಚಾರವೆಂದರೆ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಸ್ವಪ್ನ. ಎಚ್ಚರಗೊಂಡರೆ (ಸ್ವಪ್ನ ದಿಂದ) ದುಃಖವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ, ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳದಿರುವುದೇ ಬೇಡ ಎಂದು ಆಶಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಈ ಸ್ವಪ್ನ-ಅರಿವು, ಸತ್ಯ-ಮಿಥ್ಯೆ ವ್ಯಕ್ತ-ಅವ್ಯಕ್ತ ಮುಂತಾದ ದ್ವಂದ್ವಗಳು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಸದಾ ಕಾಲವೂ ಕಾಡಿಸುತ್ತವೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮನಸ್ಸು ಈ ದ್ವಂದ್ವಗಳ ನಡುವೆ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಂಡು ಡೋಲಾಯ

ಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಕವಿಗಳು, ದಾರ್ಶನಿಕರು ಈ ದ್ವಂದ್ವಗಳನ್ನು ಪರಿ ಶೀಲಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಆಚೆ ನಿಲ್ಲುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಪರಮಾರ್ಥದ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಪ್ನಾಂಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹಾವು-ಹಗ್ಗದ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಕವಿಯು ನಾಂದೀರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ಈಗ ಅದಕ್ಕೆ ಮಂಗಳರೂಪವಾದ ತೆರೆಯನ್ನು ಎಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾದ ಆಂಗ್ಲಕವಿಯ ವಾಕ್ಯ ಗಮನಾರ್ಹ.

Was it a vision or a waking dream?
is that music, do I wake or sleep?

Ode to a Nightingale. J. Keats.

Where is it now, the glory and the Gleam
-Wordsworth

(Ode on the intimation of Immortality)

ವಿರೂಪಕ : ಪ್ರಿಯ ಗೆಳೆಯನೇ, ಈ ನಗರದಲ್ಲಿ ಅವಂತೀ ಸುಂದರಿಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಯಕ್ಷಿಣಿಯೊಬ್ಬಳು ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಅವಳನ್ನು ನೀನು ನೋಡಿರಬಹುದು.

ರಾಜ : "ಪ್ರಿಯಗೆಳೆಯನೇ, ಸ್ವಪ್ನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ನಾನು, ದೀರ್ಘವಾದ ಮುಂಗುರುಳಿನಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಅವಳ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡಿದೆನು. ಅವಳ ಕಣ್ಣುಗಳಾದರೋ ಕಾಡಿಗೆ ರಹಿತವಾಗಿದ್ದವು. ಅವಳು ತನ್ನ ಚಾರಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು."

ಶ್ಲೋಕ (11): ಪ್ರಿಯ ಗೆಳೆಯನೇ ಮತ್ತೂ ಸಹ ನೋಡು.

“ಕೇವಲ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅವಳ ಸ್ವರ್ತನುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ನನ್ನ ಈ ಹಸ್ತವು ರಾಣಿಯ ಹಸ್ತದೊಂದಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಉಂಟಾದ ರೋಮಾಂಚನವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ.”

ವಿವರಣೆ

: ಉದಯನನು ತನ್ನನ್ನು ಭೇಟಿಯಾದ ವಿರೂಷ ಕನಿಗೆ ಸ್ವಪ್ನವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಖಂಡಿತ ನೋಡಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ವಾಸವದತ್ತೆಯು ತನ್ನ ಪತಿಯ ವಿರಹದ ಕಾರಣ ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಂಗುರುಳು ಚದುರು ಹೋಗಿದೆ, ಮುಖವು ಕಳಾಹೀನವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಿಯತಮನ ಸನಿಹ ದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಕಾಡಿಗೆಯನ್ನು ಲೇಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು. ಈ ಪತಿವಿಯೋಗದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಅವಳ ಮುಖವು ಕಳಾಹೀನವಾಗಿದೆ.

ಉದಯನನು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಆಲಂಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೋದಾಗ ಅವನ ಕೈಗಳು ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದುವು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯು ಹಸ್ತವನ್ನು ಎದೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಹೊರಟಳು. ಆಗ ಉಂಟಾದ ಪರಸ್ಪರ ಹಸ್ತ ಸಂಘರ್ಷದಿಂದ ಉದಯನನಿಗೆ ರೋಮಾಂಚನ ವಾಗಿ ಅದು ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.

ಮಾತು ಹಾಗೂ ಭಾವನೆಗೆ ಮೀರಿದ ರಕ್ತದ ಮೂಕ ಕರೆಯು ವತ್ಸರಾಜನು ಮೂಕಗೊಳಿಸಿದೆ. ಆ ಸುಂದರ ಅನುಭವವೇ ರಾಜನಿಗೆ ತನ್ನ ಪತಿಯಾದ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಅಸಿತ್ವವನ್ನು ದೃಢೀಕರಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿರೂಷಕ : ಅನರ್ಥವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸುಮ್ಮನೆ ಚಿಂತಿಸ ಬೇಡ. ಮೇಲೇಳು! ಪ್ರಾಂಗಣವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸೋಣ.

ಕಾಂಚುಕೀಯ : ಆರೈಪುತ್ತನಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ. ನಮ್ಮ ಮಹಾ ರಾಜ ರಾದ ದರ್ಶಕನು ನಿಮಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಈ ನಿಮ್ಮ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ರುಮಣ್ಣಾಂತನಾದರೋ ಬಹಳ ಮಹತ್ತರವಾದ ಸೇವೆಯೊಂದಿಗೆ ಒಡಗೂಡಿ, ಆರುಣಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕುದುರೆ, ರಥ, ಆನೆ, ಪದಾತಿ ಮುಂತಾದ ವಿಜಯ ಅಂಗಗಳಾಗಿ ಸೇನಾಬಲವು ಸನ್ನದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತಾವು ದಯಮಾಡಿ.

ಶ್ಲೋಕ (12) : “ನಿನ್ನ ಶತ್ರುಗಳು ವಿಭಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ನಿನ್ನ ಗುಣ ಗಳಿಂದ ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಜೆಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ನೀನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಹಿಂದುಗಡೆಯಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಸಮಸ್ತ ಸಿದ್ಧತೆಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ವೈರಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಏನೇನು ಸಿದ್ಧತೆ ಗಳನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕೋ ಅವನ್ನು ಆಯೋಜಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮ ಬಲಗಳು ಈಗಾಗಲೇ ಗಂಗಾನದಿ ಯನ್ನು ದಾಟಿದ್ದು ವತ್ತದೇಶವು ನಿನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿದೆ.”

ವಿವರಣೆ

: ಮಹಾರಾಜನ ಪ್ರಮುಖ ಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ರುಮಣ್ಣಾಂತ, ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಹಾಯಕರು ಆರುಣಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಕೈಗೊಂಡ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥವಾದ ಭೇದೋಪಾಯವನ್ನು ಉಪ

ಯೋಗಿಸಿ ಮಂತ್ರಿಗಳು ರಾಜನ ಅಸಂಖ್ಯ ಶತ್ರುಗಳ ನಡುವೆ ವಿಭಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಪರಸ್ಪರ ಕಾಳಗವನ್ನು ರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಈಗ -ವತ್ಸರಾಜನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಶತ್ರುವಾದ ಆರುಣಿಯು ಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಜೆಗಳು ಬಹುಶಃ ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಲವನ್ನು ತೋರಿರಬಹುದು.

ಪುನಃ ಉದಯನನು ಸದ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಶತ್ರುವಾದ ಆರುಣಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಒಲವನ್ನು ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೊಂದಲಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಮಹಾ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಸೈನ್ಯ, ವಿಶೇಷವಾದ ಯೋಜನೆಯು ಬೇಕಾಗಿದೆ. ವೈರಿಯನ್ನು ಸದಬಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯ ಮುಂಜಾಗ್ರತೆಯ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ರುಮಣ್ಣಂತನಾದರೋ ಬಹಳ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಈಗಾಗಲೇ ಸೈನ್ಯವು ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಆರುಣಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಹಂತದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು.

ರಾಜ : (ಎದ್ದು) ಸರಿ, ಈ ನಾನಾದರೋ :

ಶ್ಲೋಕ (13): “ಆತ್ಯಂತ ಭೀಕರವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ದಕ್ಷನಾದ ಆ ಆರುಣಿಯನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎದುರಿಸಿ ಆತ್ಯಂತ ಹರಿತವಾದ, ಸಮುದ್ರದ ಅಲೆಗಳಂತಿರುವ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಅವನನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತೇನೆ.”

(ಎಲ್ಲರೂ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾರೆ.)

ಐದನೆ ಅಂಕದ ಪರಿವರ್ಮಾಪ್ತಿ

ಆರನೆಯ ಅಂಕ

(ತರುವಾಯ ಕಾಂಚುಕೀಯ ರೈಚ್ಯನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ)

ಕಾಂಚುಕೀಯ : ಇಲ್ಲಿ ಯಾರಿದ್ದೀರಿ? ಚಿನ್ನದ ತೋರಣವುಳ್ಳ ಈ ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವ ಜನರಲ್ಲಿ?

ಪ್ರತೀಹಾರಿ : (ಒಳಕ್ಕೆ ಬಂದು) ಆರ್ಯನೇ! ನಾನು ವಿಜಯಾ. ಏನು ಮಾಡಬೇಕು?

ಕಾಂಚುಕೀಯ : ಪೂಜ್ಯಳೆ! ಆರುಣಿ ಪುನಃ ಗೆದ್ದು ಆನಂದದಿಂದ ಹೊಸ ವರ್ಚಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಉದಯನನಿಗೆ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿವೇದಿಸು. ಮಹಾಸೇನನ ಆರಮನೆಯಿಂದ ಬಂದ ರೈಚ್ಯವಂಶದ ಕಾಂಚುಕೀಯನು, ರಾಣಿ ಅಂಗಾರವತಿಯು ಕಳಿಸಿರುವ ವಸುಂಧರೆ ಎಂಬ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ದಾದಿಯು ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ಕಾಣಲು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸು.

ವಿಜಯ : ಈಗ ಪ್ರತೀಹಾರಿಗಳು ಹೋಗುವ ಸಮಯವಲ್ಲ. ಜಾಗವೂ ಅಲ್ಲ.

ಕಾಂಚುಕೀಯ : ಹಾಗೆಂದರೇನು?

ವಿಜಯ : ಕೇಳಿ ಆರ್ಯರೆ! ಕೇಳಿ. ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರೋ ವೀಣೆ ನುಡಿಸಿದ್ದು ರಾಜನ ಕಿವಿಗೆ ಬಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಒಡೆಯರು 'ಇದು ಘೋಷವತಿ ವೀಣಾನಾದದಂತೆಯೇ ಇದೆ' ಎಂದರು.

ಕಾಂಚುಕೀಯ: ಆಮೇಲೆ?

ವಿಜಯಾ : ಆಮೇಲೆ ಆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಆ ವೀಣಾವಾದಕನನ್ನು ನಿನಗೆ ಈ ವೀಣೆ ಎಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿತೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಯಿತು. ಅವನು ಆ ವೀಣೆ ತನಗೆ ನರ್ಮದಾ ನದೀ ತೀರದ ಜೋಡು ಹುಲ್ಲುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿ, ತಮಗೆ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಾದರೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು" ಎಂದು ವೀಣೆಯನ್ನು ಮಹಾರಾಜ ಉದಯನನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟನು. ಪ್ರಭುಗಳು ತಕ್ಷಣವೇ ಮೂರ್ಛೆ ಹೋದರು. ಪ್ರಜ್ಞೆ ಮರುಕಳಿಸಿದ ನಂತರ ಅವರ ಕಣ್ಣುಗಳು ಕಣ್ಣೀರಿನ ಮಡುವಾಗಿದ್ದವು. "ಎಲೈ ಘೋಷವತಿ! ನಿನನ್ನು ನೋಡಿದೆ. ಆದರೆ ಅವಳು ಕಾಣಲಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಒಡೆಯರು ಬಹಳ ಸಾರಿ ಹಪಹಪಿಸಿದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸಮಯ ಸೂಕ್ತ ವಾದ್ದಲ್ಲ, ನಾನು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿ? ಕಾಂಚುಕೀಯ: ಪರವಾಗಿಲ್ಲ. ಈಗಲೇ ಹೋಗಿ ನಿವೇದಿಸು. ನಾವು ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಮಾತನಾಡಲು ಬಂದಿರುವುದು.

ವಿಜಯಾ : ಹಾಗಾದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಗಲೇ ಹೋಗಿ ನಿವೇದಿಸು ತ್ತೇನೆ. (ಹೊರಡುವಳು). ಇಗೋ ಒಡೆಯರೆ! ಪೂರ್ವಭಾಗದ ಅರಮನೆಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿದು ಈ ಕಡೆಯೇ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ನಿವೇದಿಸೋಣ.

ಕಾಂಚುಕೀಯ: ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. (ಇಬ್ಬರೂ ಹೋಗುವರು).

(ಇಲ್ಲಿಗೆ ಮಿಶ್ರ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ ಮುಗಿಯಿತು.)

(ಆನಂತರ ಉದಯನ ಮತ್ತು ವಸಂತಕ ಬರುತ್ತಾರೆ.)

ಉದಯನ : ಘೋಷವತಿ ವೀಣೆಯೇ! ನಿನ್ನ ಧ್ವನಿಯು ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಮಧುರವಾಗಿದೆ. ನನ್ನ ಪ್ರಿಯೆಯ ತೊಡೆ, ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ನೀನು ವಿರಾಜಿಸಿದ್ದೆ. ಈಗ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಲವು ನಿನ್ನ ದಂಡಕ್ಕೆ ಮೆತ್ತಿಕೊಂಡಿದೆ. ಆ ಭಯಾನಕವಾದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ನೀನು ಹೇಗೆ ವಾಸಿಸಿದೆ? (1) ಅಲ್ಲದೇ ಆ ತಪಸ್ವಿನಿಯನ್ನು ನೆನೆಯದ ನಿನ್ನಗೆ ಸ್ನೇಹವೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲ.

ಅವಳು ತನ್ನ ತೊಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡಿದ್ದಳು. ನಿನ್ನ ಪಕ್ಕಗಳನ್ನು ಆಲಂಗಿಸಿದಳು. ಅವಳಿಗೆ ಬಹಳ ಆಯಾಸ ವಾದಾಗ ನಿನ್ನನ್ನು ತನ್ನ ಎದೆಗೆ ಆವುಚಿಕೊಂಡಳು. ನನ್ನ ವಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅದೆಷ್ಟು ರೀತಿಯಲಿ ರೋದಿಸಿದಳು. ವೀಣೆ ನುಡಿಸುವಾಗ ಮಧ್ಯೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ ಮುಗುಳ್ಳಗುತ್ತಿದ್ದಳು (2)

ವಿದೂಷಕ : ಗೆಳೆಯ, ಹೀಗೆ ನೀನು ಅತಿಯಾಗಿ ದುಃಖಿಸುವುದು ತೋಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಉದಯನ : ಗೆಳೆಯನೇ! ಅದು ಹಾಗಲ್ಲ.

ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ ಸುಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ತನ್ನ ವಿರಹವು ಈ ವೀಣೆ ನೋಡಿದಾಗಲಿಂದ ಜಾಗೃತವಾಗಿದೆ. ಘೋಷವತಿ ವೀಣೆ ಯಾರಿಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದಿತೋ, ಆ ದೇವಿಯನ್ನು ನಾನು ಮತ್ತೆ ಕಾಣಲಾರೆನು. (3) ವಸಂತಕನೇ! ಪೀಣಾಶಿಲ್ಪಿಗಳನ್ನು ಕರೆದು ಘೋಷವತಿ

ವೀಣೆಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ.

ವಿದೂಷಕ : ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. (ವೀಣೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವನು).

(ಪ್ರತೀಹಾರಿ ವಿಜಯಾ ಬರುವಳು)

ವಿಜಯಾ : ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ. ಮಹಾಸೇನನ ಕಡೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ರೈಭ್ಯನೆಂಬ ಕಾಂಚುಕೀಯ, ಅಂಗಾರವತಿ ಕಳುಹಿಸಿರುವ ವಸುಂಧರೆ ಎಂಬ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ದಾದಿಯರು ತಮ್ಮ ಭೇಟಿಗಾಗಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಉದಯನ : ಅದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ.

ವಿಜಯಾ : ತಾವು ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಿದಂತೆ. (ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ).

ಉದಯನ : ಇಷ್ಟು ಬೇಗ ಈ ವಿಷಯ ಮಹಾಸೇನನಿಗೆ ಹೇಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ?

(ವಿಜಯಳೊಂದಿಗೆ ಪದ್ಮಾವತಿ ಬರುತ್ತಾಳೆ)

ವಿಜಯಾ : ರಾಜಕುಮಾರಿ ಹೀಗೆ ದಯಮಾಡಿಸಿ.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯಪುತ್ರನಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ.

ಉದಯನ : ಪದ್ಮಾವತಿ! ಮಹಾಸೇನ- ಅಂಗಾರವತಿಯರು ಕಳುಹಿಸಿರುವ ರೈಭ್ಯನೆಂಬ ಕಾಂಚುಕೀಯ, ವಾಸವದತ್ತೆಯ ದಾದಿ ವಸುಂಧರೆ ಅವರು ರಾಜನ ಭೇಟಿಗಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ವಿಷಯ ನಿನಗೆ ತಿಳಿದಿದೆಯೇ?

ಪದ್ಮಾವತಿ : ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧಿಗಳ ಕುಶಲ ಸಮಾಚಾರ ಕೇಳುವುದು ನನಗೆ ಇಷ್ಟ.

ಉದಯನ : 'ವಾಸವದತ್ತ'ಯ ಸಂಬಂಧಿಗಳು ನನಗೂ ಬಂಧುಗಳು" ಎಂದು ನೀನು ಹೇಳಿದ್ದು ನಿನ್ನ ಘನತೆಗೆ ತಕ್ಕ ಮಾತು. ಪದ್ಮಾವತಿ, ಕುಳಿತುಕೋ. ನೀನೇಕೆ ಈಗ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ?

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯಪುತ್ರನೇ! ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡೇ ಅವರನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯಾ?

ಉದಯನ : ಅದರಲ್ಲಿ ತಪ್ಪೇನು ಇದೆ?

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯಪುತ್ರನ ಇನ್ನೊಬ್ಬಳು ಹೆಂಡತಿ ಎಂದು ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಸರವಾಗಬಹುದು.

ಉದಯನ : ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಯಾರಿಗೆ ತೋರಿಸ ಬೇಕೋ ಅವರಿಗೆ ತೋರಿಸಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಪವಾದ ಅವನಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕುಳಿತುಕೋ.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದಂತೆ (ಕುಳಿತುಕೊಂಡು) ತಾಯಿ-ತಂದೆಯರು ಯಾವ ಸಂದೇಶ ಕಳಿಸಿರುವರೋ ಎಂದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಳವಳ ಉಂಟಾಗಿದೆ.

ಉದಯನ : ಪದ್ಮಾವತಿ ನನಗೂ ಸಹ ಹಾಗೆಯೇ!

ಅವರ ಮಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದೆ. ಕಾಪಾಡಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಏನು ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಮಾಡುವರೋ ಎಂದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹ ಮೂಡಿದೆ. ವಿಧಿಯು ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ನಡೆದು

ಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ನೋಂದಿದೆ. ತಂದೆಗೆ ಕೋಪವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದ ಮಗನು ಹೆದರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ನಾನು ಹೆದರಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ.

(4)

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಕಾಲವು ನಮಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿದರೆ, ಕಾಪಾಡಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ?

ವಿಜಯಾ : ಕಾಂಚುಕೀಯ ಮತ್ತು ದಾದಿ ಹೊರಗಡೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಉದಯನ : ಕೂಡಲೇ ಒಳಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ.

ವಿಜಯಾ : ತಮ್ಮ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ (ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾಳೆ)
(ತರುವಾಯ ರೈಚ್ಚ ಮತ್ತು ವಸುಂಧರ ವಿಜಯಳ ಜೊತೆ ಒಳಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ.)

ರೈಚ್ಚ : ಆಹಾ! ಬಂಧುಗಳ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದರಿಂದ ಸಂತೋಷವಾಗಿದೆ. ರಾಜಕುಮಾರಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ನಿಧನವನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊಂಡರೆ ನೋವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಧಿಯೇ! ರಾಣಿಯನ್ನು ಉಳಿಸಿ, ರಾಜ್ಯ ಮಾತ್ರ ಹೋಗಿದ್ದರೆ, ನಿನಗೇನು ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿತ್ತು? (5)

ವಿಜಯಾ : ಪ್ರಭುಗಳು ಇಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ ಈ ಕಡೆ ಬನ್ನಿ.

ರೈಚ್ಚ : ಪ್ರಭುಗಳಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ.

ಧಾತ್ರಿ : ಸ್ವಾಮಿಗಳಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ.

ಉದಯನ : (ಗೌರವ ಮತ್ತು ಅಭಿಮಾನದಿಂದ) ಸನ್ಮಾನಿಸ್ತೇರಿ!

ಬಹಳಷ್ಟು ರಾಜರ ವಿಳು-ಬೀಳುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ, ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನಿಮ್ಮ ಒಡೆಯರು ಮಹಾಸೇನ ಕುಶಲನೇ? ನಾನು ಯಾರ ಬಾಂಧವ್ಯವನ್ನು ಬಯಸಿ ಮುಂದುವರಿಸಿದ್ದನೋ ಆ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಅರಸು ಕ್ಷೇಮವೇ? (6)

ರೈಚ್ಚ : ಹೌದು ಒಡೆಯರೇ! ಮಹಾಸೇನ ಕ್ಷೇಮ. ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಕ್ಷೇಮವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಉದಯನ : (ಎದ್ದುನಿಂತು) ಮಹಾಸೇನನ ಆದೇಶವೇನೆಂದು ತಿಳಿಸಿ.

ರೈಚ್ಚ : ವಿನಯ ವೈದೇಹಿ ಪುತ್ರನಿಗೆ ತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡೇ ತಾವು ಮಹಾಸೇನನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಬಹುದು. ಆದೇ ಅವನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದು.

ಉದಯನ : (ಕುಳಿತು) ಮಹಾಸೇನನ ಆದೇಶದಂತೆಯೇ ಆಗಲಿ.

ರೈಚ್ಚ : ಶತ್ರುಗಳು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಅದೃಷ್ಟವೇ ಸರಿ. ಕಾರಣ ವೇನೆಂದರೆ.

ದುರ್ಬಲರು ಹೆದರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹವರು ಉತ್ತಮವರಲ್ಲ. ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಕೇವಲ ಉತ್ತಮವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಒಲಿಯುತ್ತಾಳೆ (7)

ಉದಯನ : ಹಿರಿಯರೇ! ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಮಹಾಸೇನನ

ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಯಾಕೆಂದರೆ: ಮೊದಲು ಅವನಿಗೆ ಸೋತೆನು. ನಂತರ ಅವನ ಮಕ್ಕಳೊಂದಿಗೆ ಕಾಲ ಕಳೆದ. ಅವಳ

ಮಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಕಾಪಾಡಲು ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಮಹಾಸೇನನು ತನ್ನ ಮಗಳ ಸಾವಿನ ಸುದ್ದಿ ಕೇಳಿದರೂ ಮೊದಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ನನ್ನ ಜೊತೆಗೂಡಿ ಪುನಃ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದ್ದಾನೆ (8)

ರೈಚ್ಛ

: ಇದು ಮಹಾಸೇನನ ಸಂದೇಶ. ರಾಣಿ ಅಂಗಾರ ವತಿಯ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಆರ್ಯ ವಸುಂಧರ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ಉದಯನ

: ಹಾ ತಾಯಿ!

ಆ ಮಹಾರಾಣಿಯ ಹದಿನಾರು ರಾಣಿಯರ ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ಹಿರಿಯಳು. ಆ ತಾಯಿ ನಗರದೇವತಿ. ನಾನು ಹೊರಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಾಳಜಿ ಹಾಗೂ ಮಮತೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಸೌಖ್ಯ ವಿಚಾರಿಸಿದ ಆ ತಾಯಿ ಕುಶಲವೇ? (9)

ಧಾತ್ರಿ

: ಸೌಖ್ಯವಾಗಿರುವ ಮಹಾರಾಣಿಯು ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಕ್ಷೇಮವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದ್ದಾಳೆ.

ಉದಯನ

: ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಕ್ಷೇಮ! (ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಟ್ಟು) ಹು! ನನ್ನ ಕ್ಷೇಮ ಹೀಗಿದೆ.

ಧಾತ್ರಿ

: ತಾವು ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೀಗೆ ದುಃಖಿಸಬೇಡಿ.

ರೈಚ್ಛ

: ಪ್ರಭುಗಳು ದುಃಖವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸಮಾಧಾನ ತಂದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ತಾವು ಈ ರೀತಿ ಪ್ರೀತಿ ತೋರಿ ದುಃಖಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಮಹಾಸೇನನ ಮಗಳು ಸತ್ತಿದ್ದರೂ ಅಮರಕಾದಂತೆ:

ಸಾಯುವ ಸಮಯ ಬಂದಾಗ ಯಾರು ಯಾರನ್ನೂ

ರಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಗ್ಗ ಕಿತ್ತು ಹೋದ ಮಡಕೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ? ಮನುಷ್ಯರು ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬೆಳೆದು-ಅಳಿಯುವ ಕಾಡಿನಂತೆ. ಸಾವು ಮತ್ತು ಬದುಕು ಅದೇ ತರಹ. (10)

: ಹಿರಿಯರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಬೇಡಿ. ಆ ಮಹಾಸೇನನ ಮಗಳು ನನಗೆ ಪ್ರೀತಿಯ ಶಿಷ್ಯೆ. ಪ್ರಿಯರಾಣಿ, ಪ್ರಿಯಸಖಿ, ಜನುಮಜನುಮದಲೂ ನಾನು ಅವಳನ್ನು ಹೃದಯಾಂತರಾಳದಿಂದ ನೆನಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. (11)

ಧಾತ್ರಿ

: ಮಹಾರಾಣಿಯವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಕಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. “ವಾಸವದತ್ತ ಮರಣ ಹೊಂದಿದಳು. ನೀನೂ ಸಹ ಮೊದಲೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಳಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ನಿನ್ನ ಮೇಲೆ ಮಮತೆ ಇಟ್ಟಿದ್ದೆವು. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಉಜ್ಜಯಿನಿಗೆ ಕರೆಸಿಕೊಂಡದ್ದು. ಅಗ್ನಿಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಲಿದ್ದರೂ, ವೀಣೆ ಕಲಿಸುವ ನೆಪದಿಂದ ವಾಸವದತ್ತಯನ್ನು ನಿನಗೆ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟೆವು. ವಿವಾಹದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳು ಇನ್ನು ನಡೆಯುವಷ್ಟರಲ್ಲೇ ನೀನು ಚಪಲತೆ ಹಾಗೂ ಅವಸರದಿಂದ ಅವಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದೆ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಸಿ ಆ ಚಿತ್ರಪಟಗಳಿಗೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಿದೆವು. ಆ ಚಿತ್ರ ಪಟಗಳನ್ನು ನಿನಗೆ ಈಗ ಕಳಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಲಿ”.

ಉದಯನ : ಆರ್ಯಯ ಮಾತು ಬಹಳ ಮಮತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಆಕೆಯ ಸಜ್ಜನಿಕೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು.

ತಾಯಿಯ ಮಾತೆಂದರೆ ನೂರು ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೂ ಮಿಗಿಲಾದದ್ದು! ನಾನು ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದರೂ ಸಹ ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆ ತಾಯಿಗೆ ಮಮತೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯಪುತ್ರ, ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ಆ ಹಿರಿಯಳನ್ನು ನೋಡಿ ನನಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುವ ಆಸೆ.

ಧಾತ್ರಿ : ರಾಜಕುಮಾರಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು.

(ಪದ್ಮಾವತಿಗೆ ಚಿತ್ರಪಟವನ್ನು ತೋರಿಸುವಳು)

ಪದ್ಮಾವತಿ : (ತನ್ನಲ್ಲೇ) ಹುಂ! ಈ ಚಿತ್ರ ಪೂಜ್ಯಕಾದ ಆವಂತಿಕೆಯ ರೂಪವನ್ನೇ ಹೋಲುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲಾ? (ಜೋರಾಗಿ) ಆರ್ಯಪುತ್ರ! ಇದು ಪೂಜ್ಯಕಾದ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಹೋಲುವುದೇ?

ಉದಯನ : ಹೋಲುವುದೇನು? ಅವಳೇ ಇದು. (ದುಃಖದಿಂದ) ಬಹಳ ಕಷ್ಟ! ಇಂತಹ ಅಪೂರ್ವವಾದ-ಲಾವಣ್ಯವೂ ಮೃದುವೂ, ಮಧುರವೂ, ಸ್ನೇಹಪೂರ್ಣವೂ ಆದ ಮುಖವನ್ನು ಹೇಗೆ ಬೆಂಕಿ ಆಹುತಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದೆ. (13)

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯಪುತ್ರನ ಚಿತ್ರಪಟವನ್ನು ನೋಡಿ, ಇದು ಅವಳೋ ಅಥವಾ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಧಾತ್ರಿ : ರಾಜಕುಮಾರಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿ.

ಪದ್ಮಾವತಿ : (ನೋಡಿ) ನನ್ನ ಪ್ರಿಯತಮನ ಚಿತ್ರಪಟಕ್ಕೂ ಪ್ರಿಯತಮನಿಗೂ ಬಹಳಷ್ಟು ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅವಳದೇ ಖಂಡಿತ.

ರಾಜ : ದೇವಿ! ಚಿತ್ರಪಟವನ್ನು ನೋಡಿದಾಕ್ಷಣದಿಂದ ನೀನು ಸಂತೋಷ ಹಾಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಇರುವಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲಾ?

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯಪುತ್ರನೇ! ಈ ಚಿತ್ರಪಟದಲ್ಲಿರುವ ಆವಂತಿಕೆಯಂತೆಯೇ ಒಬ್ಬಳು ನಮ್ಮ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ.

ಉದಯನ : ಏನು? ವಾಸವದತ್ತೆಯಂತೆಯೇ?

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಹೌದು.

ಉದಯನ : ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಅವಳನ್ನು ಬೇಗನೆ ಕರೆದು ತಾ.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯಪುತ್ರ! ನನ್ನ ಮದುವೆಗೆ ಮೊದಲು ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅವಳು ನನ್ನ ತಂಗಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ದಿನ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸವಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಹೋದನು. ಅವಳ ಗಂಡನು ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವಳು ಪರಪುರುಷರನ್ನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಳು ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ನೋಡಲಿ.

ಉದಯನ : ಅವಳು ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ತಂಗಿಯಾದರೆ, ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಅವಳು ಬೇರೆ ಹೆಣ್ಣಾಗಿರಬೇಕು. ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಾಮ್ಯವಿರುವ ಬಹಳ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ನೋಡಲು ಸಿಗುತ್ತಾರೆ. (14)

ಪ್ರತೀಹಾರಿ : ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ. ಉಜ್ಜಯಿನಿಗೆ ಸೇರಿದ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ನನ್ನ ತಂಗಿಯನ್ನು ರಾಜಕುಮಾರಿಯಲ್ಲಿ ಇಡುಗಂಟನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದೆ ಈಗ ವಾಪಸ್ಸು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಬಂದಿದ್ದು ತಮ್ಮ ಅಪ್ಪಣೆಗಾಗಿ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಉದಯನ : ಪದ್ಮಾವತಿ! ಆದೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ?
ಪದ್ಮಾವತಿ : ಇರಬಹುದು.

ಉದಯನ : ಸಭ್ಯತೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಬೇಗನೆ ಅವನನ್ನು ಒಳಗೆ ಕಳುಹಿಸಿ.
ಪ್ರತೀಹಾರಿ : ರಾಣಿಯು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದಂತೆ. (ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ).

ಉದಯನ : ಪದ್ಮಾವತಿ! ಅವಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದಂತೆ. (ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ.)

(ತರುವಾಯ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಪ್ರತೀಹಾರಿಯೊಂದಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ).

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಅಬ್ಬ! (ತನ್ನಲ್ಲಿ)

ರಾಜನಿಗೆ ಒಳಿತಾಗಲಿ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಮಹಾರಾಣಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿಟ್ಟೆ. ನನ್ನ ಯೋಜನೆಗಳು ಫಲ ನೀಡಿದರೂ, ರಾಜನು ಏನನ್ನು ವನೋ ಎಂದು ನನ್ನ ಹೃದಯ ಕಾತರ ಗೊಂಡಿದೆ. (15)

ಪ್ರತೀಹಾರಿ : ಒಡತಿ ಇಲ್ಲಿದ್ದಾಳೆ. ತಾವು ಅವಳನ್ನು ಭೇಟಿಮಾಡ ಬಹುದು.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : (ಅವಳನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ) ಪ್ರಭುಮಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ.

ಉದಯನ : ಈ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಹಿಂದೆ ಕೇಳಿದ ಹಾಗಿದೆಯಲ್ಲಾ? ಎಲೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ! ನಿನ್ನ ತಂಗಿಯನ್ನೇ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಹತ್ತಿರ ನಿಕ್ಷೇಪವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದು?

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಹೌದು.

ಉದಯನ : ಹಾಗಿದ್ದರೆ ನಿಮ್ಮ ತಂಗಿಯನ್ನು ಬೇಗನೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ.

ಪ್ರತೀಹಾರಿ : ಮಹಾರಾಜನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದಂತೆ.

(ತರುವಾಯ ಪದ್ಮಾವತಿ, ಅವಂತಿಕೆ, ಮತ್ತು ಪ್ರತೀಹಾರಿ ಬರುತ್ತಾರೆ)

ಅವಂತಿಕೆ : ಏನದು?

ಪದ್ಮಾವತಿ : ನಿನ್ನ ಸಹೋದರ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ.

ಅವಂತಿಕೆ : ಸದ್ಯ! ಈಗಲಾದರೂ ನನ್ನನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊಂಡನಲ್ಲ!

ಪದ್ಮಾವತಿ : (ಸಮೀಪಿಸಿ) ಆರ್ಯಪುತ್ರನಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ... ನಿಕ್ಷೇಪ ಇಲ್ಲಿದೆ.

ಉದಯನ : ಪದ್ಮಾವತಿ, ನಿಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸು ಅಥವಾ ಸಾಕ್ಷಿಗಳ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಇಡುಗಂಟನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸ ಬೇಕು.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಪೂಜ್ಯನೇ! ಇವಳನ್ನು ತಾವು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬಹುದು.

ಧಾತ್ರಿ : (ಅವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಗಮನಿಸಿ) ಓಹ್!

ಇವಳು ರಾಜಕುಮಾರಿಯಾದ ವಾಸವದತ್ತೆ.

ಉದಯನ : ಏನು? ಮಹಾಸೇನನ ಮಗಳೇ! ಮಹಾರಾಣಿ! ಪದ್ಮಾವತಿಯೊಂದಿಗೆ ಒಳಗೆ ನಡಿ.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಇವಳು ಒಳಗೆ ಹೋಗಕೂಡದು. ಇವಳು ನನ್ನ ತಂಗಿ.

ಉದಯನ : ತಾವು ಏನು ಹೇಳಿದಿರಿ? ಇವಳು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಮಹಾಸೇನನ ಮಗಳೇ?

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಎಲೈ ರಾಜನೇ!

ಭರತ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿರುವ, ವಿನಯಶಾಲಿ, ಬುದ್ಧಿವಂತ ಹಾಗೂ ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯವುಳ್ಳ ರಾಜಧರ್ಮವನ್ನು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸುವ ನೀನು ಅವಳನ್ನು ಬಲವಂತದಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹನಲ್ಲ. (16)

ಉದಯನ : ಆಗಲಿ. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ರೂಪಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸೋಣ. ಮುಸುಕನ್ನು ತೆಗೆಯಿರಿ.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ.

ಉದಯನ : ಓ! ಇವನು ಯೌಗಂಧರಾಯಣ. ಇವಳು ಮಹಾಸೇನನ ಮಗಳು. ಅವಳನ್ನು ಪುನಃ ನೋಡುತ್ತಿರುವುದು, ಸತ್ಯವೋ, ಕನಸೋ! ಆಗಲೂ ಸಹ ಅವಳನ್ನು ಇದೇ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ಮೋಸ ಹೋದೆ (17).

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಸ್ವಾಮಿಯೆ! ರಾಣಿಯನ್ನು ತಮ್ಮಿಂದ ದೂರ ಮಾಡಿ ಅಪರಾಧವೆಸಗಿದ್ದೇನೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮ ಕ್ಷಮೆ

ಬೇಡುತ್ತೇನೆ. (ಅವನ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ).

ಉದಯನ : (ಅವನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆಬ್ಬಿಸಿ) ನೀನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನೇ! ಪೊಳ್ಳುಮದದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ಚರ್ಚೆ, ಯೋಜನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ ನಮ್ಮನ್ನು ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ನೀನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದ್ದಿ. (18)

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ನಾವು ಏನಿದ್ದರೂ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಅದೃಷ್ಟದ ಹಿಂಬಾಲಕರಷ್ಟೆ.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಹೋ! ಈ ಅವಂತಿಕೆ ನೈಜವಾಗಿ ವಾಸವದತ್ತೆ. ನಿನ್ನನ್ನು ಗೆಳತಿ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ನನ್ನಿಂದ ಸಭ್ಯ ನಡವಳಿಕೆಯು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಶಿರಸಾವಹಿಸಿ ಕ್ಷಮೆ ಕೋರುತ್ತೇನೆ.

ವಾಸವದತ್ತೆ : (ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ) ಏಳು ಗಂಡನನ್ನು ಪಡೆದು ಶುಭಾಂಗಿಯೇ! ಮೇಲೆ ಏಳು. ಯಾಚಕತನವೆಂಬುದು ನಿನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ.

ಪದ್ಮಾವತಿ : ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ.

ಉದಯನ : ಗೆಳೆಯೆ! ಯೌಗಂಧರಾಯಣ, ರಾಣಿಯನ್ನು ನನ್ನಿಂದ ದೂರಮಾಡಿದ್ದರ ಉದ್ದೇಶ?

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಇಡೀ ಕೌಶಾಂಬೇ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು.

ಉದಯನ : ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಅವಳನ್ನು ನ್ಯಾಸವಾಗಿಡಲು ಏನು ಕಾರಣ?

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಪುಷ್ಪಕ ಭದ್ರ ಮುಂತಾದ ಜ್ಯೋತಿಸಿಗಳಿಂದ

ಪದ್ಮಾವತಿ ಮುಂದೆ ನಮ್ಮ ರಾಜನ ಮಡದಿಯಾಗುವಳು ಎಂದು ಭವಿಷ್ಯ ಹೇಳಿದ್ದ ಕಾರಣ ಈ ಯೋಜನೆ ಜಾರಿಗೊಳಿಸಿದೆ.

ಉದಯನ : ರುಮಣ್ಣಂತನಿಗೆ ಈ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ತಿಳಿದಿತ್ತಲ್ಲವೇ?

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿತ್ತು.

ಉದಯನ : ಓಹ್! ರುಮಣ್ಣಂತ ಎಂತಹ ಹಠಮಾರಿ!

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಪ್ರಭುವೇ! ಪೂಜ್ಯ ರೈಭ್ಯ ಹಾಗೂ ವಸುಂಧರ ಈ ಕ್ಷಣ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಈ ಶುಭ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಮಹಾಸೇನನಿಗೆ ತಿಳಿಸೋಣವಾಗಲಿ.

ಉದಯನ : ಇಲ್ಲ, ಇಲ್ಲ, ದೇವಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯೊಂದಿಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗೋಣ.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ : ಮಹಾರಾಜನು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದಂತೆ.

ಭರತವಾಕ್ಯ

ಒಂದೇ ಬೆಳ್ಳೊಡೆಯನ್ನು ಉಳ್ಳ ಹಿಮಾಲಯ ಮತ್ತು ವಿಂಧ್ಯ ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಕಿವಿಯೋಲೆನ್ನಾಗಿ ಬಳ್ಳಿ ಸಮುದ್ರ ದವರೆಗೂ ವಿಸ್ತರಿಸಿರುವ ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನಮ್ಮ ರಾಜಸಿಂಹನು ಆಳಲಿ.

(ಎಲ್ಲರೂ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ)

ಆರನೇ ಅಂಕ ಮುಗಿಯಿತು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕ ಮುಗಿಯಿತು.

ಭಾಗ-3

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ

ಅಂಕಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ

ಮೊದಲನೇ ಅಂಕ

(ವಿ.ಸೂ. : ಅಂಕಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ ಬರೆಯುವಾಗ ಮೊದಲಿಗೆ ಆ ಅಂಕದ ಕಥೆಯನ್ನು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಬರೆದು ನಂತರ ಈ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಬರೆಯಿರಿ)

ಈ ಅಂಕವು ಮುಂದಿನ ಅಂಕಗಳ ಕಥೆ ಹಾಗೂ ಇತಿವೃತ್ತ ವಿನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಭದ್ರ ಬುನಾದಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಇಡೀ ನಾಟಕದ ಮುಖ್ಯ ಕಥಾ ವಸ್ತುವೆಂದರೆ ಪದ್ಮಾವತಿಯೊಂದಿಗೆ ಉದಯನನ ಮದುವೆ ಹಾಗೂ ದರ್ಶಕನ ಸಹಾಯದೊಂದಿಗೆ ಕಳೆದುಹೋಗಿರುವ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಉದಯನ ಮತ್ತೆ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ಯೋಜನೆ ಕೈಗೂಡಲು ಕೆಲಕಾಲ ವಾಸವದತ್ತಯು ಉದಯನನಿಂದ ಮರೆಯಾಗಿರಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅವಳನ್ನು ಪದ್ಮಾವತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಕ್ಷೇಪವನ್ನಾಗಿಟ್ಟು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವಳನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ನಾಟಕೀಯ ತಂತ್ರದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ. ಉದಯನನು ಅಂತಿಮವಾಗಿ ವಾಸವದತ್ತಯೊಂದಿಗೆ

ಪುನಃ ಸಮಾಗಮ ಹೊಂದುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಅವಳ ಶೀಲ ಚಾರಿತ್ರ್ಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಮಾಣ ಭೂತವಾಗಿ ನುಡಿಯುವುದು ಅವಶ್ಯಕ. ಮೇಲಾಗಿ ಸವತಿಯರಿಬ್ಬರು ಜೊತೆಗೆ ಕೆಲಕಾಲ ವಾಸಿಸಿ ಅವರಿಬ್ಬರ ನಡುವೆ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿ ಮೈತ್ರಿಗಳು ಪ್ರಧಿಸಿ ಅವರ ಭವಿಷ್ಯ ಜೀವನ ಸುಗಮವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ತನ್ನ ಪತಿಯ ಶ್ರೇಯೋಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಗುರಿಯಾಗುಳ್ಳ ವಾಸವದತ್ತ ಈ ಯೋಜನೆಗೆ ಮೌನವಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತಾಳೆ.

ಅವಂತಿಕೆಯಾಗಿ ಬಂದ ವಾಸವದತ್ತಿಯನ್ನು ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಲು ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಅವಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವ ಕೆಲಸವು ನಡೆಯುವುದು ಶಾಂತವಾದ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿಯೇ ಹೊರತು ದರ್ಪ ಅಧಿಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ. ಪದ್ಮಾವತಿಯೇ ಯಾರಿಗೆ ಏನು ಬೇಕು? ನಿಸ್ಸಂಕೋಚವಾಗಿ ಕೇಳಿ ಎಂದು ಉದಾರಶೀಲತೆಯಿಂದ ಆಶ್ರಮವಾಸಿಗಳನ್ನು ಕೋರಿಕೊಂಡಾಗ, ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಹಂಚಿಕೆ ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ತಪೋಧನರೂ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರೂ ವಾಸಿಸುವ ಪ್ರಶಾಂತವಾದ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಈ ಘಟನೆ ನಡೆದುದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನೂ ಅವಿವಾಹಿತೆಯಾಗಿರುವ ಪದ್ಮಾವತಿ, ವಿವಾಹಿತಳಾದ ವಾಸವದತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ನ್ಯಾಸವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಎಂಬ ಓದುಗರ ಚಿಂತೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿಗೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವಾಗಲೀ ಅವಸರದ ನಡವಳಿಕೆ ಎಂದು ಅನ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಂತಿಕೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಆತ್ಮೀಯ ಗೆಳತಿಯೆಂದು ಪರಿಭಾವಿಸಿ ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಭೇಟಿ ಸ್ವಫಲವಾಯಿತೆಂದು ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾಳೆ.

ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಿಂದ ಹಲವಾರು ಮುಖ್ಯ ಘಟನಾವಳಿಗಳಿಗೆ ತಿರುವು ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಅವನು ಹಾಗೂ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಸಂವಾದದ ಮೂಲಕ ವಾಸವದತ್ತೆ, ಯೌಗಂಧರಾಯಣರಿಬ್ಬರೂ ಲಾವಾಣಕ ಅಗ್ನಿದುರಂತದಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟು ಹೋಗಿದ್ದು, ಉದಯನ ಅವಳ ಮರಣ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿರಹವಿಹ್ವಲನಾಗಿ ಗೋಳಾಡಿದ್ದು ಮುಂತಾದವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಗೆ ಈ ಸಮಾಚಾರಗಳಿಂದ ಉದಯನನ ಮೇಲೆ ಕರುಣೆ ಅನುರಾಗಗಳು ಮೂಡುತ್ತವೆ. ಕವಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಎಳೆ ಎಳೆಯಾಗಿ ಬಿತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೇ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಸತ್ತಪರಿಚ್ಛೆ ಎದುರಾಗಿ ಅವಳ ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭೆ ಉಂಟಾಯಿತೋ ಎಂದು ನಮಗೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ವಾಸವದತ್ತೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಳವಾದ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಅವಳದು ಮೂಕ ರೋದನ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಮನಃಸ್ಥಿತಿ ಎಂತಹುದು? ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಪತಿಪ್ರೇಮಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರಳಾಗಿರುವ ಪತ್ನಿಯೇ ಧನ್ಯಳು. ಅವಳು ದಹಿಸಿಹೋಗಿದ್ದರೂ ಈ ವಿಧದ ಪತಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ದಹಿಸದೇ ಚಿರಂಜೀವಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಧರ್ಮಾ ಸಾ ಗಾಂ ತಥಾ ವೇದಿ ಭಗ್ನೇ ಭಗ್ನೇಶ್ವರ ಸಾ ಹಿ ದ್ರಾಘಾಘರ್ಮಾ | 12) ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಹೇಳುವುದರ ಮೂಲಕ ದಾಂಪತ್ಯಪ್ರೀತಿಯನ್ನರಿಯದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಬಾಯಿಂದ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿ ನಾಟಕದ ಸಂವಿಧಾನ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಮಾತಿನ ಮೂಲಕ ಕರುಣಾದ್ರವ್ಯ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಕಾರ್ಯಯೋಜನೆ ಸಫಲವಾಗುತ್ತದೆ. ರುಮಣ್ಣಂತನು ತನ್ನ ಗಂಡನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿ

ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ವಾಸವದತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ದೃಢವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಯನನೂ ಸಹ ತನ್ನನ್ನು ನೈಜವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ವಿಶ್ವಾಸ ಅವಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ನಾಯಕನ ಸತ್ಯ ಪ್ರೇಮನಿಷ್ಠೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಮೆಚ್ಚುಗೆ ಮೂಡುತ್ತದೆ.

ಈ ಅಂಕವು ಯೌಗಂಧರಾಯಣ, ವಾಸವದತ್ತೆ ಹಾಗೂ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಪಾತ್ರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶೇಷ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುತ್ತದೆ. (ಈ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಗಳನ್ನು ಪಾತ್ರ ಚಿತ್ರಣದಲ್ಲಿ ಓದಿ ತಿಳಿಯಿರಿ). ಯೌಗಂಧರಾಯಣನಿಗೆ ತನ್ನ ಯೋಜನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಚಲ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸ, ಭಾರೀ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಹೊರುವ ರುಮಣ್ಣಂತನ ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠೆ ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ಘಟನೆಗಳಿಗೆ ಇಂಬು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ತಪೋವನ, ಅದರ ನಿವಾಸಿಗಳು, ಉದಯನನ ಕರುಣಾಜನಕ ಸನ್ನಿವೇಶ, ಗೋಳಾಟ, ಮನೋಹರವಾದ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತದ ವರ್ಣನೆ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ. ಕವಿಯು ನಿಸರ್ಗ ಹಾಗೂ ಮಾನವನ ಅಂತರಂಗ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಮನಮೋಹಕವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಬಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಒಂದನೇ ಅಂಕದಿಂದ ಸುವಿದಿತ. ಉದಯನನು ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ರಂಗದ ಮೇಲೆ ಬರದಿದ್ದರೂ, ನಾಟಕದ ಕಥೆಯಷ್ಟೂ ಅವನ ಸುತ್ತಲೇ ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾಗಿ ಅವನು ಇರುವಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಕವಿ ತೋರ್ಪಡಿಸುವ ನಾಟಕೀಯ ಕೌಶಲ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಮಹತ್ವವಾದುದು.

ಎರಡನೆ ಅಂಕ

ಎರಡನೆ ಅಂಕವು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಪ್ರವೇಶಕದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶಭಾಷಿತದ ಮೂಲಕ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಆಗಮನ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಅಂಕವು ಬಹಳ ಪುಟ್ಟದಾದರೂ

ಸಂವಿಧಾನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಹೆಣ್ಣು ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಡೀ ಅಂಕವು ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಗದ್ಯಮಯವಾಗಿದೆ. ಒಂದಾದರೂ ಶ್ಲೋಕವಿಲ್ಲ. ಮೊದಲು ಹಾಗೂ ಎರಡನೆ ಅಂಕಗಳ ನಡುವೆ ಹಲವಾರು ವಾರ ತಿಂಗಳುಗಳೇ ಕಳೆದಿರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ವಾಸವದತ್ತೆಯು ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ಮಾತನಾಡಿಸುವಾಗ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಹಲಾ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದರೆ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಅವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಆರ್ಯ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸುತ್ತಾಳೆ. ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ ಪತಿ ವಿರಹ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆ ಆಗಿದೆ. ಅವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕ ತಂಗಿಯಿರಿರುವಷ್ಟು ಸಲಿಗೆ ಸ್ನೇಹವಿದೆ. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಮುಕ್ತ ಸಂವಾದದ ಮೂಲಕ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಉಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಚಿಂತಾಟವಾಡುವ ಪದ್ಮಾವತಿಗೆ ಎಷ್ಟು ವಯಸ್ಸಾಗಿರಬಹುದು? ಪದ್ಮಾವತಿ ರಾಜನ ಸ್ನೇಹ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಅಂತಸ್ತಿಗಾಲೀ ಮೋಹಗೊಂಡವಳಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಮೇಲೆ ಸೋದರೀ ಸ್ನೇಹ ಇನ್ನೂ ಚೇಟಿಯೋ “ಒಂದು ವೇಳೆ ಅವನು ಕುರೂಪಿಯಾಗಿದ್ದರೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ತನ್ನ ಇರವನ್ನು ಮರೆತು ಛಿ! ಛಿ! ವಾಸ್ತವದಲ್ಲಿ ಅವನು ಬಹಳ ರೂಪವಂತೆ” ಎಂದು ತಟ್ಟನೆ ನುಡಿದುಬಿಡುತ್ತಾಳೆ. ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ನಾವರಿಸಿಕೊಂಡು ಜಾರಿಕೆಯ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತಾನೂ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಯೌಗಂಧರಾಯಣನನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಇನ್ನೆಲ್ಲಿ ಗುಟ್ಟುರಟ್ಟಾಗುತ್ತದೋ ಎಂದು ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಸಮಸ್ಯೆ ಲೀಲಾಜಾಲವಾಗಿ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಸಮಯಸ್ಮೂರ್ತಿತನ, ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಹಸುಗೂಸಿನ ಸ್ವಭಾವ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಅಣ್ಣನನ್ನು ಮದುವೆ ಯಾಗುವ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ ಎಂದು ಮಿಷಿಪಟ್ಟಿದ್ದ ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ,

ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಹೃದಯಾಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಉದಯನನ್ನು ಇಷ್ಟಪಡುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬಂದು ಖಿನ್ನಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ ಉದಯನ ತಾನಾಗಿಯೇ ರಾಜಕುಮಾರಿಯನ್ನು ಅರಸಿಕೊಂಡು ಬರಲಿಲ್ಲ. ರಾಜಸಂಬಂಧೀ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾಗ ದರ್ಶಕನ ಒತ್ತಡದಿಂದಾಗಿ ಈ ಮದುವೆಗೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡ ಎಂಬ ಸಮಾಚಾರ ತಿಳಿದು ದುಃಖಿತಳಾಗಿದ್ದ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಮನಸ್ಸು ಸ್ವಲ್ಪ ಹಗುರವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಹ್ವಲಳಾದ ವಾಸವದತ್ತೆಯು ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಎರಡನೆ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಉದಯನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗ ಹೊಂದುವುದು, ವಿವಾಹ ವೇರ್ಪಡುವುದು ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಭಾಸನ ನಾಟಕೀಯ ಕೌಶಲ್ಯವು ಪರಿಪಕ್ವವಾಗಿ ರಸವತ್ತಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳ ಮೂಲಕ ಮನುಷ್ಯರ ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಭಿನ್ನ ಮುಖಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಮೂರನೇ ಅಂಕ

ಎರಡನೆ ಅಂಕದಂತೆ ಮೂರನೇ ಅಂಕದಲ್ಲೂ ಕೇವಲ ಹೆಣ್ಣು ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳಿದ್ದು ಅವರು ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇಡೀ ಅಂಕವು ಗದ್ಯಮಯವಾಗಿದ್ದು ಪದ್ಯರಹಿತವಾಗಿದೆ. ತನ್ನ ಪತಿಯು ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ ತೀವ್ರವಾಗಿ ದುಃಖಿತಪ್ಪಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ, ವಾಸವದತ್ತೆ.

ಇಡೀ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ವಾಗಿ ನೊಂದ ಹೆಣ್ಣಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಿವಾಹ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ದುಃಖಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಗುರಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಉದ್ಯಾನವನಕ್ಕೆ ಬಂದ ಅವಳು ತಾನೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ನಮ್ಮ

ಮನಸ್ಸು ವ್ಯಥೆಯಿಂದ ತಹತಹಿಸುವುದು. ತನ್ನ ಗಂಡನು ಚೇರೆಯೊಬ್ಬಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಕಟು ವಾಸವ ಅವಳಿಗೆ ದಾರುಣವಾದ ದುಃಖವನ್ನು ತರುತ್ತದೆ. ಸಹಚರನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಹೆಣ್ಣು ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿಯು ಪ್ರಾಣ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ತಾನೂ ಸಹ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬಾರದಿತ್ತೇ ಎಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಯ ಮಿಂಚು ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸುಳಿದರೂ, ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪತಿಯನ್ನು ನೋಡುವ ಆಸೆಯು ಅದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ನೀಡುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಯನ-ಪದ್ಮಾವತಿಯರ ವಿವಾಹ ಮಾಲಿಕೆಯನ್ನು ವಾಸವದತ್ತೆಯೇ ಕಟ್ಟಿಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಮಹಾ ರಾಣಿಯ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ದಾಸಿ ಬಂದು ತಿಳಿಸಿದಾಗ ಇವಳಿಗೆ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ದುಃಖವಾಗ್ಗೆ ತುಪ್ಪ ಸುರಿದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬಹಳ ಸಹನಾಶೀಲಿಯಾದ ಅವಳು ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಿ ಈ ಹೊಸ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತಯಾರಾಗುತ್ತಾಳೆ. ತನ್ನ ಗಂಡ ಬೇರೆಯವಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಾನೇ ವಿವಾಹಮಾಲಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಡುವ ದುಃಖಿತಿ, ದುರವಸ್ಥೆಗೆ ಅವಳು ಬಲಿಯಾಗುತ್ತಾಳೆ.

ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉದಯನನ ಬಗ್ಗೆ ಚೇಟಿಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಾಹಿತಿ ಪಡೆಯುವಳು. ಈ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ಮೂಲಕ ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ ಉದಯನನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅತಿಶಯ ಪ್ರೀತಿ, ಅವನ ರೂಪಾತಿಶಯ ವರ್ಣನೆ ಕೇಳಿ ಆನಂದ. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಹೃದಯದೇವತೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬಳಿಗೆ ಸೇರಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಆತಂಕ, ಆಸಮಾಧಾನ. ಚೇಟಿಯು ಪರಪುರುಷನನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಉತ್ಸಾಹಕ್ಕೆ ಕಡಿವಾಣ ಹಾಕಿ ತನ್ನ ಕರುಣಾಜನಕ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲೂ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಮೇಲೆ ಅತೀವ ಮಮತೆ, ಉದಯನ ಬಹಳ ಕಾಲ ಬಾಳಲಿ ಎಂಬ ಬಯಕೆ ಮುಂತಾದ ಹಲವಾರು ಭಾವನೆಗಳ

ಕೋಲಾಹಲ ಅವಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ ವಿಹ್ವಲಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪತಿಯ ಉನ್ನತಿಗೋಸ್ಕರ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದ ಧೀಮಂತ ಮಹಿಳೆ ತಾನು ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಮರೆತು ಸಾಮಾನ್ಯ ಹೆಣ್ಣಿನಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಇಡೀ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯೇ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದು ಬೇಟಿ ಸಹಾಯಕ ಪಾತ್ರಧಾರಿಯಾಗಿ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಎರಡನೆ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಅನುರಾಗವು ಫಲಗೊಂಡು ಅವರಿಬ್ಬರ ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ದರ್ಶಕನ ಕಡೆಯವರಿಗೆ ಮದುವೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅದಂತಹಾ ಆತುರ! ವರನಾದ ಉದಯನನಿಗೆ ದಿಢೀರನೇ ಮಂಗಳಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಸಿ, ಮದುವೆ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದು, ವಿವಾಹಮಾಲಿಕೆ ಬೇಗನೆ ಆಗಬೇಕೆಂದು ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ ಅವಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಅರಮನೆಯು ಮದುವೆಯ ತರಾತುರಿ, ಆನಂದ, ಸಡಗರದ ವಾತಾವರಣ ದಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಈ ಕಡೆ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ದುಃಖ ಮುಗಿಲು ಮುಟ್ಟಿದೆ. ಕವಿಯು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಎರಡು ರಸಗಳನ್ನು ಸಣ್ಣ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಹದವಾಗಿ ಮಿಶ್ರಣಮಾಡಿದ್ದರೂ, ಇಡೀ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ದುಃಖದ ಛಾಯೆ, ಕರುಣರಸ ಮೂಡಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹಲವಾರು ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕರುಣರಸದ ಆಕರ್ಷಣೀಯ ರಸಘಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಇದೂ ಒಂದು.

ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕ

ಮೂರನೇ ಅಂಕದ ಶೋಕ ಛಾಯೆಯೇ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕದಲ್ಲೂ ಮುಂದುವರೆದರೆ, ಸಹೃದಯರು ನೊಂದುಕೊಂಡಾರೋ

ಏನೋ ಎಂಬ ಕರುಣಭಾವನೆಯಿಂದ ಕವಿಯು ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕವನ್ನು ಹಾಸ್ಯದೃಶ್ಯದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ವೇಳೆಗೆ ಅವರಿಬ್ಬರ ಮದುವೆಯಾಗಿ ಹಲವು ದಿನಗಳೇ ಕಳೆದಿವೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಗೆ ಉದಯನನಲ್ಲಿ ಅಪಾರ ಪ್ರೀತಿ ಇದೆ. ಪ್ರಮದವನದಲ್ಲಿ ಅರಳಿರುವ ಶೇಫಾಲಿಕಾ ಹೂಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ರಾಜನು ಸಂತೋಷಪಡಬೇಕು ಎಂದು ಅವಳ ಮನದಾಸೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಗೆ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ಅನುರಾಗವಿದೆ ಎಂದು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಕುತೂಹಲ, ಕಾತರ! ಔಚಿತ್ಯದ ಎಲ್ಲೆ ಮೀರಿ. “ನಿನ್ನ ಗಂಡನಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಿದೆಯೇ!” ಎಂದು ಕೇಳಿಬಿಟ್ಟು ಪದ್ಮಾವತಿ ತಾನು ಅದನ್ನು ಹೇಳಲಾರೆ, ಆದರೆ ಆರ್ಯಪುತ್ರನನ್ನು ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಅಗಲಿದರೂ ಕಾತರಳಾಗುತ್ತೇನೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರದಿಂದ ಅವಳಿಗೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಯಾವ ಮಾತೂ ಆಡದೇ ಮೌನ ವಹಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಅವಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅದಂತಹ ಭಾವನೆಯ ತರಂಗಗಳು ಫುಟಿಯುತ್ತಿದ್ದವೋ? ನಂತರ ಉದಯನ ವಾಸವದತ್ತೆ ಯನ್ನು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರೇಮಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಎಂದು ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿ ನುಡಿದರೂ ತಕ್ಷಣವೇ ಜಾಣ್ಮೆಯಿಂದ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವಳು ತನ್ನ ತಾಯಿ-ತಂದೆ, ಬಂಧು ವರ್ಗದವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅವನ ಜೊತೆ ಪಲಾಯನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳೇ? ಎಂಬ ಸಮಯಸೂರ್ತಿ ಉತ್ತರ ನೀಡುತ್ತಾಳೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಯು ರಾಜನಿಗೆ ವೀಣೆ ಕಲಿಸೆಂದು ದುಂಬಾಲು ಬಿದ್ದಾಗ, ರಾಜನು ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು ಮೌನವಾಗಿದ್ದರ ಹಿನ್ನೆಲೆ. ವಿರಹ ಸಂಕಟವನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ರಾಜನ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಪರವಶತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದು ಮತ್ತೆ ಆ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಬಲವಂತ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ದೊಡ್ಡ ವಂಶಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅವಂತಿಕೆಯ ದುಡುಕು ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ಪು ಹುಡುಕುವುದಿಲ್ಲ.

ಆವಳಿಗೆ ಮೃತಳಾಗಿರುವ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪಾರ ಗೌರವ. ಸವತಿ ಮಾತೃರ್ಯದ ಲವಲೇಶವೂ ಅವಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ.

ಈ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ವಿದೂಷಕ-ರಾಜ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಅವಂಕಿತ ಪ್ರಮುದ ವನದ ಒಳಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಂತೆ ಚೇಟಿ ದುಂಬಿಗಳನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸುವ ಚಾತುರ್ಯ ಜೆನ್ನಾಗಿದೆ. ಶಾಕುಂತಲಾ ನಾಟಕದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ದುಂಬಿ ಯಿಂದ ಸಂವಿಧಾನಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಉಪಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಈಗ ವಾಸವ ದತ್ತೆಗೆ ಇಬ್ಬಂದಿತನ! ಅಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತನ್ನ ಗಂಡನನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳುವ ಸೌಭಾಗ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ತನ್ನ ದುಃಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೆನೆದು ಆಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಗುಟ್ಟುರಟ್ಟಾಗಬಹುದೆಂಬ ಭಯ ಬೇರೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಮೂಲಕ ರಾಜನ ಹೃದಯ ವಿರಹತಾಪದಿಂದ ಎಷ್ಟು ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದಾಳೆ. ಇಂತಹ ಸಂದಿಗ್ಧದಲ್ಲಿ ಇರುವಾಗ ವಿದೂಷಕನು ರಾಜನಿಗೆ, ಮೃತಳಾದ ವಾಸವದತ್ತೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಿಯಳೋ ಅಥವಾ ಬದುಕಿರುವ ಪದ್ಮಾವತಿಯೋ ಎಂದು ಕೇಳಿ ಪೇಚಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವನು. ರಾಜನು ವಾಸವದತ್ತೆಯೇ ತನಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಳು ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದಾಗ ಅದನ್ನು ಕೇಳಿಸಿಕೊಂಡ ಪದ್ಮಾವತಿಗೆ ಹೇಗಾಗಿರಬೇಡ! ಈ ಉತ್ತರದಿಂದ ಚೇಟಿಗೆ ಕೋಷ ಗೊಂಡು ರಾಜನು ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯರಹಿತನೆಂದು ನುಡಿದರೂ, ಪದ್ಮಾವತಿ ರಾಜನ ಪಕ್ಷವನ್ನೇ ವಹಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡುವಳು. ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಬದಲು ಬೇರೆ ಯಾವ ಹೆಂಗಸು ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಜಾಗ ಖಾಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿರಲೇನೋ? ಆದರೆ ಹೃದಯವೈಶಾಲ್ಯ ಹೊಂದಿದ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಉದಾತ್ತಗುಣದ ಬಗ್ಗೆ ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಗೌರವ ಆದರಗಳು ಮೂಡುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಮಾಧಾನ. ತನ್ನ ಗಂಡನ ಸಂತೋಷ ಸಮಾಧಾನಗಳನ್ನೇ

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸುವ ವಾಸವದತ್ತೆಯು ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ರಾಜನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ. ಅದೆಂತಹ ಪತಿ ಪ್ರೇಮ ಅವಳದು! ನೈಜ ಪ್ರೇಮ ವಿರುಪ್ತರು ತ್ಯಾಗ ಬಲಿದಾನಗಳಲ್ಲೇ ಹೊರತು ಮಾತೃರ್ಯ, ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಕವಿಯು ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಇಡೀ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕದ ಸಂವಿಧಾನಕೌಶಲ ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಮೂಡಿ ಬಂದಿದೆ. ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರನೇ ಅಂಕಗಳು ಕಣ್ಣುಗಳು ಎವೆಯಿಕ್ಕುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಮುಗಿದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಮುಂದು ವರೆದು ವಾಸವದತ್ತೆ, ಉದಯನ, ಪದ್ಮಾವತಿಯರ ಹೃದಯಭಾವನೆ ಗಳಿಗೆ ಪುಷ್ಟಿ ಒದಗಿಸಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಮನಸ್ಸು ಮಾರ್ದವಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ವಾಸವದತ್ತೆಯ ದುಗುಡವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಅವಳ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಉಜ್ವಲಗೊಳಿಸಲೆಂದೇ ಕವಿಯು ಉದಯನ ವಿದೂಷಕರನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಮಾತುಗಳಲ್ಲೇ ರಾಜನು ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿ ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಕವಿ.

ರಸ ಪರಿಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಅಂಕವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಸಂವಿಧಾನದ ಮೂರನೇ ಹಂತವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂಕದ ಪೂರ್ತಿ ಉದಯನನು ಕರುಣರಸದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ವಾಸವದತ್ತೆ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾಳೆ. ದುಃಖಗೊಂಡ ರಾಜನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿಹಾಸ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಲು ಬಯಸುವ ವಿದೂಷಕನ ಸ್ವಭಾವ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ. ನಾಯಕನಾಯಕಿಯರು ನೈಜವಾಗಿ ಹತ್ತಿರ ಬಂದರೂ ದೂರ ಸರಿಯುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಸನ ನಾಟಕೀಯ ಕಲೆಗಾರಿಕೆಗೆ ನಾವು ಮೆಚ್ಚಲೇಬೇಕು.

ಈ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಭಾಸನು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ತನಗಿರುವ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹಲವಾರು ದೃಶ್ಯಾವಲಿಗಳ ಮೂಲಕ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಶೇಫಾಲಿಕಾ ಹೂಗಳ ವರ್ಣನೆ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರುತ್ತಿರುವ ಬೆಳ್ಳಕೈಗಳ ವರ್ಣನೆ ಮುಂತಾದವು.

ಐದನೆ ಅಂಕದ ವಿಮರ್ಶೆ

ಐದನೆ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಘಟನಾವಳಿಗಳು ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಶೀರ್ಷಿಕೆ ನೀಡಲು ಸಹಾಯಮಾಡಿವೆ. ಐದನೆ ಅಂಕಕ್ಕೆ ಸ್ವಪ್ನಾಂಕ ವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಇದೇ ಇಡೀ ನಾಟಕದ ಹೃದಯ-ತಿರುಳು ಎಂದು ವಿಮರ್ಶಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಉದಯನ ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕನವರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ, ವಾಸವದತ್ತ ಜಾಗ್ರತಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಉದಯನನ ಬಡಬಡಿಸುವಿಕೆಯಿಂದ ಅವನು ತನ್ನನ್ನು ಎಷ್ಟು ಅಪಾರವಾಗಿ ಪ್ರೇಮಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಾಸವದತ್ತಿಗೆ ಅರಿವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಳಿಗೂ ತನ್ನ ಪತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೃದಯಾಂತರಾಳ ದಲ್ಲಿದ್ದ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ತೋರಿಸಲು ಅವಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಳು ಉದಯನನ ಒಂದು ಕಾಲದ ಗೆಳತಿಯಾದ ವಿರಚಿಕೆಯ ಬಗ್ಗೆ ತನ್ನ ಕೋಪ-ತಾಪಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳು ಕೋಪ ಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ನೊಂದ ಉದಯನ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿಯೇ ಕ್ಷಮೆಯಾಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವಳನ್ನು ಆಲಂಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮುಂದಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ವಾಸವದತ್ತ ಅವನ ಕೈಯನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಕನಸು-ಎಚ್ಚರಗಳ ಮಧ್ಯಂತರ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಉದಯನನು ಕಾಡಿಗೆರಹಿತ ಕಳಾಹೀನ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡಿ ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯು ಪ್ರೋಷಿತಭರ್ತ್ಯಕೆಯಾಗಿ ತನ್ನ ಶೀಲಚಾರಿತ್ರ್ಯಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡಳು

ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಉದಯನನ ಕನವರಿಕೆಯ ಮಾತುಗಳು ವಾಸವದತ್ತಿಯನ್ನು ಸೆಳೆದು ಅವಳೂ ಆ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಾಳೆ. ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಹಾ ವಾಸವದತ್ತೆ! ಎಂದು ಅವನು ಕೂಗಿಕೊಂಡಾಗ, ತನ್ನನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಬಿಟ್ಟನೇ ಎಂಬ ಕಳವಳ ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ. ಸಹೃದಯರಿಗೂ ಗಾಬರಿ, ನಾಟಕದ ರಸಘಟ್ಟ ಇನ್ನೇನು ಮುಗಿಯಬಹುದೆಂದು. ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಉದಯನನ ಪಕ್ಕ ಮಲಗಿರುವ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಪದ್ಮಾವತಿ ಅಥವಾ ಚೇಟಿ ನೋಡಿದರೆ ಏನು ಅನಾಹುತವಾಗುವುದೋ ಎಂದು ಸಹೃದಯರು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಉದಯನನ ಚೀರುವಿಕೆಯಿಂದ ನಾಟಕದ ಓಟ ತಹಬದಿಗೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಕ್ಷಮೆ ಕೋರಿದ ಉದಯನನ ಕನಸು ಮುಗಿದು ನಿದ್ರೆಯ ಮಂಪರು ಹರಿದು, ಸ್ವರ್ಪದಿಂದ ಪುಳಕಿತನಾಗಿ ಮೇಲೆದ್ದು ಮರೆಯಾದ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಕಂಬಳಿ ತಂದ ವಿದೂಷಕನಿಗೆ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ವಾಸವದತ್ತೆ ಬದುಕಿರುವ ವಾರ್ತೆ ಕೇಳಿ, ಆಗ ತಾನೇ ನಡೆದ ಘಟನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಯಾಗಂಧರಾಯಣನ ಯೋಜನೆ ಇನ್ನೂ ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳದಿದ್ದರಿಂದ, ವಿದೂಷಕನು ಅವೆಲ್ಲವೂ ಕಟ್ಟುಕಥೆ, ಕನಸು, ಭ್ರಮೆ ಎಂದು ಉದಯನನ ಮಾತನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕಿ ಬಿಡುತ್ತಾನೆ.

ಈ ಕನಸಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ನಾಟಕಕಾರನು ಬಳಸಿರುವ ತಂತ್ರ ರಮಣೀಯವಾಗಿದೆ. ತಲೆನೋವಿನಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವ ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ನೋಡಲು ರಾಜ ಬರುವುದು ಸಹಜವಾದುದು. ಅವಳು ಇನ್ನೂ ಬಾರದೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವಳಿಗೆ ರಾಜನು ಕಾಯುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. ಹೊತ್ತು ಕಳೆಯಲು ಪವಡಿಸಿ ನಿದ್ರೆ ಮೂಡುವುದೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ. ಕಥೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ

ವಿರೂಪಕನು ರಾಜನು ಮಲಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿದು ಕಂಬಳ ತರಲು ಹೋಗುವುದು ಸಹ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವರ್ತನೆ. ಪದ್ಮಾವತಿ ತಲೆನೋವಿ ನಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವಳಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಲು ವಾಸವದತ್ತ ಬಂದದ್ದು ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದದ್ದು. ಕವಿ ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವರ್ತನೆ ಹಾಗೂ ನೆಪಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ, ಈ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ದೂರ ಮಾಡಿ ವಿರಹಿಗಳಾದ ಉದಯನ-ವಾಸವದತ್ತ ಯರನ್ನು ಕ್ಷಣಕಾಲ ಕೂಡಿಬಿರುವುದು ಅಪೂರ್ವವಾದುದು.

ಈ ಸ್ವಪ್ನಾಂಕ ರಾಜನಿಗೆ ಅತಿಶಯ ದುಃಖವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿದರೂ, ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತ ಬದುಕಿರಬಹುದೆಂಬ ಆನೆ ಅವನನ್ನು ಉತ್ಸಾಹಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಆರುಣಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಟಲು ಹುರುಪು ನೀಡುತ್ತದೆ. 'ಹೆಂಡತಿಯೊಬ್ಬಳು ಮನೆ ಯೊಳಗಿದ್ದರೆ ನಾನೊಬ್ಬ ವೀರ ಸಿಪಾಯಿ' ಎಂಬ ಗಾದೆಯನ್ನು ಮೂರ್ಛಾಡಿಸಿ, 'ಹೆಂಡತಿಯೊಬ್ಬಳ ಮಧುರ ನೆನಪಿದ್ದರೆ ನಾನೊಬ್ಬ ಉತ್ಸಾಹಿ ಸಿಪಾಯಿ' ಎಂಬುದನ್ನು ಉದಯನನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸ ಬಹುದು. ಉದಯನ-ವಾಸವದತ್ತಿಯರ ಸಹಜ ಅಭಿನಯ, ಭಾವವೈವಿಧ್ಯ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಂದ ಈ ಅಂಕ ಸಹೃದಯರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಾಲ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಆರನೇ ಅಂಕದ ನಿರ್ಮೂಲನೆ

ಈ ಅಂಕದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯು ಬಹಳ ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಬಹಳ ತೀವ್ರ ಗತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತದೆ. ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದ ಉದಯನನಿಗೆ ತನ್ನ ಮೆಚ್ಚುಗೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲು ರಾಣಿ ಅಂಗಾರವತಿಯು ಉದಯನ-ವಾಸವದತ್ತ ಇರುವ ಚಿತ್ರಪಟವನ್ನು ದೂತರ ಮೂಲಕ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಪದ್ಮಾವತಿ ಆ

ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೆಯೇ ಅವಂತಿಕೆಯೇ ಆ ವಾಸವದತ್ತ ಎಂಬುದನ್ನು ತಕ್ಷಣ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಕೆಲವು ತಿಂಗಳ ಹಿಂದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನು ಒಬ್ಬಳು ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಹತ್ತಿರ ಇಡುಗಂಟನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಅದೇ ವೇಳೆಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಿಂದ ಬಂದು ತನ್ನ ತಂಗಿಯಾದ ಅವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಧಾತ್ರಿಯಾದ ವಸುಂಧರೆ ಹಾಗೂ ರೈಭ್ಯನನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ನ್ಯಾಯಪೀಠಕ್ಕೆ ಅವಂತಿಕೆಯನ್ನು ರಾಜನ ಸಮಕ್ಷಮದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ವಸುಂಧರೆಯು ತಕ್ಷಣ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಗುರುತು ಹಿಡಿಯಲು ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಮಾರುವೇಷ ಕಳಚಿ ರಾಜನೆದುರು ನಿಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾಸೇನ-ಅಂಗಾರವತಿಯರನ್ನು ನೋಡಲು ಉಜ್ಜಯಿನಿಗೆ ಹೊರಡಲು ರಾಜನು ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ನಾಟಕವು ಸುಖಾಂತವಾಗಿ ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ.

ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಿಂದ ರೈಭ್ಯ ಹಾಗೂ ವಸುಂಧರೆಯ ಆಗಮನ, ಅವರು ಚಿತ್ರಪಟವನ್ನು ತರುವುದು, ಅವಂತಿಕೆಯೇ ವಾಸವದತ್ತ ಎಂದು ಚಿತ್ರಪಟ ಹಾಗೂ ವಸುಂಧರೆಯ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯುವುದು ಈ ಅಂಕದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಗತಿಸಿಹೋಗಿರುವ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಮರೆಯದ ಪ್ರೇಮಮಯಿ ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಉದಯನನನ್ನು ಈ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಘೋಷವತಿ ವೀಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿದ ಕ್ಷಣವೇ ಅವನ ದುಃಖ ಮುಗಿಲು ಮುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ತಾನು ವಾಸವದತ್ತಿಯನ್ನು ಎಷ್ಟು ಆಳವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ ಎಂದು ಹಲವಾರು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾಸೇನನ ಸಂದೇಶವನ್ನು ರೈಭ್ಯನು ಅರಹುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉದಯನನು ತನ್ನ ಆಸನದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದು ಗೌರವ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಮಧ್ಯೆ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ,

ತನ್ನನ್ನು ಸ್ವಂತ ಮಗನಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಮಹಾಸೇನನ ಬಗ್ಗೆ ಅವನಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಗೌರವ. ಅವಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ನಂತರ ಯಾವುದೋ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಗೆ ಆಹುತಿ ಮಾಡಿದನಲ್ಲಾ ಎಂಬ ಚಿಂತೆ ಅವನಿಗೆ. ಮಹಾಸೇನನ ಕಡೆಯವರನ್ನು ನೋಡಲು ಅವನಿಗೆ ಸಂಕೋಚ, ಅವಮಾನ. ಆದರೆ ಅವರು ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನೇ ಪರಿಗಣಿಸದೇ ಚಿತ್ರ ಪಟಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರಲ್ಲಿ ರಾಜನಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಆದರ.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ತನ್ನ ನೈಜರೂಪ ತೋರಿ, ಈ ಎಲ್ಲಾ ಘಟನೆಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಾಗ ರೂವಾರಿಯಾದ ಅವನ ಮೇಲೆ ರಾಜನಿಗೆ ತುಂಬು ಪ್ರೀತಿ. ಅವನು ವಿಧಿಯ ಆಟದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಯಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳವನು. ಈ ಮಧ್ಯೆ ಪದ್ಮಾವತಿ ಬಹಳ ಗಂಭೀರವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ತನ್ನ ಗಂಡನ ಕಡೆಯವರನ್ನು, ಮೊದಲನೆ ಹೆಂಡತಿ ಕಡೆಯ ಬಂಧುಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಆದರದಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸುವ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಗುಣ ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಹ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಬಂಧುಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅವಳು ಕಟುಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಲು, ಬಲಿಪಶುಕವಾಗಲು ಸಿದ್ಧಳಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರೈಭ್ಯ-ವಸುಂಧರೆಯರು ಬಂದಾಗ ಆ ಸ್ಥಳದಿಂದ ದೂರ ಇರಲು ಬಯಸುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ ಉದಯನನ ಒತ್ತಾಸೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾಳೆ. ಅವಂತಿಕೆಯೇ ವಾಸವದತ್ತೆ ಎಂಬ ಸಮಾಚಾರ ತಿಳಿದ ತಕ್ಷಣ ಅವಳನ್ನು ಕೇವಲ ಸಖಿಯಂತೆ ನಡೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ತಲೆಬಾಗಿ ಕ್ಷಮೆ ಕೋರುತ್ತಾಳೆ. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಈ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲ ಕಾಣಿಸಿದರೂ ತನ್ನ ಅಪ್ರತಿಮ ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತಿ, ರಾಜನಿಷ್ಠೆ, ರಾಜಕೀಯ ನೈಪುಣ್ಯ, ಕಲೆಗಾರಿಕತೆಯಿಂದ ಬಹಳ ಕಾಲ ನಮ್ಮ

ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ವಿನಯದಿಂದ ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನೊಬ್ಬ ಶ್ರೇಷ್ಠ ರಾಜನೀತಿ ಮುತ್ತುದ್ದಿ. ಅವನು ಹಾಗೂ ವಾಸವದತ್ತೆ ತಮ್ಮ ನೈಜ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವವರೆಗೆ ಅಂಕಪೂರ್ತಿ ಗುಟ್ಟುರಟ್ಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಾಟಕದ ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ರಾಜಭಟರು ಕಟುವಾಗಿ ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನು ದೂರ ಸರಿಯಿರಿ ಎಂದಾಗ ಅವರ ಮನಸ್ಸು ನೊಂದು, ಜೀವನವು ಏಳು-ಬೀಳುಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂದು ನುಡಿದಿದ್ದರು. ಈಗ ಆ ದುಃಖ, ಕಷ್ಟಕಾಲ ಮರೆಯಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಭಾಗ್ಯ ಪಂಕ್ತಿ ಮೇಲೆ ಏರಿದ್ದರಿಂದ ವಾಸವದತ್ತೆ-ಯೌಗಂಧರಾಯಣರಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಈರನೇ ಅಂಕವು ವಾಸವದತ್ತಾ-ಉದಯನರ ಪುನಃ ಸಮಾಗಮದಲ್ಲಿ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ನಾಟಕದ ರಸಭಾವ

ಇಡೀ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರ. ಉದಯನ ವಾಸವದತ್ತೆಯರ ದೀರ್ಘ ವಿರಹಗಳ ವರ್ಣನೆಯೇ ಈ ರಸಪೋಷಣೆಗೆ ಕೇಂದ್ರ ಬಿಂದು. ಉದಯನ-ಪದ್ಮಾವತಿಯರ ವಿವಾಹ ಸಮಯದಲ್ಲೂ ಸಹ ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರವನ್ನು ಕವಿಯು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸದೇ ಇರುವುದು ಸಹೃದಯರಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಕಾಳಿ ದಾಸನು ತನ್ನ ಕಾವ್ಯ-ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಅಡತಡೆಯಿಲ್ಲದ ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರದ ವರ್ಣನೆಗೆ ಭಾಸನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲ. ಅವನದು ಶುದ್ಧ ಸಾತ್ವಿಕ ಶೃಂಗಾರ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ. ಒಂದನೇ ಅಂಕದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಮೂರನೇ ಅಂಕದವರೆಗೆ ವಿಪ್ರಲಂಭ, ಕರುಣಾ ರಸಗಳು ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿವೆ. ಆರುಣಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸುವೆನು ಎಂದು

ಉದಯನನು ಐದನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವೀರರಸದ ಸೆಳಕನ್ನು ನೋಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವಿದೂಷಕನು ಪದ್ಮಾವತಿ ಮದುವೆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೊಟ್ಟೆ ಬಿರಿಯ ಉಂಡು ಒದ್ದಾಡಿ ಅದನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯರಸದ ತುಣುಕನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರದ ವಿಸ್ತಾರ ನಕಾಶೆಯಡಿ, ಕರುಣ, ಹಾಸ್ಯ, ವೀರ ರಸಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಚಿಕ್ಕದಾದರೂ ಚೊಕ್ಕವಾಗಿ ಮೂಡಿ ಬಂದಿದೆ ಎಂಬುದಷ್ಟೇ ಸಮಾಧಾನ.

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಾ ನಾಟಕದ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯ ಲೇಚಿತ್ಯ

ಈ ರೂಪಕದ ಐದನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ರಾಜನು ವಾಸವದತ್ತ ಯೊಂದಿಗೆ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡಿ ಅವಳನ್ನು ನೈಜವಾಗಿ ನೋಡುವುದರ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ವಪ್ನ ದೃಶ್ಯವು ಭಾಸನ ಅನಾಧಾರಣ ನಾಟಕೀಯ ನೈಪುಣ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ, ನಾಟಕದ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯು ಬಹಳ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ ಎಂದು ನಾವು ತಲೆದೂಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. 'ಘೃಣಾಗಾಸವದತ್ತಮ್' ಎಂಬ ಸಮಸ್ತಪದವನ್ನು 'ಘೃ(ಘ್ರ) ಗಾಸವದತ್ತಮ್' ಎಂದೂ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ವಾಸವದತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಗಾಘ್ರಾಧಿಕಲ್ಪ ಗಾದಕಮ್ ಘೃಣಾಗಾಸವದತ್ತಮ್ ಎಂದಾಗ ಅವಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ ನಾಟಕ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಹೊರಹೊಮ್ಮುತ್ತದೆ. ಈ ಸಮಾನ ಪದವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ನಾವು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಬಹುದು. 'ಘೃ(ಘ್ರ) ಗಾಸವದತ್ತಮ್' 'ಘ್ರಿ' ಗಠ್ ಘೃಣಾಗಾಸವದತ್ತಮ್ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಸವದತ್ತೆಯು ಯಾವ

ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾಳೋ ಅದೇ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ಎಂದು. ಕೆಲವು ಬಾರಿ ವಿಮರ್ಶಕರು ಇದನ್ನು ಕೇವಲ 'ಘೃಣಾಗಾದಕಮ್' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯವು 'ಘೃಣಾಗಾಸವದತ್ತಮ್' ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕನಸೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪಾತ್ರವಹಿಸುತ್ತದೋ ಅದೇ ಸ್ವಪ್ನನಾಟಕ. ಇಡೀ ನಾಟಕದ ಮುಖ್ಯ ಕಥಾವಸ್ತು ಉದಯನ-ವಾಸವದತ್ತೆಯರ ವಿರಹಪುನಸ್ಸಂಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ, ಪದ್ಮಾವತಿಯೊಂದಿಗೆ ಉದಯನನ ಮದುವೆ ಕೇವಲ ಮುಖ್ಯ ಕಥಾವಸ್ತುವಿಗೆ ಪೋಷಣೆ ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಪ್ನ ಮತ್ತು ವಾಸವದತ್ತೆ ಎರಡು ಪ್ರಮುಖ ವಿಷಯಗಳು. ಈ ಸ್ವಪ್ನ ರಾಜನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು. ಅದು ಚೈತನ್ಯಹೀನ (ಭೌತಿಕ) ಸುಪ್ತಾವಸ್ಥೆಯ ಮತ್ತು ಜಡತೆಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿ. ಹಾಗೆ ಜಾಗೃತ ಮತ್ತು ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವವಳು ವಾಸವದತ್ತೆ. ಸ್ವಪ್ನ ರಾಜನಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಅದು ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತ್ರವಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಸ್ವಪ್ನ ಒಂದು ಕರಣ ನಿಮಿತ್ತ ಮಾತ್ರ.

'ಘೃಣಾಗಾಸವದತ್ತಮ್' ನಾಟಕದ ಸ್ವಪ್ನಾಂಕವು ಬಹಳ ಮಹತ್ವ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಂತ್ಯಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ಉಪಚರಿಸಲು, ಸಾಂತ್ವನಗೈಯಲು ಸಮುದ್ರಗೃಹಕ್ಕೆ ಬಂದ ವಾಸವದತ್ತೆಯು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯನಾದ ಉದಯನನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾಳೆ. ಉದಯನ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಪರಿತಪಿಸುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಂತೋಷ ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ. ಅವನ ಹಸ್ತವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿ ಹೋಗುವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅವನಿಂದ ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಮರೆ

ಯಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಉದಯನನಿಗಾದರೋ ವಾಸವದತ್ತಯ ಹಸ್ತ ಸ್ಪರ್ಶವು ಅರಿವಾಗಿ ಅವಳು ಖಚಿತವಾಗಿಯೂ ಬದುಕಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ವಪ್ನವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರಾಜನಿಗೆ ದಿಢೀರನೆ ಎಚ್ಚರವಾಗಿ ಇದು ಸತ್ಯವೋ, ಮಾಯೆಯೋ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನ ತಾರ್ಕಿಕ ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಕಾರ ವಾಸವದತ್ತಯು ಬದುಕಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ಕಾಣಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಸದ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಮಾಯವಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ವಾಸವದತ್ತಯ ಪ್ರಸಂಗವು ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವಳ ಹಸ್ತಸ್ಪರ್ಶವು ಹೇಗಾಗಲು ಸಾಧ್ಯ? ಉದಯನನು ಹೀಗೆ ಇಬ್ಬದಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿ ಕೊಂಡು ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬರಲು ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದಿಗ್ಧ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೂ ಉದಯನನಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವಿಚಾರವೆಂದರೆ ವಾಸವದತ್ತಯ ಸ್ವಪ್ನ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡರೆ (ಸ್ವಪ್ನ ದಿಂದ) ದುಃಖವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ, ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳದಿರುವುದೇ ಬೇಡ ಎಂದು ಆಶಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಈ ಸ್ವಪ್ನ-ಅರಿವು, ಸತ್ಯ-ಮಿಥ್ಯ, ವ್ಯಕ್ತ-ಅವ್ಯಕ್ತ ಮುಂತಾದ ದ್ವಂದ್ವಗಳು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಸದಾಕಾಲವೂ ಕಾಡಿಸುತ್ತವೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಈ ದ್ವಂದ್ವಗಳ ನಡುವೆ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಂಡು ಜೋಲಾಯಮಾನ ವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಕವಿಗಳು, ದಾರ್ಶನಿಕರು ಈ ದ್ವಂದ್ವಗಳನ್ನು ಪರಿ ಶೀಲಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಆಚೆ ನಿಲ್ಲುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಪರಮಾರ್ಥದ ದರ್ಶನ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಪ್ನಾಂಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹಾವು-ಹಗ್ಗದ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಕವಿಯು ನಾಂದೀರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ಈಗ ಅದಕ್ಕೆ ಮಂಗಳರೂಪವಾದ ತೆರೆಯನ್ನು ಎಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತ ಬದುಕಿದ್ದಾಳೆ. ಆದರೆ ಎಚ್ಚರದಲ್ಲಿ

ವಾಸವದತ್ತ ಸತ್ತಿದ್ದು ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಯನನಿಗೆ ಸ್ವಪ್ನ ವಾಸವವಾಗಿದ್ದರೆ, ವಾಸವದತ್ತಗೆ ಅಪಾಸ್ತವತೆ ಸ್ವಪ್ನ ಸದೃಶವಾಗಿರುವುದು ಬಹಳ ಸೋಜಿಗ.

ನಾಟಕದ ಮೊದಲನೆ ಅಂಕದಿಂದ ಅವಂತಿಕೆಯಾಗಿರುವ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಆರನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಉದಯನನಿಗೆ ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿದಾಗ ರಾಜ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಸತ್ಯ-ಮಿಥ್ಯೆಯ ಸುಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನು ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜನಿಗೆ ಐದನೆ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅವಳ ಪರಿಚಯವಾಗಿತ್ತು. ಈಗ ಸತ್ಯವು ಎದುರಾದಾಗ ಅವನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಮನೋಭೂಮಿಕೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಉದ್ಗಾರ ಹೀಗಿದೆ:- किं तु सत्यमिदं स्याः सा भूयो क्षयते मया! (IV-17) ಈ ಎಲ್ಲ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದ ಶೀರ್ಷಿಕೆ ಬಹಳ ಔಚಿತ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ.

“ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ” ಒಂದು ಆಲೋಚನೆ

ಪ್ರೊ|| ಹೆಚ್.ವಿ. ವೇಣುಗೋಪಾಲ

ಯಜುತ್ವದ ವೈಭವೀಕರಣದ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಆಳ ಅಗಲಗಳನ್ನು ಅಳಿಯುವ ಪರಂಪರಾಭ್ಯಾಸದ ವಿಮರ್ಶಕರುಗಳು, ದೃಶ್ಯಾವಳಿಗಳೆಂಬ ಘಟನೆಗಳ ಹೊದರಿನಲ್ಲಿ ಬಿಂಬಿತವಾಗುವ ಜೀವನವೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರದ ಸ್ಥಿತಿ ದರ್ಶನವೇ ಪ್ರಮುಖವಾಗುವ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಂಕೇತಗಳನ್ನು ಕಾಣಲು ಬಯಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂಸ್ಕೃತದ ಉಳಿದ ನಾಟಕಗಳು ಹಾಗೆರಲಿ ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವಾತಿರೇಕಗಳು ಅಲ್ಲಿನ ಪಾತ್ರಗಳ ಜೀವ

ತಂತುಗಳಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕಥಾವಸ್ತುವಿನ ನಿರ್ಣಾಯಕ ತಿರುವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು ಕೂಡಾ ಇಂತಹ ಭಾವಾತಿರೇಕಗಳೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಇಂತಹವುಗಳನ್ನು ಮನೋವೈಜ್ಞಾನಿಕ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯವಿದೆ. 'ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಮ್' ನಾಟಕವನ್ನು ಇದೇ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ವಸ್ತು ವಿವೇಚನೆ

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತವು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೋಗಂಧರಾಯಣದ ಮುಂದುವರೆದ ಕಥಾನಕ. ಚಕ್ರವರ್ತಿತ್ವದ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಉದಯನ ಮತ್ತು ಪೆದ್ದಾವತಿಯರ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುವ ಪೂರ್ವಉದ್ದೇಶಿತ ಫಲ ಲಾಭಕ್ಕೆ ಲಾವಣಿಕದ ಅವಗಡವು ಕಾರಣವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡರೆ, ನಾಟಕದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಹರಿಯುವ ಯೋಗಂಧರಾಯಣನ ರಾಜಕೀಯ ಮುತ್ತಿದ್ದಿತ್ತನ ಕಾರ್ಯರೂಪಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಾಟಕದಲ್ಲಿನ ಫಲಾನುಭವಿ ಉದಯನನೇ ಆದರೂ ಫಲಸಾಧನೆಯ ಉದ್ದೇಶದ ಕಷ್ಟ ಪರಂಪರೆಯು ಯೋಗಂಧರಾಯಣನದ್ದೇ ಆಗಿದೆ. ಅವನೊಂದಿಗೆ ವಾಸವದತ್ತೆಯೂ ಭಾಗಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಕಾಣುವ ಮನರಂಜಕ ವಸ್ತುವಿನ ವೈಭವದ ದೃಶ್ಯಾವಳಿಗಳ ಒಳಸುಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಜಾಲದಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ರಾಜಕೀಯ ಒಳಸಂಚು ಹರಿಯುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಈ ಒಳಸಂಚುಗಳು ರಾಜ್ಯವಿಸ್ತಾರದ ಮೂಲಕ್ರಿಯೆಯೇ ಆಗಿವೆಯಾದರೂ ಅದು ಭಯಾನಕವಾದ, ಸರ್ವದಾ ಜೀವವಿರೋಧಿಯಾದ ಯುದ್ಧಗಳ ಮೂಲಕ ಗಳಿಸುವ ಯತ್ನಗಳಾಗಿಲ್ಲದೇ ಇರುವುದು ಭಾಸನ ಜೀವಪರ ನಿಲುವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೇ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುವಷ್ಟು ಆಧುನಿಕವೂ ಆಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಕಥಾವಸ್ತುವಿನ ವೈಭವತೆ ಹಾಗೂ ರಂಜಕತೆಯ ದರ್ಶನಕ್ಕಿಂತ ವಿವಿಧ ದೃಶ್ಯಾವಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನಾಟಕ ಕ್ರಿಯೆಯೇ ಪ್ರಮುಖವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಜರುಗುವ ನಾಟಕೀಯ ಘಟನೆಗಳು - ಪ್ರಥಮ ಅಂಕದ ನ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಆರನೆಯ ಅಂಕದ ಯೋಜಿತ ಉದ್ದೇಶದ ಸಿದ್ಧಿಯ ಸಮೀಕರಣ ಮಾತ್ರವೇ ಆಗಿದೆ. ಇವುಗಳ ನಡುವಣ ಎಲ್ಲ ನಡೆಗಳೂ, ಅಂದರೆ ಮದುವೆಯ ಪೂರ್ವಭಾವಿ ಪ್ರಕರಣ, ಹಾಗೂ ಮದುವೆಯ ಅನಂತರದ ಅನಿಯೋಜಿತ, ಆಕಸ್ಮಿಕ ಸ್ವಪ್ನ ಸಮಾಗಮಗಳು ವಾಸವದತ್ತೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾದ ಉಪಕರಣಗಳಾಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ. ಭಾವಾತಿರೇಕಗಳು ಇವುಗಳ ಮೂಲ ಸಾಮಗ್ರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಪರಕೀಯಭಾವ, ಮೂರನೆಯ ಅಂಕದ ವಿವಾಹಮಾಲಿಕೆಯ ಸಂಕೇತ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿನ ಪ್ರಶೋತ್ತರಗಳು ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಮಾನಸಿಕ ತೊಳಲಾಟವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಹಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮನೋವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಒಳನೋಟಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಇಡೀ ನಾಟಕ ಸಂಭವನೀಯತೆ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾಗ್ರಹ (possibilities & pre determination) ಯಥಾರ್ಥತೆ ಮತ್ತು ಭ್ರಮೆ (Reality and Fantasy) ಕನಸು ಮತ್ತು ಎಚ್ಚರ (Dream and wake) ಗಳ ನಡುವಣದ ಮಾನಸಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಹಂದರದಲ್ಲಿ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸುವುದರ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಆಗಿದೆ.

ಸ್ವಪ್ನದೃಶ್ಯ

ಉದಯನನ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕೆಂತ ಉದಯನನ ಸ್ವಪ್ನ ಮತ್ತು ವಾಸವದತ್ತೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು

ಸರಿ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ವಪ್ನ ಉದಯನನದ್ದಾದರೂ ಅದರ ಮೂಲಕ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ಅರ್ಥವೆಲ್ಲವೂ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಚರಿತ್ರ ಚಿತ್ರಣದಲ್ಲಿಯೇ ತೊಡಗುತ್ತವೆ. ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತೆ ಬದುಕಿದ್ದಾಳೆ ಎಚ್ಚರದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಸತ್ತದ್ದು ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವೈರುಧ್ಯ ಸಂಗತಿಗಳ ಜೋಡಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಥಾವಸ್ತುವಿಗೆ ಒಂದು ಮೌಖಿಕ ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ, ಭಾವಾತಿರೇಕವನ್ನು ಸಾಧಾರಣೀಕರಣಗೊಳಿಸಿ,

ವರ್ತಮಾನ x ಭೂತ

ವಾಸ್ತವ x ಕನಸು

ಬಾಹ್ಯ x ಆಂತರಿಕ

ಚರ್ಮಚಕ್ಷು x ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿ

ಇವುಗಳ ಸಂಘರ್ಷವನ್ನು ಈ ಸ್ವಪ್ನದೃಶ್ಯ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತದೆ. ವಿರುದ್ಧಾಂಶದ ಸುಂದರ ಸಮೀಕರಣ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹೆಚ್.ಜಿ. ವೆಲ್ಸ್ (H.G. Wells) ಹೇಳುವಂತೆ ಇದು ಭಾವನಾಶೀಲತೆಯಲ್ಲಿ ಶೇಕ್ಸ್‌ಪಿಯರಾನ 12th Night ನಾಟಕವನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ನಾಟಕಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿನ ಪೂರ್ವಯೋಜಿತ ಸಿದ್ಧಿಯ ಸಾಧನೆಯ ಚಿತ್ರಣವು ಸಮಸ್ಥಿತಿ ತತ್ವವನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಪುನರ್ಮಿಲನಗಳ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಚಲನೆಯು ಗೋಪುಚ್ಚ ಬಂಧವನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ.

* (24-10-97 ರಂದು ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿಯ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಬಳ್ಳಾರಿಯ ನಾಟಕ ಕಮ್ಯುಟದಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸಿದ ಸಂಶೋಧನ ಪ್ರಬಂಧ).

ಪಾತ್ರ ಚಿತ್ರಣಗಳು

1. ಉದಯನ ಅಥವಾ ವತ್ಸರಾಜ

ಭಾಸಮಹಾಕವಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಹಾಗೂ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಉದಯನನನ್ನು ಧೀರಲಲಿತ ನಾಯಕನನ್ನಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ, ಧಾನಿ, ಸುಂದರಾಂಗ, ಬೇಟೆಯಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ತೀವ್ರಸಕ್ತಿ. ಲಲಿತಕಲಾ ವಿಶಾರದ. ತನ್ನ ಘೋಷವತಿ ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತಾ ಕಾಡಾನೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು ಅವನ ಹವ್ಯಾಸ. ಇವನು ಭರತವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. ಶತಾನೀಕ ಹಾಗೂ ಮೃಗಾಂಕವತಿಯರ ಮಗ. ಸಹಸ್ರಾನೀಕನ ಮೊಮ್ಮಗ. ಇವನು ಅರ್ಜುನನ ಮಗ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನಿಂದ 25ನೇ ತಲೆಮಾರಿನವನು. ಕರುಣಾಳು. ಅವನಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಗುಣವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನ ಕಡುಶತ್ರುವಾದ ಮಹಾ ಸೇನನಿಗೆ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಲು ಆಸೆ. ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಫಲನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಸುಂದರಾಂಗನೂ ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದವನು. ಹೀಗಾಗಿ ಅವನ ಪರಿಚಯ, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದವರೆಲ್ಲರೂ ರಾಜನ ಪ್ರೀತಿ, ಕರುಣೆಗಳಿಗೆ ಮಾರು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ಮೊದಲನೆ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. “ಉದಯನನು ಲಾವಣಕ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಆ ಗ್ರಾಮವು ತನ್ನ ಶೋಭೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿತು” ಎಂದು.

ವಾಸವದತ್ತ ಬಹುಶಃ ಸತ್ತು ಹೋಗಿದ್ದಾಳೆ ಎಂದು ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ, ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ನಂತರವೂ

ಉದಯನನು ಮೊದಲನೆ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು ದುಃಖ ಪಡುವುದು, ಅವಳಲ್ಲಿ ಅಪಾರ ಪ್ರೀತಿ ಹೊಂದಿದ್ದ ವಿಷಯವನ್ನು ಭಾಸನು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಉದಯನನು ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಗಾಢವಾಗಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಪ್ರೇಮಿಸುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂದು ಎಲ್ಲರೂ ತಪೋವನದಲ್ಲಿ ಅರಿತಾಗ, ತಾಪಸಿಯ ಉದ್ಧಾರವೆಂತಹದು! ಸ ಥಸ್ತು ಗ್ರಾಭಾನ್ ಗಾಘ ರಾಗಾ ಃ; ಆಗ್ರಾನ್ತುಕೇಗಾಗಿ ಣ ಫ ರಾಸ್ಯಗೇ ಎಂದು ಉದಯನನ ಈ ವಿಶೇಷ ಗುಣ ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿದೆ. ರಾಜನನ್ನು ಮುಖತಃ ನೋಡದ ಇದ್ದರೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವಿಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಯು ತನ್ನ ಅನಾರ್ಥಾರಣ ರೂಪ-ಗುಣ, ಸೌಜನ್ಯ-ಸೌಶೀಲಗಳಿದ್ದರೂ ಉದಯನನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಚಿಂತೆಯಿಂದ ತಿರುಗಿಸಲಾಗಿಲ್ಲ ವೆಂದರೆ ರಾಜನ ಪ್ರೇಮಾತಿಶಯವೆಂತಹುದು? ಈ ಕೆಳಗಿನ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳು ರಾಜನ ಮನದಳಲನ್ನು ಕರುಣಾಜನಕವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತವೆ.

ಏದಿ ಗಾವದಫಂ ಸ್ಯಗ್ರೋ ಧನ್ಯಃಪ್ರಗಿವೋಽನು |

ಅಥವಾ ತ್ರಿಷುಗ್ರೋ ವಾಸ್ಯಾಗದಿಷುಗ್ರೋ ಶಸ್ತು ಷೇ ತ್ರಿಸು || V-9

ಫರಾಸೇನಸ್ಯ ದ್ವೇಷಿಣಾ ತ್ರಿಷುಢಾ ದೇವೀ ತ ಷೇ ತ್ರಿಷು |

ಕುಫಂ ಸಾ ತಮಗಾ ತ್ರಾಫಾ ಸುಗ್ರೇ ದೇಶಾನೇಷುಗ್ರಿ || VI-11

‘ಪ್ರೇಮಿಯನ್ನು ಕಂಡರೆ ಜಗತ್ತಿಗೇ ಪ್ರೇಮ’ ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲಕವಿ ಜಾನ್ ಡ್ವೈಡನ್‌ನ ವಾಕ್ಯವು ನಮ್ಮ ಉದಯನನಿಗೆ ಬಹಳ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ.

ಉದಯನನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಶೇಷ ಗುಣವೆಂದರೆ

ಅವನ ಪರೇಂಗಿತ ಜ್ಞಾನ ಅಥವಾ ಬೇರೆಯವರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರಂತೆ ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವ. ವಾಸವದತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಆಳ ಅನುರಾಗವಿದ್ದರೂ, ಪದ್ಮಾವತಿಗೆ ವಿಧೇಯನಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ವಭಾವವು ಕಾತರ, ಸಂಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರಣ ತನ್ನ ಅಂತರಂಗದ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ತಕ್ಷಣ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಔದಾರ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಜ್ಜನಿಕೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮೆಚ್ಚುತ್ತಾನೆ. ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿ ತಲೆನೋವಿನಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ ಎಂದು ತಿಳಿದ ತಕ್ಷಣ ಅವಳ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ವಿಚಾರಿಸಲು ಬರುತ್ತಾನೆ. ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ ಆದ ದುರಂತವೇ ಅವಳಿಗೂ ಸಂಭವಿಸಿದರೆ ಏನು ಗತಿ ಎಂಬ ಚಿಂತೆಯೂ ಅವನನ್ನು ಕಾಡಿರಬಹುದು.

ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅವನ ಶೌರ್ಯ-ಪರಾಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಹೆಚ್ಚು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ದಿಥೀರನೆ ಸಜ್ಜುಗೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಅವನಲ್ಲಿದೆ. ಐದನೇ ಅಂಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕಡುಶತ್ರುವಾದ ಆರುಣಿಯನ್ನು ಸದೆಬಡೆಯಲು ಸೈನ್ಯ ಸಿದ್ಧವಿದೆ ಎಂದಾಗ ದುಗುಡ ತುಂಬಿದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಗುರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಧೀರಲಲಿತ ನಾಯಕನಾದ್ದರಿಂದ ಬಹುಶಃ ಎಲ್ಲ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲೂ ಅವನ ಸೇನಾಪತಿಗಳೇ ಮುಂದಾಳತ್ವ ವಹಿಸಿದ್ದರು. ಯುದ್ಧ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ಅರಿತ ಅವನ ಸಮರ್ಥ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಈ ಯುದ್ಧಗಳ ರೂಪ-ರೇಷೆಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದರು. ಇಷ್ಟಾದರೂ ವಿಮರ್ಶಕರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಿಸಿದಂತೆ ಅವನು ‘ಸಚಿವಾಯತ್ತ ಸಿದ್ಧಿ’ ನಮೂನೆಗೆ ಸೇರಿದ ರಾಜನಲ್ಲ. ರಾಜನ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪಡೆಯದೇ ಕೆಲವು ರಾಜಕೀಯ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ, ಯೌಗಂಧರಾಯಣನಿಗೆ ಭಯ, ಆತಂಕಗಳಿವೆ.

ಉದಯನನಿಗೆ ಗುರು ಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ ಅಪಾರ ಗೌರವ. ಮಹಾಸೇನ, ಅಂಗಾರವತಿಯರ ಸಂದೇಶಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಗೌರವ ದಿಂದ ಕಾಂಚುಕೀಯ ಹಾಗೂ ಧಾತ್ರಿಯಾದ ವಸುಂಧರೆಯನ್ನು ಆದರಿಸುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಸೇವಕರು, ಸಾಮಂತರಾದರು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದಯೆ ಹಾಗೂ ಸಭ್ಯತೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಭಾಸನು ಉದಯನನನ್ನು ಒಬ್ಬ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಧೀರ ಲಲಿತ ನಾಯಕ, ರಸಿಕ, ಶೂರ, ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಪರ ನಾಯಕನನ್ನಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

2. ವಾಸವದತ್ತ

ವಾಸವದತ್ತಯು ಪ್ರದ್ಯೋತ-ಅಂಗಾರವತಿಯರ ಮೆಚ್ಚಿನ ಮಗಳು. ಉದಯನನ ಹೆಂಡತಿ. ಅವಳು ಸುಂದರ ಯುವತಿ. ಆ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಉನ್ನತ ಗುಣಗಳಿವೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಎಲ್ಲರ ಅಭಿಮಾನ, ಆದರಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಮುಂದೆ ಮಗಧರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅಪಾರ ತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ತಾನು ಈ ನಿರ್ಧಾರದಿಂದ ಎಷ್ಟೇ ಕಷ್ಟ-ನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದರೂ, ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇವಲ ರಾಜ್ಯ ಹಿತ, ಗಂಡನ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ರಾಜಕುಮಾರಿ, ರಾಣಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ಹೆಣ್ಣಿನಂತೆ ಜೀವನ ಮುಂದುವರೆಸುತ್ತಾಳೆ. ಸುಪ್ತಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತವಾಗಿರುವ ರಾಣಿಪ್ರಜ್ಞೆ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಜಾಗೃತವಾಗಿ ಅವಳು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವಂತೆ, ನೊಂದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಈ ನಾಟಕದ ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ರಾಜಭಟರು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ 'ದೂರ ಸರಿಯಿರಿ' ಎಂದು ಕಠಿಣವಾಗಿ ಹೇಳಿದಾಗ, ಅವಳಿಗೆ ಅವಮಾನವಾದಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಮಾರುವೇಷದಲ್ಲಿರುವ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನಿಗೆ ಸಹ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ತನ್ನ ಗಂಡನ

ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೋಸ್ಕರ, ರಾಜ್ಯ ಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವನ ಎರಡನೇ ಸುದುವೆಗೂ ಒಪ್ಪಿ, ಆ ವಿವಾಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸವತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಮಾಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುತ್ತಾಳೆ. ಹೆಣ್ಣಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಅಮೋಘ ತ್ಯಾಗವೇ ಸರಿ. ಇವಳ ಮೂಕ ಪೇದನೆ ಪ್ರೇಕ್ಷಕನನ್ನು ಸೆಳೆದು ಅವಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕಂಪ ಕೋರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ವಾಸವದತ್ತಯು ಪ್ರೇಮದ ಸಾಕಾರ ಮೂರ್ತಿಯೇ ಹೌದು. ಅವಳು ಪ್ರೇಮಿಸದೇ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಚಿಂತಿಸದೇ ಒಂದು ಕ್ಷಣವೂ ಬದುಕಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವಳು ರಾಜನನ್ನು ಎಷ್ಟು ಗಾಢವಾಗಿ ಪ್ರೇಮಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅವನು ಐದನೆ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಆರು ಶ್ಲೋಕಗಳೇ ಸಾಕ್ಷಿ. ತನ್ನ ಗಂಡನು ಬೇರೆಯವಳನ್ನು ಸುದುವೆಯಾದ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೂ ಅವಳ ಕೈಲಿ ಅರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಆಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಮೂರನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಅಹೋ ಭ್ರಾಹ್ಮಿಣಿ | ಆರ್ಯಶೌಚಿ | ನಾಮ ರಾಕೀಯಃ ಸಂಕೃತಃ | ಎಂದು ಹತಾಶ ಳಾಗಿ ನುಡಿಯುತ್ತಾಳೆ. ಪದ್ಮಾವತಿ ತನಗಿಂತ ಆಳವಾಗಿ ರಾಜನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆಯೇ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ತ್ರೀ ಸಹಜ ಕುತೂಹಲ. ಅವಳಿಗೆ. ದಾಸಿಯನ್ನು ಈ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ, ಪದ್ಮಾವತಿ ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಯಶಸ್ಸು ಪಡೆದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರಿತಾಗ ಸಮಾಧಾನದ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳ ಆಲೋಚನೆ, ಮನಸ್ಸು ಉದಯನನ ವಿಚಾರದಿಂದಲೇ ತುಂಬಿ ಹೋಗಿದೆ. ದಾಸಿಯ ಮೂಲಕ ಅವನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ವಿಚಾರಿಸಿ, ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮದವನದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಸುಸ್ಥಿರ ಶರೀರವನ್ನು ಕಂಡು ದೀರ್ಘಾ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವಾಭೀನಃ ಆರ್ಯಶೃಣಃ ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾಳೆ.

ಉದಯನನಿಗೆ ಗುರು ಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ ಅಪಾರ ಗೌರವ. ಮಹಾಸೇನ, ಅಂಗಾರವತಿಯರ ಸಂದೇಶಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಗೌರವ ದಿಂದ ಕಾಂಚುಕೇಯ ಹಾಗೂ ಧಾತ್ರಿಯಾದ ವಸುಂಧರೆಯನ್ನು ಆದರಿಸುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಸೇವಕರು, ಸಾಮಂತರಾಜರು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದಯೆ ಹಾಗೂ ಸಭ್ಯತೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಭಾಸನು ಉದಯನನನ್ನು ಒಬ್ಬ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಧೀರ ಲಲಿತ ನಾಯಕ, ರಸಿಕ, ಶೂರ, ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಪರ ನಾಯಕನನ್ನಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

2. ವಾಸವದತ್ತ

ವಾಸವದತ್ತಯು ಪ್ರದ್ಯೋತ-ಅಂಗಾರವತಿಯರ ಮೆಚ್ಚಿನ ಮಗಳು. ಉದಯನನ ಹೆಂಡತಿ. ಅವಳು ಸುಂದರ ಯುವತಿ. ಆ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಉನ್ನತ ಗುಣಗಳಿವೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಎಲ್ಲರ ಅಭಿಮಾನ, ಆದರಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಮುಂದೆ ಮಗಧರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅಪಾರ ತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ತಾನು ಈ ನಿರ್ಧಾರದಿಂದ ಎಷ್ಟೇ ಕಷ್ಟ-ನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದರೂ, ಅವಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇವಲ ರಾಜ್ಯ ಹಿತ, ಗಂಡನ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ರಾಜಕುಮಾರಿ, ರಾಣಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ಹೆಣ್ಣಿನಂತೆ ಜೀವನ ಮುಂದುವರೆಸುತ್ತಾಳೆ. ಸುಪ್ತಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತವಾಗಿರುವ ರಾಣಿಪ್ರಜ್ಞೆ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಜಾಗೃತವಾಗಿ ಅವಳು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವಂತೆ, ನೊಂದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಈ ಸಾಟಕದ ಮೊದಲನೆ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ರಾಜಭಟರು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ 'ದುರ ಸರಿಯಿರಿ' ಎಂದು ಕಠಿಣವಾಗಿ ಹೇಳಿದಾಗ, ಅವಳಿಗೆ ಅವಮಾನವಾದಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಮಾರುವೇಷದಲ್ಲಿರುವ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನಿಗೆ ಸಹ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ತನ್ನ ಗಂಡನ

ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೋಸ್ಕರ, ರಾಜ್ಯ ಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವನ ಎರಡನೇ ಮದುವೆಗೂ ಒಪ್ಪಿ ಆ ವಿವಾಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸವತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಮಾಲಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುತ್ತಾಳೆ. ಹೆಣ್ಣಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಅಮೋಘ ತ್ಯಾಗವೇ ಸರಿ. ಇವಳ ಮೂಕ ಪೇದನೆ ಪ್ರೇಕ್ಷಕನನ್ನು ಸೆಳೆದು ಅವಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕಂಪ ತೋರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ವಾಸವದತ್ತಯು ಪ್ರೇಮದ ಸಾಕಾರ ಮೂರ್ತಿಯೇ ಹೌದು. ಅವಳು ಪ್ರೇಮಿಸದೇ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಚಿಂತಿಸದೇ ಒಂದು ಕ್ಷಣವೂ ಬದುಕಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವಳು ರಾಜನನ್ನು ಎಷ್ಟು ಗಾಢವಾಗಿ ಪ್ರೇಮಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅವನು ಐದನೆ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಆರು ಶ್ಲೋಕಗಳೇ ಸಾಕ್ಷಿ. ತನ್ನ ಗಂಡನು ಬೇರೆಯವಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೂ ಅವಳ ಕೈಲಿ ಅರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಆಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಮೂರನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಆಸ್ಥೆ ಆಘಾತಿಸಿ | ಆಘ್ರ್ಯುಗೌಽಗಿ ಗಾಘ ಪರಕಿಘ: ಸಗ್ವಘ: | ಎಂದು ಹತಾಶ ಳಾಗಿ ನುಡಿಯುತ್ತಾಳೆ. ಪದ್ಮಾವತಿ ತನಗಿಂತ ಆಳವಾಗಿ ರಾಜನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆಯೇ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ತ್ರೀ ಸಹಜ ಕುತೂಹಲ. ಅವಳಿಗೆ. ದಾಸಿಯನ್ನು ಈ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ, ಪದ್ಮಾವತಿ ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಯಶಸ್ಸು ಪಡೆದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರಿತಾಗ ಸಮಾಧಾನದ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳ ಆಲೋಚನೆ, ಮನಸ್ಸು ಉದಯನನ ವಿಚಾರದಿಂದಲೇ ತುಂಬಿ ಹೋಗಿದೆ. ದಾಸಿಯ ಮೂಲಕ ಅವನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ವಿಚಾರಿಸಿ, ಸಾಲ್ವನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮದವನದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಸುಸ್ಥಿರ ಶರೀರವನ್ನು ಕಂಡು ಡಿಶ್ಚಾ ಪ್ರಕ್ರಗೀಶ್ಚಗಾಗಿ: ಆಘ್ರ್ಯುಘ: ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾಳೆ.

ಅವಳು ರಾಜನ ಬಗ್ಗೆ ದೃಢ ವಿಶ್ವಾಸ, ಪ್ರೀತಿ ಹೊಂದಲು ಸ್ವಪ್ನಾಂಕದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸಂವಾದ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಇಷ್ಟಾಗಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಸಭ್ಯ ನಡವಳಿಕೆ ಹಾಗೂ ಸದಾಚಾರ ಮನಸ್ಸಿನವಳು. ಮೊದಲಿಗೆ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿನ ತಾಪಸಿ, ನಂತರ ಪದ್ಮಾವತಿ, ಅವಳ ಗೆಳತಿಯರೆಲ್ಲರೂ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಗಂಭೀರ ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನು ಇಷ್ಟಪಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮಧ್ಯೆ ತನ್ನ ಮಾರುವೇಷವನ್ನು ಮರೆತು ಸನ್ನಿವೇಶದ ಶಿಶುವಾಗಿ ವಾಸವದತ್ತೆ ಉದ್ಗಾರವಾಚಕಿಯಾದಾಗ ಯಾರೂ ಅದನ್ನು ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪದ್ಮಾವತಿಯೊಂದಿಗಿನ ಮದುವೆ ರಾಜನ ದುಃಖವನ್ನು ದೂರ ಮಾಡಬಲ್ಲದು ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದ ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ, ಪದ್ಮಾವತಿ ತಲೆನೋವಿನಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬ ವಿಷಯ ತಿಳಿದ ತಕ್ಷಣ ಸಾಂತ್ವನಕ್ಕೆ ಧಾವಿಸಿ ಬರುತ್ತಾಳೆ.

ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ ಸ್ತ್ರೀ ಸಹಜವಾದ ಕೆಲವು ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಿಂದ ಉದಯನನ ದುರವಸ್ಥೆಯ ವರ್ಣನೆ ಕೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಮೇಲೆ ಕೋಪ ಉಕ್ಕಿ ಸಕಾಮ ಇದ್ದಾಗ ಆರ್ಯಯೋಗಿಯಾಗಿದ್ದ ಭವ ತ್ತು ಎಂದು ಹತಾಶಳಾಗಿ ನುಡಿಯುತ್ತಾಳೆ. ಮೂರನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ದಾಸಿಯಿಂದ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ವಿವಾಹ ಸಮಾಚಾರ ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡರೂ, ರಾಜನೇ ಸ್ವತಃ ಈ ಮದುವೆಗೆ ಮುಂದಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರಿತು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ತಿಮಿತಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಾಳೆ.

ವಾಸವದತ್ತೆಯು ಬಹಳ ಚತುರೆ ಹಾಗೂ ಸಮಯ ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಹೆಣ್ಣು. ಮೂರನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಭವಿಷ್ಯಮಹಾಸೇನವರು ಅಮಿತ ಇವ ನೈಃಕರ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪರಗಾಮಿ ಎಂದು ಉಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾ,

ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಉದಯನನನ್ನು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆಯೇ ಹೊರತು ತನ್ನ ಅಣ್ಣನಾದ ಗೋಪಾಲಕನನ್ನು ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಕೆಲವು ಬಾರಿ ಉದಯನನ ಮೇಲಿನ ಅತಿಶಯ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಾಗಿ ಮಾತಿನ ಭ್ರೂರದಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಂಡರೂ, ಜಾಣ್ಮೆಯ ಉತ್ತರಗಳಿಂದ ಪಾರಾಗುತ್ತಾಳೆ.

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕದ ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಕೊನೆಯ ಅಂಕದವರೆಗೂ ವಾಸವದತ್ತೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಅವಳು ಈ ನಾಟಕದ ವಿಗ್ರಹ ಮೂರ್ತಿಯೂ ಹೌದು, ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಯೂ ಹೌದು. ಅವಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸದ್ಗುಣಗಳು ಆಕೆಯನ್ನು ಆದರ್ಶ ಪತ್ನಿಯನ್ನಾಗಿಸಿವೆ. ಹೀಗಾಗಿ ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ ವತ್ಸರಾಜನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತ ಸ್ಥಾನವಿದೆ.

3. ಪದ್ಮಾವತಿ

ರೂಪ, ಉನ್ನತ ಗುಣಗಳನ್ನು ಬಳುವಳಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಪದ್ಮಾವತಿ ಹುಟ್ಟು ರಾಜಕುಮಾರಿ. ತಾಪಸೀ ಹಾಗೂ ವಾಸವದತ್ತೆ ಒಂದನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಉದಯನ ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಐದನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಅಸಾಧಾರಣ ಗುಣ-ಶೀಲ-ರೂಪಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶಂಸನೆಯ ಮಾತಾಡುತ್ತಾರೆ. ನಡಿ ರೂಪೇವ, ವಾಗ್ವಿ ಇವಲ್ವಸ್ಯಾ: ಮಥುರಾ ಅಹೊ ಖಲ್ವಿಯಮಾಕೃತಿರಸ್ಯ ಬಹುಮಾನಸ್ಯ' | ಪಕ್ಷಾಪತಿ ಬಹುಮತಾ ಯಥಾಪಿ ರೂಪಶೀಲಮಾಧುರ್ಯೈಃ | ಕಾಮಂ ಧರಿಸ್ವಮಾವೇಯಂ ಸ್ತ್ರೀಸ್ವಭಾವಸ್ತು ಕಾತರ: ರೂಪತ್ರಿಯಾ ಸಮುದಿತಾಂ ಗುಣತಃ ತುಕ್ತಮ್" ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯ ಈ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತವೆ. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಅವಳ ದೈರ್ಯ ಹಾಗೂ ಸತ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣಪ್ರವರಾ ಎಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ, ತನ್ನ ತಂಗಿಯ ಶೀಲವನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು ಇವಳು

ಸಮರ್ಥಳು ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಮೊದಲನೆ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ತನ್ನ ಉತ್ತಮಗುಣಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸು ಗೆಲ್ಲುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳಿಗೆ ತಪಸ್ವಿ ಜನರಲ್ಲಿ ಅಪಾರ ಗೌರವ ಹಾಗೂ ಅವರ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಸಹಾಯವಾಗುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ದಾನ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ತನ್ನ ತಂಗಿಯನ್ನು ನ್ಯಾಸವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ತಕ್ಷಣವೇ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಕಾಂಚುಕೇಯನ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ವಚನ ನಿಷ್ಠೆಯ ಮೂಲಕ ನಯವಾಗಿಯೇ ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಈ ಅಂತವು ಅವಳ ಮಾನಸಿಕ ದೃಢ ನಿಶ್ಚಯ ಹಾಗೂ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತದೆ.

ಉದಯನನನ್ನು ನೋಡದಿದ್ದರೂ ಅವನ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಮನಸೋತು ಅವನನ್ನು ಪ್ರೇಮಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅವನು ದಯಾದ್ರವ್ಯ ಹೃದಯ ವುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅವನನ್ನು ಇಷ್ಟಪಡುತ್ತಾಳೆ. ವಾಸವದತ್ತಿಯನ್ನು ವತ್ಸರಾಜನು ಹೇಗೆ ಪ್ರೇಮಿಸಿದನೋ ಅಂತೆಯೇ ತನ್ನನ್ನು ಅವನು ಇಷ್ಟಪಡಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳ ಸರಳತೆ, ಮುಗ್ಧತೆ, ನಿಷ್ಕಪಟ ಸ್ವಭಾವ ವಾಸವದತ್ತೆ, ವತ್ಸರಾಜನನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತವೆ.

ಅವಳ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಮಹತ್ತರ ಗುಣಗಳೆಂದರೆ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಅಸೂಯೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು, ಅಂತೆಯೇ ಉದಯನನ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ಸಜ್ಜನಿಕೆ, ಉದಯನನು ತಾನು ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಪದ್ಮಾವತಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರೇಮಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ನುಡಿದರೂ ಅವಳು ಇದರಿಂದ ಜರ್ಜರಿತಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬದಲಾಗಿ ವತ್ಸರಾಜನ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾಳೆ. ವಾಸವದತ್ತೆಯ

ನೆನಪಿನಿಂದ ಉದಯನನ ಕಣ್ಣುಗಳು ಕಣ್ಣೀರಿನ ಮಡುವಾಗಿದ್ದರೂ, ಅವನು ಯಾವುದೋ ಜಾರಿಕೆಯ ಉತ್ತರ ನೀಡಿದರೂ ಅವಳು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಜಾರು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ.

ಪದ್ಮಾವತಿಯು ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ನಡವಳಿಕೆ ಹಾಗೂ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಹಾಗೂ ಔಚಿತ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಿಂದ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಧಾತ್ರಿ ಹಾಗೂ ಸಂದೇಶವಾಹಕ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಸಮಾಚಾರ ತಿಳಿದ ತಕ್ಷಣ ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಉದಯನನ ಸಮೀಪ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಹಿಂಜರಿಯುತ್ತಾಳೆ. ಮಹಾಸೇನನ ಕಡೆಯವರು ಈ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ನೊಂದು ಕೊಂಡಾರು ಎಂಬ ಮೃದು ಭಾವನೆಯೇ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಈ ವರ್ತನೆಗೆ ಕಾರಣ. ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಬಂಧುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಬಂಧುಗಳೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿ ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅವಂತಿಕೆಯಾದ ಅವಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮೆ ಕೋರುತ್ತಾಳೆ. ದಾಸಿಯರನ್ನು ಸಹ ಬಹಳ ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ.

ವಸಂತಕ ರಾಜನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಒಬ್ಬಳು ಸುಂದರ ಯುವತಿ, ನೋಡಲು ಆಕರ್ಷಕ, ಕೋಪರಹಿತ ಸ್ವಭಾವದವಳು, ಅಹಂಕಾರರಹಿತಳು, ಮೃದು ಮಧುರಭಾಷಿಣಿ ಹಾಗೂ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವಳು. ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ವರ್ಣಿಸಿದಂತೆ ಅವಳು ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಉಳ್ಳವಳು. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಮಹಾಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಅವಳು ರಾಜಕೀಯ ಬಲಿಪಶುವಾಗಿದ್ದರೂ ವತ್ಸರಾಜನ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಪ್ರಿಯ ಗೆಳತಿಯಾಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತಾಳೆ.

4. ಯೌಗಂಧರಾಯಣ

ಉದಯನನ ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿಯಾದ ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಮಹೋನ್ನತ ವ್ಯಕ್ತಿ. ದೃಢಮನಸ್ಸು ಹಠ ಬಿಡದ ಛಲಗಾರ. ಪ್ರಭುವಿನಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣ ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವನು. ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲ ದೂರದರ್ಶಿ. ತನ್ನ ಪ್ರಭುವು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ವತ್ತರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡಲು ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಆಯೋಜಿಸಿ, ತನ್ನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಫಲನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ರಾಜನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ದೊರಕಿಸಿಕೊಡಲು, ಆರುಣಿಯ ದುರಾಡಳಿತದಿಂದ ವತ್ತದೇಶದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲು ಬಲಿದಾನಕ್ಕೂ ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮೊದಲಿಗೆ ತನ್ನ ಅಂತಸ್ತು-ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸನ್ಯಾಸಿಯಂತೆ ವೇಷ ಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದವರೆಗೆ ಉದಯನ-ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಸುಖವನ್ನು ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ದೂರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಯಾವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲೂ ಲವಲೇಶದಷ್ಟೂ ಸ್ವಾರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಮಹಾರಾಣಿಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯವರೆಗೆ ಎಲ್ಲರ ಗೌರವಾದರಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಈ ಇಡೀ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಕೇವಲ ಮೊದಲು ಹಾಗೂ ಕೊನೆ ಅಂಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ. ಅವನು ತೆರೆಯ ಮರೆಯಲ್ಲಿದ್ದೇ ಕಾರ್ಯವೆಸಗುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಈ ನಾಟಕದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಂಕಗಳಲ್ಲೂ ಅವನ ಕೈವಾಡನೋಡಬಹುದು. ಅವನ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ರುಮಣ್ಣನ, ವಸಂತಕ, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಅವನ ಆದೇಶದಂತೆ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಪೂರೈಸುತ್ತಾರೆ.

ಅವನದು ಉದಾತ್ತ, ಧೀಮಂತ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಿಶಿಷ್ಟ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲರ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮಾರುವೇಷದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ತಾಪಸೀ, ಕಾಂಟುಕೀಯ, ಪದ್ಮಾವತಿ ಮುಂತಾದವರ ಆದರಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಕಂಚಿನ ಕಂಠದಿಂದ ಹೊಮ್ಮಿದ ಧ್ವನಿಯೇ ಆರನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ವತ್ತರಾಜನು ಯೌಗಂಧರಾಯಣನನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿಯಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯಾಯ, ಅನುಚಿತವರ್ತನೆ ಕಂಡರೆ ಸಿಡಿದೆಳೆಳುತ್ತಾನೆ. ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ರಾಜಭಟರು ಕಠಿಣವಾಗಿ ಜನರನ್ನು ದೂರ ಸರಿದಾಗ ಮನನೊಂದು ವಾಸವದತ್ತಿಗೆ ಭಗಿನಿ! ಶೌಭಾಗ್ವಿಗ್ಗಾ-ಗ್ರುಣಾರಗಿ ಎಂದು ಸಾಂತ್ವನದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಾನೆ ಅವನು ಉದಾರಿ ಹಾಗೂ ಸಹನಾಶೀಲ. ರುಮಣ್ಣಂತನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ ಮುಕ್ತಕಂಠದಿಂದ ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಹೊ! ಮಹೇಶ್ವರಗುಹೇಗಿ ಣ್ಣಾಣ್ಣ! ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಿ, ತನ್ನ ತಂಗಿಯನ್ನು ನಿಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ರಾಜಕೀಯ ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವುದರಲ್ಲಿ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಫಲನೋ ಅಂತೆಯೇ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲೂ ಅವನು ಮುಂದು. ಉದಯನನೇ ಅವನ ರಾಜಕೀಯ ಕುಶಲತೆ, ಯುದ್ಧಪ್ರಿಯತೆ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ, ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠೆ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೊಗಳುತ್ತಾನೆ.

मिथीन्मादेश्च युद्धेश्च शासकैश्च मन्त्रिणैः ।

भयधत्तैः खलु वयं मत्प्रमाणाः समुद्रगाः ॥ vi-18

ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ರಾಜನಿಗೆ

ತೆಳಸದೇ ಈ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ವತ್ತರಾಜನು ತೆಗಳುತ್ತಾನೋ ಏನೋ ಎಂಬ ಅಳುಕಿನಿಂದಲೇ ಆರನೇ ಅಂಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಭೇಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ವಾಸವದತ್ತಯನ್ನು ಬಹಳ ಕಾಲ ರಾಜನಿಂದ ಅಗಲಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷಮೆ ಕೋರುವ ವಿನಯಶಾಲಿ ಅವನು. ಪುಷ್ಪಕ, ಭದ್ರಕ ಮುಂತಾದವರ ಜ್ಯೋತಿಷಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಅಪಾರ ನಂಬಿಕೆ. ಅವರ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಕಾರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತ ನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮೇಲಾಗಿ ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಅಚಲ ವಿಶ್ವಾಸ.

ಗಸ್ಪಿನ್ ಸರ್ಗಪಿನ್ ಶಿ ಗ್ರಾಪಿಗಿ ಗ್ರಾಪಿಃ |

ಕೆಲವು ವಿಮರ್ಶಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಭಾಸನು ಯೂಗಂಧ ರಾಯಣನ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಚಿತ್ರಿಸುವಾಗ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದ! ಕೌಟಿಲ್ಯನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಂಡಿರಬಹುದು ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

5. ವಿದೂಷಕ/ವಸಂತಕ

ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿದೂಷಕನನ್ನು ರಾಜನ ಆತ್ಮೀಯ ಗೆಳೆಯ ಹಾಗೂ ಹಾಸ್ಯಗಾರನಾಗಿ ಪರಿಚಯಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ವಿದೂಷಕನ ಲಕ್ಷಣ ಹೀಗಿದೆ :

ಕ್ರೂಪಾಸಾ-ಗಾಘಿತ್ರಾಃ ಕರ್ಮಪುಣ್ಯಭಾಗಾಃ |

ಶಾಪಕರಃ ಕಲಶರಗಿಃ ವಿದೂಷಕಃ ಸ್ವಾತವಕರ್ಮಿಣಃ ||

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಹಲವಾರು ವೇಷಗಳನ್ನು ಧರಿಸಬಲ್ಲ. ಹಲವಾರು ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನು. ತನ್ನ ಮಾತು ಹಾಗೂ ಅಂಗಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಂದ ನಗೆ

ಉಕ್ಕಿಸಬಲ್ಲ. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಶಲ, ರಾಜನ ಪ್ರೇಮ-ಕಾಮಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಲಹೆಗಾರ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ನರ್ಮಸಚಿವನೆಂದು ಹೆಸರು. ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಾ ನಾಟಕದ ವಿದೂಷಕನ ಹೆಸರು ವಸಂತಕ. ಕೇವಲ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ಮನರಂಜನೆ ಕೊಡುವುದಷ್ಟೇ ಇವನ ಕಾರ್ಯವಲ್ಲ. ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇವನು ಮಹತ್ತರವಾದ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಾಸವದತ್ತಯ ಮರಣವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ದುಃಖ ತಪ್ಪನಾದ ರಾಜನನ್ನು ಉಲ್ಲಾಸಗೊಳಿಸಿ ಅವನ ಶೌರ್ಮಪರಾಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯೂ ಇವನಿಗೆ ಸೇರಿದೆ. ಈ ಎರಡೂ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಪೂರೈಸಿದ್ದಾನೆ.

ವಿದೂಷಕನಾಗಿ ತನ್ನ ಅಪಹಾಸ್ಯದ ಮಾತುಗಳು ಹಾಗೂ ಕುಟೋದ್ಯ ನಡವಳಿಕೆಯಿಂದಾಗಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಲ್ಲಿ ನಗೆಬುಗ್ಗೆ ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲ ವಿದೂಷಕರಂತೆ ಇವನು ಜೀವನ ಪ್ರೀತಿಉಳ್ಳವನು ಹಾಗೂ ಬದುಕಿನ ಒಳ್ಳೆಯ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಇವನಿಗೆ ವಿಶ್ವಾಸ. ತನ್ನ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಂದು ವತ್ತರಾಜನು ಮತ್ತೆ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಅವನಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ. ಪದ್ಮಾವತಿ ಮದುವೆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಭಕ್ಷ್ಯ ಭೋಜ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಅಜೀರ್ಣವಾಗಿ ಕೌಕಿಲಗಾಘಿಪಿರಿವರ್ ಕ್ಷತ್ರ ಪರಿವರ್ತೆ ಸಂವ್ರತಃ ಎಂದು ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬಗ್ಗೆ ದೂರುತ್ತಾನೆ. ಐದನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತು ಕಳೆಯುವ ಸಲುವಾಗಿ ಕಥೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಅವನು ರಾಜ ಹಾಗೂ ನಗರದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಆದಲು ಬದಲು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ವಾಸವದತ್ತಯ ಇರವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮರೆಮಾಚಿ, ರಾಜಭವನದಲ್ಲಿ ಯಕ್ಷಿಣಿಯೊಬ್ಬಳು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬ ಹಸೀನುಳ್ಳು ಹೇಳಿ ರಾಜನನ್ನು ಗೊಂದಲಕ್ಕೀಡು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ದುಗುಡ ತುಂಬಿದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ

ರಾಜನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ ಅವನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಗುರಗೊಳಿಸಿ ಹಾರುತ್ತಿರುವ ಮನೋಹರವಾದ ಬೆಳ್ಳಕೆಗಳ ಸಾಲಿನ ಕಡೆ ರಾಜನ ಗಮನ ಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ವತ್ಸರಾಜನು ಪುನಃ ಪುನಃ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ದುಃಖಿತಪ್ಪನಾಗಲು, ವಿದೂಷಕನು ಕೊನೆಗೆ ಗತಿಸಿರುವ ವಾಸವದತ್ತ ಅಥವಾ ಜೀವಂತವಾಗಿರುವ ಪದ್ಮಾವತಿ, ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಆಗ್ರಹಪಡಿಸಿ ಅವನ ವ್ಯಸನವನ್ನು ದೂರಮಾಡಲು ಬಯಸುತ್ತಾನೆ.

ವಸಂತಕನ ಸಮಯಸ್ತೂರ್ತಿ ಜಾಣ್ಮೆ ಹಾಗೂ ಚಾತುರ್ಯ ವನ್ನು ಇಡೀ ನಾಟಕದ ಹಲವಾರು ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ವಾಸವದತ್ತಿಯ ನೆನಪಿನಿಂದ ರಾಜನ ಕಣ್ಣುಗಳು ಒದ್ದೆಯಾದಾಗ ಮುಗ್ಧವಾದ ಪದ್ಮಾವತಿ ಕಾರಣ ಕೇಳಿದಾಗ ಕಾಶ ಪುಷ್ಪದ ಪರಾಗರೇಣುಗಳು ಕಣ್ಣನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಹೀಗಾಯಿತೆಂದು ಸಮಜಾಯಿಸಿ ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಪದ್ಮಾವತಿ ಮತ್ತು ಅವಳ ಪರಿವಾರ ದಿಡೀರನೇ ಪ್ರಮದವನಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ವಿದೂಷಕನು ವತ್ಸರಾಜನನ್ನು ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವಸಂತಕನು ವಿದೂಷಕ, ವತ್ಸರಾಜನ ಆತ್ಮೀಯ ಗೆಳೆಯ, ನರ್ಮ ಸಚಿವ ಎಂಬ ವಿಭಿನ್ನ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ವಹಿಸಿ ನಾಟಕದ ಸಂವಿಧಾನ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕಾಣಕೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾನೆ.

6. ಕಾಂಚುಕೀಯ

ಇವನಿಗೆ ಕಾಂಚುಕೀ ಎಂದು ಹೆಸರಿದೆ. ಕಂಚುಕವೆಂದರೆ ಯುದ್ಧ ಕವಚ. ಅದನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಕಂಚುಕೀ. ಇವನು ಸದಾ ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬೆತ್ತದ ಕೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದು

ಓಡಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಲಕ್ಷಣ ಹೀಗಿದೆ :

अनःपुरचरोवृद्धो विप्रोगुणगणान्वितः ।
सर्वकायार्थक्रान्तः कञ्चुकीरित्यभिधीयते ॥

ಕಾಂಚುಕೀಯನು ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುವ ವಯೋವೃದ್ಧ ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಸದ್ಗುಣವಂತ. ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಚಾಣಾಕ್ಷ. ಜನರ ಇಂಗಿತವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. ಇವನಿಗೆ ಬಹಳ ವಯಸ್ಸಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದಂಡವೇ ಅವನಿಗೆ ಊರುಗೋಲಾಗಿದೆ. ರಾಜಮನೆತನದವರು ಎಲ್ಲರೂ ಇವನನ್ನು ಬಹಳ ಗೌರವಾದರಗಳಿಂದ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ.

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಗಮನಿಸಿದಂತೆ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕದ ಕಾಂಚುಕೀಯ ಬಹಳ ಪ್ರಬುದ್ಧ. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ. ತಪೋವನದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಜನರನ್ನು ಕಠೋರ ವರ್ತನೆಯಿಂದ ಚದುರಿಸುತ್ತಿರುವ ರಾಜಭಟರನ್ನು ನಯವಾಗಿ ಗದರಿಸಿ, ತಪಸ್ವಿಗಳ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಮುಖವಾಣಿ. ಯಾಚಕರು ಏನನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಕೋರಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಎಂದು ನಿವೇದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ತನ್ನ ತಂಗಿಯಾದ ಅವಂತಿಕೆಯನ್ನು ನಿಕ್ಷೇಪವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ, ಪದ್ಮಾವತಿಗೆ ಕಿವಿಮಾತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಜೀವಂತ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಆದೂ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ನ್ಯಾಸವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವೆಂದು ಇವನ ಭಾವನೆ.

सुखमयी भवेत् दातुं सुखं प्राणाः सुखं तपः ।

सुखमप्यत् भवेत् सर्वं दुःखं न्यासस्य रक्षणम् ॥ I 10 ಎಂದು

ಆದರೆ ಪದ್ಮಾವತಿ ತಾನು ವಚನಭ್ರಷ್ಟಳಾಗಲು ಸಿದ್ಧವಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗ ನಿರ್ವಾಹವಿಲ್ಲದೇ ಅನುಮೋದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಲಾವಣಕದಿಂದ ಬಂದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಆತಿಥ್ಯ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಕೋರಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ನಿಸರ್ಗ ಪ್ರೇಮಿಯಾದ ಅವನು ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದ ಕೊನೆಗೆ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತವನ್ನು ಸೊಗಸಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. (1 16)

ಬದನೆ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗುವ ಕಾಂಚುಕೀಯ ಈ ಬಾರಿ ದರ್ಶಕಮಹಾರಾಜನ ಮುಖವಾಣಿಯಾಗಿ ರುಮಣ್ಣಂತನ ಆಗಮನವನ್ನು ಆರಹುತ್ತಾನೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಸನ್ನಡತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ತನ್ನ ರಾಜಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೆರೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಕಾಂಚುಕೀಯನ ಪಾತ್ರವು ಅನಿವಾರ್ಯವಾದರೂ, ಚೋಕ್ತ ವಾಗಿ ಮೂಡಿ ಬಂದಿದೆ, ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ.

6. ರೈಚ್ಚು

ರೈಚ್ಚುನು ಕೇವಲ ಆರನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಾಣಿಸಿ ಮಹಾಸೇನನ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಉದಯನನಿಗೆ ತಲುಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಆಗಮನದಿಂದ ನಾಟಕದ ಸಂವಿಧಾನದ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಚುರುಕಾಗುತ್ತದೆ. ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಧಾತ್ರಿಯಾದ ವಸುಂಧರೆಯೊಂದಿಗೆ ಬಂದು ಉದಯನನನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡಲು ಬಯಸಿ ಪ್ರತೀಹಾರಿಯ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಘೋಷವತಿ ವಿಣೇಯು ದೊರಕಿದ್ದರಿಂದ, ರಾಜನು ಖಿನ್ನಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಯಾರನ್ನು ಬೇಟಿ ಮಾಡಲು ಇಷ್ಟಪಡುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೂ ಭೇಟಿ ಮಾಡಿದ ರೈಚ್ಚುನು ರಾಜನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಬಂಧುವಿನ ಮನೆಗೆ ಬಂದಷ್ಟು ಸಂತೋಷವಾಗುತ್ತದೆ. ಆರುಣಿಯ ಮೇಲೆ ವಿಜಯ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ವತ್ಸರಾಜನು ವಿಜಯೋತ್ಸಾಹದಲ್ಲಿ ಇರುವಾಗ

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಮ್

197

ವಾಸವದತ್ತಿಯನ್ನು ವಿಧಿ ಸೆಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದು ಬಹಳ ಅನ್ಯಾಯವೆಂದು ಪರಿತಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವತ್ಸರಾಜನು ಮಹಾಸೇನನ ಕುಶಲೋಪರಿಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಲು ಎದ್ದುನಿಂತಾಗ ಕಾಂಚುಕೀಯನಾದ ರೈಚ್ಚುನು ರಾಜನ ಆ ವಿನಯ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಸಂದೇಶ ಕೇಳಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ರೈಚ್ಚುನಿಗೆ ವಿಧಿಯ ಕೈವಾಡದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ. ವಿಧಿ ವಾಸವದತ್ತಿಯನ್ನು ಸೆಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರ ಬಗ್ಗೆ ಕೋಪ. ಆದರೆ ಎಂತಹವರೂ ವಿಧಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅವನ ಭಾವನೆ. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಬಂದು ತನ್ನ ತಂಗಿಯನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ಇಂಗಿತ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದಾಗ, ವತ್ಸರಾಜನ ಸಲಹೆಯ ಮೇರೆಗೆ ರೈಚ್ಚುನು ಆ ಘಟನೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಲು ಓಪ್ಪಿ, ಆ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರದಲ್ಲೂ ರೈಚ್ಚುನು ಮಿಂಚುತ್ತಾನೆ.

7. ವಸುಂಧರಾ (ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಪೋಷಕಿ)

ವಸುಂಧರೆಯು ಹಿಂದೆ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಪೋಷಕಿಯಾಗಿದ್ದಳು. ಆರನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಇವಳನ್ನು ಅಂಗಾರವತಿಯು ಸಂದೇಶವಾಹಕಿಯಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಳು. ವತ್ಸರಾಜನನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರೈಚ್ಚುನ ಜೊತೆ ಬಂದು ಅರಮನೆಯ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಿನಲ್ಲಿ ಸಹನೆಯಿಂದ ಕಾಯುತ್ತಾಳೆ. ಅಂಗಾರವತಿಯು ಸಂದೇಶವನ್ನು ಹೀಗೆ ಆರಹುತ್ತಾಳೆ. "ವಾಸವದತ್ತಿ ಇನ್ನಿಲ್ಲ. ನಮಗೆ ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಾದ ಗೋಪಾಲಕ, ಪಾಲಕರಂತೆಯೇ ನೀನೂ ಸಹ. ನೀನು ನಮ್ಮ ಅಳಿಯ. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ವಿಣೇಪಾಠದ ನೆಪದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತಿಯನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡಿಸಿದ್ದು. ವಿಧುಕ್ತವಾಗಿ ನಿಮ್ಮ

ವಿವಾಹ ನೆರವೇರುವ ಮೊದಲೇ ನೀನು ಅವಳೊಂದಿಗೆ ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ವಾಹವಿಲ್ಲದೇ ನಾವು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಚಿತ್ರಪಟವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿವಾಹ ಏರ್ಪಡಿಸಿದೆವು. ಆ ಚಿತ್ರಪಟವನ್ನೇ ಈಗ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದು” ಎಂದು.

ಆ ಚಿತ್ರಪಟವನ್ನು ನೋಡಿ ಉದಯನನು ದುಃಖ ತಾಳಲಾರದೇ ರೋದಿಸಿದಾಗ ವಸುಂಧರೆಯು ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಸಾಂತ್ವನದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುತ್ತಾಳೆ. ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಅವಂತಿ ವೇಷದಲ್ಲಿದ್ದ ವಾಸವದತ್ತಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ, ದುಃಖಮಯ ವಾತಾವರಣವನ್ನು ಉಲ್ಲಾಸಗೊಳಿಸಿ, ಹೊಸ ಬೆಳಕು ಮೂಡಿಸುತ್ತಾಳೆ. ರೈಚ್ಚನೊಂದಿಗೆ ಅವಳೂ ಸಹ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ನ್ಯಾಯಪೀಠದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಾಳೆ.

8. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ

ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಿಂದ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ರಾಜಕೀಯ ಯೋಜನೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸುಗಮವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಚಾತುರ್ಯ ಹಾಗೂ ತರ್ಕದ ಮೂಲಕ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಆಶ್ರಮವಿದೆ ಎಂದು ಊಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಹಾಗೂ ರಾಜಮನೆತನದವರನ್ನು ನೋಡಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಪೇಚಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದರೂ ನಂತರ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಹಬಂದಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ತಾನು ನೋಡಿದ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಚತುರ. ಲಾವಾಣಕ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ತಾನು ವೇದಕಲಿಯಲು ಹೋದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ಆದರ ಆಗಿ

ದುರಂತದಿಂದಾಗಿ ತನ್ನ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇ ನಿಂತು ಹೋದದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಆ ಮೂಲಕ ಉದಯನನ ಶೋಕಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈಗಾಗಲೇ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪುಂತ್ರಿ ರುಮಣ್ಣಂತನ, ವಾಸವದತ್ತ ಲಾವಾಣಕ ಬೆಂಕಿ ದುರಂತದಲ್ಲಿ ಸುರಣ ಹೊಂದಿದ್ದಾಳೆ ಎಂದು ಸುಳ್ಳು ಸುದ್ದಿ ಹಬ್ಬಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ವೃತ್ತಾಂತ ಅದನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ವಾಸವದತ್ತಗೂ ಸಹ ತನ್ನ ಗಂಡ ಜೀವಂತವಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಸಮಾಚಾರ ತಿಳಿದು ಸಮಾಧಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಬಾಯಿಂದಲೇ ಉದಯನನ ಶೋಕದ ವಿವಿಧ ಮಜಲುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಭಾಸನು ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಹೆಂಗಳೆಯರ ಮನ ಕರಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವುದು ಈ ಸಂವಿಧಾನದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಮುಖ್ಯ ಅಂಶ.

ನಾಟಕೀಯ ಪರಿಭಾಷೆ-ಲಕ್ಷಣ

ನಾಂದೀ ಅಥವಾ ಮಂಗಳ ಶ್ಲೋಕ

ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪಕಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಾಗ ಮೊದಲಿಗೆ ಇಷ್ಟದೇವತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಸ್ತುವ ಮಂಗಳ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ನಾಂದೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ನಾಟಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮೊದಲು ಪೀಠಿಕೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹಲವಾರು ಸಂಗತಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಅವಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರಂಗ ಎಂದು ಹೆಸರು. ವಾದ್ಯಗಾರರು ವೀಣೆ, ಮೃದಂಗ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ತಂದು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಕೃತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ರಂಗಪೂಜೆ ಮಾಡುವುದು ಮುಂತಾದ 22 ಅಂಗಗಳಿವೆ. ಪೂರ್ವರಂಗ ಒಂದು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ರಿಯೆ. ಇದರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಾಂದೀ ಅಥವಾ ಮಂಗಳ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಲವಾರು ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಂದಿಯಾದ ಬಳಿಕ ಸೂತ್ರಧಾರನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅನಂತ ಅಗಿಣಿಸ್ರೇಣ ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಪೂರ್ವರಂಗದ ಎಲ್ಲಾ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಮುಗಿದಿವೆ ಎಂದು ನಾವು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಈ ನಾಂದಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಬಗೆ- ಆಶೀರ್ವಾದ, ನಮಸ್ಕಾರ, ಅಥವಾ ನಾಟಕದ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಿಕೆ. ಈ ನಾಂದೀ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮತ್ತು ರಾಜರು ಸಂತೋಷ ಹೊಂದುತ್ತಾರಂತೆ.

ಆಗ್ನಿರ್ವನಸಂಪ್ರಕಾ ಸ್ತುತಿಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೇ |

ದೇವದ್ವಿಜಗೃಧಿನಾಂ ತಸ್ಮಾನ್ಮಾನದೀತಿ ಕೀರ್ತಿಗಾ ||

ಈ ನಾಂದೀ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಾಟಕಕಾರ ಅಥವಾ ಕವಿಯು ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ದೇವತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಪೂರ್ವರಂಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸವಿದು. ನಾಟಕವು ಅಡ್ಡಿ-ಆತಂಕಗಳಲ್ಲದೇ ನಡೆಯಲಿ ಎಂಬ ಸದುದ್ದೇಶದಿಂದ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ನಾಟಕಾಸ್ತ್ರದ ರಚನಕಾರನಾದ ಭರತಮುನಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಯಥಾಪ್ರಾಣಿ ಭೃಗುಸಿ ಪುನಃಸ್ಯ ನಾರಕೇ |

ತಥಾಪ್ರಾಣಿ ಕರ್ತವ್ಯಾ ನಾನದೀ ವಿಶ್ವಾಸಗಾನ್ಯಾ ||

ನಾಂದೀ ಪದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಹೀಗಿದೆ- (1) ನಂದನಿ ದೇವತಾಃ ಆಸ್ಮಾನ್ (ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಸಂತೋಷ ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ ಆದು ನಾಂದೀ) (2) ನಂದಿಃ ಆಗಂದಃ ತಸ್ಮಾ ಇಂ ನಾನದೀ (ನಂದಿ ಎಂದರೆ ಆನಂದ. ಅದರಿಂದ ಆನಂದವಾಗುವುದು). (3) ನಂದನಿ ದೇವತಾಃ ಇತಿ ನಾನದೀ (ದೇವತೆಗಳು ಮುಂತಾದವರು ಸಂತೋಷ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ).

ಧಾರ್ಮಿಕ ಪರಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನಾಂದೀ ಪದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ಇದೆ. ಶಿವನು ತನ್ನ ವಾಹನವಾದ ನಂದಿಯ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ನೃತ್ಯಮಾಡಿದನಂತೆ. ನಂತರ ಎಲ್ಲ ರಂಗಪೂಜೆಗಳೂ ನಾಂದೀ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದವು. ನಾಂದಿಯಿಂದ ನಾಟಕಕಾರ, ಕವಿ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ನಂದನಿ ಕಾಪ್ಯಾನಿ ಕವಿ-ದ್ರವ್ಯಾಃ ಕ್ರೂಶಿಲವಾಃ ಪರಿಷದ್ವಾ ಸನಾಃ |
ಯಸ್ಮಾದಿಂ ಸಂಜನಸಿಂಧುಂಸೀ ತಸ್ಮಾದಿಂ ಕಶಿತೇ ನಾನದೀ |

ಈ ನಾಂದಿಯಲ್ಲಿ 4, 8, 12, 16, 32 ಪದಗಳರಬೇಕೆಂದು ರೂಢಿ. ಕಾಳಿದಾಸನು ಬರೆದಿರುವ ಅಭಿಜ್ಞಾನ ಶಾಕುಂತಲಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಗೆ ಬರುವ ನಾಂದೀ ಪದ್ಯಕ್ಕೆ 'ಪತ್ರಾವಲೀ'

ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಬಗೆಯ ನಾಂದಿಯಲ್ಲಿ ನಾಟಕದ ಮುಖ್ಯ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶ್ಲೇಷ ಅಥವಾ ಸಮಾಸೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಥಾವಸ್ತು ಸೂಚನೆ ಇದೆ.

यस्यां बीजस्य विन्यासो ह्यभिधेयस्य वस्तुनः ।

ಇಲೇಷಣಾ ವಾ ಸಮಾಸೋಕ್ತಿಯಾ ನಾಂದೀ ಪತ್ರಾವಲಿ ಗು ಸಾ ॥ (ನಾಟ್ಯದರ್ಪಣ)

1. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ಎಲ್ಲಾ ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪಕಗಳೂ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯೊಂದಿಗೆ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತವೆ. ಮೊದಲಿಗೆ ಸೂತ್ರಧಾರನು ಪೂರ್ವರಂಗದ ಚಟುವಟಿಕೆಯ ನಂತರದ ನಾಂದೀ ಶ್ಲೋಕವಾದ ಬಳಿಕ ರಂಗದ ಮೇಲೆ ಬಂದು ನಟ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯೊಂದಿಗೆ ಮಾತುಕತೆ ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಾಟಕದ ಹೆಸರು, ಕವಿ, ಆಶ್ರಿತ ರಾಜನ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ನಾಟಕವನ್ನು ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾರೋ ಆ ಋತುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಹಾಡನ್ನು ಹೇಳಲು ನಟಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಬಹಳ ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳ ಹೆಸರು, ನಾಟಕದ ಮುಖ್ಯ ಕಥೆಯ ಸೂಚನೆ ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಸ್ಥಾನ ವಹಿಸಿ, ಪ್ರೇಕ್ಷಕರನ್ನು ನಾಟಕ ನೋಡಲು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯ ಲಕ್ಷಣ ಹೀಗಿದೆ.

नदी विदूषकोऽवापि पारिपार्श्विक एव वा ।

ಸೂತ್ರಧಾರಿಪಾಹಿಣಿ: ಸಣ್ಣಂ ಯತ್ರ ಕುರ್ವತಿ ॥

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯ ನಂತರ ನಾಟಕದ ಮೊದಲನೆ ಅಂಕದ ಮುಖ್ಯ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಬಹಳ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ಹಾಗೂ ರೂಪಕ ಪೂರ್ತಿ ಹಿಮ್ಮೇಳದ ಸಂಗೀತವಿತ್ತು ಎಂದು ಭರತಮುನಿ

ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

यथा वर्णयते चित्रं न शोभाजनं भवेत् ।

एवमेव विनागीतं नाट्यं रङ्गं न चञ्छति ॥ नाट्यशास्त्र ४३

3. ಸೂತ್ರಧಾರ

ಸೂತ್ರಧಾರನೆಂದರೆ ರೂಪಕದ ನಿರ್ದೇಶಕ ಅಥವಾ ಆ ರೂಪಕದ ಹೊಣೆ ಹೊತ್ತವನು. ಸೂತ್ರಧಾರನು ರೂಪಕದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವನಿಗೆ ಸ್ವಾಪಕ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಇದೆ. ನಾಟ್ಯದ ಉಪಕರಣಗಳಿಗೆ, ರೂಪಕದ ಮುಖ್ಯ ಕಥಾವಸ್ತುವಿಗೂ ಸೂತ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಯಾರು ಈ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವರೋ ಅವನೇ ಸೂತ್ರಧಾರ. ಈ ಸೂತ್ರಧಾರನು ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳ, ನಾಟಕದ ಕವಿಯ ಆಶ್ರಿತರಾದನ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ನಾಟಕದ ಮೊದಲನೆ ಅಂಕದ ಮುಖ್ಯದೃಶ್ಯವನ್ನು ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ಪರಿಚಯಿಸಿ ನಿರ್ಗಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸೂತ್ರಧಾರನ ಲಕ್ಷಣ ಹೀಗಿದೆ.

नाट्योपकरणदीनि सूत्रमित्यभिधीयते ।

सूत्रं धातयतीत्यर्थं सूत्रधारोनिगयते ॥

वर्तनीयतया सूत्रं प्रथमं येन सूच्यते ।

एङ्गभूमिं समाक्रम्य सूत्रधारः स उच्यते ॥ साङ्गितसर्वेषु

ಮಾತೃಗುಪ್ತಾಚಾರ್ಯರು ಸೂತ್ರಧಾರನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

चतुराणौष सूत्रधारोऽभिधीयते ।

ಅರ್ಥ : ಸೂತ್ರಧಾರನು ನಾಲ್ಕು ರೀತಿಯ ವಾದ್ಯ ನುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತ. ಅನೇಕ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು ನಾನಾ ರೀತಿಯ ಭಾಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣಿತ, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಶಾರದ, ವೇಷ-ಭೂಷಣ, ಆಚಾರ-ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಅರಿತವನು. ನಾಗರಿಕರನ್ನು ರಂಜಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ, ಹಲವು ರೀತಿಯ ನಡಿಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ನವರಸ, ಭಾವಗಳನ್ನು ಅರಿತವನು, ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಶಲ, ಲಲಿತಕಲಾ ವಿಶಾರದ, ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವೀಣ, ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತ, ಆಯಾಯಾ ಗೀತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ತಾಳ-ಲಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು, ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಭಾವನೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಾಟ್ಯ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು ಮತ್ತು ನಟರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೇ ಸೂತ್ರಧಾರ.

4. ವಿಷ್ಣುಂಭಕ

ನಾಟಕದ ಸಂವಿಧಾನ ಅಥವಾ ಕಥಾವಸ್ತು ಸೂಚ್ಯ ಮತ್ತು ಅಸೂಚ್ಯ ಎಂದು ಎರಡು ಬಗೆಯಾಗಿವೆ. ಅಸೂಚ್ಯ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದನ್ನು ರಂಗಮಂದಿರದ ಮೇಲೆ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದರೆ, ಸೂಚ್ಯ ಭಾಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಕದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸೂಚ್ಯವು ವಿಷ್ಣುಂಭಕ, ಪ್ರವೇಶಕ, ಚೂಲಿಕಾ, ಅಂಕಾಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅಂಕಾವತಾರ ಎಂದು ಐದು ವಿಧವಾಗಿದೆ.

ವಿಷ್ಣುಂಭಕವು ನಾಟಕದ ಹಿಂದಿನ ಹಾಗೂ ಭವಿಷ್ಯದ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುವ ಸರಪಳಿಯಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳು ಭಾಗವಹಿಸಿ, ಹಿಂದಿನ ಅಂಕಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ, ನಾಟಕದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಜಾಲನೆ ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಲಕ್ಷಣ ಹೀಗಿದೆ.

ಕೃತಗರ್ಭಿಣಿಮಾಪ್ತಾಂ ಕಥಾಂಗಾಂಗಾಂ ನಿರ್ದೇಶಕಾಃ |

ಸಂಭವಾಶ್ಚ ವಿಷ್ಣುಂಭಕೋ ಮಥ್ಯಮಾಂಗಾಂಗಾಂಗಾಃ ||

ವಿಷ್ಣುಂಭಕದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧ ಮತ್ತು ಮಿಶ್ರ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಭಾಗಗಳಿವೆ. ಶುದ್ಧ ವಿಷ್ಣುಂಭಕದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳು ಭಾಗವಹಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಿಶ್ರ ವಿಷ್ಣುಂಭಕದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ಹಾಗೂ ನೀಜ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳು ಭಾಗವಹಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವಪ್ನ ವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕದ ಆರನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರ ವಿಷ್ಣುಂಭಕವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಂಚುಕೀಯ ಹಾಗೂ ದ್ವಾರಪಾಲಕಿಯಾದ ವಿಜಯ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಕಂಚುಕೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ

ವಿಜಯಳು ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಸಂವಾದದ ಮೂಲಕ ಉದಯನನು ತನ್ನ ಕಡು ವೈರಿಯಾದ ಆರುಣೆಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮರಳಿ ಪಡೆದಿದ್ದರೆ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮಹಾಸೇನ-ಅಂಗಾರವತಿಯರು ಕಾಂಚುಕೀಯ ನಾದ ರೈಭ್ಯ ಹಾಗೂ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಪೋಷಕಿಯಾಗಿದ್ದ ವಸುಂಧರೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಮಧ್ಯೆ ಕಳೆದುಹೋಗಿದ್ದ ವತ್ಸರಾಜನ ಘೋಷವತಿ ವೀಣೆ ದೂರಕಿ ರಾಜನಿಗೆ ತಲುಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ವೀಣೆ ನೋಡಿದ ತಕ್ಷಣ ರಾಜನಿಗೆ ಹಳೆಯ ನೆನಪೆಲ್ಲವೂ ಮರುಕಳಿಸಿ ಮೂರ್ಛೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಿಂದ ರೈಭ್ಯ-ವಸುಂಧರೆಯ ಆಗಮನವನ್ನು ನಿವೇದಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಮಿಶ್ರ ವಿಷ್ಣುಂಭಕದ ಮೂಲಕ ಘೋಷವತೀ ವೀಣೆ ದೂರಕಿದ್ದು ವೀಣೆಯ ಮೂಲಕ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ರಾಜನು ಪುನಃ ಹೊಂದುವ ಸದವಕಾಶ, ದೂರದ ಆಸೆ ಪುಷ್ಟಿಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆರುಣೆಯ ವಿರುದ್ಧ ವತ್ಸರಾಜನ ವಿಜಯ, ನಾಟಕವು ಸುಖಾಂತ ವಾಗಬಹುದೆಂಬ ಸೂಚನೆ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಆರನೇ ಅಂಕದ ಮಿಶ್ರ ವಿಷ್ಣುಂಭಕವು ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಕಥಾವಸ್ತುವಿಗೆ ಪೋಷಕವಾಗಿದೆ.

5. ಪ್ರವೇಶಕ

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾಂದಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಸೂತ್ರಧಾರನು ರಂಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯೊಂದಿಗೆ ಸಂಭಾಷಣೆ ಆರಂಭಿಸಿ ಕವಿಯ, ನಾಟಕದ ಮತ್ತು ಆಶ್ರಿತ ರಾಜನ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ನಿವೇದಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಗೆ ಆ ಯತುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹಾಡಲು ಕೋರುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ

ನಾಟಕದ ಪ್ರಥಮಾಂಕದ ವಸ್ತುವನ್ನು (Plot) ಪರಿಚಯಿಸಿ ನಿರ್ಗಮಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕದ ಕಥೆಯು ಬಹಳ ಘಟನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಬಹಳ ವರ್ಷಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಕಾರಣ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆತ್ಯಂತ ಮುಖ್ಯ ಘಟನೆಗಳನ್ನು 'ಸೂಚ್ಯ' ಎಂಬ ವಿಭಾಗದಿಂದ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲಾಗುವುದು. ಇವನ್ನು ಐದು ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬಹುದು.

ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ : 1) ವಿಷ್ಕಂಭಕ 2) ಪ್ರವೇಶಕ 3) ಚೂಲಿಕಾ 4) ಅಂಕಾಸ್ತ 5) ಅಂಕಾವತಾರ.

ಇದರಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆ ಅಂಕದ ಘಟನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಂದಿನ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಏನು ನಡೆಯಬಹುದೆಂದು ಸೂಚ್ಯವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರವೇಶಕದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ನೀಚಪಾತ್ರಗಳು ಮಾತ್ರ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಸೇವಕ- ಸೇವಕಿಯರು, ವಿದೂಷಕ ಮುಂತಾದವರು, ಉತ್ತಮ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳಿಗೆ ಗೌರವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಪಡಿಸಲು ಪ್ರವೇಶಕದ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳು ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರವೇಶಕದ ಲಕ್ಷಣ ಹೀಗಿದೆ :

ಶೃಣವಗಿಷ್ಠಿಮಾಜಾನಾಂ ಕಾಶಾಶಾನಾಂ ನಿರ್ದೇಶಕಃ

ಪ್ರೇಶಕಾಸ್ತು ನಾಥಕ ನಿಷಾಪ್ರಯೋಗಿಣಿಃ ||

'ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ'ದ ಐದನೇ ಅಂಕವು ಪ್ರವೇಶಕವು ಹಲವು ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಸೇವಕಿಯ ರಾದ ಪದ್ಮಿನಿಗೆ ಮತ್ತು ಮಧುಕರಿಕೆಯ ಸಂಪಾದದ ಮೂಲಕ ಅವರ

ಓಡತಿಯು ತಲೆನೋವಿನಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವ ಸಮಾಚಾರವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ತಲೆನೋವಿಗೆ ನಿಜವಾದ ಕಾರಣವು ಉದಯನನ ಅನುಚಿತ ವರ್ತನೆ. ವಾಸವದತ್ತಿಯು ಈ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ತಕ್ಷಣವೇ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಧಾವಿಸಿ ಬರುವಳು ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರ ನಡುವೆ ಇರುವ ಅನ್ಯೋನ್ಯತೆಯ ಅರಿವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದೂಷಕನ ಸ್ವಗತ ಭಾಷಣದಿಂದ ಉದಯನನು ಪದ್ಮಾವತಿಯೊಂದಿಗೆ ವಿವಾಹವಾಗಿದ್ದರೂ ವಾಸವ ದತ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮಾರ್ತ್ರತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಿಷಯವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಂಗಳೋತ್ಸವದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ದುಃಖಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಯ ರೋಗತಮನಕ್ಕೆ ಪದ್ಮಿನಿಕೆಯು ಅನುಲೇಪನವನ್ನು ತರುವ ವಿಷಯವು ಮುಂದಿನ ಬೆಳವಣಿಗೆ ವೇಗವರ್ಧಕವಾಗಿದೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಯ ತಲೆನೋವು, ಸಖಿಯರ ಆತಂಕ, ವಿದೂಷಕನ ಖಿನ್ನತೆ ಮುಂತಾದವು ಇಡೀ ಅಂಕದ ವಾತಾವರಣವನ್ನು ರೂಪಿಸಿವೆ.

6. ಭರತವಾಕ್ಯ

ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳ ಕೊನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಭರತವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಭರತವಾಕ್ಯವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು ರಾಜನ ಅಭ್ಯುದಯ ಪ್ರಜೆಗಳ-ದೇಶದ ಹಿತವನ್ನು ಕೋರಲಾಗುತ್ತದೆ. ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಭರತಮುನಿಗೆ ಪ್ರಣಾಮಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಲು ಈ ಭರತ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನಾಟಕಕಾರರು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿರಬಹುದು. ಭರತ ರಿಂದರೆ ಶೈಲೂಷರು ಅಥವಾ ನಟರೆಂದು ಅರ್ಥ. ನಾಟಕದ

ಭರತರು ಅಥವಾ ನಟರೆಲ್ಲರೂ ಆ ನಾಟಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬಂದು ಒಕ್ಕೂರಲಿನಿಂದ ಹೇಳುವ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ರೂಪ ತ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ಭರತವಾಕ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮತ. ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕದ ಭರತವಾಕ್ಯವು ಹೀಗಿದೆ.

इमां सागरपर्यन्तां हिमवद्विन्ध्यकुण्डलात् ।

महीमेकागणनाकां राजसिंहः प्रशासतु नः ॥

“ಒಂದೇ ಚಳುವಳಿಯನ್ನು ಉಳ್ಳ ಹಿಮಾಲಯ ಮತ್ತು ವಿಂಧ್ಯ ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಕಿವಿಯೋಲೆಯನ್ನಾಗಿಯುಳ್ಳ ಸಮುದ್ರವು ಮತ್ತು ವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನಮ್ಮ ರಾಜಸಿಂಹನು ಆಳಲಿ.

ಈ ಭರತವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ, ಸಿಂಹದಂತೆ ಬಲಿಷ್ಠನೂ ಹಾಗೂ ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ರಾಜನೊಬ್ಬನೇ ಇಡೀ ಭರತಖಂಡವನ್ನು ಆಳಲಿ ಎಂಬ ಕೋರಿಕೆಯಿದೆ. ಸಮುದ್ರವನ್ನು ತಾಬನ್ನಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಉನ್ನತವಾದ ಹಿಮಾಲಯ ಹಾಗೂ ವಿಂಧ್ಯ ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಕಿವಿಯೋಲೆಯಂತೆ ಧರಿಸಿರುವ ಭೂಮಿಯ ಏಕೈಕ ಒಡೆಯನು ಅವನಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಭರತವಾಕ್ಯದ ಉದ್ದೇಶ ಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

ಮುಖ್ಯಶ್ಲೋಕಗಳ ವಿವರಣೆ

ಮೊದಲ ಅಂಕ

ಶ್ಲೋಕ 1 :

ಇದು ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದ ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕ. ಕವಿಯು ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಇಷ್ಟದೇವತೆಯಾದ ಬಲರಾಮನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಬಲರಾಮನ ಬಲಿಷ್ಠ ತೋಳುಗಳು ವಾಚಕ ಹಾಗೂ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂಬ ಆಶೀರ್ವಚನದೊಂದಿಗೆ ನಾಟಕದ ಪ್ರಾರಂಭ. ಆಗ ತಾನೇ ಮೂಡುತ್ತಿರುವ ಚಂದ್ರನಂತೆ ತಿಳಗಂಪು ವರ್ಣದ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಅವನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ. ಸದಾ ಮದ್ಯವ್ಯಸನಿಯಾದ ಅವನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮದ್ಯಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು, ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ರೇವತಿಗೂ ನೀಡಲು ಮುಂದಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮದ್ಯಸೇವನೆಯಿಂದ ಅವನ ತೋಳುಳು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ದುರ್ಬಲವಾಗಿವೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಿಂದ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ. ವಸಂತಮಾಸದಲ್ಲಿ ಇವು ಮನೋಹರವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಇಷ್ಟದೇವತೆಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೊಂದಿಗೆ ನಾಟಕದ ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳಾದ ಉದಯನ, ವಾಸವದತ್ತ, ಪದ್ಮಾವತಿ ಮತ್ತು ವಸಂತಕರ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನಾಟಕದ ಮುಖ್ಯ ಕಥಾವಸ್ತುವಾದ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಮೇಲಿನ ಮೋಹದಿಂದ ಉದಯನ ರಾಜ್ಯ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ಹಾಗೂ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ವಿವಾಹದೊಂದಿಗೆ ಪುನಃ ರಾಜ್ಯ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ

ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ನಾಟಕೀಯ ತಂತ್ರಕ್ಕೆ ರತ್ನದ್ವಾರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದರ ಲಕ್ಷಣ ಹೀಗಿದೆ.

यस्माद्भिनयो ह्यत्र प्राथम्यादवतार्यते ।

रत्नद्वारमयो त्रयं वागङ्गाभिनयात्मकम् ॥

ಇಂತಹ ನಾಟಕೀಯ ತಂತ್ರವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಶ್ಲೋಕವು ಮುದ್ರಾಲಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಲಕ್ಷಣ :-
सूचार्थसूचनं मुद्रा प्रकृतार्थपरैः षडैः ।

ಶ್ಲೋಕ 3 :

ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಪೋವನಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ತಪಸ್ವಿಗಳು ಹಾಗೂ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರ ನಡುವೆ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವರು ನಿರುಪದ್ರವಿಗಳು, ಶಾಂತಸ್ವಭಾವದವರು, ದೊರಕಿದ್ದಷ್ಟನ್ನೇ ತಿಂದು ತೃಪ್ತಿಪಡುವ ಸ್ವಭಾವದವರು. ಸರಳ, ಕಠಿಣವಾದ ನಾರು ಮಡಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವವರು. ಇಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ರಾಜಭಟರು ದರ್ಪದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ರಾಜಭವನದ ವಾಸ, ಸಹವಾಸದಿಂದಾಗಿ ಅವರು ಕೊಬ್ಬಿಹೋಗಿದ್ದಾರೆ. ಅಧಿಕಾರ ದುರುಪಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ರಾಜಭಟರು ತಮ್ಮ ಕಠಿಣ ನಡೆ-ನುಡಿಗಳ ಮೂಲಕ ತಪಸ್ವಿಗಳ ಪ್ರಶಾಂತ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಕಡವಿ, ಇಡೀ ಆಶ್ರಮವನ್ನೇ ಗೊಂದಲಪುರ ವನ್ನಾಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಹಾಗೂ ವಾಸವದತ್ತ ಮಗಧ ರಾಜ್ಯದ ಸರಹದ್ದನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ತಕ್ಷಣ ದೊರಕಿದ ಇಂತಹ ಸತ್ಕಾರದಿಂದ ನೊಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಮುಂಬರುವ

ಗೊಂದಲಮಯ, ಮನಕಲಕುವ ಘಟನೆಗಳಿಗೆ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸ್ವಭಾವದ ಪರಿಚಯ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 4:

ವತ್ಸರಾಜನ ಮಹಾರಾಣಿಯಾಗಿ ಸರ್ವಭೋಗಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಿದ್ದ ವಾಸವದತ್ತ ಈಗ ಅವಂತಿಕೆಯಾಗಿ ಬಂದಾಗ ದರ್ಶಕನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿದ ಇಂತಹ ಸ್ವಾಗತದಿಂದ ಮನ ನೊಂದುಕೊಂಡಾಗ, ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ವಾಸವದತ್ತಯು ಮಹಾರಾಣಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ವೈಭವದ ಜೀವನ ನಡೆಸಿದ್ದಳು. ಆಳು-ಕಾಳುಗಳು ಅವಳ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸದಾ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಯನನ ನಿರಂತರ ಸಾಮೀಪ್ಯತೆ ಅವಳಿಗೆ ಮಿಷಿ ಕೊಟ್ಟಿತು. ಈಗ ರಾಜ್ಯ ವಿಸ್ತರಣೆಗೋಸ್ಕರ ಅವಳು ತನ್ನ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಬದಿಗೊತ್ತಿ ಈ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ಸಹಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಉದಯನನು ತನ್ನ ಕಡುವೈರಿ ಆರುಣಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನ ವೈಭೋಗ ಅವಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಮಂತ್ರಿಯು ಒಂದು ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಂದಿಗೆ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸುಖ-ದುಃಖಗಳೆಂಬುದು ಚಕ್ರದ ಅರಗಳಂತೆ. ಕಾಲಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅಪು ಏಳು-ಬೀಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಇವೆರಡೂ ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದವರು ಸುಖ ಬಂದಾಗ ಹಿಗ್ಗದೇ ದುಃಖ ಬಂದಾಗ ಕುಗ್ಗದೇ ಸಮಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದೇ ಅರ್ಥ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸುವ ಶ್ಲೋಕವು ಕಾಳಿದಾಸನ ಮೇಘದೂತದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ.

कस्यात्पत्नं सुरभृगुपत्नं दुःखभोगान्तर्गा वा ।

नीचैर्गणैरुत्पಾರಿ च दशा चक्रनेमिक्रमोण ॥

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಅರ್ಥ ದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವ ಕಾರಣ ಅರ್ಥಾಂತರ ನ್ಯಾಸ ಅಲಂಕಾರ ಆದರ ಲಕ್ಷಣ :- उक्तिर्भाषितरथासाः स्यात् सामान्यविशेषयोः ॥

ಶ್ಲೋಕ 5 :

ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಆಂತರಿಕ ವರ್ತನೆನ್ನು ಗಮನಿಸಿದ ರಾಜಭಟರು ಕಪ್ಪಿಗಳನ್ನು ದೂರ ತಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಮಧ್ಯೆ ತಡೆದು ಅವರಿಗೆ ಹಿತವಚನ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ರಾಜಭಟರು ಅಥವಾ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಯಾವ ಒಳ್ಳೆಯ ಅಥವಾ ಕೆಟ್ಟ ಕಾರ್ಯವು ಆ ದೇಶದ ರಾಜನ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಕೊನೆಗೆ ಬೇಸತ್ತ ನಾಗರಿಕರು ಆ ರಾಜನನ್ನು ದೂರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕಪ್ಪಿಗಳಾದರೂ ಮೊದಲು ನಗರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದವರು ಅಲ್ಲಿಯ ನಯವಂಚಕ ನಾಗರಿಕ ವರ್ತನೆಯಿಂದ, ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಬಿರುಸುಡಿ, ಕಠಿಣ ವರ್ತನೆಗಳಿಂದ ಬಹುಶಃ ಅವಮಾನಿತರಾಗಿ ಕಾಡಿಗೆ ಬಂದು ನೆಲಸಿದ್ದಾರೆ. ದೈಹಿಕ ಆಯಾಸ-ಶ್ರಮವನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಮನಸ್ಸಿಗಳನ್ನು ಗೌರವಾದರಗಳಿಂದ ಕಾಣಬೇಕೇ ಹೊರತು ಅವಿನಯ ವರ್ತನೆಯಿಂದಲ್ಲ ಎಂದು ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಕಿವಿಮಾತು.

ಶ್ಲೋಕ 6 :

ಕಾಂಚುಕೀಯನು ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ತಪಸ್ವಿಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಪೋ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು

ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದು ರಾಜಕುಮಾರಿಯ ಅಪ್ಪಣೆಯೂ ಸಹ. ರಾಜಭಟರ ವರ್ತನೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪದ್ಮಾವತಿ ಬಹಳ ವಿನಯ ಹಾಗೂ ಅನುನಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಅವಳಿಗೆ ಧರ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಬಹಳ ಇಷ್ಟ. ಅವರನ್ನು ಪೀಡಿಸಲು ಅವಳು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ರಾಜಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಕುಲ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಆಶ್ರಮಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯ ಅರಿವಿದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಮೂಲಕ ಕಾಂಚುಕೀಯನು ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ 7 :

ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಬಹಳ ಗಂಭೀರವಾದ ಸತ್ಯವನ್ನು ಬಹಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ, ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬನು ಇನ್ನೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ವಸ್ತುವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಲು ಅಥವಾ ಪ್ರೀತಿಸಲು ಅವನ ಪೂರ್ವಗ್ರಹ ಪೀಡಿತ ದೃಷ್ಟಿಯೇ ಕಾರಣ. ಆ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಗುಣವಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ದೋಷವಿರಬಹುದು. ಅದು ಗೌಣ. ಒಬ್ಬನು ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಕಾರ್ಯ ಅಥವಾ ಲಾಭ ಕೋಸ್ಕರ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಇಷ್ಟಪಡಲು ಅಥವಾ ದ್ವೇಷಿಸಲು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸದ್ಯ ಉದಯನನ ಜ್ಯೋತೀಷಿಗಳಾದ ಪುಷ್ಪಕ-ಭದ್ರಕ ಮುಂತಾದವರು ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ವತ್ಸರಾಜನ ಮಡದಿ ಯಾಗುವಳು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವಳ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನಿಗೆ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಮೂಡಿದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕ ದಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸ ಅಲಂಕಾರ.

ಶ್ಲೋಕ 9 :

ಯಾರು ಏನು ಬೇಕಾದರೂ ಕೋರಿಕೊಳ್ಳಿ ಎಂದು ಕಾಂಚುಕೀಯ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದಾಗ ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಯಾಚಕನಾಗಿ ಮುಂದೆ ಬಂದಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯ. ಯಾಚಕನಾದ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ತನ್ನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ವೇಷ ಭೂಷಣಗಳಿಂದ, ಹಣ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನ ವಿಲ್ಲ. ತಾನು ಸನ್ಯಾಸಿ ಎಂದು ಘೋಷಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಉದರ ನಿಮಿತ್ತ ಅವನು ಕಾಷಾಯವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಲ್ಲ ತನ್ನ ತಂಗಿಯ ಗಂಡ ದೂರಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ತಾನು ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ, ಅವಳನ್ನು ರಾಜಕುಮಾರಿಯಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸವಾಗಿಡಲು ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಅಷ್ಟೆ. ಈ ಮಧ್ಯೆ ರಾಜಕುಮಾರಿಯು ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಗುಳ್ಳವಳು ಎಂಬುದನ್ನು ಅವಳ ನಡೆ-ನುಡಿಗಳಿಂದ ಗಮನಿಸಿ ಯಾಚಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮೇಲಾಗಿ ಅವನ ತಂಗಿ ಧೈರ್ಯವಂತೆ ಯಾದ್ದರಿಂದ ತನ್ನ ಶೀಲ-ಚಾರಿತ್ರ್ಯಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಹೊಂದಿದ್ದಾಳೆ. ಎಂಬ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ರಾಜಕುಮಾರಿಯೂ ಸಹ ತನ್ನ ತಂಗಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು ಸಮರ್ಥಳು ಎಂದು ಅವನ ನಂಬಿಕೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕವು ನೈಜ ಸನ್ಯಾಸಿಯ ಮನೋಭಾವನೆಯನ್ನು ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಚಾಣಾಕ್ಷತನವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 10 :

ಕಾಂಚುಕೀಯನು ಪದ್ಮಾವತಿಗೆ ಹಿತವಚನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಹಣ ಅಥವಾ ಇಡುಗಂಟನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಟ್ಟು ಮಾಲೀಕನಿಗೆ ನಂತರ

ಹಿಂದಿರುಗಿಸುವುದು ಬಹಳ ಸುಲಭ. ಆದರೆ ಸುಂದರ, ಯುವ ತರುಣಿಯನ್ನು ನಿಕ್ಷೇಪವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅವಳ ಶೀಲ ಚಾರಿತ್ರ್ಯಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿಸುವುದು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದ ಕೆಲಸವೆಂದು ಅವನ ಭಾವನೆ. ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತನ್ನ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಹಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಸ್ವಂತ ದೇಹವನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವುದು ಬಹಳ ಸುಲಭ. ಅಲ್ಲಿ ಮನೋ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನ್ಯಾಸ ಅಥವಾ ನಿಕ್ಷೇಪದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಬಹಳ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಯುತವಾದ ಕೆಲಸವೆಂದು ಕಾಂಚುಕೀಯನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಭಾವನೆ. ಆವಂತಿಕೆಯನ್ನು ನ್ಯಾಸವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಮೊದಲು ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಅವನ ಸೂಚನೆ.

ಶ್ಲೋಕ 14 :

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ತಾನು ಸಿದ್ಧರ ಮಾತಿನ ಮೇಲೆ ಪೂರ್ತಿ ಭರವಸೆ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ನಿವೇದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯೋಗ-ತಪಸ್ಸು ಮುಂತಾದ ಮಾನಸಿಕ ದೈಹಿಕ ಸಾಧನೆಗಳ ಮೂಲಕ ಸಿದ್ಧರು ಅಪೂರ್ವವಾದ ಸಿದ್ಧಿ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಮಾತೆಂದಿಗೂ ಸುಳ್ಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಸಿದ್ಧರು ವತ್ಸರಾಜನ ರಾಜ್ಯನಷ್ಟು ಹಾಗೂ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಮದುವೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಭವಿಷ್ಯ ವಚನ ನೀಡಿದ್ದರು. ಮೊದಲನೆಯ ಭವಿಷ್ಯ ಈಗಾಗಲೇ ನಿಜವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡನೆಯದು ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಅಚಲ ವಿಶ್ವಾಸ. ಅದರಂತೆ ಪದ್ಮಾವತಿ ವತ್ಸರಾಜನ ಮಹಾರಾಣಿಯಾಗುವಳು. ವಿಧಿಯು ಸರ್ವಶಕ್ತವಾದುದು. ಎಲ್ಲರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕು. ಆದರೆ

ಸಿದ್ಧರ ವಚನಗಳು ಎಷ್ಟು ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವೆಂದರೆ, ವಿಧಿಯೂ ಅವರಿಗೆ ತಲೆಬಾಗಿ, ಅವರ ಆದೇಶದಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ವಿಧಿಗಿಂತಲೂ ಸಿದ್ಧರೂ ಅಥವಾ ಋಷಿಗಳೇ ಬಲಿಷ್ಠರು ಎಂದು ಮಂತ್ರಿಯ ನಂಬಿಕೆ. ಭವಭೂತಿಯ ಉತ್ತರ ರಾಮಚರಿತದಲ್ಲಿ ಇಂತಹುದೇ ವಾಕ್ಯ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ.

ऋषीणां पुनराथागां षाण्माशोऽप्राथगि । ಮೂಲಕಥೆಯಾದ ಕಥಾಸರಿತ್ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿ-ವತ್ಸರಾಜನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವ ಸಿದ್ಧಾದೇಶದ ಮಾಹಿತಿ ಇಲ್ಲಿ ಉದಯನನ ವಿಪತ್ತನ್ನು ನಾರದನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ 12 :

ಲಾವಾಣಕ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಬಂದ ಯೋಗಂಧರಾಯಣನ ಗೂಢಚಾರನಾದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಲೇ ಅಲ್ಲಿಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವಾತಾವರಣವನ್ನು ಕಂಡು ಪುಳಕಿತನಾಗಿ ಆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಶ್ರಮ ವಾಸಿಗಳ ಪರಿಚಯ ವಿರುವುದರಿಂದ ಜಿಂಕೆಗಳು ಯಾವುದೇ ಭಯವಿಲ್ಲದೇ ಓಡಾಡುತ್ತಾ ಹುಲ್ಲು ಮೇಯುತ್ತಿವೆ. ತುಂಟು ಹುಡುಗರ ಕಾಟವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಮರಗಳು ಹಣ್ಣು ಹೂ ಭಾರದಿಂದ ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿವೆ. ತುಡುಗು ದನಗಳು ಆಶ್ರಮದ ಹಸುಗಳು ಎಲ್ಲೆಡೆ ಓಡಾಡುತ್ತಿವೆ. ನೆಲವು ಕಚ್ಚಾಮಣ್ಣನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಯಾರೂ ಹಸನಾಗಿಲ್ಲ. ನೇಗಿಲನ್ನು ಸೋಪಿಸಿ ಉತ್ತಿ ಬಿತ್ತಿಲ್ಲ. ದಿನದ ಮೂರು ಯಾಮಗಳಲ್ಲಿ ತಪಸ್ವಿಗಳು ಹೋಮು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಹೋಗೆ ಎಲ್ಲ ಪರ್ಣ ಶಾಲೆಗಳಿಂದಲೂ ಮೇಲೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಇದು ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ಆಶ್ರಮವೇ ಹೌದೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ತರ್ಕಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ

ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಮದ ಸಹಜ ವಾತಾವರಣವನ್ನು ಮನೋಹರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ ಅಲಂಕಾರ. ಲಕ್ಷಣ :- षण्माशोऽप्रा: षण्माशय ಗಾತ್ರಾಠಿಷಯ ಷರ್ಗಿನ್ಮ | ಇದೇ ರೀತಿಯ ಆಶ್ರಮ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಅಭಿಜ್ಞಾನ ಶಾಕುಂತಲಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಾವು ನೋಡಬಹುದು (1.18)

ಶ್ಲೋಕ 13 :

ಉದಯನನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಘಟನಾವಳಿಯನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಹೀಗೆ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಕವಿನಾಟಕಕಾರರ ಪ್ರಕಾರ ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಸದಾ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಳುತ್ತವೆ. ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನೊಂದು ಅಗಲುವುದಿಲ್ಲ. ಅಗಲಿದರೆ ವಿರಹ ತಾಳಲಾರದೇ ಮರಣ ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ರಾತ್ರಿ ಕುರುಡು ಇರುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯ ಹೊತ್ತು ಸನಿಹದಲ್ಲೇ ಇದ್ದರೂ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಅಗಲಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ವಿರಹ ತಾಳಲಾರದೇ ಇಡೀ ರಾತ್ರಿ ಆಕ್ರಂದನ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಮುಂಜಾವಿನಲ್ಲಿ ಪುನರ್ಮಿಲನ ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ವತ್ಸರಾಜನ ವಿಯೋಗವು ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದದ್ದು. ಬೇರೆ ಪುರುಷರಾದ ಪುರೂರವ, ರಾಮ, ಅಜ ಮುಂತಾದವರು ತಮ್ಮ ಪತ್ನಿಯರಾದ ಉರ್ವಶೀ, ಸೀತೆ, ಇಂದುಮತಿಯಿಂದ ವಿರಹ ಹೊಂದಿದಾಗ ಅವರ ಶೋಕ ಅವರ್ಣನೀಯವಾಗಿದ್ದರೂ, ಉದಯನನ ಶೋಕದೊಂದಿಗೆ ಹೋಲಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಮೇಲೂ ಬಹಳ ಕಾಲ ಅವಳ ಬಗ್ಗೆ ದುಃಖಿಸುತ್ತಾ ಕಾಲಕಳೆಯುವ ಉದಯನನಂತಹ ಪುರುಷರು ವಿರಳ. ಹೀಗಾಗಿ ವಾಸವದತ್ತಯು ದೈಹಿಕವಾಗಿ ದಹಿಸಿಹೋಗಿದ್ದರೂ, ಉದಯನನ ಮನಸ್ಸು,

ಸುಪ್ತಪ್ರಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವಂತವಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಹೀಗೆ ವತ್ಸರಾಜನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತಸ್ಥಾನ ಪಡೆದ ವಾಸವದತ್ತ ಧನ್ಯಳು ಎಂದು ಸಾಂಸಾರಿಕ ಜೀವನದಿಂದ ದೂರವಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಬಾಯಿಂದ ಕವಿಯು ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಿಸಿ ಉದಯನ-ವಾಸವದತ್ತೆಯರ ಪ್ರೀತಿ ಎಷ್ಟು ಅನ್ಯಾದೃಶವಾದುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ 14 :

ರುಮಣ್ಣಂತನು ವತ್ಸರಾಜನ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪ್ರಮುಖ ಮಂತ್ರಿ. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಯೋಜನೆಗಳಿಗೆ ಅವನು ಪೂರಕವಾಗಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಉದಯನನೊಂದಿಗೆ ಇದ್ದರೂ ಏನೂ ಅರಿಯದಂತೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ನಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ವತ್ಸರಾಜನ ನೆರಳಾಗಿ ಇದ್ದು ಅವನಂತೆಯೇ ಶೋಕವಾಚಿಸುತ್ತಾ ವಾಸವದತ್ತೆ ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಅಗ್ನಿದುರಂತದಲ್ಲಿ ಸತ್ತಿದ್ದು ನಿಜ ಎಂಬ ಅರಿವನ್ನು ಮೂಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ವತ್ಸರಾಜನಂತೆಯೇ ಆಹಾರ-ಪಾನೀಯಾದಿಗಳು, ನಿದ್ರೆ ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ತೊರೆದು, ರಾಜನನ್ನು ಸರ್ಪಗಾವಲಿನಿಂದ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಒಂದು ಪಕ್ಷ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಶೋಕ ತಾಳಲಾರದೇ ವತ್ಸರಾಜನು ಮರಣವಪ್ಪಿದರೆ, ರುಮಣ್ಣಂತನ ಸಾವೂ ನಿಶ್ಚಯ ಎನ್ನುವಷ್ಟುಮಟ್ಟಿಗೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠೆಯಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 15 :

ರುಮಣ್ಣಂತನ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಮೂಲಕ ಕೇಳಿದ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಹೀಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವಂತಿಕೆಯ ವೇಷದಲ್ಲಿರುವ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಪದ್ಮಾವತಿಯ

ಹತ್ತಿರ ನಿಕ್ಷೇಪವಾಗಿಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಕಾರ್ಯಭಾರ ಮುಗಿಯಿತು. ಆದರೆ ರುಮಣ್ಣಂತನ ಕಾರ್ಯಭಾರ ಮುಗಿದಿಲ್ಲ. ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಮರಣ ವಾರ್ತೆಯಿಂದ ದುಃಖಿತಪ್ಪನಾಗಿರುವ ರಾಜನನ್ನು ಸಹಜ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಂದು, ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವನು ಪದ್ಮಾವತಿ ಯನ್ನು ನೋಡಿ ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವಂತೆ, ರಾಜನ ಮನಸ್ಸು ಒಲಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ನಂತರ ಮಹಾಸೇನ ಹಾಗೂ ದರ್ಶಕರ ಸೇನೆಗಳು ಸಹಾಯ ಪಡೆದು ಉದಯನನನ್ನು ಪ್ರೇರೇಪಿಸಿ, ಆರುಣಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಪಡೆದು ಕೊಳ್ಳುವವರೆಗೆ ಅವನು ಕಾಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಯೌಗಂಧ ರಾಯಣನು ತನ್ನ ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯ ಯೋಜನೆಗೆಲ್ಲಾ ರುಮಣ್ಣಂತನನ್ನೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸಕ್ತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವತ್ಸರಾಜನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ರುಮಣ್ಣಂತನನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದಾನೆ ಸಹ.

ಶ್ಲೋಕ 16 :

ಅಂಕದ ಕೊನೆಗೆ ನಾಟಕಕಾರನು ಮನೋಹರವಾದ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತದ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಸಾಯಂಕಾಲವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆಹಾರಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದ್ದ ಹಕ್ಕಿಗಳು ತಮ್ಮ ಗೂಡಿಗೆ ಮರಳಿ ಬಂದಿವೆ. ಸಂಧ್ಯಾಸಮಯದ ಪೂಜೆ-ಹೋಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೆಯೇ ಪರ್ಣಶಾಲೆಗಳಿಂದ ಎದ್ದ ಹೋಮ ಧೂಮ ಆಕಾಶವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ. ಪವಿತ್ರ ಜ್ವಾಲೆ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸೂರ್ಯನು ಕಿರಿದಾಗಿ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಸಂಧ್ಯಾ ಸಮಯ ಸಮೀಪಿಸಿದೆ ಎಂದು ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ಅತಿಥಿಗಳಿಗೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ

ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ ಹಾಗೂ ಸಂಧ್ಯಾ ಸಮಯವನ್ನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ ಅಲಂಕಾರ.

ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕ

ಶ್ಲೋಕ 1 :

ರಾಜನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಏಕಕಾಲಕ್ಕೆ ವಾಸವದತ್ತ ಹಾಗೂ ಪದ್ಮಾವತಿಯರಲ್ಲಿ ತನ್ನಗೆ ಇರುವ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಮಹಾಸೇನನು ಕೃತಕಯಂತ್ರ ಚಾಲಿತ ಆನೆಯ ಮೂಲಕ ವತ್ಸರಾಜನನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಸಿ ಉಜ್ಜಯಿನಿಗೆ ಕರೆತಂದಾಗ ಅವನು ಬಹಳ ವ್ಯಥೆ-ಅವಮಾನವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಮಹಾಸೇನನು ಅವನನ್ನು ಆರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಂಧಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಮಗಳು ಪಾಸವದತ್ತೆಗೆ ವೀಣೆಯ ಪಾಠ ಹೇಳಿಕೊಡಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕೊಂಡಾಗ, ಅವಳಲ್ಲಿ ಇವನಿಗೆ ಮೊದಲ ನೋಟದಲ್ಲೇ ಪ್ರೇಮ ಅಂಕುರಿಸಿ ಅವನ ಮನದಳಲು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿತ್ತು. ಆಗ ಮದನನು ತನ್ನ ಐದು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಕಾಮತಪ್ತನಾದ ವತ್ಸರಾಜನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಅವನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸಿದ್ದನು. ಆ ಬಾಣಗಳೇ ಅವನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಬಲವಾಗಿ ನಾಟಿರುವಾಗ, ಪದ್ಮಾವತಿಯೊಂದಿಗಿನ ಸಮಾಗಮ ಅವಳು ತಲೆನೋವಿನಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವ ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಖಿನ್ನನಾಗಿ, ಈ ವಿರಹವೇ ಆರನೇ ಬಾಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂತು ಎಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಶ್ಲೋಕವಿದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಉದಯನನ ಕಾಮಾವಸ್ಥೆ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 2 :

ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಶರತ್ಕಾಲದ ನೀಲಿ ಆಗಸದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುವ ಸಾರಸಪಕ್ಷಿಗಳ ಚಿತ್ರ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಅವು ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ ವಿರಳವಾಗಿ ಹಾರುತ್ತಿವೆ. ಕೆಲವು ಸಾರಸ-ಪಕ್ಷಿಗಳೂ-ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿದರೆ, ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕೆಳಗೆ ಹಾರುತ್ತಿವೆ. ಕೆಲವು ಬಾರಿ ಅವು ಸಪ್ತರ್ಷಿ ಮಂಡಲದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿವೆ. ಹಾರುತ್ತಿರುವ ಸಾರಸ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಸಾಲು ನೀಲಿ ಆಗಸದ ಸೀಮೆಯಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತೇಕ್ಷಾಲಂಕಾರ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ದುಃಖಿತಪ್ತನಾದ ವತ್ಸರಾಜನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿಸರ್ಗ ಚಿತ್ರಶಾಲೆಯ ಕಡೆ ಸೆಳೆಯಲು ವಿದೂಷಕ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಸಫಲನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಉತ್ತೇಕ್ಷಾಲಂಕಾರದ ಲಕ್ಷಣ :- ಸಂಗಾಠನಾಘಾತ್ ತನುಷಾ
ಋಶ್ವಕೈಗ್ರಹಣಾಗಮಗಾ |

ಶ್ಲೋಕ 6 :

ಇಡೀ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮನೋಹರವಾಗಿರುವ ಶ್ಲೋಕವೆಂದು ವಿಮರ್ಶಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದು ಮೂಲಭೂತವಾಗಿ ರಾಜನ ಶೋಕಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದರೂ, ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ, ವಿರಹ ಹೊಂದಿ ಬಳಲುತ್ತಿರುವ ಪ್ರೇಮಿಗಳ ಮನಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತದೆ. ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಮರಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಶೋಕವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ರಾಜನ ಕೈಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಲು ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದನು. ಆದರೆ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ನೆನಪು ಅವನ ಸುಪ್ತ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಆಗಾಗ ಪೀಡಿಸಿ, ಶೋಕವನ್ನು

ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆಗ ಅವನ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳು ಕಣ್ಣೀರಿನ ಮಡುವಾಗುತ್ತವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಪರಿಹಾರವೆಂದರೆ ಮೌನರೋದನ, ಆಗ ಮನಸ್ಸು ಹೃದಯವು ಹಗುರವಾಗಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ತಹಬಂದಿಗೆ ಬಂದು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿಯೂ ಶಾಂತಿ ಸಮಾಧಾನಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶ್ಲೋಕವೊಂದು ಭವಭೂತಿಯ ಉತ್ತರ ರಾಮಚರಿತ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ ಪೂರ್ವೀಕೇ ತದಾಕಸ್ಯ ಪರಿಗಾಹಃ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾ | ಶೋಕೋಽಪಿ ಚ ಹೃದಯಂ ಪ್ರಲಾಪೇರಿಶ ಧಾರ್ಷಣಿ ||

ಶ್ಲೋಕ 8 :

ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಹೊಸದಾಗಿ ಮದುವೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ತನ್ನ ಗಂಡನು ಹಿಂದಿನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು ದುಃಖ ತಪ್ಪನಾದನು ಎಂಬ ವಿಷಯ ತಿಳಿದರೆ ಅವಳ ಮನಸ್ಸು ನೊಂದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಎಂಬ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಭಾವದಿಂದ ರಾಜನು ತನ್ನ ರೋದನಕ್ಕೆ ಸಮಜಾಯಿಷಿ ಉತ್ತರ ನೀಡುತ್ತಾನೆ. ವಾಸವದತ್ತಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಪದ್ಮಾವತಿ ನಿಜಕ್ಕೂ ಧೈರ್ಯವಂತೆ. ಭಾವಾವೇಶಗಳಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಬಲಿಯಾಗುವವಳಲ್ಲ. ಆದರೂ ಎಷ್ಟಾದರೂ ಅವಳು ಹೆಣ್ಣು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅಂಜುಬುರುಕಿಯರು. ಅವಳು ಹೊರಗಡೆ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದರೂ, ಮನಸ್ಸಿನ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಕಾತರಳಾಗಿರಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಜನು ನೈಜ ವಿಷಯವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಿ ಕಾಶಪುಷ್ಪಗಳ ಪರಾಗಧೂಳು ತನ್ನ ಕಣ್ಣೀರಿಗೆ ಕಾರಣವೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಪದ್ಮಾವತಿಗೆ ರಾಜನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಅರಿವಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವಳು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ನೊಂದುಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ತಲೆ ನೋವು ಬಂದದ್ದು. ತನ್ನ ತಲೆನೋವಿಗೆ ನಿಜವಾದ ಕಾರಣವನ್ನು ಈಗ ಅವಳು ತಿಳಿಸದಿದ್ದರೂ ಮುಂದಿನ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಅದು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 9 :

ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅಕರ್ಷಕ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು. ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸದಾಕಾಲ ಸತ್ಯಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತವಾಗಿರುವ, ಸಜ್ಜನಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಹಲವಾರು ಜನರನ್ನು ನಾವು ನೋಡಬಹುದು. ಇಂತಹ ಸಜ್ಜನರಿಂದಲೇ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಂತಹವರ ಸಜ್ಜನಿಕೆ, ಔದಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ. ಎಲೆಮರೆಯ ಕಾಯಿಯಂತೆ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಹೃದಯವಂತರನ್ನು ಅವರ ಗುಣಗಳಿಗೋನಕ್ಕರ ಸನ್ಮಾನಿಸುವ ಗೌರವಾದರಗಳಿಂದ ಕಾಣುವ ಸಹೃದಯರ ಸಂಖ್ಯೆ ವಿರಳ ಎಂದು ವತ್ಸರಾಜನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಪ್ರಸಕ್ತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ವೈದುನನಾದ ದರ್ಶಕ ಮಹಾರಾಜನು ಹಲವು ದೇಶಗಳಿಂದ ಬಂದಿರುವ ತನ್ನ ಮಿತ್ರರಾಜರನ್ನು ಉದಯನನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಭೇಟಿ ಮಾಡಲು ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ದರ್ಶಕನ ಆತ್ಮೀಯ ಸತ್ಕಾರ, ಔದಾರ್ಯದ ಫಲವುಂಡ ವತ್ಸರಾಜನು ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಉದಯನನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ದರ್ಶಕ ಮಹಾರಾಜನು ಗುಣಶಾಲಿ ಸಜ್ಜನ, ಉಪಕಾರಿ ವ್ಯಕ್ತಿ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಶೇಷ ಅರ್ಥದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥಾಂತರ ನ್ಯಾಸ ಅಲಂಕಾರ. परस्परं भाषयन्तः श्रेयः परमभाषयन्त॥

ಐದನೇ ಅಂಕ

ಶ್ಲೋಕ 1 :

ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಉದಯನನ ಮನೋಭಾವನೆಯನ್ನು ಕನ್ನಡಿಯಂತೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ಅಪನಿಗೆ ವಾಸವದತ್ತಿಯ

ಆಗಲೆಕೆಯನ್ನು ಸಹಿಸುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಉಪಮುಖ್ಯ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ರುಮಣ್ಣಂತನ ಸಲಹೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಪದ್ಮಾವತಿಯೊಂದಿಗಿನ ವಿವಾಹವು ರಾಜಕೀಯ ಉದ್ದೇಶ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರಣ ಉದಯನನಿಗೆ ಅವಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸಕ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ವಾಸವ ದತ್ತೆಯನ್ನು 'ಶ್ಲಾಘ್ಯ' ಮತ್ತು 'ಸದ್ಭಕ್ತಿ' ಎಂಬ ಎರಡು ಗುಣ ವಾಚಕಗಳಿಂದ ಕರೆದಿರುವುದು ಅವಳ ಮೇಲಿರುವ ವಿಶೇಷ ಮಮತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪದ್ಮಾವತಿಯೊಂದಿಗಿನ ವಿವಾಹವನ್ನು 'ದಾರಭಾರ'ವೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ.

ಯಾವ ದಾಂಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿನ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಇಲ್ಲವೋ ಅದು ಸಫಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನ ಮನಸ್ಸೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಾಸವದತ್ತೆಯು ಆಕರ್ಷಿಸಿ ಆಕ್ರಮಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ವಿಮುಖನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ವಾಸವದತ್ತೆಯು ಅವನು ಗೃಹದಲ್ಲಿ ದಗ್ಧನಾದ ನಂಗತಿ ಅವನ ನೆನಪಿಗೆ ಬಂದು ಹೃದಯವನ್ನು ಹಿಡ್ಡುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮಂತ ಕೋಮಲ ದೇಹವುಳ್ಳ ಅವಳನ್ನು ಕಮಲದ ಗಿಡಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸೂರ್ಯನ ಆಗಮನದಿಂದ (ಉದಯನ) ಅವನ ಪ್ರೇಯಸಿಯಾದ ಕಮಲವು ಅರಳುತ್ತದೆ. ಚಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಹಿಮಪಾತವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಗಿಡವು ಬಾಡಿ ಕ್ಷಯಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಅವನು ಹೋಗಿರುವ ಹಿಮಪಾತದಿಂದ ವಾಸವ ದತ್ತೆಯು ನಾಶವಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 2 :

ಪ್ರಸಕ್ತ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉದಯನನ ಶೋಕವು ವೈಪರೀತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಗುಣದಿಂದಲೂ, ರೂಪದಿಂದಲೂ, ಶೀಲದಿಂದಲೂ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಉದಯನನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಸ್ವಲ್ಪ

ಮಟ್ಟಿಗೆ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಉದಯನನ ಸುಪ್ತಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಡಗಿರುವ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ದುಃಖವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಆದರೆ ಅವನು ಅಗ್ನಿ ದುರಂತವು ಉದಯನನನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಪೀಡಿಸಿ ಹಣ್ಣಾಗಿಸಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಭವಿಷ್ಯವು ಇದೇ ರೀತಿಯ ಆಘಾತದಿಂದ ತತ್ತರಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಆ ದುರಂತದ ಅನುಭವವು ಅವನಲ್ಲಿ ಮಡುಗಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ ಘಟನೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅದೇ ದುರಂತ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸೇರುತ್ತದೆಂಬ ಅಳುಕು ಅವನನ್ನು ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಷಯದ ಸಮರ್ಥನೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ 'ಕಾವ್ಯಲಿಂಗ' ಅಲಂಕಾರ.

ಶ್ಲೋಕ 3 :

ಸಮುದ್ರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯು ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ವಾರ್ತೆಯು ವತ್ಸರಾಜನಿಗೆ ತಲುಪಿ ಅವನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಗೆಳೆಯನಾದ ವಿದೂಷಕನು ಸಮುದ್ರಗೃಹದ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಹೂಮಾಲೆಯನ್ನು ಹಾಪೆಂದು ಪರಿಭ್ರಮಿಸಿದಾಗ ರಾಜನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅರುಹುತ್ತಾನೆ. ಸಮುದ್ರಗೃಹದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯವಾಗಿ ಆ ಹಾರವು ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ತೊನೆದಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಪುಷ್ಪಹಾರವು ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದು ಮಂದವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದ ಗಾಳಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಿದೆ. ನೇರವಾಗಿಯೂ ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದ ಆ ಹೂ ಮಾಲೆಯ ಚಲನೆಯು ಹಾವಿನ ಚಲನೆಯಂತಿತ್ತು. ಇದು ಕೇವಲ ಶ್ಲೋಕದ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ.

ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹಾವೆಂದು ಭ್ರಮಿಸುವುದು, ಅನಿತ್ಯ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವುದು, ಮಾನವನ ಒಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ದ್ವಂದ್ವ ಪ್ರಸಕ್ತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭಾಸನು ಈ ಉದಾಹರಣೆಯ ಮೂಲಕ ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಘಟಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವಿದೂಷಕನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯ ವಾದ ಚಿಕ್ಕತನ ಬುದ್ಧಿಯಿದೆ. ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅಥವಾ ವಿಷಯವನ್ನು ಪರರ ನಿರ್ಣಯದ ಮೇಲೆ ಅವಲಂಬಿಸಿ ರಾಜನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಾವಿನ ರೂಪವನ್ನೂ ಸ್ವಭಾವವನ್ನೂ ನಕಜವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವುದರಿಂದ 'ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ' ಅಲಂಕಾರ.

ಶ್ಲೋಕ 4 :

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವೆಂದರೆ ರೋಗಿಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಲು ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಂಡ ಪ್ರಯತ್ನ. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಯಾವುದೇ ವ್ಯಾಧಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ಒಂದು ಬಾರಿ ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದರೆ ದೈಹಿಕವಾಗಿಯೂ ಹಾಗೂ ಮಾನಸಿಕವಾಗಿಯೂ ಬಳಲಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮನೋರೋಗದಿಂದ ಬಳಲಿಹೋಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿರುವ ಸ್ಥಳದ ಸುತ್ತಲೂ ರಮ್ಯವಾದ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರೆ ಅವನ ಆತಂಕ, ಕಳವಳ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆಯಾಗಬಹುದು. ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ರೋಗದಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನಿಗೆ ಅನ್ಯರು ನೀಡುವ ಸೇವೆ, ಆತ್ಮೀಯರ ಸಾಮೀಪ್ಯ, ವಿಶೇಷ ಆಹಾರಪಾನೀಯಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮುಂತಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತನಾಗಿ ಅದೇ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರಲು ಬಯಸುತ್ತಾನೆ.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ದೈಹಿಕ, ಮಾನಸಿಕ

ದುರವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮೀಪವಾಗಿ ಬಳಸಿರುವುದರಿಂದ 'ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ' ಅಲಂಕಾರ.

ಶ್ಲೋಕ 5 :

ವಿದೂಷಕನು ಸಮುದ್ರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ರಾಜನಿಗೆ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ರಾಜನು ಹಿಂದಿನ ಘಟನೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು ದುಃಖ ತಪ್ಪನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹಿಂದೆ ಅವಂತಿ ರಾಜಕುಮಾರಿಯಾದ ವಾಸವದತ್ತಿಯೊಂದಿಗೆ ವತ್ಸದೇಶಕ್ಕೆ ಪಲಾಯನ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವಳು ದುಃಖಿತಳಾದಳು. ತಾಯಿ ತಂದೆಯರ ಇಚ್ಛೆಗೆ ದೂರವಾಗಿ ರಾಜನೊಂದಿಗೆ ಓಡಿಹೋಗಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಮನಸ್ಸು ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡು ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳು ತುಂಬಿ ಬಂದವು. ಪ್ರಿಯತಮನಾದ ಉದಯನನ ಎದೆಗೆ ಒರಗಿ ತನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಳು. ಉದಯನನ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಸ್ನೇಹವಿದ್ದ ಕಾರಣ ತಂದೆ ತಾಯಿಯರಿಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ರಾಜನ ಸುಪ್ತ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆ ಕರುಣಾಜನಕ ದೃಶ್ಯವು ಅಚ್ಚಳಿಯದೆ ನಿಂತಿದೆ. ಉಜ್ಜಯಿನಿ, ಅಲ್ಲಿಯ ವಾತಾವರಣ, ಇವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಸಾಕು, ರಾಜನಿಗೆ ಅತೀವವಾದ ದುಃಖವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರೇಮಿಗಳ ಪರಸ್ಪರ ವಿರಹವೇದನೆಯನ್ನು ಕವಿಯು ಬಹಳ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಗ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ನಾವಿಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸುವುದು ಔಚಿತ್ಯಪೂರ್ಣ.

ಶ್ಲೋಕ 6 :

ವಿದೂಷಕನು ಸಮುದ್ರಗೃಹದಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜನಿಗೆ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ರಾಜನು ಹಿಂದಿನ

ಘಟನೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು ದುಃಖಿತಪ್ಪನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಉದಯನನು ಲಲಿತಕಲಾವಿತಾರದ. ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತ. ವಾಸವದತ್ತಿಗೆ ಆ ವಾದ್ಯದ ಪಾಠವು ಅನುದಿನವೂ ಉದಯನನಿಂದ ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಉದಯನ-ವಾಸವದತ್ತಿ ಆತಿಶಯ ಪ್ರೇಮಿಗಳು. ವಾಸವದತ್ತಿಯು ತನ್ನ ತಾಯಂದೆಯರನ್ನೂ ಬಂಧುಗಳನ್ನೂ ದೇಶವನ್ನೂ ತೊರೆದು ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಉದಯನನೇ ಅವಳಿಗೆ ಏಕೈಕ ಶರಣು. ಅವಳಿಗೆ ವೀಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಪ್ರೇಮಪೂರಿತ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ, ನೆಟ್ಟ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತಳಾಗಿ ತನ್ನನ್ನೇ ತಾನು ಮರೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೈಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಬಿದ್ದ ವಾದ್ಯದ ಪರಿವೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬೆರಳುಗಳು ಯಾಂತ್ರಿಕವಾಗಿ ಆಡುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ನುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳೋ ಎಂಬಂತಿತ್ತು.

ಪ್ರೇಮಿಗಳ ಪರಸ್ಪರ ವರ್ತನೆ. ಒಂದು ರಮ್ಯ ಚಿತ್ರಣವಾಗಿ ಕಡೆದಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರೇಮಿಗಳ ಸಹಜವರ್ತನೆ ಯನ್ನೂ ಅವರ ಮನೋಭಾವವನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲಿಸಿರುವ ರೀತಿ ಬೆರಗುಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಈ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕವಿಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸಂವೇದನಾ ಪರಿಜ್ಞಾನವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 9 :

‘ಆಖ್ಯಗಾಸರದಗ್ಗಾ’ ನಾಟಕದ ಸ್ವಪ್ನಾಂಕವು ಬಹಳ ಮಹತ್ವ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಂತ್ಯಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ಉಪಚರಿಸಲು, ಸಾಂತ್ವನಗೈಯಲು ಸಮುದ್ರಗೃಹಕ್ಕೆ ಬಂದ ವಾಸವದತ್ತಿಯು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯನಾದ ಉದಯನನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾಳೆ.

ಉದಯನ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಪರಿತಪಿಸುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಂತೋಷ ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ. ಅವನ ಹಸ್ತವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿ ಹೋಗುವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅವನಿಂದ ಹಿಂಬಾಲಿ ಸಲ್ಲಟ್ಟು ಮರೆಯಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಉದಯನನಿಗಾದರೋ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಹಸ್ತ ಸ್ಪರ್ಶವು ಅರಿವಾಗಿ ಅವಳು ಖಚಿತವಾಗಿಯೂ ಬದುಕಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ವಪ್ನವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರಾಜನಿಗೆ ದಿಢೀರನೆ ಎಚ್ಚರವಾಗಿ ಇದು ಸತ್ಯವೋ, ಮಾಯೆಯೋ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನ ತಾರ್ಕಿಕ ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಕಾರ ವಾಸವದತ್ತಿಯು ಬದುಕಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ಕಾಣಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಸದ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಮಾಯವಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ವಾಸವದತ್ತಿಯು ಪ್ರಸಂಗವು ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವಳ ಹಸ್ತಸ್ಪರ್ಶವು ಹೇಗಾಗಲು ಸಾಧ್ಯ? ಉದಯನನು ಹೀಗೆ ಇಬ್ಬರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಂಡು ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬರಲು ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದಿಗ್ಧ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೂ ಉದಯನನಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವಿಚಾರವೆಂದರೆ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಸ್ವಪ್ನ. ಎಚ್ಚರಗೊಂಡರೆ (ಸ್ವಪ್ನ ದಿಂದ) ದುಃಖವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ, ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳದಿರುವುದೇ ಬೇಡ ಎಂದು ಆಶಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಈ ಸ್ವಪ್ನ-ಅರಿವು, ಸತ್ಯ-ಮಿಥ್ಯ, ವ್ಯಕ್ತ-ಅವ್ಯಕ್ತ ಮುಂತಾದ ದ್ವಂದ್ವಗಳು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಸದಾಕಾಲವೂ ಕಾಡಿಸುತ್ತವೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಈ ದ್ವಂದ್ವಗಳ ನಡುವೆ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಂಡು ಡೋಲಾಯಮಾನವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಕವಿಗಳು, ದಾರ್ಶನಿಕರು ಈ ದ್ವಂದ್ವಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಆಚೆ ನಿಲ್ಲುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಪರಮಾರ್ಥದ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಪ್ನಾಂಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹಾವು-ಹಗ್ಗದ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಕವಿಯು ನಾಂದಿರೂಪದಲ್ಲಿ

ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ಈಗ ಅದಕ್ಕೆ ಮಂಗಳರೂಪವಾದ ತೆರೆಯನ್ನು ಎಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ 11 :

ಉದಯನನು ತನ್ನನ್ನು ಭೇಟಿಮಾಡಿದ ವಿದೂಷಕನಿಗೆ ಸ್ವಪ್ನವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಖಂಡಿತ ನೋಡಿದ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ವಾಸವದತ್ತೆಯು ತನ್ನ ಪತಿಯ ವಿರಹದ ಕಾರಣ ಸಿಂಗರಿಸಿ ಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಂಗುರುಳುಗಳು ಚೆದುರು ಹೋಗಿವೆ, ಮುಖವು ಕಳಾಹೀನವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಿಯತಮನ ಸನಿಹ ದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಕಾಡಿಗೆಯನ್ನು ಲೇಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು. ಈಗ ಪತಿವಿಯೋಗದ ದಸೆಯಿಂದ ಅವಳ ಮುಖವು ಕಳಾಹೀನವಾಗಿದೆ.

ಉದಯನನು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಆಲಂಗಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಹೋದಾಗ ಅವನ ಕೈಗಳು ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದುವು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯು ಹಸ್ತವನ್ನು ಎದೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಹೊರಟಳು. ಆಗ ಪರಸ್ಪರ ಹಸ್ತಸಂಘರ್ಷದಿಂದ ಉದಯನನಿಗೆ ರೋಮಾಂಚನವಾಗಿ ಅದು ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದು ವರಿದಿದೆ.

ಮಾತು ಹಾಗೂ ಭಾವನೆಗೆ ಮೀರಿದ ರಕ್ತದ ಮೂಕಕರೆಯು ವತ್ಸರಾಜನ್ನು ಮೂಕಗೊಳಿಸಿದೆ. ಆ ಸುಂದರ ಅನುಭವವೇ ರಾಜನಿಗೆ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಾದ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ದೃಢೀಕರಿಸುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 12 :

ಮಹಾರಾಜನ ಪ್ರಮುಖ ಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ರುಮಣ್ಣಂತೆ,

ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಹಾಯಕರು ಆರುಣಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಕೈಗೊಂಡ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥವಾದ ಭೇದೋಪಾಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಮಂತ್ರಿಗಳು ರಾಜನ ಅಸಂಖ್ಯ ಶತ್ರುಗಳ ನಡುವೆ ವಿಭಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಪರಸ್ಪರ ವೈಮನಸ್ಯ ತಂದೊಡ್ಡಿದ್ದಾರೆ.

ಈಗ ವತ್ಸರಾಜನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಶತ್ರುವಾದ ಆರುಣಿಯು ಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಜೆಗಳು ಬಹುಶಃ ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಲವನ್ನು ತೋರಬಹುದು.

ಪುನಃ ಉದಯನನು ಸದ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಶತ್ರುವಾದ ಆರುಣಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಒಲವನ್ನು ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೊಂದಲಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಮಹಾನ್ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಸೈನ್ಯವು ವಿಶೇಷವಾದ ಯೋಜನೆಯು ಬೇಕಾಗಿದೆ. ವೈರಿಯನ್ನು ಸದೆಬಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯ ಮುಂಜಾಗ್ರತೆಯ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ರುಮಣ್ಣಂತ ನಾದರೋ ಬಹಳ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಈಗಾಗಲೇ ಸೈನ್ಯವು ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಆರುಣಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಹಂತದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು.

ಆರನೇ ಅಂಕ

ಶ್ಲೋಕ 1 :

ವಾಸವ ದತ್ತೆಯ ನೆನಪು ಮರುಕಳಿಸುತ್ತದೆ. ಘೋಷವತೀ ವೀಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿದ ತಕ್ಷಣ ಉದಯನನು ಹೀಗೆ ದುಃಖಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಿಂದೆ ಈ ವೀಣೆಯನ್ನು ವಾಸವದತ್ತೆ

ನುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ವೀಣೆಯ ಮೇಲ್ಪಾಗಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಸ್ತನಗಳನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿದರೆ, ಅದರ ಕೆಳಭಾಗವು ಅವಳ ತೊಡೆಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿತು. ಅಂತಹ ಭಾಗ್ಯ ಪಡೆದಿದ್ದ ಆ ವೀಣೆಯು ಈಗ ಅನಾಥವಾಗಿ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮೂಲೆಗುಂಪಾಗಿರುವುದು ಅವನಿಗೆ ವ್ಯಥೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದೆ. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಮಲದಿಂದ ಕತ್ತಲವಾಗಿದೆ. ವಿರಹದಿಂದ, ಕಾಮದಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜನರು ಚೇತನ ಅಚೇತನ ವಸ್ತುಗಳ ನಡುವೆ ಭೇದವೇನಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಕಾಳಿದಾಸನ ವಾಕ್ಯ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಂದರ್ಭಿಕವಾದುದು. ಶಾಕುಂತಲ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶಕುಂತಲೆಗೆ ನೀಡಿದ್ದ ಕಳೆದುಹೋಗಿದ್ದ ಉಂಗುರವು ಪುನಃ ದೊರಕಿದಾಗ ದುಷ್ಯಂತನು ಉಂಗುರವನ್ನೇ ಸಂಚೋದಿಸಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಕಾಮಗಾಂ ಹಿ ಪ್ರಕೃತಿಕೃಪಾಶ್ಚತನಾಶ್ಚತನು | ಮಥದ್ವಾನ್ -15

ಕೃಪಂ ತು ತಂ ಕೋಮಲಾಶ್ಚರಾಶ್ಚುಲಿ ಕರಂ ವಿಶ್ರಾಪಾಸಿ ನಿಮಿಷಮಾಸಿ?

ಶಾಕುಂತಲಾ VI

ಶ್ಲೋಕ 2 :

ತನ್ನ ವಿರಹದ ಉತ್ಕಟಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜನು ವೀಣೆ ಆಚೇತನ ವಸ್ತುವೆಂದು ಮರೆತು ಬಡಬಡಿಸಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಘೋಷವತೀ ವೀಣೆಯು ವಾಸವದತ್ತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೃತಘ್ನವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿದೆ. ಅವಳು ವೀಣೆಯನ್ನು ಸದಾ ತನ್ನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಳು. ಆಗಾಗ ಅದರ ಪಾಶ್ಚಭಾಗಗಳನ್ನು ಆಲಂಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ವೀಣೆ ನುಡಿಸಿ ಆಯಾಸ ವಾದಾಗ ಅದರ ಮೇಲೆ ಒರಗಿದ್ದಳು. ಉದಯನನಿಂದ ವಿರಹ ಹೊಂದಿದಾಗ, ತನ್ನ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಸಂಗೀತಸ್ವರಗಳ ಮೂಲಕ

ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ವೀಣೆ ಮಧುರವಾಗಿ ಸ್ತಂದಿಸಿದಾಗ ಅದನ್ನು ಮುಕ್ತವಾಗಿ ಹೊಗಳುತ್ತಿದ್ದಳು. ಈ ಎಲ್ಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವೀಣೆ ಈಗ ಮರೆತಿದೆ ಎಂದು ರಾಜನ ಅಸಮಾಧಾನ.

ಶ್ಲೋಕ 4 :

ಈ ಶ್ಲೋಕವು ರಾಜನ ಅಪನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿದೆ. ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಿಂದ ಬಂದ ರೈಚ್ಛ-ವಸುಂಧರೆಯರನ್ನು ಭೇಟಿಮಾಡಲು ಅವನಿಗೆ ಅಳುಕು. ಮೊದಲಿಗೆ ವತ್ಸರಾಜನು ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಆಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿದ್ದನು. ಲಾವಾಣಕದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನಿದುರಂತ ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ, ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ವಿಫಲನಾಗಿದ್ದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ತಾನು ದೊಡ್ಡ ಅಪರಾಧ ವೆಸಗಿದ್ದೇನೆ ಎಂಬ ಆಂತರಿಕ ಭಯ ಅವನಿಗೆ. ವಿಧಿಯ ಕೈವಾಡ ದಿಂದಾಗಿ ತನ್ನೆಲ್ಲ ಗುಣಗಳೂ ನಾಶವಾಗಿ ಇಂತಹ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರೇಪಿಸಿತು ಎಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ದೋಷವನ್ನು ತಂದೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪನ್ನು ಎಸಗಿ ಅಪರಾಧಿಯಾದ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿರಿಯರಾದ, ತಂದೆಯಂತಿರುವ ಮಹಾಸೇನ ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕು ಎಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನನ್ನು ಮಗನಿಗೂ, ಮಹಾಸೇನನನ್ನು ತಂದೆಗೂ ಹೋಲಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಮಾ ಅಲಂಕಾರ.

ಶ್ಲೋಕ 5 :

ಮಹಾಸೇನನ ಕಾಂಚುಕಿಯನಾದ ರೈಚ್ಛನು ಸ್ವತಃ ಈ ಶ್ಲೋಕ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಉದಯನನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಮರಣ ಅವನನ್ನು ದುಃಖಕ್ಕೆಡೆಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ವಿಧಿವಿಲಾಸ ಉದಯನನ

ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದರೂ, ವಾಸವದತ್ತ ದೊರಕದಿರುವುದು ಅನ್ಯಾಯ. ಕಾಂಚುಕೀಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯಿಸಿದಂತೆ ಒಂದು ಪಕ್ಷ ವತ್ತರಾಜನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರೂ, ವಾಸವದತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರೆ, ಅಷ್ಟೇನೂ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ರಾಜ್ಯ ನಷ್ಟಕ್ಕಿಂತ ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಮರಣವೇ ತುಂಬಲಾರದ ನಷ್ಟವೆಂದು ಅವನ ಹೃದಯ ಹೇಳಿಕೆ.

ಶ್ಲೋಕ 7 :

ಕಾಂಚುಕೀಯನು ಮಹಾಸೇನನ ಮುಖವಾಣಿಯಾಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಉದಯನನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಪಡೆದಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಮಹಾಸೇನನಿಗೆ ಬಹಳ ಸಂತೋಷವಾಗಿದೆ. ಉತ್ತಾಹತೀಲರೂ, ಸಾಹಸಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯ. ದುರ್ಬಲರ, ಅಂಜುಬುರುಕರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಶತ್ರುಗಳು ಬೇಗ ಅಪಹರಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿಯಾದ ಉದಯನನು ತನ್ನ ಅಪ್ರತಿಮ ಧೈರ್ಯ-ಶೌರ್ಯ, ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಆರುಣಿಯನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮರಳಿ ಹೊಂದಿರುವುದು ಪ್ರಶಂಸನಾರ್ಹ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಶೇಷ ದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವ ಕಾರಣ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸ ಅಲಂಕಾರ.

ಶ್ಲೋಕ 8 :

ಉದಯನನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಪಟ್ಟಮಾಡಿ, ಅಪರಾಧಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ, ಮಹಾಸೇನನು ಔದಾರ್ಯದಿಂದ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕ್ಷಮಿಸಿ ತನ್ನನ್ನು ಪುನಃ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು ಸತ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವ ದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಮೊದಲಿಗೆ ಮಹಾಸೇನನು ವತ್ತರಾಜನನ್ನು ವಿಂಧ್ಯಾಟವಿಯಲ್ಲಿ ಸೆರೆಹಿಡಿದು ಬಂಧಿಸಿದರೂ

ನಂತರ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಂತೆಯೇ ನೋಡಿಕೊಂಡನು. ವತ್ತರಾಜನು ಆತುರದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದರೂ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲಿಲ್ಲ. ಲಾವಾಣಕ ಅಗ್ನಿದುರಂತದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು ಆಗಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಚಿಂತೆ ಉದಯನನನ್ನು ಬಾಧಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಕೊರತೆ ಇದ್ದರೂ ಮಹಾಸೇನನು ತನ್ನ ಸಹಾಯ ನೀಡಿರುವುದು ಇವನಿಗೆ ಸೋಜಿಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದೆ. ಪುನಃ ರಾಜ್ಯಲಾಭವು ಮಹಾಸೇನನ ಕೃಪೆಯಿಂದಲೇ ಎಂದು ವತ್ತರಾಜನು ಭಾವಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ 10 :

ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ರಾಜಕೀಯ ಯೋಜನೆಗಳ ಅರಿವಿಲ್ಲದ ರೈಭ್ಯನು ಬಹಳವಾಗಿ ಶೋಕಿಸುತ್ತಿರುವ ವತ್ತರಾಜನನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನಿಸುತ್ತಾನೆ. ವತ್ತರಾಜನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಘಟನೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಧಿಯ ಕೈವಾಡದಿಂದಾದ್ದು. ಸಾಯುವ ಘಳಿಗೆ ಸಮೀಪಿಸಿದಾಗ, ಯಾರು ತಾನೇ ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿಧಿಯಿಂದ ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯ? ನೀರು ತುಂಬಿದ ಕೊಡವನ್ನು ಬಂಧಿಸಿರುವ ಹಗ್ಗವು ಶಿಥಿಲವಾಗಿ, ಸಡಿಲವಾಗಿ, ಕತ್ತರಿಸಿಹೋದಾಗ, ಬಾವಿಯೊಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ಮಡಕೆಯನ್ನು ಪುನಃ ರಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ? ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮವೆಂಬ ಹಗ್ಗ ಸಡಿಲವಾಗಿ ಆಯುಸ್ಸು ಮುಗಿದಾಗ ಯಾರೂ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಜೀವನ್ಮರಣಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಮರಗಳನ್ನು ಹೋಲುತ್ತಾನೆ. ಮರಗಳು ಚಿಗುರಿ, ಬೆಳೆದು ಅವಸಾನ ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮನುಷ್ಯನೂ ಕೂಡ. ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಮರಣಕ್ಕೆ ಉದಯನನು ಕಾರಣನಲ್ಲ ಎಂದು ಕಾಂಚುಕೀಯನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಜೀವನದ

ಉನ್ನತ ದರ್ಶನವನ್ನೂ, ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಾಧಾರಣ ನಿಯಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗಮನಾರ್ಹ ಶ್ಲೋಕವಿದು. ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಂದರ್ಭಿಕವಾದುದು. ಸರ್ವಗ್ರಾಹ್ಯಗ್ರಾಹಿ ಸರ್ವಗ್ರಾಹ್ಯಗ್ರಾಹಿಃ |

ಶ್ಲೋಕ 11 :-

ಈ ಶ್ಲೋಕವು ವಾಸವದತ್ತಿಯ ಬಗೆಗಿನ ಉದಯನನ ಅತಿಶಯ ಪ್ರೀತಿ-ವಾತ್ಸಲ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ವೇದಲಿಗೆ ಅವಳು ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಮಹಾಸೇನನ ಮಗಳು. ಅವನು ವಿಣೇ ಪಾಠ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಿಯ ಶಿಷ್ಯೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ತನ್ನ ಸ್ನಾನ, ಹಿರಿಮೆ-ಗರಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಉದಯನನ ಮಹಾರಾಣಿ. ಇಂತಹ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಮರೆಯಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ವತ್ಸರಾಜನು ತನ್ನ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ವಾಸವದತ್ತಿಯನ್ನು, ಅವಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮರೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಅಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಉದಯನನ ಮೈ-ಮನಸ್ಸು ಆತ್ಮಗಳನ್ನು ವಾಸವದತ್ತೆ ಆವರಿಸಿದ್ದಾಳೆ.

ಶ್ಲೋಕ 15 :

ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ರಾಜಕೀಯ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಪೂರೈಸಿದ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಈಗ ಸುಖಾಂತವಾಗಿ ತೆರೆಯಳಿಯಲು ರಾಜನ ಮುಂದೆ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಉದಯನನನ್ನು ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ ಪುನಃ ಒಪ್ಪಿಸುವ ಸಂದರ್ಭ ಅವನ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ನಗಾರಿ ಬಾರಿಸುತ್ತಿದೆ. ರಾಜನಿಗೆ ತಿಳಿಸದೇ ಎಷ್ಟೋ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೊಳಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಅವನಿಗೆ ಅಂತರಿಕವಾಗಿ ಅಳುಕಿದೆ. ರಾಜನ ಖಾಸಗಿಜೀವನದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ವಿಪಾದವಿದೆ. ಆದರೆ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟು ಅವಳು ಸುಳ್ಳು ಮರಣ

ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಹುಚ್ಚಿಸದಿದ್ದರೆ, ರಾಜನು ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಲು ಬಹುಶಃ ಒಪ್ಪುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಮದುವೆಯಾಗದಿದ್ದರೆ, ದರ್ಶಕನು ಉದಯನನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲು ಒಪ್ಪುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಗೋಪ್ಯತೆ ವತ್ಸರಾಜನ ಒಳಿತಿಗಾಗಿಯೇ ಎಂದು ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಎಲ್ಲ ರಾಜಕೀಯ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಉದಯನನ ಸರ್ವತೋಮುಖ ಒಳಿತಿಗೋಸ್ಕರ ಕೈಗೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಮನಸ್ಸು ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿದೆ. ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅವನ ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠೆ ರಾಜ್ಯನಿಷ್ಠೆ ಅನ್ಯಾದೃಶವಾಗಿದ್ದರೂ, ತನ್ನ ಪ್ರಭುವನ್ನು ಭೇಟಿಮಾಡುವಾಗ ಅವನಿಗೆ ಏನೋ ಆತಂಕ, ಅಳುಕು. ಇಂತಹ ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿಯನ್ನು ಉಳ್ಳ ವತ್ಸರಾಜನಂತಹ ರಾಜರು ಧನ್ಯರು.

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ವಿವಿಧ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು

1. ಅನುಷ್ಟುಭ್ :- ಇದನ್ನು ಇಪ್ಪತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಅಪ್ಪು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದ 2, 7, 10, 15 ಶ್ಲೋಕಗಳು. ಎರಡನೇ ಅಂಕದ 6, 8, 9, 10 ಶ್ಲೋಕಗಳು. ಐದನೇ ಅಂಕದ 6-11 ಶ್ಲೋಕಗಳು ಆರನೇ ಅಂಕದ 3, 6, 7, 9, 11-14, 16-19 ಶ್ಲೋಕಗಳು. ಇದರ ಲಕ್ಷಣ :-

ಇಲೋಕೇ ಷಠ್ ಗಗುರಂ ತ್ರೇಯಂ ಸರ್ವತ್ರ ಲಘುಪञ्चಮಮ್ |

ದ್ವಿ ಚತುಃಪಾದಯೋರ್ಹಸ್ವಂ ಸಪ್ತಮಂ ದೀರ್ಘಮನ್ಯಯೋಃ ||

2. ಆರ್ಯಾ :- ಒಂದನೇ ಅಂಕದ ಮೊದಲನೇ ಶ್ಲೋಕ ಆರನೇ ಅಂಕದ 3, 5ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳು. ಇದರ ಲಕ್ಷಣ :-

ಯಸ್ಯಾಃ ಪ್ರಥಮೇ ಪಾದೇ ದ್ವಾದಶಮಾತ್ರಾಸ್ತಥಾ ತೃತೀಯೇಽಪಿ |

ಅಥಾದಶ ದ್ವಿತೀಯೇ ಚತುರ್ಥಿಕೇ ಪञ್ಚದಶಾ ಸಾರ್ಯಾಃ ||

3. ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ :- ಐದನೇ ಅಂಕದ 13ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ಲಕ್ಷಣ :- ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ ಜತಜಾಸ್ತತೌ ಗೌ |

4. ಉಪಜಾತಿ :- ಉಪಜಾತಿಯು ಇಂದ್ರವಜ್ರಾ ಹೂ ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾಗಳ ಮಿಶ್ರಣ. ಐದನೇ ಅಂಕದ 5ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ.

ಲಕ್ಷಣ :- ಸ್ಯಾದಿನ್ದ್ರವಜ್ರಾ यदि तौ जगौगः | उणेन्द्रवज्रा प्रथमे लघौ सा |

5. ಪುಷ್ಪತಾಗ್ರ :- ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದ ಐದನೇ ಶ್ಲೋಕ ಮತ್ತು ಆರನೇ ಅಂಕದ ಒಂದನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಹಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಲಕ್ಷಣ :- अयुजि न्युगरेफतोयकारो युजि च नजो जरगाश्च पुषिताग्रा |

6. ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತ :- ಒಂದನೇ ಅಂಕದ 3, 8, 12 ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕದ ಒಂದನೇ ಶ್ಲೋಕ, ದನೇ ಅಂಕದ 4 ಮತ್ತು 12ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಲಕ್ಷಣ :- सूर्याश्चिर्मसजाः स्तताः संगुरवः शार्दूलविक्रीडितम् |

7. ಶಾಲಿನೀ :- ಒಂದನೇ ಅಂಕದ 13ನೇ ಶ್ಲೋಕ, ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕದ 7ನೇ ಶ್ಲೋಕ, ಐದನೇ ಅಂಕದ 4 ಮತ್ತು 12ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಲಕ್ಷಣ :- शालिन्युक्तागतौतगौगोऽथिलोकैः |

8. ತಿಖರಿಣೀ :- ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದ 14-16 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಲಕ್ಷಣ :- रसौ रुद्रविना यमनसमलागः शिखरिणी |

9. ವಸಂತ ತಿಲಕಾ :- ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದ 4, 6, 11, ನಾಲ್ಕನೇ

ಅಂಕದ 2ನೇ ಶ್ಲೋಕ, ಐದನೇ ಅಂಕದ 1-3 ಶ್ಲೋಕಗಳು, ಆರನೇ ಅಂಕದ 2,4,5 ಮತ್ತು 16ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಲಕ್ಷಣ :- ತತಾ ವಸಂತಿಲಕಾ ತಮಗಾ ಜಗೌ ಗಾ: |

10. ವೈಶ್ವದೇವೀ :- ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕ ನೋಡಿ. ಲಕ್ಷಣ :- ವಾಘಾಶ್ವಿ: ತ್ರಿಣಾ ಕೈಶವೇವೀ ಮಗೌ ಯೌ |

11. ಹರಿಣೇ :- ಆರನೇ ಅಂಕದ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಲಕ್ಷಣ :-ನಸಮರಸಲಾಗಾ: ಷಡ್ವೇದೈಶೈ: ಹರಿಣಿ ಮತಾ |

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕದ ನಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಉಕ್ತಿ-ಸುಭಾಷಿತಗಳು

ಮೊದಲನೇ ಅಂಕ

೧. ಯೌ - ಭವತಿ! ಯೋ ಧರ್ಮಾತ್ಮಾನಮುತ್ಸಾರಯತಿ | ಯೌ ಧರ್ಮಃ |
೨. ಯೌಂ - ಭವತಿ! ಉಮನಿರ್ಜಾತಾನಿ ದೈವತಾನ್ಯವಯುನ್ತೇ | ಯೌಂ ಧರ್ಮಃ |
೩. ಯೌಂ - ಚಕ್ರಾರಂಭಿರಿವ ಗಚ್ಛತಿ ಭಾಗ್ಯಯುಕ್ತಿಃ | (೪) ಯೌಂ ಧರ್ಮಃ |
೪. ಯೌಂ - ಪ್ರದ್ರೇಷೋ ಬಹುಮಾನೋ ವಾ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವ ಜಾಯತೇ | (೫) ಯೌಂ ಧರ್ಮಃ |
೫. ತಾಂ - ತಪೋವನಾನಿ ನಾಮಾತಿಥಿಜನಸ್ಯ ಸ್ವಗೋಹ್ಮ | ತಾಂ ಧರ್ಮಃ |
೬. ಕಾಂ - ಸುಖಮನ್ಯಧ್ವೇತ್ಸರ್ವೈ ದುಃಖಂ ನ್ಯಾಸಸ್ಯ ರಕ್ಷಣಮ್ | (೬೦)
೭. ಯೌಂ - ನ ಹಿ ಸಿದ್ಧವಾಕ್ಯಾನ್ಯುಕ್ರಮ್ಯ ಗಚ್ಛತಿ ವಿಧಿಃ |
ಸುಪುರೀಶ್ಚಿತಾನಿ | (೬೧)
೮. ಕಾಂ - ಸರ್ವಜನಸಾಧಾರಣಮಾಶ್ರಮಪದಂ ನಾಮ |

ಐರಡನೇ ಅಂಕ

೯. ಪಂ - ಸರ್ವಜನಮನೋಭಿರಾಮಂ ಖಲು ಸೌಭಾಗ್ಯಂ ನಮ |
೧೦. ವಂ - ಆರೈ! ಆಗಮಪ್ರಧಾನಾನಿ ಸುಲಭರ್ಪರ್ವಸ್ಥಾನಾನಿ
ಮಹಾಪುರುಷಹೃದಯಾನಿ ಭವಂತಿ |

ಮೂರನೇ ಅಂಕ

೧. ವಾಂ - ಅಹೋ! ಅಕರ್ಷಣಾ: ಸ್ವಲ್ಪವಿಶ್ವರಾ: |
೨. ವಾಂ - ಅಯುಕ್ತಂ ಪುರುಷಸಂಕೀರ್ತನಂ ಶ್ರೋತುಮ್ |

ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕ

೧. ವಿಂ - ತಾದ್ರಶೇವಮನರ್ಥಸಾಲಿಲಾವರ್ತೆ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಾಃ ಪುನರ್ನುಮ್‌ಕ್ಷಯಾಂ ಇತಿ
೨. ವಿಂ - ಭೋ! ಸುಖಂ ನಾಮಯಪರಿಭೂತಮಕಲ್ಯವರ್ತೆ ಚ |
೩. ವಿಂ - ಅನತಿಕ್ರಮಣೀಯೋ ಹಿ ವಿಧಿಃ |
೪. ರಾಂ - ಸ್ತೀಸ್ವಭಾವಸ್ತು ಕಾತರಃ | (೮)
೫. ವಿಂ - ಸತ್ಕಾರೋಹಿ ನಾಮ ಸತ್ಕಾರೇಣ ಪ್ರತೀಠಃ ಪ್ರೀತಿಮುತ್ಪಾದಯತಿ |
೬. ರಾಂ - ಗುಣಾನಾಂ ವಾ ವಿಶಾಲಾನಾಂ ಸತ್ಕಾರಾಣಾಂ ಚ ನಿಯತಃ | (೯)

ಐದನೇ ಅಂಕ

೧. ರಾಂ - ಪ್ರಾಣಿ ಪ್ರಾಪ್ಯ ರೂಪಾ ಪುನರ್ನ ಶಯನಂ ಶೀಘ್ರಂ ಸ್ವಯಂ ಮುಚ್ಛತಿ | (೪)
೨. ವಾಂ - ಅಹೋ ಅಕರಣಾಃ ಖಲವಿಶ್ವರಾ ಮೇ |

ಆರನೇ ಅಂಕ

೧. ರಾಂ - ಕಲತ್ರದರ್ಶನಾರ್ಹಂ ಜನಂ ಕಲತ್ರದರ್ಶನಾತ್ ಪರಿಹರತೀತಿ
ಬಹುದೋಷಮುತ್ಪಾದಯತಿ |
೨. ರಾಂ - ಸಾಕ್ಷಿಮನ್ಯಾಸೋ ನಿರ್ಯಾತಪಿತವ್ಯಃ |
೩. ವಾಂ - ಅರ್ಥಿಸ್ವಂ ನಾಮ ಶರೀರಮಪರಾಧ್ಯತಿ |
೪. ಪರಸ್ಪರಗತಾ ಲೋಕೇ ದೃಶ್ಯತೇ ರೂಪತುಲಯತಾ | ರಾಂ (೧೪)
೫. ಕಾಃ - ಪ್ರಾಪ್ಯೇ ಹಿ ನೇಂದ್ರಶ್ರೀಃ ಸೋತ್ಸಾಹೇವ ಭುಜ್ಯತೇ |
೬. ರಾಃ - ಪುತ್ರಃ ಪಿತುರ್ಜನಿತರೋಃ ಕ್ಷಾಸ್ಮಿ ಭೀತಃ |